

วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
THE APPROACH OF SOLVING THE VIOLENCE TOWARDS THE
SANGHA IN THERAVADA BUDDHIST SCRIPTURES

พระมหาจุฬพล สารทสี่ (พิมพ์ารัตน์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาจุฬพล สารทสี่ (พิมพ์ารัตน์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Approach of Solving the Violence towards the Saṅgha in Theravada Buddhist Scriptures

Phramaha Jullapol Sāradhassī (Pimparut)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน)

กรรมการ

(ผศ.ดร. แม่ชีฤชณา รักษาโฉม)

กรรมการ

(ดร. อรชร ไกรจักร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผศ.ดร.แม่ชีฤชณา รักษาโฉม

ประธานกรรมการ

ดร. อรชร ไกรจักร์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาจุลพล สารทสสี)

ชื่อวิทยานิพนธ์	: วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
ผู้วิจัย	: พระมหาจุฬพล สารทสสี (พิมพ์ารัตน์)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม, บศ.๙ (บาลีศึกษา ๙ ประโยค), อบ. (อภิธรรมบัณฑิต), ศศ.บ. (ภาษาอังกฤษ), ศษ.บ. (ภาษาไทย), พธ.ม. (พระพุทศาสนา), พธ.ด. (พระพุทศาสนา) : ดร.อรชร ไกรจักร์, บธ.บ. (การตลาด), บธ.ม. (การตลาด), ป.บัณฑิต (พระไตรปิฎกศึกษา), พธ.ด. (พระพุทศาสนา)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาหลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง ๒) เพื่อศึกษาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อศึกษาวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท วิธีดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ผลการวิจัย พบว่า ความรุนแรงตามแนวพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำ การพูด และการคิด ที่เป็นการกระทบกระทั่งเบียดเบียนต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งมี ๒ ลักษณะ คือ ๑) ความรุนแรงภายนอก หรือ ทางกาย,ทางวาจา ๑) ความรุนแรงภายในหรือทางใจ ความรุนแรงเหล่านี้เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคมนุษย์ต้นกับและมีพัฒนาการตามลำดับจากความรุนแรงภายในสู่ความรุนแรงภายนอก ในทางพระวินัย ความรุนแรงที่จัดว่าเป็นความรุนแรงขั้นสูงสุดได้แก่การกระทำที่เป็นการแก่งแย่งคือ จงใจต้องซึ่งมีระดับที่จัดเป็นครุกาบัติชนิด “อเตกัจฉา” ส่วนในทางพระอภิธรรมนั้นระบุว่าความรุนแรงเกิดขึ้นและมีพัฒนาการจากระบวนการของอกุศลจิต ๑๒ ดวง

พระสงฆ์นั้นมีหลักการสำคัญ ๓ หลักการคือ ๑) หลักการเผยแผ่ ๒) หลักการปกครอง ๓) หลักการดำเนินชีวิต หลักการเหล่านี้หล่อหลอมให้พระสงฆ์มีบุคลิกภาพที่สุชุม รักสงบ และไม่เบียดเบียนใคร แต่ปรากฏว่าในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทได้มีกรณีที่พระสงฆ์ถูกกระทำ ความรุนแรงใน ๓ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ความรุนแรงทางกาย คือ การทำร้ายทุบตี การฆ่า และการข่มขืนกระทำชำเรา ๒) ความรุนแรงทางวาจา คือ การกล่าวหาใส่ร้าย การด่าทอ และการดูหมิ่นเหยียดหยาม

๓) ความรุนแรงทางใจ คือ พยาบาทวิตก และ วิหิงสาวิตก ความรุนแรงเหล่านี้พระสงฆ์จะต้องมีวิธีการในการแก้ไข

ซึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ใน ๓ ลักษณะนั้น ดังนี้

๑) ความรุนแรงทางกาย แก้ไขด้วยการต่อสู้ขัดขืนป้องกัน แต่ไม่ใช่มุ่งทำร้ายด้วยความพยาบาท การหลีกเลี่ยงการปะทะหรือการหลบหนีจากอันตราย การอดทนไม่ทำร้ายตอบ การเจริญเมตตาในผู้ทำร้าย และการพิจารณาความไม่เที่ยงของเวทนา ๒) ความรุนแรงทางวาจา แก้ไขด้วยการไม่ตอบโต้ด้วยคำที่รุนแรง การชี้แจงด้วยเหตุผล การเจริญเมตตาในผู้กล่าวร้าย และการพิจารณาความไม่เที่ยงของเบญจขันธ์ ๓) ความรุนแรงทางใจ คือ พยาบาทวิตก แก้ไขด้วยการพิจารณาเห็นโทษของพยาบาท และการเจริญเมตตา ๖ ขั้นตอน วิหิงสาวิตก แก้ไขด้วยการเจริญกรุณา ๖ ขั้นตอน

จากการสัมภาษณ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่จำเป็นในยุคปัจจุบันนี้ด้วย ซึ่งมี ๘ ประเด็นคือ ๑) การปลูกฝังความคิดแบบโยนิโสมนสิการด้วยการให้การศึกษา ๒) การยึดมั่นในโอวาทปาฏิโมกข์ ๓) การใช้หลักอหิงสา ๔) การสานเสวนาทางศาสนา ๕) การใช้แนวความคิดของกรรมตามหลักกาลามสูตร ๖) การปฏิรูปการบริหารคณะสงฆ์ ๗) การปฏิรูปการศึกษาคณะสงฆ์ และ ๘) การส่งเสริมพระนักพัฒนาท้องถิ่น

Thesis Title : The Approach of Solving the Violence towards the *Saṅgha* in Theravada Buddhist Scriptures

Researcher : Phramaha Jullapol Sāradhassī (Pimparut)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

- : Asst. Prof. Dr.Maechee Kritsana Raksachom, Abhidhamma Study, Pali IX, B.A. (English), B.A. (Thai Language), M.A. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
- : Dr.Orachorn Krichackra, B.A.(Marketing) M.B.A. (Marketing) Grad. Dip. (Tipitaka Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : February 25, 2019

Abstract

Three objectives of this documentary research “The Approach of Solving the Violence towards the *Saṅgha* in Theravada Buddhist Scriptures” are: 1) to study the principles of Buddhism relating to the violence; 2) to study the violence towards the *Saṅgha* as appeared in Theravada Buddhist Scriptures; and 3) to study the approach of solving the violence towards the *Saṅgha* in Theravada Buddhist Scriptures.

The finding show , the Buddhist meaning of the violence is the bodily, verbally and mentally action that produce negative impact on oneself and other people in two ways namely: 1) External or behavioral (bodily or verbally) violence. 2) Internal or mental violence. These ways of violence have been occurred since the beginning of first human age and have been gradually developed from inside to outside violence. According to Theravada Buddhist discipline, the most severe violence is the persecutive or intentional action in the level of remediless weighty offense (*atekicchā*). Theravada Buddhist Abhidhamma Pitaka states that the violence is occurred and developed from the process of twelve units of demeritorious consciousness.

The *Saṅgha* has three important principles are 1) the principle of propagation; 2) the principle of governance; and 3) the principle of living. These principles form the *Saṅgha* the proper personality of prudence, peacefulness and non-disturbance. But Theravada Buddhist Scriptures appeared that the violence was made towards the *Saṅgha* in three ways : 1) physical violence: harming, killing and raping; 2) verbal violence:

calumniating, blaming, and despising; and 3) mental violence: vindictive and cruel thoughts. The *Saṅgha* must have the methods to solve these ways of violence.

There are three methods of solving the violence towards the *Saṅgha* in Theravada Buddhist Scriptures : 1) physical violence is solved with struggle and parry, The solution does not mean the aim of vengeance. It means keeping away from danger, endurance of non-revenge, extending the loving-kindness to violence-makers and considering the impermanence of feelings; 2) verbal violence is solved with no reaction of violent words, reasonable explanation, extending the loving-kindness to detractors, and considering the impermanence of the five aggregates; and 3) mental violence: ill will thoughts are solved with considering the disadvantages of ill will and six steps of extending the loving-kindness. Cruel thoughts are solved with six steps of extending the compassion.

The interviewed with Buddhist scholars about the eight topics upon the present necessary methods of solving the violence towards the *Saṅgha*: 1) inculcating the ideas of *Yonisomanasikāra* with granting education; 2) adhering to *Ovāda Pātimokkha*; 3) applying the principle of non-violence; 4) religious discussion; 5) applying the holistic thoughts in accordance with the principle of *Kālāma Sutta*; 6) reforming the *Saṅgha* administration; 7) reforming the *Saṅgha* education; and 8) supporting the Buddhist monks developers in locality.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบุคคลผู้มีรายนามดังนี้ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิโกโร, ดร.คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยที่ให้คำชี้แนะแนวทางที่เป็นประโยชน์แก่วิทยานิพนธ์เป็นอย่างยิ่ง

ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณ อาจารย์ผู้เป็นที่ปรึกษาตรวจงานให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทุกครั้งที่ผู้วิจัยขอคำปรึกษา และ อาจารย์ ดร.อรชร ไกรจักร อาจารย์ที่ปรึกษาอีกท่านหนึ่งที่กรุณาให้คำปรึกษาพร้อมทั้งข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งด้วยความเมตตาเสมอมา ขอขอบคุณ ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน และ ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์ ที่ให้คำแนะนำอย่างต่อเนื่อง

ขอกราบขอบพระคุณ พระราชปรียัติกวี,ศ.ดร. , พระราชปรียัติมุณี, รศ.ดร. , พระราชธรรมนิเทศ, พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร. , พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, และขอขอบคุณ ศาตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา, ดร. อำนาจ บัวศิริ, ที่เมตตาให้คำสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย และ แม่ชีอารยา ทองโชติ เจ้าหน้าที่สำนักงานบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยทุกท่าน ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานด้านวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบคุณ มูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้มอบทุนสนับสนุนแก่ผู้วิจัยในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นระยะเวลา ๒ ปี ตลอดปีการศึกษา

ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณพระธรรมรัตนดิลก เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม พระเดชพระคุณพระสิริสุทนต์ธรรมาภรณ์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เจ้าคณะ๑๕ และคณาจารย์ เจ้าหน้าที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดสุทัศนเทพวราราม โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสุทัศนเทพวราราม และคณาจารย์โครงการเปิดพระอารามภาคกลางคืนวัดสุทัศนเทพวราราม ตลอดจนพระเถรานุเถระวัดสุทัศนเทพวรารามทุกท่าน ที่อนุเคราะห์ผู้วิจัยด้วยความเมตตาอย่างยิ่งเสมอมา ขอเจริญพรขอบคุณ คุณแน่นน้อย ดำรงศิลป์สกุล พร้อมครอบครัว ที่อุปถัมภ์ปัจจัยสนับสนุนค่าเทอมในปีการศึกษาแรกแก่ผู้วิจัย

ขอขอบคุณ คุณพ่อบุญธรรม พิมภารัตน์ และคุณแม่ดอนจันทร์ บุญโยธา โยมบิดามารดาของผู้วิจัย และญาติ ๆ ตลอดจนเพื่อน ๆ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่น ๒๙ ทุกรูป /คน ที่เป็นกัลยาณมิตรเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยเสมอมา ตลอดจนกัลยาณมิตรซึ่งไม่ได้เอ่ยนามที่ควรค่าแก่การขอบคุณทุกท่าน

บุญกุศลและคุณประโยชน์ที่จะเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายสักการบูชา พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และอุทิศให้บิดามารดา ครูบาอาจารย์และญาติมิตรทุก ๆ คน

พระมหาจุลพล สารทสสี

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๒
๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย	๑๓
๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๓
บทที่ ๒ หลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง	๑๔
๒.๑ ความหมายของความรุนแรง	๑๔
๒.๒ ความรุนแรงที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก	๑๙
๒.๓ ความรุนแรงที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก	๔๓
๒.๔ ความรุนแรงที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก	๔๖
๒.๕ สรุป หลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง	๔๙
บทที่ ๓ ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๕๐
๓.๑ หลักการของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง	๕๐
๓.๒ กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย	๗๒
๓.๓ กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา	๗๙
๓.๔ กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ	๘๘

๓.๕ สรุป ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๙๒
บทที่ ๔ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๙๔
๔.๑ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย	๙๔
๔.๒ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา	๑๐๒
๔.๓ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ	๑๑๙
๔.๔ วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ	๑๔๐
๔.๕ สรุปวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๑๕๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๖๔
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๖๔
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๖๗
บรรณานุกรม	๑๖๙
ภาคผนวก	๑๗๒
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๗๒
ภาคผนวก ข. รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย	๑๗๘
ภาคผนวก ค. หนังสือขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ	๑๘๑
ภาคผนวก ง. หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๘๕
ภาคผนวก จ. ถอดเทปบทสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๙๓
ภาคผนวก ฉ. ภาพสัมภาษณ์ประกอบงานวิจัย	๒๔๑
ประวัติผู้วิจัย	๒๔๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑) ภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๐๐. และ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ อรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ และภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๕ เรียงตามลำดับคัมภีร์ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	= วินัยปิฎก	จูฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ปริวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิปาตบาลี	(ภาษาบาลี)
อง.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)

อง.จตุกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุตก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตุตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จตุกกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ปญจก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปัญจกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.จตุตทรี. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จตุตทรีชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.อสีติ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อสีตินิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิตามรรค	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	สมณฑปาสาทิกา	มหาวิภังคอฏฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมณฑปาสาทิกา	มหาวิภังคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	สมณฑปาสาทิกา	มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.สี.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย	สุมังคลวิลาสินี	ปาฏิกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มนโรธปุรณี	เอกกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.มุ.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย	ปปัญจสูทนี	มูลปณณาสกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย	มนโรธปุรณี	ทุกนิบาตอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)	

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก อัมมสังคณี อัญญาสาลินีอรรถกถา (ภาษาไทย)

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ. (บาลี) = วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์ (ภาษาบาลี)

วิสุทฺธิ. (ไทย) = คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค ภาษาไทย (ภาษาไทย)

๒) การระบุเลขหน้าภาษาไทย

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาไทย การอ้างอิงให้ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อ ชื่อคัมภีร์ ดังใช้อักษรย่อตัวพื้นปกติ เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขณธวคฺคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาฯเตปิฎก ๒๕๐๐ และทีฆนิกาย สีลขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา ระบบอ้างอิง ให้ระบุคำย่อคัมภีร์/ลำดับ เล่ม (ถ้ามี) /ข้อ (ถ้ามี)/หน้า เช่น ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ หรือ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒/๒/๘๙ หมายถึง พระสูตรและอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย อัมมบท เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๒ ตอนที่ ๒ หน้า ๘๙

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์ปกรณ์วิเสส ให้ระบุชื่อคัมภีร์ตามด้วยเล่ม (ถ้ามี) ข้อ/หน้า เช่น วิสุทฺธิ. (บาลี) ๑/๒๔๐/๓๒๒ หมายถึง คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทฺธิมรรค ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ เล่ม ๑ ข้อ ๒๔๐ หน้า ๓๒๒ หรือ วิสุทฺธิ (ไทย) ๑/๒๗๖/๓๗๓ หมายถึง คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทฺธิมรรค ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๕ เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๓๗๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในบรรดาหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมหนึ่งซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงเน้นย้ำกับภิกษุทั้งหลาย คือ การไม่เบียดเบียนและการไม่ใช้ความรุนแรงทั้งปวงในทุก ๆ กรณีแม้ว่าจะถูกผู้อื่นเบียดเบียนด้วยอาวุธก็ไม่พึงทำความขุ่นเคืองให้เกิดขึ้น^๑ และ ยังปรากฏในโอวาทปาติโมกข์ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า “ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ”^๒ เมื่อพิจารณาแล้วสามารถตีความได้ว่า ในฐานะที่เป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาพระสงฆ์ไม่มีสิทธิ์ที่จะเบียดเบียนใคร ๆ ได้เลย ดังนั้น จึงดูเหมือนว่าพระสงฆ์จะไม่มีสิทธิ์ในการป้องกันรักษาชีวิตของตนเองเท่าที่มนุษย์ทุกคนควรมี

ข้อมูลที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพบว่า พระสงฆ์เป็นศาสนบุคคลซึ่งนับว่าเป็นผู้มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยถือว่าเป็นรัตนหนึ่งในพระรัตนตรัย ครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าได้ทรงประทานการอุปสมบทให้แก่ผู้ที่จะบวชเป็นภิกษุด้วยคำว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”^๓ จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การบวชเป็นพระภิกษุมีเป้าหมายสำคัญ คือ การประพฤติพรหมจรรย์ตามพระธรรมวินัยเพื่อขัดเกลากิเลสให้เป็นผู้ประเสริฐปราศจากกิเลสอันเป็นเหตุแห่งความทุกข์ทั้งปวง และในสังคมไทยยังนับถือพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นปูชนียบุคคลเป็นนาบุญของศาสนิก

กรณีประสบกับความรุนแรง การป้องกันตนเองถือว่าเป็นสิทธิที่ทุกคนสามารถกระทำได้ ซึ่งถ้าพิจารณาในแง่ของกรรม โดยเอาหลักการของศีลมาพิจารณาแล้ว การป้องกันตนเองย่อมเป็นบาปน้อยกว่าการเบียดเบียนผู้อื่นโดยเจตนา และในคัมภีร์พุทธศาสนาก็ปรากฏคำสอนบางประการที่สื่อว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ใช้ความรุนแรงทางคำพูดตอบโต้คู่กรณี ดังข้อความในพระไตรปิฎกว่า ถ้าคนพวกอื่นกล่าวติเตียนพระพุทธ พระธรรมหรือพระสงฆ์ก็ตาม พระสงฆ์ไม่ควรผูกอาฆาตเคັนเคืองขุ่นใจคนพวกนั้น ถ้าโกรธเคืองหรือไม่พอใจเขาเหล่านั้น ตนเองก็จะประสบอันตรายเพราะความ

^๑ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๒/๒๔๔.

^๒ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๔/๕๐.

^๓วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๐/๓๘.

โกรธเคืองนั้นได้ และไม่สามารถรู้ได้ว่าที่เขาคติเตียนนั้นถูกหรือผิด ถ้าคติเตียนนั้นเป็นเรื่องไม่จริง ก็ควรชี้แจงให้เห็นว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่มี และไม่ปรากฏในหมู่สงฆ์ ถ้าเป็นเรื่องจริงก็ให้ชี้แจงไปตามเหตุผลดังกล่าว^๔ เมื่อพิจารณาตามสภาพความเป็นจริงแล้วการเจรจาด้วยเหตุผลตามนัยของพระพุทธพจน์ดังกล่าวก็จัดเป็นการจัดการความรุนแรงโดยสันติวิธีในกรณีของการกล่าวใส่ร้าย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าวิถีชีวิตของพระสงฆ์จะถูกกำหนดให้เป็นผู้สละเรือนตามพระธรรมวินัย แต่พระสงฆ์ก็ยังต้องพบปะกับผู้คนและสังคมอยู่เสมอ ด้วยเหตุที่ต้องอยู่ร่วมกันจึงปรากฏว่ามีกรณีที่พระสงฆ์ถูกทำร้ายร่างกายเกิดขึ้น เช่น ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชมีเหตุการณ์เกี่ยวกับอำมาตย์ของพระองค์ได้สั่งให้ประชุมสงฆ์และตัดคอกิษุผู้ไม่ร่วมกระทำความสังฆกรรมกับภิกษุเดียรฉัตร^๕ เรื่องชายหนุ่มซึ่งรักใคร่นางอุบลวรรณาเถรีได้ก่อเหตุข่มขืนนางภิกษุณีผู้เพิ่งกลับจากบิณฑบาต^๖ และเรื่องภิกษุณีทั้งหลายเดินทางจากเมืองสาเกตไปเมืองสาวัตถีแล้วถูกโจรปล้นในระหว่างทาง^๗ เป็นต้น

ในยุคปัจจุบันแม้พระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่มาเนิ่นนานกว่าสองพันห้าร้อยกว่าปี ความรุนแรงดังกล่าวก็ยังเกิดกับพระสงฆ์และชาวพุทธ ในส่วนของประเทศไทยก็ปรากฏว่ามีกรณีที่พระสงฆ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ถูกทำร้ายจนถึงแก่กรรมภาพ และปรากฏว่ามีกรณีที่พระเถระบางรูปถูกใส่ร้ายป้ายสีและถูกกลั่นแกล้งโดยใช้ระบบของรัฐเป็นเครื่องมือ และในปัจจุบันในประเทศเพื่อนบ้านของไทย ปรากฏว่ามีพระสงฆ์ระดับผู้นำบางรูปเห็นว่าพระสงฆ์และชาวพุทธควรจับอาวุธขึ้นมาต่อสู้ปราบปรามผู้รุกรานได้ กล่าวคือมีกรณีที่ชาวพุทธอ้างความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงจัดการความขัดแย้งในประเทศเพื่อนบ้านของไทย จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าพระสงฆ์สามารถใช้ความรุนแรงได้หรือไม่? ซึ่งโดยความเป็นจริงในคัมภีร์พระพุทธศาสนาก็มีหลายครั้งที่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมเพื่อแก้ไขเหตุความรุนแรงต่าง ๆ โดยได้ชี้ให้เห็นโทษของความรุนแรง ดังเช่นพระพุทธพจน์ตอนหนึ่งว่า “ผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน แต่กลับใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมไม่ได้รับความสุขเลย ส่วนผู้ใดใฝ่หาความสุขเพื่อตน ไม่ใช้ท่อนไม้ทำร้ายสัตว์ทั้งหลายผู้รักสุข ผู้นั้นตายไปแล้วย่อมได้รับความสุข”^๘

จากพระพุทธพจน์ข้างต้นแสดงให้เห็นถึงท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อความรุนแรงว่า จะนำผลร้ายมาให้แก่ตนและแก่ผู้อื่น พระพุทธเจ้าได้ตรัสให้ข้อคิดเกี่ยวกับความรุนแรงเป็นเชิงเปรียบเทียบว่า “สัตว์ทุกประเภท ย่อมสะดุ้งกลัวโทษทัณฑ์ สัตว์ทุกประเภท ย่อมหวาดกลัวความตาย

^๔ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๕/๒-๓.

^๕ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๖๘-๗๗.

^๖ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๖๘/๕๖.

^๗วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๘๑/๓๔๘.

^๘ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๑-๑๓๒/๗๒.

บุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบกับแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า”^๙ และได้ปรากฏข้อความเกี่ยวกับผลของการประทุษร้ายไว้ในพระไตรปิฎก ๑๐ อย่าง คือ ๑) ประสบทุกข์ทรมานอย่างแรงกล้า ๒) เสื่อมทรัพย์ ๓) ถูกทำร้ายร่างกาย ๔) เจ็บป่วยอย่างหนัก ๕) กลายเป็นคนวิกลจริต ๖) ต้องราชภัย ๗) ถูกกล่าวหาอย่างร้ายแรง ๘) เสื่อมญาติ (๙) ทรัพย์สมบัติพินาศย่อยยับ ๑๐) บ้านเรือนถูกไฟไหม้^{๑๐} และตรัสในตอนท้ายว่า ตายแล้วย่อมลงนรก

ถึงแม้ว่า พระพุทธศาสนาจะไม่ได้ปรากฏข้อบัญญัติให้พระสงฆ์ใช้ความรุนแรงในการป้องกันตนเองหรือตอบโต้ แต่ก็ยังมีบางกรณีปรากฏในพระไตรปิฎกและในคัมภีร์อรรถกถาที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกใช้ฤทธิ์ในการป้องกันตนเองจากการเบียดเบียนและในการปราบพญาคูสันดาปเป็นมิชฌาธิฐิบาล เช่น เรื่องที่พระพุทธเจ้าใช้ฤทธิ์บังหวนคว้นปราบพญานาคในโรงไฟของชฎิลนามว่า อรุณเวลกัสสปะ^{๑๑} เรื่องที่พระพุทธเจ้าใช้ฤทธิ์ในการป้องกันพระองค์และปราบพญาคูโอรังคุลีมาล^{๑๒} เรื่องพระศาสดาเถระใช้ฤทธิ์บังหวนคว้นปราบพญานาคที่ท่าอัมพิตตยะ^{๑๓} และเรื่องของพระโสณและพระอุตตระเมื่อมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ดินแดนสุวรรณภูมิได้ใช้ฤทธิ์จำแลงกายปราบผีเสื้อน้ำและบริวารจนหนีกลับลงทะเลไป^{๑๔} เป็นต้น ถ้าหากพิจารณาจากตัวอย่างดังกล่าว ก็แสดงให้เห็นว่า การใช้ฤทธิ์ในการป้องกันและจัดการความรุนแรงนั้น ไม่จำเป็นว่าเป็นการเจรจาโดยใช้เหตุผลโดยสันติวิธีอย่างแน่นอน แต่เป็นเทคนิควิธีการพิเศษเพื่อใช้ระงับเหตุการณ์วุ่นวายให้สงบลงในเบื้องต้นและนำเข้าสู่กระบวนการเจรจาด้วยเหตุผลในภายหลัง ดังนั้นคำถามจึงมีอยู่ว่า สำหรับภิกษุสงฆ์ผู้ไม่มีฤทธิ์พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักธรรมที่ช่วยเยียวยาจิตใจและวิธีการป้องกันตนเองหรือมีกระบวนการในการจัดการความรุนแรงที่เกิดขึ้นไว้หรือไม่อย่างไร

ดังนั้น จากความสำคัญของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เน้นย้ำให้พระสงฆ์ดำเนินชีวิตโดยปราศจากการเบียดเบียนและใช้ความรุนแรง วิธีชีวิตของพระสงฆ์ที่ต้องพบปะกับผู้คนอยู่เสมอ และปัญหาการใช้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นต่อพระสงฆ์ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาว่า หลักการของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงเป็นอย่างไรบ้าง ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์จะต้องทำด้วยวิธีใดบ้าง ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นอุปการะแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งในปัจจุบัน และ อนาคตในการศึกษาค้นคว้าหาทางจัดการปัญหาความรุนแรงและมีท่าทีต่อความรุนแรงได้อย่างถูกต้องสมควร

^๙ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๙/๗๒.

^{๑๐}ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๘-๑๔๐/๗๙.

^{๑๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๘/๔๘.

^{๑๒}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๘-๓๔๙/๔๒๒-๔๒๓.

^{๑๓}วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๓๒๖/๔๖๒.

^{๑๔}ดูรายละเอียดใน วิ.ม.หา.อ. (ไทย) ๑/๘๘-๘๙.

แก่สมณสาธูปและเป็นไปตามพระธรรมวินัย อันจะเกื้อกูลแก่การประพฤติปฏิบัติเพื่อมรรคผลนิพพานสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง
- ๑.๓.๒ ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ ๓ ด้าน ได้แก่

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในด้านเนื้อหาผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษา ใน ๓ ประเด็น คือ

๑.๔.๑.๑ ประเด็นที่ว่าด้วยหลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทที่ยืนยันว่าพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ใช้ความรุนแรง

๑.๔.๑.๒ ประเด็นที่ว่าด้วยความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาท อันได้แก่ ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา และความรุนแรงทางใจ

๑.๔.๑.๓ ประเด็นที่ว่าด้วยวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท อันได้แก่ หลักธรรมที่ทรงแสดงเพื่อสร้างความเข้าใจในประเด็นปัญหาความรุนแรง สิกขาบทที่เกื้อกูลต่อการจัดการปัญหาความรุนแรง ขาดกและเรื่องที่เป็นอุทาหรณ์ ตลอดจน เทคนิคและวิธีการต่าง ๆ อันเกื้อกูลต่อการจัดการปัญหาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้วิจัยจะศึกษาจาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา หนังสือสำคัญทาง

พระพุทธศาสนา เอกสารตำราวิชาการ วิทยานิพนธ์ โปรแกรมหนังสืออิเล็กทรอนิกส์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร

เพื่อทราบความเห็นของพระเถรานุเถระในสังคมไทยปัจจุบัน เรื่องแนวทางการจัดการปัญหาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในพุทธศาสนาเถรวาท ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth-Interview) ประชากรจำนวน ๗ รูป/คน คือ

๑. พระราชปริยัติกวี (ศ.ดร.) , (สมจินต์ สมมาปณโณ ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. พระราชปริยัติมุนี (รศ.ดร.) (เทียบ สิริธำโน ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓. พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี

๔. พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ป.ธ.๙ ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์พระอารามหลวง

๕. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (รศ.ดร.) ป.ธ.๖ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, ผู้อำนวยการสถาบันภาษา, ผู้อำนวยการหลักสูตรสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๖. ศ.ดร. สมภาร พรมทา อดีตอาจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๗. ดร.อำนาจ บัวศิริ อดีตผู้อำนวยการสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **ความรุนแรง** หมายถึง การประทุพฏิตีเป็นการประทุษร้าย เบียดเบียน ก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานทางกายและทางใจ

๑.๕.๒ **ความรุนแรงทางกาย** หมายถึง การทำร้ายทุบตี การฆ่า การข่มขืนกระทำชำเรา อันเกิดจากเจตนาที่รุนแรง

๑.๕.๓ **ความรุนแรงทางวาจา** หมายถึง การกล่าวหาใส่ร้าย การด่าทอ การกล่าวดูหมิ่นเหยียดหยาม อันเกิดจากเจตนาที่รุนแรง

๑.๕.๔ **ความรุนแรงทางใจ** หมายถึง พยาบาทวิตก (การคิดมุ่งร้าย) และวิหิงสาวิตก (การคิดปองร้าย)

๑.๕.๕ **พระสงฆ์** หมายถึง บุคลากรในพระพุทธศาสนา ได้แก่ พระพุทธเจ้า และพระสาวก คือ ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ สามเณร และ สามเณรี ในที่นี้หมายถึงเอาท่านผู้ประทุพฏิตีถูกต้องตาม

พระธรรมวินัยมีความละเอียดมีศีลอันเป็นที่รัก มิได้รวมถึงพระสาวกที่ถูกกระทำความรุนแรงเพราะการประพฤติดิิดพระธรรมวินัย

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. หนังสือและตำรา

๑.๖.๑ วัลโปละ ราหุล ได้กล่าวถึงท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อการสงครามและความรุนแรงไว้ในหนังสือชื่อ “พระพุทธเจ้าสอนอะไร” เนื้อความว่า พระพุทธเจ้ามีความกระจางชัดในเรื่องการเมือง สงครามและสันติภาพ เรื่องที่รู้จักกันดีที่ควรย้าไว้ที่นี้ว่า พระพุทธศาสนาประกาศและเผยแผ่ธรรมและสันติภาพ ในฐานะเป็นศาสนาสากล และเป็นศาสนาที่ไม่เห็นด้วยกับการใช้ความรุนแรง หรือการทำลายล้างชีวิตไม่ว่าจะเป็นชนิดใด ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาไม่มีสงครามใดที่สามารถเรียกได้ว่าเป็น “สงครามฝ่ายธรรม” ซึ่งเป็นศัพท์บัญญัติขึ้นอย่างผิด ๆ และเผยแพร่ออกไปเพียงเพื่อหาความชอบธรรมและข้อแก้ตัวให้แก่ความโกรธ ความโหดร้าย ความรุนแรง และการสังหารหมู่ ใครจะเป็นผู้ตัดสินได้ว่า ฝ่ายใดเป็น “ธรรม” ฝ่ายใดเป็น “อธรรม” ผู้ที่เข้มแข็งและเป็นฝ่ายชนะ คือฝ่าย “ธรรม” ส่วนผู้ที่อ่อนแอและเป็นฝ่ายแพ้ คือ ฝ่าย “อธรรม” สงครามของเราเป็นสงครามฝ่าย “ธรรม” เสมอ ส่วนสงครามของเจ้า เป็นสงครามฝ่าย “อธรรม” เสมอ พระพุทธศาสนาจึงไม่ยอมรับจุดยืนแบบนี้^{๑๕}

๑.๖.๒ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตโต ได้กล่าวถึงเหตุของความรุนแรงไว้ในหนังสือชื่อ “วิถีสู่สันติภาพ” เนื้อความว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้มนุษย์ขัดแย้งกันจนปัญหาความรุนแรงเกิดขึ้น คือ ๑) อยากได้ ท่านเรียกว่า ตัณหา คือ อยากได้ผลประโยชน์ อยากได้สิ่งเสพบริโภคทรัพย์สมบัติ ความพร้อมปรองมาบำรุงบำเรอตัวให้มีมากที่สุด ข้อนี้เป็นเหตุใหญ่ให้คนขัดแย้งจนแม้กระทั่งยกทัพไปรบฆ่าฟันกัน ๒) อยากใหญ่ คือต้องการอำนาจ ต้องการความยิ่งใหญ่ ที่จะสามารถครอบงำผู้อื่นคือบังคับเขาได้ ข้อนี้ท่านเรียกว่า มานะ ตลอดทุกยุคทุกสมัยที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ ปัจจัยข้อนี้มักจะมากคู่กับข้อที่ ๑ คือ อยากได้ด้วย และอยากใหญ่ด้วย เพราะถ้าอยากใหญ่แล้วเป็นใหญ่ได้ ความอยากได้ก็จะสำเร็จง่าย อยากได้ก็ต้องสำเร็จด้วยอยากใหญ่ และเมื่อได้แล้วตัวเองก็จะใหญ่ยิ่งขึ้นก็เลยอยากได้กับอยากใหญ่นี้ คือ สองตัวสำคัญ ซึ่งเรียกว่า ตัณหา มานะ ๓) ใจแคบ ได้แก่บางที่สงครามเกิดขึ้นเพราะปัจจัยด้านอื่นก็มี คือ เรื่องลัทธิศาสนา และ อุดมการณ์ต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่เรื่อง

^{๑๕}Walpola Sri Rahula, พระพุทธเจ้าสอนอะไร, แปลโดย รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกสร และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๒-๑๖๓.

ผลประโยชน์โดยตรง แต่เป็นเรื่องความเชื่อ และการยึดถือหลักการบางอย่าง โดยถือรั้นไม่ยอมรับฟังซึ่งกันและกัน อย่างนี้ เรียกว่า ใจแคบ^{๑๖}

๑.๖.๓ พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งความรุนแรงในโลกไว้ในหนังสือชื่อ “ธรรมคือทุกสิ่งที่เป็นสำหรับมนุษย์” เนื้อความว่า การละทิ้งธรรม ไปเห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ธรรม ผลต่อไปก็มีปรากฏเป็นความเบียดเบียนถาวร เป็นวิฤตการณ์ของโลก และยิ่งเลวร้ายลงทุกที ความกลัวต่อความเดือดร้อนฉิบหายเหล่านั้น ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่เลวลงทุกที เป็นมนุษย์ที่ไม่เคยพูดโกหก ก็มาพูดโกหกได้ ท่านทั้งหลายจะเห็นว่า มนุษย์นี้เริ่มพูดโกหกเพื่อประโยชน์แก่ตัวมากขึ้นกันทั้งโลก แล้วก็ทำสิ่งที่เบียดเบียนผู้อื่น เอาประโยชน์แก่ตัวยิ่งขึ้นทั้งโลก นี่คือปัญหาเฉพาะหน้าในปัจจุบัน เพราะโลกมันขาดธรรมมันขาดความรู้เรื่องพระเจ้าอย่างถูกต้อง^{๑๗}

๑.๖.๔ พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต ได้กล่าวถึงสาเหตุของการการทะเลาะวิวาทและสงครามระหว่างปัจเจกชน กลุ่มชน หรือประเทศชาติไว้ในหนังสือชื่อ “พุทธวิธีสร้างสันติภาพ (ที่ระลึกงานบำเพ็ญกุศล วันมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๕๒)” เนื้อความว่า การการทะเลาะวิวาทและสงครามระหว่างปัจเจกชน กลุ่มชนหรือประเทศชาติ มีที่มาจากรากเหง้าของความชั่วร้าย (อกุศลมูล) ทั้งสามประการนี้

๑.ความปรารถนาในวัตถุกำและสิ่งปรนเปรอ ก่อให้เกิดการวิวาทอาชญากรรม การขูดรีด การฉ้อราษฎร์บังหลวงและความขัดแย้ง

๒.ความโกรธ เป็นสาเหตุฉับพลันที่สร้างความรุนแรง เมื่อไม่ระงับความโกรธให้ทันกาล ความโกรธจะกลายเป็นความเกลียดหรือความพยาบาทซึ่งไม่มีวันดับไปง่าย ๆ

๓.เมื่อถูกโมหะครอบงำ มนุษย์ยึดติดกับศาสนาและอุดมการณ์ทางการเมือง อันมีผลเป็นความขัดแย้งและสงคราม มนุษย์ในอดีตมีศรัทธามืดบอดในศาสนาแล้วก่อสงครามกับประเทศเพื่อนบ้าน เพราะคลั่งศาสนา แต่มนุษย์สมัยปัจจุบันก่อสงครามความขัดแย้งเพราะระบบเศรษฐกิจและอุดมการณ์ทางการเมือง^{๑๘}

๑.๖.๕ สมภาร พรหมทา ได้กล่าวถึงความเท่าเทียมกันของสิทธิเสรีภาพในตนเองและผู้อื่น เอาไว้ในหนังสือชื่อ “พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม” เนื้อความว่า คุณสมบัติที่มีอยู่

^{๑๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **วิถีสู่สันติภาพ**, แปลโดย ผศ.ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๕๖-๕๗.

^{๑๗}พระราชชัยกวี พุทธทาสภิกขุ, **ธรรมคือทุกสิ่งที่เป็นสำหรับมนุษย์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔.

^{๑๘}พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต (มีฤกษ์), **พุทธวิธีสร้างสันติภาพ (ที่ระลึกงานบำเพ็ญกุศล วันมูลนิธิมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๕๒)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๒๓-๒๗.

ภายในบุคคลและเป็นสิ่งที่ทำให้การกระทำใด ๆ ก็ตามที่เป็นการกระทบต่อคุณสมบัตินั้นกลายเป็นสิ่งที่ไม่ชอบธรรมหรือไม่ถูกต้องนั้น ในทางปรัชญามีคนกำหนดชื่อสำหรับเรียกหลายอย่าง ในที่นี้เราจะเรียกสิ่งนี้ว่า “คุณสมบัติทางศีลธรรม” หรือ “ค่าทางศีลธรรม” คนเราทุกคนเกิดมาพร้อมค่าทางศีลธรรมที่ว่ามี และค่าดังกล่าวนี้ก็มีเท่าเทียมกันไม่ว่าคนเหล่านั้นจะเกิดที่ไหน ในประเทศหรือเชื้อชาติใด เพศ วัย ความรู้ รสนิยม เป็นต้น ไม่มีผลต่อความเท่าเทียมกันของค่าทางศีลธรรมดังกล่าวนี้ เพราะเหตุที่คนทุกคนมีค่าทางศีลธรรมเท่ากัน การละเมิดขานาจึงถือเป็นสิ่งไม่ถูกต้องเสมอเหมือนกับการละเมิดเศรษฐกิจหรือพระราช^{๑๙}

๑.๖.๖ สมเกียรติ มีธรรม ได้กล่าวให้ความเห็นเกี่ยวกับการฆ่าเอาไว้ในหัวข้อเจตนาวิสามัญฆาตกรรมหรือป้องกันตนเอง ในหนังสือชื่อ “รวมบทความคัดสรรพุทธทัศน์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย” ซึ่งสรุปได้ว่า การฆ่ามนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นสูงนั้นมีบาปหนัก แต่บาปนั้นจะหนักเบาอย่างไรต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบของการฆ่าด้วย คือ เจตนาของการฆ่า ความจำเป็นที่ต้องฆ่า และคุณธรรมของผู้ที่ถูกฆ่า ถ้าคนฆ่าหรือรัฐบาลเห็นคนนั้นว่าเป็นภัยต่อสังคมและไม่สามารถเยียวยาให้เข้ากลับมาเป็นคนดีได้ จึงฆ่าเขาอย่างรู้ความเมตตา การฆ่าเช่นนี้เป็นบาปหนัก ถ้าคนฆ่าหรือรัฐบาลเห็นว่าคนนั้นเป็นภัย ต่อสังคมไม่สามารถเยียวยาให้กลับมาเป็นคนดีได้ และถ้าเจตนาไปดูแลคนเหล่านั้นก็จะเสียเวลาและเสียงบประมาณโดยเปล่าประโยชน์ จึงตัดสินใจฆ่าคน ๆ นั้นด้วยความเมตตา การฆ่าเช่นนี้เป็นบาปน้อยกว่ากรณีแรก แต่ถ้าไม่มีเจตนาที่จะฆ่าเลยบาปก็จะเบาบางลงตามลำดับ^{๒๐}

๑.๖.๗ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ ได้กล่าวถึงกรณีที่พระพุทธเจ้าจัดการความขัดแย้งและความรุนแรงเรื่องน้ำของกษัตริย์ศากยวงศ์และโกลิยวงศ์ไว้ในหนังสือชื่อ “ท้าทายทางเลือก ความรุนแรงและการใช้ความรุนแรง” ความว่า พระพุทธองค์ทรงผ่าทางตันโดยอาศัยความจริง ที่คู่กรณีทั้งสองล้มสาเหตุที่แท้จริงของความขัดแย้ง แต่มาสนใจความรู้สึกสูญเสียศักดิ์ศรีอันเป็นผลจากการด่าว่าเสียดสีกัน แม้พระพุทธองค์จะสามารถผลักดันทั้งสองฝ่ายให้เปลี่ยนความตั้งใจได้เพราะทั้งคู่ยอมรับอำนาจทางศีลธรรมของพระองค์ แต่การตัดสินใจพระทัยเข้าไปขัดขวางกษัตริย์ทั้งสอง เป็นการตัดสินใจพระทัยของพระองค์เอง ซึ่งในทางตรงกันข้ามพระองค์อาจละเลยไม่ใส่ใจความขัดแย้งทางการเมืองนี้ก็ได้ เพราะไม่ใช่หน้าที่ของพระองค์ แต่พระองค์ตัดสินใจพระทัยเข้าแทรกแซงสถานการณ์ที่อาจกลายเป็นสงครามใหญ่ “ทำให้เลือดนองท้องธาร” นักทฤษฎีสันติวิธีคนสำคัญของโลกย้ำว่า “สันติวิธีคือการต้อง

^{๑๙}สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๘๐.

^{๒๐}สมเกียรติ มีธรรม, รวมบทความคัดสรรพุทธทัศน์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

ทำอะไรงานอย่าง ไม่ใช่งอมือไม่ทำสิ่งใด ” พระพุทธเจ้าได้ใช้ปฏิบัติการไร้ความรุนแรง โดยเข้าไปแทรกแซงไม่ให้ความขัดแย้งกลายเป็นสงครามและประสบความสำเร็จ^{๒๑}

๑.๖.๘ ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้กล่าวถึงความต่างกันของสิทธิและเมตตาเอาไว้ในหนังสือชื่อ “ทัศนะทางการเมือง ของพระพุทธศาสนา” ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ว่า การที่คนเราอ้างสิทธิขึ้นมา ก็เพื่อประโยชน์ตนเองเป็นที่ตั้ง เพื่อปกป้องตนเองจากการถูกผู้อื่นทำร้ายและเพื่อคุ้มครองทรัพย์สินของตนเป็นหลัก ส่วนเมตตาเกิดจากหลักการละตัวเองซึ่งทำให้เกิดความหวังใ้ผู้อื่น คำนึงถึงประโยชน์ของผู้อื่นเป็นหลัก จึงเกิดการให้สิทธิแก่ผู้อื่น เกิดการบริจาคเผื่อแผ่ ตรงกันข้ามถ้าคนใช้แต่สิทธิของตนเพียงอย่างเดียว ก็จะไม่มีการทำประโยชน์แก่คนอื่น จะทำก็ต่อเมื่อตนเองได้ประโยชน์เท่านั้น สังคมก็จะเกิดการเอารัดเอาเปรียบมากขึ้น และนำไปสู่ความขัดแย้งในที่สุด^{๒๒}

๑.๖.๙ มานพ นักการเรือน ได้กล่าวถึงท่าทีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไว้ ในหนังสือชื่อ “พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่(Buddhism and the Modern Sciences)” ใจความว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งสันติภาพ การเผยแผ่ของพระพุทธศาสนาต้องเป็นไปโดยสงบ ปราศจากการเบียดเบียน ไม่ว่าร้ายใคร มีความอดทนอดกลั้น เหมือนพระปุณณะที่จะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สุณุปันตะซึ่งเป็นดินแดนของคนเถื่อน มินิสัยดุร้าย พระพุทธเจ้าจึงตรัสถามเป็นเชิงตรวจสอบอุดมการณ์ ปรากฏว่า พระปุณณะ แม้จะถูกด่า ถูกทำร้าย จนกระทั่งตายด้วยศัสตรา ก็สามารถข่มใจได้ ไม่คิดร้ายต่อบุคคลเหล่านั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้ไปเผยแผ่ ณ สุณุปันตชนบทได้^{๒๓}

ข.งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑๐ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร) ได้ศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์ กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธีนั้น ในระดับโลกียวิสัย พระพุทธศาสนามองว่าความขัดแย้งจัดได้ว่าเป็นทุกข์ หรือเป็นธรรมชาติที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นของบุคคลและของสังคมประการหนึ่ง แต่ในระดับโลกุตตระ พระพุทธศาสนามองว่าเป็นสภาวะที่ไร้ความขัดแย้ง สำหรับปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง พระพุทธศาสนามองว่าเกิดจากการทำงานร่วมกันของปัจจัยภายในคือ

^{๒๑}ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, **ท้าวทายาทเลือก ความรุนแรง และการใช้ความรุนแรง**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ของเรา (PROTESTISTA), ๒๕๕๓), หน้า ๒๔๔-๒๔๕.

^{๒๒}ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ทัศนะทางการเมือง ของพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สามัคคีสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๘.

^{๒๓}มานพ นักการเรือน, **พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่(Buddhism and the Modern Sciences)**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙๓-๙๔.

กุศลมูล และอกุศลมูล รวมถึงตัณหา ทิณฺณิ และ มานะ ผวนวกกับปัจจัยภายนอก คือ ข้อเท็จจริง ผลประโยชน์ ค่านิยม และ โครงสร้างที่บิดเบี้ยว ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงได้เสนอชุดสันติวิธีในการจัดการความขัดแย้งซึ่งประกอบด้วย การเจรจาตนเอง การไกล่เกลี่ยคนกลาง การตั้งคณะกรรมการไตร่สวน การพิจารณาตัดสินโดยสังฆสภา ซึ่งกลยุทธ์ประกอบด้วย การตัดสินโดยการเจียบ การใช้เสียงข้างมาก การโน้มน้าว การประนีประนอม เป็นต้น ดังปรากฏในอิทธิกรณสมถะ^{๒๔}

๑.๖.๑๑ สุรินทร์ ตุลย์วัฒนจิต ได้ศึกษา เรื่องการวิเคราะห์สงครามที่เป็นธรรมในวรรณคดีพุทธ จริยศาสตร์เถรวาท ผลการศึกษาพบว่า ในวรรณคดีของพุทธจริยศาสตร์เถรวาทสรุปได้ว่า พุทธจริยศาสตร์ไม่ได้กล่าวถึงความเป็นธรรมในการทำสงคราม แต่ก็ไม่ได้สนับสนุนและก็ไม่ได้อภิปราย เนื่องจากหลักพุทธจริยศาสตร์เป็นหลักปัจเจกบุคคล เมื่อนำหลักศีล ๕ มาอธิบายการทำสงครามก็ย่อมเป็นบาปแต่เมื่อนำหลักเจตนาอธิบาย การสงครามจะเป็นบาปมากน้อยแตกต่างกันขึ้นอยู่กับเจตนา เช่น ทหารที่มีหน้าที่ป้องกันประเทศ ในกรณีต้องฆ่าหรือต้องเบียดเบียนฝ่ายตรงข้ามที่เข้ามารุกรานฝ่ายตนย่อมเป็นบาปน้อยกว่าทหารที่ฆ่าและเบียดเบียนเพื่อรุกรานฝ่ายอื่น แต่ถึงกระนั้นการฆ่าเพื่อป้องกันตนเองและประเทศชาติจะเป็นบาปมากน้อยก็ต้องพิจารณาเป็นรายบุคคล เพราะทหารแต่ละนายอาจมีความรู้สึกต่อภารกิจที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเจตนาและความรู้สึกโกรธเกลียดอันตั้งอยู่ในอกุศลมูลที่แตกต่างกัน^{๒๕}

๑.๖.๑๒ พระชุตติพงศ์ สุนตจิตโต (งามดี) ได้ศึกษา เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบหลักอหิงสาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเซน ผลการศึกษาพบว่า หลักอหิงสาในพุทธปรัชญาเถรวาทคือ หลักคำสอนเรื่องการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น และอหิงสาเป็นหลักธรรมสำคัญของสัตบุรุษบัญญัติ ความไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก มี ๓ ประเภท คือ การไม่เบียดเบียนทางกาย การไม่เบียดเบียนทางวาจา และการไม่เบียดเบียนทางใจ และมีเกณฑ์ตัดสินได้แก่เจตนา ซึ่งมีหลักธรรมที่เกื้อกูลต่ออหิงสาได้แก่ เมตตา กรุณา อโทสะ อพยาบาท สัมปรีติธรรม ๗ และการประยุกต์ใช้หลักอหิงสา สามารถกระทำได้ในลักษณะของศีล คือการรักษากาย วาจา ใจ ให้สงบ

^{๒๔}พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า บทคัดย่อ.

^{๒๕}สุรินทร์ ตุลย์วัฒนจิต, “เรื่องการวิเคราะห์สงครามที่เป็นธรรมในวรรณคดีพุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, *สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘๔

และจัดเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานและในรูปแบบตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ ของหลักธรรมในการดำเนินชีวิต^{๒๖}

๑.๖.๑๓ ดวงเด่น นุเรมรัมย์ ได้ศึกษา เรื่องพุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็น ธรรมกรณีศึกษาพรรณานะของนักวิชาการ ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า เหตุผลที่ยก มาสนับสนุนว่า พระพุทธศาสนาเห็นว่ามีในการทำสงครามที่ชอบธรรมตามที่ปรากฏในเอกสารเชิง ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ นั้น เมื่อตรวจสอบแล้วพบว่ายังมีน้ำหนักไม่เพียงพอ ขณะที่เหตุผลเรื่อง ปาณาติบาต ที่บุคคลทั่วไปคิดว่าสามารถนำมาสนับสนุนความคิดที่ว่าพระพุทธศาสนาไม่มีคำสอน เกี่ยวกับสงครามที่เป็นธรรมนั้น ก็ไม่สามารถชี้ชัดว่าในบางกรณีพระพุทธศาสนาปฏิเสธสงครามที่เป็น ธรรมเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากพระพุทธศาสนายอมรับความเป็นจริงของมนุษย์ที่ ต้องเผชิญความขัดแย้ง ทางจริยธรรม อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าบางเหตุการณ์อาจเกี่ยวข้องกับสงครามที่เป็นธรรม แต่สงคราม ซึ่งเป็นบาปเหล่านี้ จะถือว่ามีความชอบธรรมในการปฏิบัติได้ ก็ต่อเมื่อผู้กระทำมีเจตนาที่ไม่ เปียดเบียนมุ่งร้าย ห่างไกลจากอกุศลมูล ทั้งปวง และประกอบด้วยสติปัญญา ผลการศึกษาตาม วัตถุประสงค์ข้อที่สอง พบว่า กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าในพระพุทธศาสนา ไม่มีสงครามที่เป็นธรรม เพราะพระพุทธศาสนามีข้อห้ามในเรื่องปาณาติบาต ไม่ว่าการฆ่าใด ๆ ย่อมเป็นบาปทั้งสิ้น แต่กระนั้น ก็ตาม กลุ่มตัวอย่างได้เสนอเงื่อนไขอื่น ๆ ที่ดูเหมือนจะเข้ากับหลักของพระพุทธศาสนาได้เพื่อสร้าง ความชอบธรรมให้กับการทำสงคราม คือเรื่องหน้าที่ของปัจเจกบุคคลหรือสิทธิในการป้องกันตัวเอง การศึกษาปัญหาเชิงจริยธรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับสงครามที่เป็นธรรม มีข้อเสนอแนะว่าสาเหตุ ของสงครามอาจมาจากความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ซึ่งมนุษย์สามารถ นำหลักพุทธธรรมมาใช้ ในการป้องกันปัญหาความรุนแรงดังกล่าวได้ เพราะเมื่อมนุษย์ สามารถป้องกันความรุนแรงที่อาจจะ เกิดขึ้นไว้ล่วงหน้าแล้ว ข้อถกเถียงที่ว่าเมื่อใดสงครามจึงชอบธรรมก็ไม่จำเป็นอีกต่อไป^{๒๗}

๑.๖.๑๔ อรทัย มีแสง ได้ศึกษา เรื่องพัฒนาการอหิงสธรรมในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษา พุทธศาสนิกสัมพันธ์เพื่อสันติภาพแห่งสหรัฐอเมริกา ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้ว่า อหิงสธรรม ปรากฏทั่วไปในหลักของศาสนาอื่น ๆ เช่น ฮินดู และเซน เป็นต้น และเป็นหลักปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ในศาสนานั้นๆ แต่ในพระพุทธศาสนาอหิงสธรรมเป็นหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ดำเนินเป็น ทางสายกลางในฐานะเป็นธรรมสำหรับพัฒนาตน อหิงสาวิธี จัดได้ว่าเป็นทั้ง active และ passive

^{๒๖}พระชุตติพงศ์ สุนตจิตโต (งามดี), “การศึกษาเปรียบเทียบหลักอหิงสาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ปรัชญาเซน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ .

^{๒๗}ดวงเด่น นุเรมรัมย์, “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม กรณีศึกษาพรรณานะของ นักวิชาการ ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต(จริยศาสตร์ศึกษา), (บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

กล่าวคือ เมื่อมีการฝึกปฏิบัติภาวนาด้วยสติแล้ว เป็นการฝึกหัดการมีสติภาพในใจตน วิธีการนี้สามารถป้องกันไม่ให้เกิดความรุนแรงหรือมีพลังจากภายใน เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาความรุนแรงใด จึงเรียกว่าเป็น active ขณะเดียวกัน เมื่อเป็น passive จะต้องใช้วิธี สานเสวนา อารยะขัดขึ้น การรณรงค์เรียกร้องต่างๆก็ต่อเมื่อใดเกิดความรุนแรงความขัดแย้งขึ้นแล้ว จึงขอหิงสาในการแก้ไขปัญหา^{๒๘}

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ พอที่จะสรุปได้ว่า ความรุนแรงมีบ่อเกิดมาจาก ตัณหา มานะ ทิฐิ และอกุศลมูล ๓ คือ โลภ โทสะ โมหะ บาปกรรมเหล่านี้เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความขัดแย้งการละเมิดค่าทางศีลธรรมของกันและกันและเกิดการเบียดเบียนกัน ซึ่งอาจถึงขั้นเสียชีวิตในที่สุด ในพระพุทธศาสนาไม่ปรากฏว่ามีหลักธรรมที่สนับสนุนความรุนแรงโดยมองว่าความรุนแรงเป็นบาป แต่ในกรณีที่ต้องต่อสู้หรือใช้ความรุนแรงเพื่อป้องกันความสงบสุขในชีวิตของตนและส่วนรวม พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้สนับสนุนหรือปฏิเสธแต่อย่างใด ซึ่งในกรณีดังกล่าวมีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความเห็นเป็น ๒ นัยดังนี้ คือ ๑) การใช้ความรุนแรงเพื่อป้องกันตนเองและส่วนรวมสามารถกระทำได้ เพราะพิจารณาตามหลักเจตนาแล้วการกระทำดังกล่าวเป็นบาปน้อยกว่าการใช้ความรุนแรงเพื่อรุกรานผู้อื่น ๒) พระพุทธศาสนาปฏิเสธความรุนแรงทุกรูปแบบ เพราะการอ้างความชอบธรรมเพื่อใช้ความรุนแรงเป็นเพียงข้ออ้างอันเกิดจากการลุ่มหลงแก่โทสะ การจัดการความรุนแรงควรใช้สันติวิธีและอหิงสา จากผลการศึกษาทั้ง ๒ นัยนั้น สามารถพิจารณาได้ว่าเป็นการวิเคราะห์ในบริบทของการจัดการความรุนแรงทั่วไปโดยไม่ได้เจาะจงกลุ่มเป้าหมายหรือตัวบุคคลส่วนในกรณีความรุนแรงต่อพระภิกษุสงฆ์ซึ่งเป็นบรรพชิตยังไม่ได้มีผู้ศึกษาไว้เป็นพิเศษ

ดังนั้น เพื่อให้ทราบแนวทางที่ชัดเจนว่า ในกรณีที่เกิดความรุนแรงต่อพระสงฆ์หรือคณะสงฆ์โดยรวม ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีแนวทางหรือกรณีใดหรือไม่ที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกอนุญาตให้พระสงฆ์สามารถปกป้องตนเองหรือคณะสงฆ์ได้ หรือถ้าไม่มีอนุญาตไว้ พระสงฆ์จะต้องมีท่าทีหรือจัดการความรุนแรงที่เกิดขึ้นอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาค้นคว้าในเรื่องปัญหาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทให้ละเอียดสืบต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังต่อไปนี้

^{๒๘}อรทัย มีแสง, “พัฒนาการอหิงสธรรมในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาพุทธศาสนิกสัมพันธ์เพื่อสันติภาพแห่งสหรัฐอเมริกา”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๘ .

๑.๗.๑ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาหลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงจากเอกสารชั้นปฐมภูมิโดยวิธีการเก็บรวบรวมจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและฉบับภาษาบาลี จากเอกสารชั้นทุติยภูมิคือ คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์ปรัณวิเสส

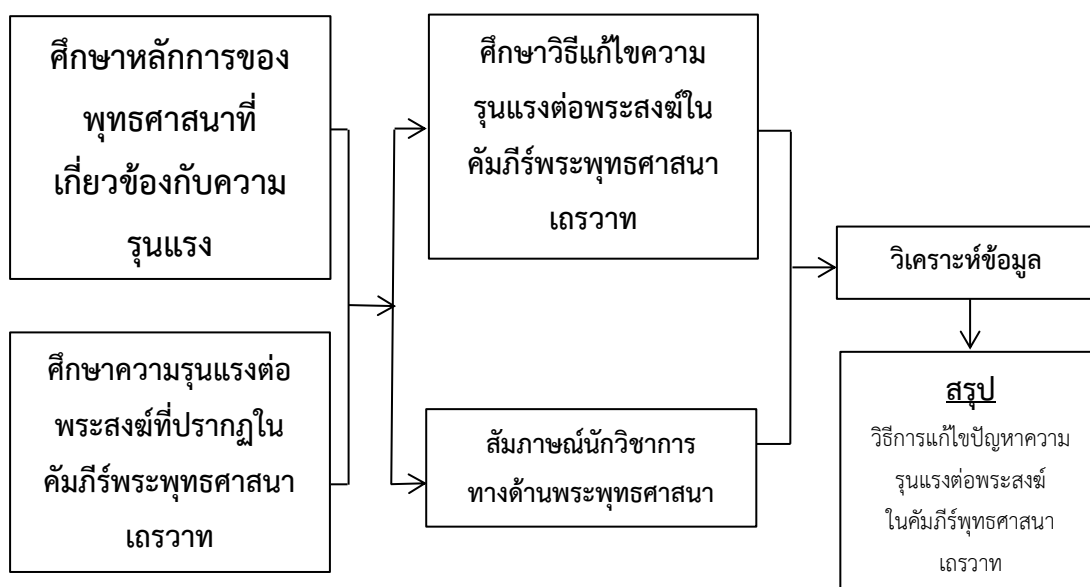
๑.๗.๒ ผู้วิจัยจะศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และปรัณวิเสส จากนั้นจะจำแนกข้อมูลที่ได้ออกเป็นประเภทตามสาเหตุแห่งความรุนแรงต่าง ๆ และตามนัยแห่งความรุนแรง ได้แก่ ความรุนแรงทางกายและความรุนแรงทางทางวาจา

๑.๗.๓ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในประเด็นปัญหาและสาเหตุตามที่จำแนกไว้ในข้อ ๑.๗.๑ และ ๑.๗.๒ จากคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาในปัจจุบันจำนวน ๗ รูป/คน ดังรายนามที่ปรากฏตามขอบเขตการวิจัย ข้อ ๑.๔.๓

๑.๗.๔ วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและการสัมภาษณ์

๑.๗.๕ สรุปผลและข้อเสนอแนะการวิจัย

๑.๘ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๙.๑ ได้ทราบถึงหลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง

๑.๙.๒ ได้ทราบปัญหาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๙.๓ ได้ทราบวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

หลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง

ก่อนที่จะได้ศึกษาในรายละเอียดความรุนแรงเกี่ยวกับพระสงฆ์พร้อมทั้งวิธีแก้ไขความรุนแรงดังกล่าว เพื่อให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานของพุทธศาสนาเกี่ยวกับความรุนแรงเป็นเบื้องต้น ในบทนี้ผู้วิจัยจึงจะได้ศึกษาหลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง ใน ๔ ประเด็น คือ ๑) ความหมายของความรุนแรง ๒) ความรุนแรงตามแนวพระสูตร ๓) ความรุนแรงตามแนวพระวินัย ๔) ความรุนแรงตามแนวพระอภิธรรม

โดยผู้วิจัยจะได้ศึกษารวบรวมข้อมูลในประเด็นต่างๆจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท จากนั้นจะได้สรุปเนื้อหาพร้อมทั้งแสดงทัศนะและความรู้ที่ได้จากการศึกษา เป็นลำดับต่อไป

๒.๑ ความหมายของความรุนแรง

คำว่า ความรุนแรง ในคัมภีร์พุทธศาสนาไม่ได้แสดงรูปศัพท์ไว้เป็นการเฉพาะเหมือนศัพท์ทางหลักธรรมอื่น ๆ โดยมากมีเพียงศัพท์ที่แสดงการกระทำ การพูด และการคิด ที่เข้าใจโดยทั่วไปว่าเป็นการกระทำที่รุนแรง การพูดที่รุนแรง และการคิดที่รุนแรง เช่น การเบียดเบียน การฆ่า การด่า การคิดประทุษร้าย เป็นต้น นั้นหมายความว่าความรุนแรงเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าสามารถจำแนกได้เป็น ๒ ความหมายหลัก ๆ คือ ๑) ความรุนแรงภายนอก คือ ทางกายและทางวาจา ๒) ความรุนแรงภายใน คือ ทางใจ

๒.๑.๑ ความหมายของความรุนแรงภายนอก

ถึงแม้ว่าความรุนแรงจะไม่ได้เป็นศัพท์ที่เป็นชื่อเฉพาะทางหลักธรรม แต่ก็ยังมีปรากฏรูปศัพท์ในคัมภีร์พุทธศาสนาที่ใช้ตรงตัวว่าเป็นความรุนแรง ได้แก่ศัพท์ว่า “ขรตดา”^๑ แปลว่า “ความรุนแรง” และศัพท์ว่า “วาพตา”^๒ แปลว่า “ร้ายแรง” ศัพท์ทั้ง ๒ ศัพท์นี้ในคัมภีร์อรรถกถาอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้อธิบายขยายความไว้ว่า ศัพท์ว่า “ขรตดา” ได้แก่ การด่ากันด้วยคำหยาบ

^๑อง.ทก. (บาลี) ๒๐/๑๕/๕๔.

^๒อง.ทก. (บาลี) ๒๐/๑๕/๕๔.

เช่นคำว่า ท่านเป็นทาส เป็นคนชั่ว เป็นจัญทาลและเป็นช่างसान เป็นต้น^๓ และศัพท์ ว่า “วาทา” ได้แก่ การทำร้ายกันด้วยก้อนหิน ก้อนดิน และท่อนไม้ เป็นต้น^๔

จะเห็นว่า ศัพท์ทั้ง ๒ ตามที่ได้แสดงมาแล้วนั้นมีนัยบ่งถึงความหมายของความรุนแรงเฉพาะในทางกายและทางวาจาเป็นหลัก นอกจากนั้น ในคัมภีร์พระไตรปิฎกยังมีข้อความที่แสดงให้เห็นถึงความหมายของความรุนแรงที่สอดคล้องกับความรุนแรงทางกายและทางวาจาในบริบทต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ปรากฏคำศัพท์ที่มีความหมายสอดคล้องกับความรุนแรงทางกายและทางวาจาข้างต้น เช่นคำว่า “ประทุษร้าย” ซึ่งคำนี้ดังมีปรากฏข้อความที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ว่า “หัวหน้าโจรมองเห็นภิกษุณีอุบลวรรณานั่งพักกลางวัน ครั้นเห็นแล้วจึงคิดว่า ‘หากพวกลูกน้องเราพบเข้า จะประทุษร้ายนาง’ จึงเลี้ยวเดินไปทางอื่น”^๕ หรือข้อความที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ว่า

“สมัยนั้น สามเณรของท่านพระอุปนันทศากยบุตรชื่อกัณฐกะ ได้ประทุษร้ายภิกษุณีชื่อกัณฐิกิ ภิกษุทั้งหลายพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า ‘इनสามเณร จึงได้ประพฤติไม่สมควร เช่นนี้เล่า’ จึงกราบทูลเรื่องนี้ให้พระผู้มีพระภาคทรงทราบ”^๖

ในพระไตรปิฎกมีขณิกนิยาย อุปริปัญญาสก์ ก็ปรากฏคำที่มีความหมายสอดคล้องกับความรุนแรงทางกายและทางวาจา ดังคำว่า “ประหาร ทำร้าย ฆ่า” ซึ่งมีนัยบ่งถึงความรุนแรงที่มนุษย์กระทำต่อสิ่งมีชีวิตซึ่งจะได้รับวิบากคือ อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก โดยปรากฏข้อความ ว่า

“มาณพ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตามเป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบเข้า มีมือเปื้อนเลือด ฝักใฝ่ในการประหัตประหาร ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”^๗

นอกจากนั้น การประหารยังมีความหมายครอบคลุมถึงการทุบตีทำร้ายด้วยอวัยวะในร่างกายเช่นฝ่ามือหรือด้วยอาวุธ ดังข้อความ ว่า “ปุนณะ ถ้าพวกมนุษย์ชาวสุนาปรันตชนบทจักประหารเธอด้วยฝ่ามือ...ท่อนไม้...ศัสตรา...ปลงชีวิตด้วยศัสตราที่คม ในเรื่องนี้เธอจักคิดอย่างไร”^๘

^๓อง.ทก.อ. (ไทย) ๒/๑๓.

^๔อง.ทก.อ. (ไทย) ๒/๑๓.

^๕วิ.มहा. (ไทย) ๒/๕๐๘/๓๒.

^๖วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๘/๑๓๒.

^๗ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๙๐/๓๕๐.

^๘ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๖/๔๔๙-๔๕๐.

ในพระไตรปิฎกขุททกนิกาย วิมานวัตถุ ปรากฏคำที่มีความหมายสอดคล้องกับความรุนแรง เช่นคำว่า “คุกคาม ดุด่า เชียนตี” คำดังกล่าวนี้นางทาสีชื่อรัชชมาลาได้กล่าวไว้ซึ่งแสดงถึงความทุกข์ทรมานจากการถูกเจ้านายกระทำความรุนแรง ดังข้อความ ว่า

“ดิฉันเกิดเป็นทาสีของพราหมณ์ในหมู่บ้านคยา มีบุญน้อย ด้อยวาสนา คนทั้งหลายรู้จักดิฉันในนามว่า รัชชมาลา ดิฉันเสียใจอย่างหนัก เพราะถูกด่าว่า ถูกเชียนตีต่าง ๆ และถูกคุกคามจึงถือหมอน้ำออกไป ทำเป็นเสมือนจะไปตักน้ำ ครั้นแล้วได้วางหมอน้ำไว้ข้างทาง เข้าไปยังป่าช้าโดยตัดสินใจว่าจักตายในป่านี้แหละ เราอยู่ไปจะมีประโยชน์อะไรเล่า”^๙

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค มีคำที่บ่งถึงความรุนแรงข้างต้นคือคำ ว่า “เปียดเบียน” ซึ่งมีนัยบ่งถึงการปล้นและการทุบตี ดังข้อความที่ปรากฏ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ในกรณีนี้ ภิกษุทั้งหลายเข้าจำพรรษา ถูกพวกโจรเปียดเบียน มั่นปล้นบ้าง รุมตีบ้าง ภิกษุเหล่านั้นพึงหลีกเลี่ยงไปด้วยสำคัญว่า ‘นั่นแลอันตราย’ ไม่ต้องอาบัติเนื่องจากขาดพรรษา”^{๑๐} หรือดังข้อความที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก จุลวรรค ว่า “เทวทัตนั้นสังสมความประมาทเปียดเบียนตถาคตนั้น จึงต้องไปเกิดในนรก อเวจี มีประตู ๔ ด้าน นรกแล้วผู้ใดประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้ายตอบผู้ไม่ทำกรรมชั่ว บาปย่อมถูกต้องเฉพาะผู้นั้นเท่านั้น”^{๑๑}

นอกจากนั้นในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ก็ปรากฏคำที่มีความหมายสอดคล้องกับความรุนแรงทางกายและทางวาจาข้างต้น เช่นคำว่า “ภัย” ซึ่งมีนัยบ่งถึงการข่มขู่การปล้นการทุบตีและการข่มขืน ดังข้อความว่า “ที่ชื่อว่า มีภัยน่ากลัว คือ ในอาราม อุปัจารแห่งอาราม ปรากฏมีมนุษย์ถูกพวกโจรข่มขู่ ปรากฏมีมนุษย์ถูกปล้น ปรากฏมีมนุษย์ถูกทุบตี”^{๑๒} หรือดังข้อความที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ ว่า “สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ภิกษุณีทั้งหลายเที่ยวจาริกไปไม่มีกองเกวียนเป็นเพื่อนในที่ที่รู้กันว่าน่าหวาดระแวง มีภัยน่ากลัวภายในรัฐ พวกนักเลงข่มขืน(ภิกษุณีเหล่านั้น)”^{๑๓}

เพราะฉะนั้น จะเห็นว่า ศัพท์เหล่านี้ คือ “ขรตตา” ซึ่งแปลว่าการด่าด้วยคำหยาบคาย คำว่า “วาพตา” ซึ่งแปลว่า การทำร้ายด้วยอวัยวะและอาวุธ และคำที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ คือคำว่า ประทุษร้าย, ประหาร, ทำร้าย, การข่ม, คุกคาม, ดุด่า, เชียนตี, เปียดเบียน, และภัย ล้วนมีนัยแสดงถึงความหมายของความรุนแรงภายนอกคือการกระทำและคำพูดที่สร้างความเสียหายและเป็นภัยต่อชีวิต

^๙ช.วิ. (ไทย) ๒๖/๘๓๓-๘๓๕/๙๖.

^{๑๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐๐/๓๑๓.

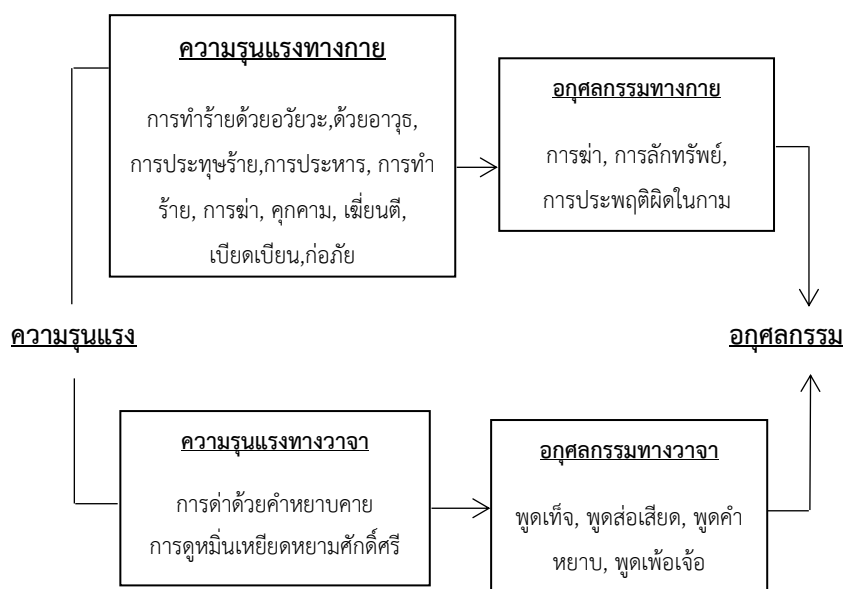
^{๑๑}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๐/๒๑๑.

^{๑๒}วิ.มหา. (ไทย) ๒/๖๕๔/๑๗๕.

^{๑๓}วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๙๖๑/๒๓๐.

การกระทำที่สร้างความเจ็บปวดเจ็บแสบต่อผู้อื่น ซึ่งได้แก่การทำร้ายด้วยอวัยวะต่าง ๆ คำพูดที่สร้างความเจ็บปวดเจ็บแสบแก่จิตใจ ได้แก่ การด่าว่า คำหยาบคาย คำดูถูกเหยียดหยามในฐานะและศักดิ์ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในอรรถกถาว่า ด่าว่าเป็นทาส เป็นคนชั่ว เป็นจันทาล เป็นช่างसान เป็นต้น เหล่านี้คือ ความรุนแรง ซึ่งพฤติกรรมความรุนแรงทางกายและวาจาตั้งกล่าวนำทั้งหมดจัดว่าเป็น“อกุศล”^{๑๔} หรือที่เรียกว่า อกุศลกรรม^{๑๕} ในทัศนะของพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าใจความหมายของความรุนแรงที่สอดคล้องกับอกุศลกรรมดังที่กล่าวมานั้น พึงพิจารณาแผนภูมิแสดงข้อมูลดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑ แสดงความหมายของความรุนแรงที่สอดคล้องกับอกุศลกรรมทางกายและวาจา

๒.๑.๒ ความหมายของความรุนแรงภายใน

คำว่า “ภายใน” ในที่นี้หมายถึงจิตใจ ความคิด หรือเจตจำนง ที่อยู่เบื้องหลังการกระทำ อกุศลกรรมดังกล่าวมานั้นเกิดจากแรงผลักดันภายในคืออกุศลเจตนา พุทธศาสนามีทัศนะว่าลำพังพฤติกรรมอย่างเดียวยังตัดสินไม่ได้ว่าเป็นความรุนแรงแท้จริงหรือไม่ แต่พฤติกรรมที่จะตัดสินว่าเป็นความรุนแรงได้ต้องเป็นพฤติกรรมที่ออกมาจากจิตใจหรือเจตจำนงเป็นสำคัญ เพราะเจตจำนงนั้นเป็น

^{๑๔}อกุศล ประกอบด้วย การฆ่า การลักทรัพย์ การประทุษผิดในกาม การพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ การเพ่งเล็งอยากได้สิ่งของๆผู้อื่น การคิดประทุษร้ายผู้อื่น และมีฉาติฐิ. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๓/๘๙.

^{๑๕}อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึงการกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ, อธิบายใน พรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๙.

เนื้อเป็นตัวของกรรมที่แท้จริงในทัศนะของพุทธศาสนา ดังพระพุทธพจน์ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำการกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^{๑๖} ความรุนแรงทั้งหลายนั้นเกิดจากจิตที่รุนแรงที่เรียกว่า อกุศลจิต^{๑๗} เพราะฉะนั้น ความประพฤติดังบางอย่างที่กระทำไปโดยพลั้งเพลอหรือไม่มีเจตนาร้าย เช่น พระอรหันต์เผลอเหยียบแมลงตาย พ่อแม่ดูดา ลูก เป็นต้น หากกระทำโดยไม่มีอกุศลจิต ในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่าไม่เป็นความรุนแรง แต่ถ้าขณะกระทำนั้นอกุศลจิตเกิดขึ้น การกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นความรุนแรงอย่างแท้จริง

ดังนั้น พุทธศาสนาจึงถือว่าอกุศลจิตที่เป็นต้นเหตุในการสร้างความเสียหายและเบียดเบียนผู้อื่นนั้นคือตัวความรุนแรง นอกจากนี้อกุศลจิตยังมีชื่อเรียกตามลักษณะกิจของตน (ตามหน้าที่) ว่า “อกุศลมูล” ซึ่งหมายถึง ความคิดหรืออกุศลจิตที่เป็นรากเหง้าแห่งอกุศลกรรม ประกอบด้วย ๑) โลภะ ความโลภ ๒) โทสะ ความคิดประทุษร้าย และ ๓) โมหะ ความลุ่มหลง^{๑๘} อารมณ์เหล่านี้จัดเป็นรากเหง้าของพฤติกรรมและคำพูดที่รุนแรง มีหลักการการอธิบายลักษณะและผลกระทบของอกุศลมูลแต่ละข้อปรากฏในพระไตรปิฎก อังคุตรนิกาย ติกนิบาต^{๑๙} ดังนี้

๒.๑ โลภะ มีลักษณะเพ่งเล็งอยากได้ของ ๆ คนอื่นจนเป็นเหตุก่อความรุนแรง มีความตามพระไตรปิฎก ว่า “อภิชฌา” บุคคลผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขานี้เป็นผู้โลภ ขำสัตรว์บ้าง ลัทธิพริบบ้าง ล่วงเกินภรรยาของผู้อื่นบ้าง พูดเท็จบ้าง ชักชวนผู้อื่นเพื่อสิ่งที่ไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์

๒.๒ โทสะ มีลักษณะมุ่งร้ายต่อคนอื่น จนเป็นเหตุก่อความรุนแรง มีความตามพระไตรปิฎก ว่า “พยาบาท” บุคคลผู้มีจิตพยาบาท (ความคิดร้าย) นี้ เป็นผู้คิดร้าย ขำสัตรว์บ้าง ลัทธิพริบบ้าง ล่วงเกินภรรยาของผู้อื่นบ้าง พูดเท็จบ้าง ชักชวนผู้อื่นเพื่อสิ่งที่ไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์

๒.๓ โมหะ มีลักษณะไม่รู้แจ้งตามเหตุผล จนเป็นเหตุก่อความรุนแรง มีความตามพระไตรปิฎก ว่า “อวิชชา” บุคคลผู้ตกอยู่ในอวิชชา (ความไม่รู้แจ้ง) นี้เป็นผู้หลง ขำสัตรว์บ้าง ลัทธิพริบบ้าง ล่วงเกินภรรยาของผู้อื่นบ้าง พูดเท็จบ้าง ชักชวนผู้อื่นเพื่อสิ่งที่ไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์^{๒๐}

^{๑๖}อง.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๑๗}อกุศลจิต คือ จิตที่มีอกุศลจิต ๑๒ ดวง เป็นมูล ได้แก่ โลภมูลจิต ๘ ดวง โทสมูลจิต ๒ ดวง และโมหมูลจิต ๒ ดวง. อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๖๕-๔๓๐/๑๑๐-๑๒๔.

^{๑๘}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๓/๘๙.

^{๑๙}ปรากฏในสาฬหสูตร เป็นการสนทนาระหว่างท่านนันทะ กับ นายสาฬหะ(หลานชายของมิลินท)และนายโรหณะ(หลานชายของเปุณณิยเศรษฐี) ประเด็นการสนทนาคือหลักความเชื่อ ๗ ประการตามเกสปุตติสูตร (กาลามสูตร) และการใช้เหตุผลไตร่ตรองถึงลักษณะโทษของอกุศล คือ โลภะ มีอภิชฌาเป็นลักษณะ, โทสะ มีพยาบาทเป็นลักษณะ, โมหะ มีอวิชชาเป็นลักษณะ ทั้งหมดนี้เป็นธรรมมีโทษ ท่านผู้รู้ดีเตียน เป็นธรรมไม่เกื้อกูล เป็นไปเพื่อทุกข์ เป็นธรรมควรละ. ดูรายละเอียดใน อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๒๖๔.

^{๒๐}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๗/๒๖๔-๒๖๕.

นอกจากนี้ ผู้มีพฤติกรรมซึ่งเกิดจากอารมณ์ที่รุนแรงเช่นนี้ก็ย่อมได้รับผลของพฤติกรรมดังกล่าวตามหลักของกฎแห่งกรรมด้วย ดังพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกอังคุตรนิกาย ติกนิบาต ว่า “กรรมที่ถูกโลภะ...โทสะ...โมหะ ครอบงำ เกิดจากโลภะ...โทสะ...โมหะ มีโลภะ...โทสะ...โมหะเป็นเหตุ มีโลภะ...โทสะ...โมหะเป็นแดนเกิด ย่อมให้ผลในที่สุดซึ่งอัตภาพของเขาเกิด บุคคลต้องเสวยผลกรรมนั้นในขั้นที่กรรมนั้นให้ผลในปัจจุบัน ในลำดับที่เกิด หรือในระยะต่อไป”^{๒๑}

เพราะฉะนั้น ในประเด็นนี้จึงสรุปว่า พุทธศาสนามีทัศนะว่าตัวกรรมที่แท้จริงคือเจตนา หรือความคิด ความรุนแรงที่แท้จริงจึงหมายถึงเจตนารมณ์ที่รุนแรง ซึ่งเจตนารมณ์ที่เป็นตัวความรุนแรงในทางพุทธศาสนาได้แก่ อกุศลจิต อันประกอบด้วย โลภะ โทสะ โมหะ พฤติกรรมภายนอกทั้งหลายคือ ทางกาย และ ทางวาจา จะถือว่าเป็นความรุนแรงอย่างแท้จริงต้องเกิดจากอกุศลจิตนี้เป็นแรงกระตุ้นอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น

รวมความว่า ความรุนแรง ในทัศนะของพุทธศาสนาย่อมหมายถึงการกระทำภายนอก อันได้แก่การกระทำทางกาย และ ทางวาจา ที่เป็นการกระทบกระทั่ง เบียดเบียน คุกคาม ล่วงเกิน เป็นเหตุก่อให้เกิดความทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ ตลอดจนก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและต่อทรัพย์สินของผู้อื่น ทั้งนี้การกระทำดังกล่าวจะถือว่าเป็นความรุนแรงอย่างแท้จริงได้ต้องเกิดจากภายในคือจิตใจหรือเจตจำนงที่รุนแรงด้วย ในทางพุทธศาสนาเรียกเจตจำนงที่รุนแรงดังกล่าวนี้ ว่า “อกุศลจิต”

๒.๒ ความรุนแรงที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก

ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอความรุนแรงตามแนวของพระสูตร โดยจะนำเสนอใน ๓ ประเด็นคือ ๑) ประเภทของความรุนแรง ๒) กำเนิดและพัฒนาการของความรุนแรง ๓) ผลกระทบของความรุนแรง

๒.๒.๑. ประเภทของความรุนแรง

ประเภทของความรุนแรงในทัศนะของพุทธศาสนาจะเป็นอย่างไรนั้น ในพระสูตรต้นตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระพุทธเจ้าได้แสดงประเภทของความรุนแรงโดยจำแนกตามช่องทางแห่งการกระทำกรรมเอาไว้ ๓ ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งการกระทำทั้ง ๓ ทางนั้นเรียกว่า กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม^{๒๒} การกระทำความรุนแรงทั้ง ๓ ช่องทางนี้มีลักษณะเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นเหตุก่อความทุกข์ มีทุกข์เป็นวิบาก^{๒๓}

^{๒๑}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๔/๑๘๖-๑๘๗.

^{๒๒}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๕๕.

^{๒๓}ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๙-๑๑๑/๑๑๙-๑๒๔.

นอกจากนั้น การกระทำความรุนแรงโดย ๓ ช่องทางนี้ ยังมีที่มาจากการถูกอกุศลมูล กระตุ้นให้กระทำโดยในพระสูตรตันตปิฎกอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ได้แสดงเนื้อความเอาไว้ว่า

“โลภะ...โทสะ...โมหะ จัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโลภะ...โทสะ...โมหะ ทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโลภะ...โทสะ...โมหะ ถูกโลภะ...โทสะ...โมหะ ครอบงำ มีจิตถูกโลภะ...โทสะ...โมหะกลุ้มรุมก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการ เบียดเบียน จองจำ ให้เสียทรัพย์ ติเตียน หรือขับไล่ โดยอวดอ้างว่า ‘เรามีกำลัง ทรงพลัง’ ก็จัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้ที่เกิดจากโลภะ...โทสะ...โมหะ มีโลภะ...โทสะ...โมหะ เป็นเหตุ มีโลภะ...โทสะ...โมหะเป็นแดนเกิด มีโลภะ...โทสะ...โมหะเป็นปัจจัย ย่อม เกิดมีแก่บุคคลผู้มีโลภะ...โทสะ...โมหะนั้น ด้วยประการฉะนี้”^{๒๔}

ตามนัยของพระสูตรนี้ ความรุนแรงซึ่งนับว่าเป็นอกุศลกรรมจึงเป็นกรรมที่กระทำโดย ทวารทั้ง ๓ ดังกล่าว เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยประเภทความรุนแรงจึงมี ๓ ประเภท คือ ๑) ความรุนแรงทางกาย ๒) ความรุนแรงทางวาจา ๓) ความรุนแรงทางใจ ประเภทของความรุนแรงตามที่กล่าวมานี้มีรายละเอียดตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. ความรุนแรงทางกาย ความรุนแรงทางกายนั้นในพระไตรปิฎกสาเลยยกสูตรได้ จำแนกไว้โดยเรียกว่าความประพฤติน่าสมำเสมอคือความประพฤติธรรมทางกาย ๓ ประการ แต่ละประการมีรายละเอียด ดังนี้

๑.๑ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ เป็นคนหยาบช้ำ มีมือเปื้อนเลือด ปักใจอยู่ในการฆ่าและการ ทบตี ไม่มีความละอาย ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์ทั้งปวง

๑.๒ เป็นผู้ลักทรัพย์ คือ เป็นผู้ถือเอาทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่น ซึ่งอยู่ในบ้านหรือในป่าที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย

๑.๓ เป็นผู้ประพฤตินิโคตในกาม คือ เป็นผู้ประพฤติก่อวุ่นในสตรีที่อยู่ในปกครองของ มารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของมารดาบิดา ที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่อยู่ในปกครองของโคตร ที่ประพฤติ ธรรม มีสามี มีกฎหมายคุ้มครอง โดยที่สุดแม้สตรีที่บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้^{๒๕} (ในปัจจุบันนิยม ใช้แหวนในการหมั้นหมายกัน)

ในคัมภีร์อรรถกถาปัญจสุทนี^{๒๖} ได้อธิบายเพิ่มเติมในแต่ละประเด็น ดังนี้

^{๒๔}อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

^{๒๕}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๓.

^{๒๖}ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๔-๓๑๕.

ประเด็นการฆ่าสัตว์ มีอธิบายว่า ๑) คำว่า “ความประพฤติน่าสม่อ คือ ความประพฤติดุธรรม” ได้แก่ ความประพฤติที่ปราศจากความสม่อ กล่าวคือความประพฤติที่ไม่เป็นธรรมตามนัยของธรรมฝ่ายดำและธรรมฝ่ายขาว ๒) คำว่า “เป็นคนหยาบช้า” ได้แก่ เป็นคนกักขะ^{๒๗} ๓) คำว่า “เหี้ยมโหด” คือ หุนหัน ๔) คำว่า “มีมือเปื้อนเลือด” ความว่า ฝ่ามือของคนที่ปลงชีวิตผู้อื่นย่อมเปื้อนด้วยโลหิต แม้หากไม่เปื้อน บุคคลเช่นนั้นเขาก็เรียกว่าผู้มีมือเปื้อนเลือดเหมือนกัน ๕) คำว่า “ปักใจอยู่ในการฆ่าและการทุบตี” ได้แก่ ตั้งมั่นอยู่ในการฆ่าและการประหารคนอื่น และในการเข่นฆ่า คือทำผู้อื่นให้ตาย ๖) คำว่า “ไม่มีความเอ็นดู” ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ไม่มีกรุณา

ผู้วิจัยมีทัศนะว่า ในประเด็นที่อธิบายคำว่า “ไม่มีความเอ็นดู” ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ไม่มีกรุณานี้ นอกจากจะอธิบายถึงความรุนแรงคือการฆ่าด้วยอวัยวะหรืออาวุธดังกล่าวแล้ว ความไม่มีกรุณายังมีนัยชี้ไปถึงความรุนแรงคือความเมินเฉยหรือการปล่อยปะละเลยให้ผู้อื่นทุกข์ทรมานด้วย เช่น การปล่อยให้อดอาหาร การปล่อยให้เป็นโรคเจ็บป่วยล้มตายโดยไม่ดูแลเยียวยา ดังกรณีของพระพุทธานุสสเถระที่อาพาธและถูกบรรดาลูกศิษย์ทอดทิ้งจนพระพุทธเจ้าต้องเสด็จไปพยาบาลใช้ด้วยพระองค์เอง^{๒๘} เป็นต้น

ประเด็นการเป็นผู้ลักทรัพย์ มีอธิบายว่า ๑) คำว่า “ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจ” ได้แก่ อุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นคือเครื่องบริหารที่ให้เกิดความยินดี ๒) คำว่า “อยู่ในบ้าน” ได้แก่ ที่เขาเก็บไว้ในบ้าน ๓) คำว่า “อยู่ในป่า” ได้แก่ ที่เขาเก็บไว้ในป่า หรือในที่ทั้งหลายมียอดไม้ยอดภูเขา เป็นต้น ๔) คำว่า “ที่เจ้าของไม่ได้ให้” ได้แก่ ที่ชนเหล่านั้นนั้นไม่ได้ให้ด้วยกายหรือวาจา ๕) คำว่า “ด้วยจิตเป็นเหตุขโมย” ได้แก่ ส่วนแห่งจิตคิดจะลักส่วนอันท่านนับไว้แล้ว^{๒๙}

ประเด็นการเป็นผู้ประพฤติผิดในกาม มีอธิบายว่า ๑) คำว่า “สตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา” มีอธิบายว่า หญิงที่มารดารักษาเลี้ยงดูไว้โดยมุ่งหมายจะให้เกิดเกี่ยวข้องกับตระกูลที่ตนชอบพอ ในเมื่อบิดาของนางได้เสียชีวิตหรือสูญหายไปแล้ว (แม้ในสตรีที่อยู่ในปกครองของบิดาก็มีนัยเช่นกันนี้) ๒) คำว่า “หญิงมีสามี” คือ หญิงที่มารดาบิดาได้ตกลงยกนางให้เป็นภรรยาแก่ลูกชายของตระกูลที่ชอบพอกัน ตั้งแต่นางยังอยู่ในครรภ์ ๓) คำว่า “หญิงมีกฎหมายคุ้มครอง” คือ หญิงที่เขากำหนดอาชญาเจาะจงชื่อ เรือน หรือถนน ว่า “ผู้ใดละเมิดหญิงนี้ ผู้นั้นต้องอาชญา” ๔) คำว่า “โดยที่สุดแม้

^{๒๗} กักขะ แปลว่า ชั่ว ชั่วร้าย แข็ง กล้าแข็ง กระด้าง หยาบ หยาบช้า หยาบคาย ทารุณ สาทิสรุนแรง. พันตรี ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรมมคธ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ปทุมธานี: โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕๗.

^{๒๘} คุรยละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๐๐-๓๐๔.

^{๒๙} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๕.

สตรีที่บุรุษสวมพวงมาลัยหมายไว้” คือ โดยกำหนดขั้นต่ำสุด หญิงที่ถูกชายคนใดคนหนึ่งขัดพวงมาลัยไปบนตัวสวมหมายไว้แม้ด้วยพวงมาลัยเพราะสำคัญว่า “หญิงนี้จักเป็นภรรยาของเรา”^{๓๐}

๒. ความรุนแรงทางวาจา ความรุนแรงทางวาจานั้น ในพระไตรปิฎกได้จำแนกไว้ ๔ ประการ โดยเรียกว่าความประพฤติไม่สม่ำเสมอคือความประพฤติอกุศลธรรมทางวาจา ตามที่ปรากฏเนื้อความในสาเลยยกสูตร ว่า

๒.๑ เป็นผู้พูดเท็จ คือ อยู่ในสภา อยู่ในบริษัท อยู่ท่ามกลางหมู่ญาติ อยู่ท่ามกลางหมู่ทหาร หรืออยู่ท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขาอ้างเป็นพยานซักถามว่า ‘ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น’ บุรุษนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า ‘รู้’ หรือรู้ก็กล่าวว่า ‘ไม่รู้’ ไม่เห็นก็กล่าวว่า ‘เห็น’ หรือเห็นก็กล่าวว่า ‘ไม่เห็น’ กล่าวเท็จทั้งที่รู้เพราะตนเป็นเหตุบ้าง เพราะบุคคลอื่นเป็นเหตุบ้าง เพราะเหตุคือเห็นแก่อำภิสเล็กน้อยบ้าง

๒.๒ เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ ฟังความฝ่ายนี้แล้วไปบอกฝ่ายโน้นเพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วมาบอกฝ่ายนี้เพื่อทำลายฝ่ายโน้นยุยงคนที่สามัคคีกัน ส่งเสริมคนที่แตกแยกกัน ชื่นชมยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่แตกแยกกัน พูดแต่ถ้อยคำที่ก่อความแตกแยกกัน

๒.๓ เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำหยาบคาย กล้าแข็ง เผ็ดร้อน หยาบคาย ร้ายกาจแก่ผู้อื่น กระทบกระแทงผู้อื่น ไกลต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ

๒.๔ เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไม่ถูกเวลา พูดคำที่ไม่จริง พูดคำที่ไม่อิงประโยชน์ พูดไม่อิงธรรม พูดไม่อิงวินัย พูดคำที่ไม่มีหลักฐานไม่มีที่อ้างอิง ไม่มีที่กำหนด ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยไม่เหมาะแก่เวลา^{๓๑}

ในประเด็นพูดเท็จเพราะเห็นแก่อำภิสนั้น คัมภีร์อรรถกถาปิฎกสูตรนี้ได้อธิบายว่า การพูดเท็จเพราะเห็นแก่สิ่งของเล็กน้อยหรือเห็นแก่สินจ้าง^{๓๒} ซึ่งตรงกับในภาษาปัจจุบันว่า “การให้การเท็จเพราะรับสินบน” ซึ่งการให้การเท็จเช่นนี้ถือว่าเป็นความรุนแรงเพราะทำความเดือดร้อนแก่ผู้บริสุทธิ์ได้ จะเห็นว่าการพูดเท็จตามทัศนะของพุทธศาสนานั้นนอกจากจะมุ่งถึงการพูดเท็จระหว่างบุคคลแล้ว ยังมีนัยครอบคลุมถึงการพูดเท็จหรือการให้การเท็จต่อกระบวนการยุติธรรมของสังคมด้วย นอกจากนั้น จะเห็นว่าการพูดส่อเสียดก็ดี การพูดคำหยาบคายก็ดี การพูดเพ้อเจ้อก็ดี คือการพูดยุยงให้คนอื่นแตกแยกกัน การด่าว่าหยาบคายโดยไม่ไตร่ตรองถึงเหตุผล และการพูดพ้อเพ้อเจ้อปั่นน้ำ

^{๓๐}ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๕-๓๑๖.

^{๓๑}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๔.

^{๓๒}ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๖.

เป็นตัวขาดพยานหลักฐานข้อมูลที่น่าเชื่อถือ (อนปเทส)^{๓๓} เหล่านี้ล้วนเป็นความรุนแรงทางวาจาที่ก่อความทุกข์แก่ผู้อื่นโดยใช้เหตุซึ่งสามารถพบเห็นได้ในปัจจุบัน

๓. ความรุนแรงทางใจ ความรุนแรงทางใจนั้นในพระไตรปิฎกเรียกว่าความประพฤติไม่สม่าเสมอคือความประพฤติธรรมทางใจ จำแนกไว้ ๓ ประการ ตามนัยที่ปรากฏในสาเลยยกสูตร ว่า

๓.๑ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา คือ เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นว่า ‘ทำอย่างไร ทรัพย์อันเป็นอุปกรณ์เครื่องปลื้มใจของผู้อื่นจะพึงเป็นของเรา’

๓.๒ เป็นผู้มิจิตพยาบาท คือ มิจิตคิดร้ายว่า ‘ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า จงถูกทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศไป หรืออย่าได้มี’

๓.๓ เป็นมิจฉาทิฎฐิ คือ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วก็ไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี คุณไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก^{๓๔}

ความรุนแรงทางใจในแต่ละประเด็นนั้น คัมภีร์อรรถกถาปัญจสุทนีได้อธิบายไว้ดังนี้

ประเด็นว่า เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีอธิบายว่า คำว่า “เพ่งเล็งอยากได้” ได้แก่เป็นผู้มองดูด้วยความเพ่งเล็งอยากจะได้ ในข้อนี้เพียงการมองดูเพ่งเล็งอยากจะได้ กรรมบถยังไม่ขาด ส่วนในกาลใดเขาน้อมมาเพื่อตนด้วยคิดว่า “ทำอย่างไร สิ่งนี้จะป็นของเรา เราจะมีอำนาจในสิ่งนี้ได้” ในกาลนั้นกรรมบถจึงขาด

ประเด็นว่า เป็นผู้มิจิตพยาบาท มีอธิบายว่า ๑) คำว่า “มิจิตพยาบาท” ได้แก่ มิจิตวิบัติคือมิจิตเสีย ๒) คำว่า “มิจิตคิดร้าย” ได้แก่ มิจิตดำริเสียไปเพราะโทสะ ๓) คำว่า “จงถูกฆ่า” ได้แก่ จงทำให้ตาย ๔) คำว่า “จงถูกทำลาย” ได้แก่ จงถึงการถูกฆ่า ๕) คำว่า “อย่าได้มี” ได้แก่ แม้อะไร ๆ ก็อย่าได้มี ในประเด็นนี้มีอธิบายเพิ่มเติมว่าเพียงความโกรธ กรรมบถยังไม่ขาด กรรมบถจะขาดก็เพราะคิดว่า “ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า”

ประเด็นว่า เป็นมิจฉาทิฎฐิ มีอธิบายว่า ๑) คำว่า “เป็นมิจฉาทิฎฐิ” ได้แก่ เป็นผู้มีความเห็นเป็นอกุศล ๒) คำว่า “ผลวิบาก” คือ กล่าวว่ “สิ่งใดที่เรียกว่าผล หรือวิบาก สิ่งนั้นย่อมไม่มี” ๓) คำว่า “โลกหน้าไม่มี” คือ กล่าวว่ “โลกหน้าก็ไม่มีสำหรับผู้ดำรงอยู่ในโลกนี้ คนทั้งหมดย่อมขาดสูญในที่นั้นนั่นเอง” ๔) คำว่า “มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ” คือ กล่าวว่ “ด้วยอำนาจความไม่มีผลแห่งการปฏิบัติชอบและปฏิบัติผิดในมารดาบิดาเหล่านั้น”^{๓๕}

^{๓๓}ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๘.

^{๓๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๕.

^{๓๕}ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๑๘-๓๑๙.

อนึ่ง ประเด็นเกี่ยวกับกรรมบถนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต ได้อธิบายโดยมีนัยสอดคล้องกันกับเนื้อหาของอรรถกถาปปัญจสูทนี ความว่า “ในระดับกรรมบถนี้ ถ้าโลกจิตใจของคนอื่น แต่ยังไม่ถึงกับจ้องจะเอามาเป็นของตนก็ยังไม่เสีย หรือเกิดความโกรธขึ้นแต่ยังไม่ถึงกับคิดร้ายอยากให้เขาพินาศอวตวย ก็ยังไม่เสีย”^{๓๖} คำว่า “ยังไม่เสีย” ก็คือกรรมบถยังไม่ขาดนั่นเอง จะเห็นว่า พุทธศาสนามีความพยายามจะสร้างกรอบเพื่อใช้ตัดสินพฤติกรรมแต่ละประเภทว่า พฤติกรรมหรือความคิดขนาดไหนเช่นไรจึงจะจัดว่าเป็นความรุนแรงหรือผิดศีลธรรม ซึ่งในที่นี้ได้แก่ กรอบคือกรรมบถ กรรมบถนั้นใช้เกณฑ์ตัดสินในระดับความคิดและเจตนา โดยไม่ได้ตัดสินที่อารมณ์ เช่นความโกรธและความโลภ อย่างไรก็ตาม แม้กรรมบางอย่างจะไม่จัดว่าเป็นกรรมบถได้ แต่ความโกรธและความโลภเป็นต้นก็ถือว่าเป็นอกุศลจิตที่ส่งผลเสียต่อตนเป็นเบื้องต้นเช่นกัน

สรุปว่า ประเภทของความรุนแรงในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้นเมื่อก้าวโดยรวมสามารถจำแนกได้เป็น ๓ ประเภทและมีรายละเอียดแต่ละประเภท คือ ๑) ความรุนแรงทางกาย ได้แก่ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นผู้ลักทรัพย์ เป็นผู้ประพฤติดิฉินในกาม ๒) ความรุนแรงทางวาจา ได้แก่ เป็นผู้พูดเท็จ เป็นผู้พูดส่อเสียด เป็นผู้พูดคำหยาบ เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ ๓) ความรุนแรงทางใจ ได้แก่ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น เป็นผู้มิจฉิตพยาบาท เป็นผู้มิจฉิฉนาทิฎฐิ

ตารางที่ ๑ แสดงสรุปประเภทของความรุนแรงตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท

ประเภทของความรุนแรง		
ความรุนแรงทางกาย	ความรุนแรงทางวาจา	ความรุนแรงทางใจ
๑. เป็นผู้ฆ่าสัตว์ คือ หยาบฆ่า มีมือเปื้อนเลือด ปกใจในการฆ่าการทุบตี ไม่มีความละอาย ไม่มีความเอ็นดู ๒. เป็นผู้ลักทรัพย์ คือ ถือนาทรัพย์ของผู้อื่น ด้วยจิตคิดขโมย ๓. เป็นผู้ประพฤติดิฉินในกาม คือ ล่วงสตรีในปกครองของมารดา ในปกครองของบิดา ในปกครองของพี่น้องหญิงชาย ในปกครองของญาติ, ล่วงสตรีผู้ประพฤติธรรม, ผู้มีสามี, ผู้ที่กฎหมายคุ้มครอง, และผู้ที่เขาหมั้นหมายด้วยพวงมาลัย	๑. เป็นผู้พูดเท็จ คือ พูดเท็จทั้งที่รู้ ต่อคนอื่นและให้การเท็จต่อทางการ ๒. เป็นผู้พูดส่อเสียด คือ พูดยุยงทำลายความสามัคคีของหมู่คณะ, ส่งเสริมชอบใจความแตกแยก, พูดแต่คำที่ทำให้เกิดความแตกแยก ๓. เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ พูดหยาบคาย ต่ำว่าผู้อื่น, พูดคำที่ก่อความโกรธ อันทำลายความสงบสมาธิ ๔. เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ พูดไร้หลักฐานที่อ้าง, พูดจาไม่น่าเชื่อถือปั้นน้ำเป็นตัว, พูดจาไร้จุดหมายไม่ถูกกาลเทศะ	๑. เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น คือ เพ่งดูจับจ้องด้วยความอยากได้ของคนอื่นมาไว้ในอาณัติของตน ๒. เป็นผู้มิจฉิตพยาบาท คือ คิดแต่ทางมุ่งร้าย ปรารถนาให้ผู้อื่นพบความพินาศในชีวิต ๓. เป็นผู้มิจฉิฉนาทิฎฐิ คือ เห็นผิดเป็นชอบ ไม่เชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม ไม่เชื่อว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ไม่เชื่อว่ามารดาบิดามีคุณค่าต่อตน และมีความเชื่อยึดมั่นว่าสัตว์ทั้งหลายไม่สามารถพ้นทุกข์ได้ด้วยสติปัญญาของตนเอง

^{๓๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๖๑๗.

๒.๒.๒ กำเนิดพัฒนาการและผลกระทบของความรุนแรง

ในหัวข้อที่ผ่านมาผู้วิจัยได้นำเสนอความหมายของความรุนแรงซึ่งได้แก่อกุศลกรรมและประเภทของความรุนแรง โดยจำแนกเป็นความรุนแรงทางกาย ทางวาจา และทางใจ ตามนัยของอกุศลกรรมนั้นไปแล้ว ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าความรุนแรงตามที่กล่าวมานั้นเกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ ในสังคมมนุษย์ แต่ความรุนแรงไม่ใช่เกิดขึ้นเฉพาะในยุคนี้เท่านั้น เพราะความรุนแรงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์มาอย่างยาวนาน ในคัมภีร์พุทธศาสนายังปรากฏหลักฐานที่สามารถสืบหาต้นกำเนิดและพัฒนาการความรุนแรงในระยะต่าง ๆ ได้ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. กำเนิดของความรุนแรง ความรุนแรงมีกำเนิดมายาวนานเพียงใดไม่มีหลักฐานระบุวันเวลาอย่างแน่ชัด แต่ในทางพุทธศาสนามีข้อมูลแสดงไว้ว่า ความรุนแรงครั้งแรกเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคของมนุษย์ต้นกับและมีพัฒนาการสืบเนื่องมาจนกระทั่งยุคปัจจุบัน ในอัครคัมภีร์สูตร^{๓๗} ได้กล่าวถึงพัฒนาการของโลกและชีวิตพร้อมทั้งปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกของมนุษย์ มีใจความว่า สมัยหนึ่งโลกนี้เสื่อมลง สัตว์ทั้งหลายได้ไปเกิดที่พรหมโลกชั้นอาภัสสระ เมื่อโลกกลับเจริญขึ้นสัตว์เหล่านั้นได้ลงมายังโลก จากนั้นพัฒนาการจากพรหมมาสู่ความเป็นมนุษย์และปรากฏการณ์ความรุนแรงก็ได้เริ่มต้นขึ้นตามลำดับ ดังนี้

๑.๑ แต่เดิมนั้นพรหมทั้งหลายดำรงอยู่ได้ด้วยปีติ (ความอิ่มใจ) มีปีติเป็นอาหาร ต่อมาเมื่อเตโชสังขารกับ (กบที่โลกเสื่อมเพราะไฟ) ได้สงบลง โลกเต็มไปด้วยน้ำและมีง้วนดินเกิดขึ้นเหนือผืนน้ำ ง้วนดินมีกลิ่นหอมและมีรสชาติอร่อยชวนหลงใหล พรหมทั้งหลายมีความโลภในรสจึงพากันกินง้วนดินเป็นอาหาร ส่งผลให้หลงรสชาติของง้วนดินลืมนปีติที่เป็นอาหารเดิมและหันมาบริโภคอาหารหยาบ ร่างกายที่เคยงดงามละเอียดได้หยาบขึ้นปรากฏผิวพรรณต่างกัน จึงเกิดการเหยียดสีผิวกันขึ้น ผู้มีผิวพรรณงามก็เหยียดหยามผู้มีผิวพรรณทราม ศีลธรรมได้เสื่อมลงเพราะการเหยียดกัน อกุศลธรรมเริ่มเจริญขึ้น มีความโลภในการบริโภคมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและอาหาร จึงทำให้ง้วนดินที่เคยเป็นอาหารหลักอันตรธานสูญพันธุ์ไป

๑.๒ เมื่อง้วนดินหายไป สัตว์เหล่านั้นก็กินสะเก็ดดินเป็นอาหาร เมื่ออาหารไม่ประณีตเหมือนแต่ก่อนก็ส่งผลให้ร่างกายหยาบขึ้น ผิวพรรณแตกต่างกันมากขึ้น การเหยียดสีผิวก็ทวีความรุนแรงขึ้น เมื่ออกุศลธรรมเจริญขึ้นก็ทำให้สะเก็ดดินอันตรธานไป

๑.๓ เมื่อสะเก็ดดินหายไป สัตว์เหล่านั้นก็กินเครื่องดินแทนสะเก็ดดิน ส่งผลให้ร่างกายหยาบขึ้น ผิวพรรณก็หยาบและมีความแตกต่างกันมากขึ้น การเหยียดสีผิวกันก็รุนแรงขึ้น ส่งผลให้เครื่องดินก็หายไป

^{๓๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

๑.๔ เมื่อเครื่องดินหายไป ข้าวสาลีที่ไม่มีเปลือกไม่ต้องหุงต้มก็เกิดขึ้น สัตว์เหล่านั้นกินข้าวสาลี ส่งผลให้ความเป็นมนุษย์ปรากฏ ร่างกายหยาบขึ้น เพศหญิงและเพศชายได้ปรากฏ เมื่อพรหมเหล่านั้นจ้องมองกันไปนาน ๆ ความกำหนัดในกามได้เกิดขึ้นและเกิดการเสพเมถุนกันและกัน (ตรงนี้เองที่มนุษย์เปลี่ยนจากการเกิดแบบโอปปาติกะและเจริญเติบโตอย่างฉับพลันมาเป็นการเกิดในครรภ์และเจริญเติบโตแบบวิวัฒนาการตามวัย)

๑.๕ ความรุนแรงปรากฏขึ้นครั้งแรก เพราะการรังเกียจการเสพเมถุนของมนุษย์ บางคน มนุษย์พวกที่ไม่เสพเมถุนได้ทำร้ายพวกที่เสพเมถุนโดยการขว้างปาสิ่งต่าง ๆ คือ ฝุ่น ขี้เถ้า มูลโค เข้าใส่กันและด่าว่ากันด้วยคำหยาบคาย ว่า “คนถ่อย” และว่า “ขอให้พวกแกจงฉิบหาย” อภุศลกรรมคือปาณาติบาตและมุสาวาทได้เกิดขึ้นครั้งแรกในโลก

๑.๖ เมื่อมีการเสพเมถุนกันมากขึ้น ก็ทำให้เกิดการสร้างบ้านเรือนเพื่อปิดบังความละอาย และมีการกักเก็บอาหารไว้กินตามเวลา เมื่อมีการเก็บอาหารมากขึ้น อาหารตามธรรมชาติก็ลดน้อยลงและขาดแคลน จึงเกิดการแบ่งอาหารและการปักปันเขตแดนเพื่อทำกิน

๑.๗ เมื่อมีการแบ่งอาหารเพื่อเก็บไว้กินและปักปันเขตแดน บางคนมีความโลภได้ขโมยอาหารและล่วงล้ำเขตแดนของผู้อื่น โจรจึงได้เกิดขึ้นและการจับโจรจึงเกิดขึ้น บางคนเมื่อจับได้แล้วก็ต่อว่าตีเตียนไม่ทำร้ายทุบตี แต่บางพวกก็ทำร้ายร่างกายด้วยฝ่ามือ ท่อนไม้ ก้อนดิน มุสาวาทได้เกิดขึ้น การตีเตียนกันได้แพร่หลาย ภัยในสังคมเกิดมีมากขึ้น จึงเกิดการผลิตอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อต่อสู้ป้องกันตนเองและพิทักษ์สันติราษฎร์ ตลอดจนเกิดการเลือกตั้งเจ้าผู้ปกครองและระบบการปกครองแผ่นดิน ความรุนแรงประเภทต่าง ๆ จึงได้พัฒนาและเจริญขึ้นตามลำดับ

จะเห็นได้ว่า ความรุนแรงได้กำเนิดขึ้นในโลก^{๓๔} โดยเริ่มจากความรุนแรงภายในจนขยายตัวมาสู่ความรุนแรงภายนอก ความรุนแรงทั้งสองประเภทมีพัฒนาการส่งผลต่อกันและกันตามลำดับ ซึ่งสรุปสาระได้ดังนี้ ๑) ความหลงใหลในรสอาหารและการบริโภค ส่งผลเป็นความหยาบของร่างกายและความหยาบของจิตใจเพราะราคะและโมหะ ๒) ความหยาบของร่างกายและจิตใจส่งผลให้เกิดการเหยียดสีผิวและการแบ่งแยก ๓) การเหยียดสีผิวและการแบ่งแยกส่งผลให้เกิดอภิชนาพยาบาทและความกำหนัดต่อกัน ๔) อภิชนาพยาบาทและความกำหนัดส่งผลให้เกิดการเสพเมถุนและการเก็บอาหารจนเกินจำเป็น ๕) การกักเก็บอาหารส่งผลให้เกิดการปักปันเขตแดน การยื้อแย่งกันบริโภคและการเอารัดเอาเปรียบกัน อาหารบางชนิดจึงสูญพันธุ์และเสื่อมคุณภาพ ๖) อาหารที่

^{๓๔}โลกตามนัยแห่งอัครัญสูตรนี้ พระศรีคัมภีรญาณ ได้อธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า “โลกตามนัยแห่งอัครัญสูตรมี ๓ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ โลกคือหมู่สัตว์ แบ่งเป็นมนุษย์กับเทวดาชั้นพรหม, ส่วนที่ ๒ โลกคือที่อยู่อาศัย แบ่งเป็นภพภูมิชั้นกามาวจร รูปาวจร และอรุปาวจร, ส่วนที่ ๓ โลกคือปรากฏการณ์ทางสังคม ประกอบด้วยบุคคล เหตุการณ์ สถานที่ และสิ่งแวดล้อม”. พระศรีคัมภีรญาณ, ศ.ดร., *จริยศาสตร์ในคัมภีรพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒.

เสื่อมคุณภาพนั้นส่งผลต่อการเกิดและการเจริญเติบโตของมนุษย์ ๗) คุณภาพของอาหารและคุณภาพของมนุษย์ลดลง ส่งผลให้สติปัญญาลดลงและอกุศลธรรมคือความรุนแรงในใจเจริญมากขึ้น ๘) ความรุนแรงภายในจิตใจเจริญมากขึ้น ส่งผลให้เกิดความรุนแรงภายนอกคือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉฉาจาร และมุสาวาท ในที่สุด

หลังจากที่ทราบแล้วว่าความรุนแรงได้ถือกำเนิดขึ้นในโลกเมื่อใดและอย่างไร ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในส่วนพัฒนาการของความรุนแรงในระยะต่าง ๆ ของมนุษย์ โดยอ้างอิงเนื้อหาที่ปรากฏ ในพระสูตรตันตปิฎกที่มกนิกาย ปาฏิภรรค ในจกัถวตติสูตร ดังต่อไปนี้

๒. พัฒนาการของความรุนแรง ในพระสูตรตันตปิฎก ในจกัถวตติสูตร ได้ปรากฏข้อมูลที่เกี่ยวข้องถึงพัฒนาการของความรุนแรงเอาไว้ โดยแสดงพัฒนาการความรุนแรงในยุคนมนุษย์โบราณที่มีอายุยืนยาวถึง ๘๐,๐๐๐ ปี ในรัชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า ทัพพะเนมิราช ผู้ทรงธรรมเนื้อความในพระสูตรได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความรุนแรงที่มีอิทธิพลต่อความเสื่อมอายุขัยและวรรณะของมนุษย์ ความรุนแรงและความเสื่อมดังกล่าวได้พัฒนาเรื่อยมาเป็นลำดับจนกระทั่งถึงยุคที่มีพัฒนาการถึงขีดสูงสุดซึ่งเป็นยุคที่มนุษย์มีอายุขัยลดลงเหลือเพียง ๑๐ ปี มีรายละเอียดที่สามารถแบ่งได้ตามยุคของอายุมนุษย์ ดังนี้

๒.๑ ยุคของมนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี เป็นยุคของพระเจ้าจักรพรรดิที่ ๑ พระนามว่า ทัพพะเนมิราช และพระเจ้าจักรพรรดิอีก ๖ พระองค์ ซึ่งสืบสันตติวงศ์ต่อจากพระเจ้าทัพพะเนมิราชนั้น เนื้อความในพระสูตรได้ระบุว่า ในยุคนี้ยังเป็นยุคที่บ้านเมืองสุขสงบไม่ปรากฏความรุนแรงที่แน่ชัด มีเพียงการที่พระเจ้าจักรพรรดิยกทัพไปแสดงแสนยานุภาพในแว่นต่าง ๆ ตามการโคจรขึ้นของจักรแก้วเท่านั้น แต่ไม่ปรากฏว่ามีการสู้รบใด ๆ การที่บ้านเมืองในยุคนี้สงบสุขนั้นทั้งนี้ก็เพราะว่าพระราชชาติแต่ละพระองค์เป็นผู้ทรงธรรมและครองราชย์โดยธรรม จักรวรรดิของพระเจ้าจักรพรรดิแต่ละพระองค์ยิ่งใหญ่ครอบคลุมหาสมุทรทั้งสิ้น มีความมั่นคงสมบูรณ์ และพระเจ้าจักรพรรดิทุกพระองค์สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ ๑) จักรแก้ว ๒) ข้างแก้ว ๓) ม้าแก้ว ๔) มณีแก้ว ๕) นางแก้ว ๖) คหบดีแก้ว ๗) ปริณายกแก้ว ในบรรดาแก้วทั้ง ๗ ประการนี้ เมื่อถึงคราวที่จะผลัดแผ่นดินขึ้นครองราชย์โดยกษัตริย์พระองค์ถัดไป จักรแก้วของพระเจ้าจักรพรรดิองค์เดิมจะถอยเคลื่อนจากที่ตั้งและอันตรายไป เพื่อสื่อสัญญาณว่าจะต้องสละราชบัลลังก์ออกบวชเป็นบรรพชิต และส่งต่อราชสมบัติให้พระโอรสองค์โตของพระองค์ พระโอรสองค์โตเมื่อได้รับมูรธาภิเษกแล้วจะต้องครองแผ่นดินโดยธรรมสักการะเคารพธรรม ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่กระทำความผิดแบบแผนของจักรพรรดิ หลักการปกครองที่สำคัญที่สุดคือ การพระราชทานทรัพย์แก่คนไม่มีทรัพย์ การหมั่นเข้าไปหาสมณพราหมณ์ผู้เว้นขาดจากความมัวเมาไม่ประมาทมีขันติโสรจจะ ผีกลต สงบตน ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว เพื่อสอบถามเกี่ยวกับว่าอะไรเป็นกุศล อะไรไม่เป็นกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ เป็นต้น การเสด็จเข้าไปหา

พระราชธานีเพื่อถวายเป็นจักรวรรดิวัตร และการประพุดจักรวรรดิวัตรคือสนานพระเศียร รักษาอุโบสถทุกวันอุโบสถ ๑๕ คำ เมื่อกระทำตามนี้จักรแก้วใหม่ซึ่งเป็นจักรแก้วทิพย์ จะปรากฏแก่พระองค์ บ้านเมืองจะสงบสุขปราศจากความรุนแรง จักรแก้วนั้นจะโคจรไปยังทิศต่าง ๆ รอบจักรวรรดิเพื่อประกาศพระราชอำนาจ และพระราชานิติศาสตร์ทั้งหลายจะให้ความยำเกรงและสวามิภักดิ์ต่อพระองค์ โดยไม่ต้องรบพุ่งกัน^{๓๙}

๒.๒ ยุคปลายของมนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี จนกระทั่งมีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี ในยุคนี้เป็นยุคของพระโอรสองค์โตของพระเจ้าจักรพรรดิองค์ที่ ๗ ทรงขึ้นครองราชย์ และเป็นยุคที่ความรุนแรงเริ่มพัฒนาขึ้นแพร่หลายในสังคมมนุษย์ ซึ่งปรากฏรายละเอียดดังนี้ว่า เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิองค์ที่ ๗ ครองราชย์ผ่านไปหลายร้อยหลายพันปี จักรแก้วของพระองค์ได้ส่งสัญญาณให้สละราชบัลลังก์ออกบวช พระองค์จึงได้สละราชบัลลังก์แก่พระราชโอรสองค์โต^{๔๐} พระราชาองค์ใหม่เมื่อได้รับมูรธาภิเษกเป็นกษัตริย์องค์ที่ ๘ พระองค์ไม่ได้เข้าไปหาพระราชธานีเพื่อถวายเป็นจักรวรรดิวัตร ไม่ได้ทรงประพุดจักรวรรดิวัตร ทรงปกครองราษฎรตามมติของตนเอง ส่งผลให้บ้านเมืองระส่ำระสายไม่เจริญเหมือนยุคก่อน ภายหลังเมื่อพระองค์ได้รับฟังจักรวรรดิวัตรจากข้าราชการและเริ่มปกครองด้วยจักรวรรดิวัตร แต่ไม่ได้ให้ทรัพย์แก่คนที่ไม่มียศ ทรัพย์ ความขัดสนจึงแพร่หลาย เมื่อความขัดสนแพร่หลาย การลักทรัพย์จึงเกิดขึ้น ประชาชนได้ช่วยกันจับโจรส่งไปถวายแก่พระราชธานี พระองค์เมื่อไต่สวนเสร็จก็ได้พระราชทานทรัพย์แก่โจรทั้งหลายเพื่อนำไปเลี้ยงชีพ เพราะการพระราชทานทรัพย์แก่คนลักทรัพย์นั้น คนอื่น ๆ จึงพากันลักทรัพย์ด้วย อทินนาทานได้แพร่กระจายจนไม่อาจควบคุมได้ พระองค์จึงส่งลงโทษโจรทั้งหลายด้วยการจับกุมคุมขังและตัดคอประหารชีวิต เมื่อพระราชธานีกระทำอย่างนั้น ก็ส่งผลให้พวกโจรถือเอาเป็นเยี่ยงอย่าง โดยได้ใช้ศัสตราปล้นฆ่าประชาชนเจ้าของทรัพย์ เพราะเหตุนี้เองปาณาติบาตจึงได้แพร่หลายในหมู่มนุษย์ เมื่ออทินนาทานและปาณาติบาตแพร่หลาย จึงส่งผลให้อายุของมนุษย์เสื่อมถอย วรรณะฉิวพรรณก็เสื่อมถอย จากอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี เหลืออายุเพียง ๔๐,๐๐๐ ปี ตามลำดับ

๒.๓ ยุคของมนุษย์มีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี ถึง ๒๐,๐๐๐ ปี เนื่องจากในยุคก่อนนั้นได้เกิดอทินนาทานและเจริญแพร่หลายหนักขึ้น ส่งผลให้ในยุคนี้ปาณาติบาตได้เจริญแพร่หลาย และ

^{๓๙}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๑-๘๘/๖๐-๖๕.

^{๔๐}ก่อนสละราชบัลลังก์ พระเจ้าจักรพรรดิทุกพระองค์จะมีพระกระแสน้ำส่งแก่พระโอรสองค์โตซึ่งจะต้องสืบราชบัลลังก์ ว่า “ลูกเอ๋ย ทราบว่าจักรแก้วอันเป็นทิพย์ของพ่อถวายเป็นจักรแก้วที่ตั้งแล้ว ก็พ่อได้ยินมาว่า ‘จักรแก้วอันเป็นทิพย์ของพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์ใดเคยเคลื่อนจากที่ตั้ง ณ บัดนี้ พระเจ้าจักรพรรดิพระองค์นั้นจะทรงพระชนม์อยู่ได้ไม่นาน’ กามทั้งหลายอันเป็นของมนุษย์พ่อก็ได้บริโภคแล้ว บัดนี้เป็นเวลาที่พ่อจะแสวงหาทุกสิ่งทุกอย่างอันเป็นทิพย์ มาเกิดลูกเอ๋ย ลูกจงปกครองแผ่นดินอันมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตนี้ ส่วนพ่อจะไถ่ถอนและหนวดยุ่งเหยิงผ้ากาสาพัสตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต”. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๙/๖๕-๖๖.

อภุศลธรรมข้อมูสาวาท (การพูดเท็จ) ก็แพร่หลายตามไปด้วย เมื่อมูสาวาทแพร่หลาย ปิสุณวาจา (การพูดวาจา سوءเสียด) ก็แพร่หลาย กล่าวคือเมื่อมีคนจับคนที่ลักขโมยได้แล้วและนำไปถวาย พระราชาก็เกิดการฟ้องร้องกันขึ้นในสังคมมนุษย์ เมื่อการฟ้องร้องกันแพร่หลาย ความเสื่อมถอยของ สังคมก็มากขึ้น ส่งผลให้อายุและวรรณะเสื่อมถอยลงจาก ๔๐,๐๐๐ ปี เหลือ ๒๐,๐๐๐ ปี

๒.๔ ยุคของมนุษย์มีอายุ ๒๐,๐๐๐ ปี ถึง ๑๐,๐๐๐ ปี ในยุคนี้เป็นยุคที่ความเสื่อม แห่งศีลธรรมและความรุนแรงได้พัฒนามาโดยลำดับ ตั้งแต่ความขัดสนของมนุษย์ที่ส่งผลให้เกิด อทินนาทาน ปาณาติบาต มูสาวาท จนกระทั่งปิสุณวาจา (วาจา سوءเสียด) และการฟ้องร้องกันได้ แพร่หลาย ทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์คืออายุและวรรณะเสื่อมถอยลงจาก ๒๐,๐๐๐ ปี จนกระทั่ง เหลืออายุเพียง ๑๐,๐๐๐ ปี ซึ่งจากการที่วรรณะของมนุษย์เสื่อมลงนี้เองส่งผลให้มนุษย์ในยุคนี้มี วรรณะที่ต่างกัน บางพวกมีวรรณะดี บางพวกมีวรรณะไม่ดี พวกที่มีวรรณะไม่ดีก็เพ่งเล็งพวกที่มี วรรณะดี ส่งผลให้เกิดการประพฤติดล่่วงละเมิดในคูครองของคนอื่นเกิดขึ้น ในยุคนี้กามะสุมิฉณาจาร (การประพฤติดิิดในกาม) ได้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์^{๔๑}

๒.๕ ยุคของมนุษย์มีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี ถึง ๕,๐๐๐ ปี เมื่อมนุษย์มีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี ปิสุณวาจาคือการฟ้องร้องกันแพร่หลายส่งผลให้มนุษย์มีวรรณะต่างกันและเกิดการประพฤติดิิดในกาม ขึ้น ต่อมาเมื่อการประพฤติดิิดในกามแพร่หลายในสังคมมนุษย์ ได้ส่งผลให้อายุและวรรณะของมนุษย์ เสื่อมถอยลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งมนุษย์มีอายุเหลือเพียง ๕,๐๐๐ ปี ในช่วงมนุษย์มีอายุ ๕,๐๐๐ ปีนี้เอง ผรุสวาจา (การพูดคำหยาบ) และสัมผัปปลาปะ (การพูดเพ้อเจ้อ) ก็ได้เกิดขึ้นและแพร่หลายในสังคม มนุษย์ ส่งผลให้อายุและวรรณะของมนุษย์เสื่อมถอยลงตามลำดับ

๒.๖ ยุคของมนุษย์มีอายุ ๕,๐๐๐ ปี ถึง ๑,๐๐๐ ปี ในยุคนี้เป็นยุคที่มนุษย์มีความ เสื่อมของอายุและวรรณะแตกต่างกันมาก โดยหลังจากการที่ผรุสวาจาและสัมผัปปลาปะแพร่หลาย ก็ส่งผลให้มนุษย์มีวรรณะเสื่อมถอยลงและอายุเสื่อมถอยลงแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญคือ จากอายุ ๕,๐๐๐ปี นั้น มนุษย์บางพวกมีอายุลดลงเหลือ ๒,๕๐๐ ปี บางพวกมีอายุ ๒,๐๐๐ ปี^{๔๒} โดยหลังจาก ที่อภุศลธรรมมือนินนาทานเป็นต้นตามทีกล่าวแล้วเกิดขึ้นและเจริญแพร่หลายโดยลำดับ ในยุคนี้ อภุศลธรรม ๒ ประการ คือ อภิชมา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของของเขา) และพยาบาท (ความคิดร้าย) ก็ได้เกิดขึ้นและแพร่หลายในสังคมมนุษย์สืบต่อมา จนส่งผลให้วรรณะและอายุเสื่อมถอยลงเหลือ ๑,๐๐๐ ปี

^{๔๑}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๖/๗๑.

^{๔๒}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๙๘-๙๙/๗๑-๗๒.

๒.๗ ยุคของมนุษย์มีอายุ ๑,๐๐๐ ปี ถึง ๕๐๐ ปี ในเมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๑,๐๐๐ ปี อกุลศลธรรม คือ มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ก็เกิดขึ้นและแพร่หลายในหมู่มนุษย์ เมื่อมิจฉาทิฏฐิ แพร่หลาย ส่งผลให้คนเหล่านั้นมีอายุและวรรณะเสื่อมถอยลง จนกระทั่งมีอายุเหลือเพียง ๕๐๐ ปี เมื่อมนุษย์มีอายุได้ ๕๐๐ ปีนี้เอง ธรรม ๓ อย่างคือ อธัมมราคะ^{๔๓} วิสมโลภะ^{๔๔} และมิจฉาธรรม^{๔๕} ก็ได้แพร่หลายในสังคมมนุษย์ เมื่อธรรม ๓ ประการนี้เจริญแพร่หลายมากขึ้น ก็ส่งผลให้อายุและวรรณะของมนุษย์เสื่อมถอยลง

๒.๘ ยุคของมนุษย์มีอายุ ๕๐๐ ปี ๒๕๐ ปี และ ๑๐๐ ปี ตามลำดับ ในยุคนี้ เมื่อธรรม ๓ ประการเจริญแพร่หลายมากขึ้น มนุษย์จะมีอายุและวรรณะเสื่อมลงจากอายุ ๕๐๐ ปี เป็น ๒๕๐ ปี และจะเหลือสูงสุดเพียง ๑๐๐ ปี เท่านั้น ซึ่งในระหว่างนี้คือในช่วงที่มนุษย์มีอายุ ๒๕๐ ปี ถึง ๒๐๐ ปี อกุลศลธรรมความรุนแรงทั้งหลายจะเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ โดยในพระสูตรได้พรรณนาไว้ว่า “ในเมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๒๕๐ ปี ธรรมเหล่านี้ คือ ความไม่เกื้อกูลมารดา ความไม่เกื้อกูลบิดา ความไม่เกื้อกูลสมณะ ความไม่เกื้อกูลพราหมณ์ และการไม่ประพฤติด่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูล ก็แพร่หลาย”^{๔๖} จากการที่ความขัดสนและอกุลศลธรรมความรุนแรงต่าง ๆ มีอทินนาทาน เป็นต้น จนกระทั่งความไม่ประพฤติด่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในตระกูลนี้เกิดขึ้นและแพร่หลายในหมู่มนุษย์ ได้ส่งผลให้สภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตมนุษย์เสื่อมลง อายุและวรรณะได้เสื่อมถอยลงเรื่อย ๆ ตามลำดับ จนกระทั่งมนุษย์มีอายุเหลือเพียง ๑๐๐ ปี และมีแนวโน้มที่จะเสื่อมลงเรื่อย ๆ จนกระทั่งมียุคหนึ่งที่มนุษย์มีอายุเหลือเพียง ๑๐ ปี

๒.๙ ยุคของมนุษย์มีอายุ ๑๐ ปี ในยุคนี้ถือว่าเป็นยุคที่ศีลธรรมและความรุนแรงในสังคมมนุษย์พัฒนาจนถึงจุดสูงสุด มนุษย์จะมีอายุขัยสูงสุดเพียง ๑๐ ปี ในพระสูตรพรรณนาความไว้ว่า เด็กหญิงอายุเพียง ๕ ปีก็มีสามีได้ อาหารที่ถือว่าเป็นของประณีตทั้งหลาย^{๔๗} จะอันตรธานไป หน้ำกับแกัถือว่าเป็นอาหารชั้นดีที่สุดในยุคนี้ กุศลกรรมบถ ๑๐ จะอันตรธานไป อกุลศลกรรมบถ ๑๐ จะเจริญรุ่งเรืองขึ้น มนุษย์ยุคนี้ไม่รู้จักคำว่ากุศล จึงไม่มีการทำกุศลกรรมใด ๆ ทั้งสิ้น พวกเขาจะไม่

^{๔๓} **อธัมมราคะ** แปลว่า ความกำหนดที่ผิดศีลธรรม หมายถึงความกำหนดในบุคคลที่ไม่สมควรกำหนด เช่น แม่ พ่อ เป็นต้น. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๑/๗๒.

^{๔๔} **วิสมโลภะ** แปลว่า ความโลภจัด หมายถึงความโลภที่รุนแรงในฐานะแม่ที่ควรจะได้. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๑/๗๒.

^{๔๕} **มิจฉาธรรม** แปลว่า ความกำหนดผิดธรรมชาติ หมายถึงความกำหนดที่ชายมีต่อชายและที่ผู้หญิงมีต่อผู้หญิง. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๑/๗๒.

^{๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๑/๗๒.

^{๔๗} ในเมื่อมนุษย์มีอายุขัย ๑๐ ปี รสเหล่านี้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย และเกลือ จักอันตรธานไปสิ้น. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๓/๗๓.

เกื้อกูลมารดาบิดา ไม่เกื้อกูลสมณพราหมณ์ ไม่มีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ตรงกันข้ามคนที่ไม่เกื้อกูลมารดาบิดาเป็นต้นนั้นกลับได้รับการบูชายกย่องสรรเสริญ พวกเขาจะสมสู่ปะปนกันไปหมดไม่สนใจว่าจะเป็นญาติหรือครูอาจารย์ มนุษย์ยุคนี้จะมากไปด้วยความอาฆาตพยาบาทมุ่งแต่จะทำร้ายเข่นฆ่ากัน ไม่เว้นแม้กระทั่งมารดาบิดากับบุตรและผู้ร่วมสายโลหิตกัน พอเห็นกันเท่านั้นก็มีจิตมุ่งร้ายจะเข่นฆ่าเหมือนนายพรานมุ่งจะเข่นฆ่าสัตว์^{๔๘} สัตถันตรกัป (อัตรกัปที่พินาศเพราะศีลตรา) จะเกิดขึ้นตลอด ๗ วัน มนุษย์เหล่านั้นจะใช้อาวุธประหัตประหารฆ่ากันโดยไม่คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ เข้าใจกันและกันว่าเป็นสัตว์เท่านั้น ในมนุษย์เหล่านั้นก็มีมนุษย์บางพวกที่ไม่ชอบความรุนแรงและมีความคิดว่าพวกเราอย่าฆ่ากันเลย มนุษย์เหล่านั้นได้พากันหลบหนีไปอยู่ตามป่าเขาและเกาะแก่งต่าง ๆ อาศัยผลไม้ป่าประทังชีวิต เมื่อพ้นจาก ๗ วันนั้นไป มนุษย์เหล่านั้นได้ออกมาจากป่าเพื่อตรวจหาญาติ ๆ ของตนเอง เมื่อพบญาติของตนเองที่ยังมีชีวิตรอดก็เข้าไปสวมกอดปลอบใจร้องไห้คร่ำครวญ จากนั้นเมื่อได้บทเรียนจากเหตุการณ์ความรุนแรงดังกล่าวแล้ว มนุษย์ที่เหลือจึงได้ตกลงและเริ่มประพฤติกุศลธรรมอีกครั้ง จากนั้นสังคมได้ปราศจากความรุนแรง กุศลธรรมได้กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้น อายุและวรรณะของมนุษย์ได้เจริญขึ้นเรื่อยมา จนกระทั่งในรัชสมัยของพระเจ้าจักรพรรดิ พระนามว่า “สังฆะ” มนุษย์ได้มีอายุเจริญขึ้นถึง ๘๐,๐๐๐ ปีดังเดิม และในยุคนี้เองพระพุทธเจ้าพระนามว่า “เมตไตรย” จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก^{๔๙}

เมื่อพิจารณาจะเห็นว่า จักกวัตติสูตรนั้นได้แสดงพัฒนาการความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์โดยชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมของศีลธรรมและความเสื่อมของอายุขัยของมนุษย์ซึ่งมีความสัมพันธ์กันโดยพัฒนาการของความรุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นสามารถรวบรวมได้ดังนี้ คือ

๑. ยุคที่มนุษย์มีอายุ ๘๐,๐๐๐ ปี ยังไม่มีความรุนแรงแน่ชัด
๒. ยุคปลายของมนุษย์อายุ ๘๐,๐๐๐ ปี จนถึง ๔๐,๐๐๐ ปี มีความรุนแรง ๒ อย่าง คือ อทินนาทานและปาณาติบาต
๓. ยุคของมนุษย์มีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี จนถึง ๒๐,๐๐๐ ปี มีความรุนแรง ๓ อย่างคือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, และ มุสาวาท

^{๔๘} “ภิกษุทั้งหลาย นายพรานเนื้อเห็นเนื้อเข้า เกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้า ความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า ฉันทไถ ในเมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุขัย ๑๐ ปี มนุษย์เหล่านั้นจักเกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้า ความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้า ความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า มารดากับบุตรก็ดี บุตรกับมารดาก็ดี บิดากับบุตรก็ดี บุตรกับบิดาก็ดี พี่ชายน้องชายกับพี่สาวน้องสาวก็ดี พี่สาวน้องสาวกับพี่ชายน้องชายก็ดี จักเกิดความอาฆาตอย่างแรงกล้า ความพยาบาทอย่างแรงกล้า ความคิดร้ายแห่งใจอย่างแรงกล้าความคิดจะฆ่ากันอย่างแรงกล้า ฉันทนัณ” . ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๓/๗๔-๗๕.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๔-๑๐๗/๗๕-๗๘.

๔. ยุคของมนุษย์มีอายุ ๒๐,๐๐๐ ปี จนถึง ๑๐,๐๐๐ ปี มีความรุนแรง ๔ อย่างคือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, และกาเมสุมิฉฉาจาร

๕. ยุคของมนุษย์มีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี จนถึง ๕,๐๐๐ ปี มีความรุนแรง ๖ อย่างคือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, และสัมผัปปลาป

๖. ยุคของมนุษย์มีอายุ ๕,๐๐๐ ปี จนถึง ๑,๐๐๐ ปี มีความรุนแรง ๘ อย่างคือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, สัมผัปปลาป, อภิขณา, และพยาบาท

๗. ยุคของมนุษย์มีอายุ ๑,๐๐๐ ปี จนถึง ๕๐๐ ปี มีความรุนแรง ๑๑ อย่างคือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, สัมผัปปลาป, อภิขณา, พยาบาท, อัมมราคะ, วิสมโลกะ, และมิฉฉาธรรม

๘. ยุคของมนุษย์มีอายุ ๕๐๐ ปี ๒๕๐ ปี ๒๐๐ ปี และ ๑๐๐ ปี ตามลำดับ มีความรุนแรง ๑๕ อย่างคือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, สัมผัปปลาป, อภิขณา, พยาบาท, อัมมราคะ, วิสมโลกะ, มิฉฉาธรรม, ความไม่เกื้อกูลมารดา, ความไม่เกื้อกูลบิดา, ความไม่เกื้อกูลสมณพราหมณ์, และความไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่

๙. ยุคของมนุษย์มีอายุเหลือเพียง ๑๐ ปี มีอกุศลธรรมเท่านั้นในจิตใจและมีความรุนแรง ๒๑ อย่างคือ ความรุนแรง ๑๕ อย่างตามที่กล่าวแล้วและเพิ่มเติมอีก ๖ อย่าง ได้แก่ สมสู่ปะปนกัน อย่างสัตว์เดียรัจฉาน, เช่นฆ่ากันเอง, เช่นฆ่ามารดา, เช่นฆ่าบิดา, เช่นฆ่าสมณพราหมณ์, และเช่นฆ่าผู้ใหญ่ในตระกูล

นอกจากนี้ ในจกักรัตติสูตรยังแสดงให้เห็นถึงวัฏจักรของความรุนแรงที่พัฒนามาจนถึงขั้นสูงสุดแห่งอกุศลธรรมและจะพัฒนาอกุศลธรรมย้อนกลับไปจนถึงขั้นสูงสุดเช่นกัน พัฒนาการของอกุศลธรรมในมนุษย์ดังกล่าวเกิดจากการที่มนุษย์ได้เรียนรู้ถึงโทษของอกุศลและความรุนแรง จากนั้นจึงพากันตั้งใจพัฒนาอกุศลธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ส่งผลให้อกุศลธรรมเจริญขึ้น เมื่ออกุศลธรรมเจริญขึ้นย่อมส่งผลให้อายุขัยเจริญขึ้นจากอายุขัย ๑๐ ปี จนพัฒนาเป็น ๘๐,๐๐๐ ปี ดังเดิม ในพระสูตรพรรณนาว่า เด็กหญิงมีอายุ ๕๐๐ ปีจึงจะมีสามีได้ บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์หนาแน่นไปด้วยผู้คน จะมีพระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า สังขะ ผู้ทรงธรรมครองกรุงเกตุมดี (พาราณสี) พระพุทธเจ้าพระนามว่า “เมตไตรย” จะเสด็จอุบัติและตรัสรู้เผยแผ่สัจธรรมแก่ชาวโลก พระเจ้าสังขะนี้จะทรงสละราชสมบัติออกผนวชในศาสนาของพระองค์ จะประพฤติพรหมจรรย์บรรลุพระอรหันต์ในที่สุด^{๕๐}

^{๕๐}ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๐๕-๑๐๘/๓๕-๓๙.

ตารางที่ ๒ แสดงสรุปพัฒนาการของความรุนแรงตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท

ที่	ยุคอายุของมนุษย์	พัฒนาการความรุนแรง
๑	อายุ ๘๐,๐๐๐ ปี	ยังไม่มีความรุนแรงแน่ชัด
๒	ปลายอายุ ๘๐,๐๐๐ - ๔๐,๐๐๐ ปี	มี ๒ คือ อทินนาทาน และ ปาณาติบาต
๓	อายุ ๔๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ ปี	มี ๓ คือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, และ มุสาวาท
๔	อายุ ๒๐,๐๐๐ - ๑๐,๐๐๐ ปี	มี ๔ คือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร
๕	อายุ ๑๐,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ ปี	มี ๖ คือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, และสัมผัปปลาป
๖	อายุ ๕,๐๐๐ - ๑,๐๐๐ปี	มี ๘ คือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, สัมผัปปลาป, อภิขฌา, และพยาบาท
๗	อายุ ๑,๐๐๐ - ๕๐๐ปี	มี ๑๑ คือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, สัมผัปปลาป, อภิขฌา, พยาบาท, อัมมราคะ, วิสมโลกะ, และ มิฉฉาธรรม
๘	อายุ ๕๐๐,๒๕๐,๒๐๐,และ ๑๐๐ปี	มี ๑๕ คือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, สัมผัปปลาป, อภิขฌา, พยาบาท, อัมมราคะ, วิสมโลกะ, มิฉฉาธรรม, ความไม่เกื้อกูลมารดา, ความไม่เกื้อกูลบิดา, ความไม่เกื้อกูลสมณพราหมณ์, และความไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่
๙	อายุเหลือเพียง ๑๐ ปี	มี ๒๑ คือ อทินนาทาน, ปาณาติบาต, มุสาวาท, กาเมสุมิฉฉาจาร, ผรุสวาท, สัมผัปปลาป, อภิขฌา, พยาบาท, อัมมราคะ, วิสมโลกะ, มิฉฉาธรรม, ความไม่เกื้อกูลมารดา, ความไม่เกื้อกูลบิดา, ความไม่เกื้อกูลสมณพราหมณ์, และความไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่, สมสู่ปะปนกันอย่างสัตว์เดียรัจฉาน, เช่นฆ่ากันเอง, เช่นฆ่ามารดา, เช่นฆ่าบิดา, เช่นฆ่าสมณพราหมณ์, และเช่นฆ่าผู้ใหญ่ในตระกูล

๓. ผลกระทบของความรุนแรง ผลกระทบของความรุนแรงจะเป็นอย่างไรนั้น ลัทธิอภิปรัชญาของปुरुณะกัสสปะเห็นว่าการกระทำไม่ว่าจะรุนแรงหรือไม่รุนแรงก็ไม่มีผลอะไร บุคคลจะทำความชั่วหรือกรรมดีก็ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อเขาทั้งสิ้น การที่บุคคลเอามิตัดคอคนอื่น ก็เป็นเพียงวัตถุหนึ่งตัดผ่านวัตถุหนึ่งไปเท่านั้น^{๕๑} ลัทธินี้ตลึงกว่าทของมัคคลีโคสกาลเห็นค่อนข้าง สอดคล้องกันว่าบุคคลจะทำความใด ๆ ลงไปก็ไม่มีผลกระทบใด ๆ ต่อใครทั้งสิ้น บุคคลจะได้รับผลดี ผลชั่วขึ้นอยู่กับโชคชะตาไม่ได้ขึ้นอยู่กับกรกระทำ บุคคลบริสุทธิ์เองเศร้าหมองเองเมื่อถึงเวลาที่ โชคชะตากำหนด^{๕๒} ศาสนาพุทธเห็นต่างจากสองลัทธินี้ โดยเห็นว่าทุกการกระทำของมนุษย์ มีผลกระทบทั้งสิ้น ผลกระทบนี้เป็นไปตามเหตุปัจจัยตามกฎของธรรมชาติของกรรม ซึ่งเรียกว่า กรรมนิยาม

กฎธรรมชาติประการหนึ่งที่พุทธศาสนาเน้นหนักคือกฎของการกระทำหรือที่เรียกว่า กรรมนิยาม กฎนี้จัดเข้าในประเภทของสิ่งที่เป็นความจริงสูงสุดของโลก ๕ ประการ หรือที่เรียกว่า นิยาม ๕ โลกและชีวิตต้องเป็นไปตามกฎของนิยามทั้ง ๕ นี้ ในส่วนของกฎแห่งกรรมนั้นพุทธศาสนา ถือว่าบุคคลทำความใด ๆ ก็ย่อมได้รับผลอย่างนั้น ความรุนแรงถือว่าเป็นกรรมชั่วของมนุษย์และ จะต้องมิตตามกฎแห่งกรรมที่กล่าวมานั้นโดยทั่วกัน ซึ่งผลกระทบของความรุนแรงพึงทราบ ดังต่อไปนี้

^{๕๑}ลัทธิของปुरुณะกัสสปะ มีความเห็นว่า “เมื่อบุคคลทำเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำ ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ทำให้เศร้าโศกเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้เศร้าโศก ทำให้ลำบากเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ลำบาก ดันรนเอง ใช้ให้ผู้อื่นทำให้ดันรน ฆ่าสัตว์ ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ตัดช่องย่องเบา ปล้น ทำโจรกรรมในบ้านหลังเดียว ดักขุมที่ทางเปลี่ยว เป็นขู้ พุดเท็จ ผู้ทำ(เช่นนั้น) ก็ไม่จัดว่าทำบาป แม้หากบุคคล ใช้จักรมีคมดุจมีดโกนสังหารเหล่าสัตว์ในปฐพีนี้ให้เป็นตุณกลานตากเนื้อ ให้เป็นกองเนื้อเดียวกัน เขาย่อมไม่มีบาป ที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลไปฝั่งขวนแม่น้ำคงคา ฆ่าเอง ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า ตัดเอง ใช้ให้ผู้อื่นตัด เบียดเบียนเอง ใช้ให้ผู้อื่นเบียดเบียน เขาย่อมไม่มีบาปที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบาปมาถึงเขา แม้หากบุคคลไปฝั่งซ้าย แม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บุกาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบุกา เขาย่อมไม่มีบุญที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบุญมาถึงเขา ไม่มีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จากการสำรวม จากการพูดคำสัตย์ ไม่มีบุญมาถึงเขา”. ที.สี. (ไทย) ๙/๑๖๕/๕๓-๕๔.

^{๕๒}ลัทธิของมัคคลี โคสกาล มีความเห็นว่า “ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลายบริสุทธิ์เอง ไม่ใช่เพราะ การกระทำของตนและไม่ใช่เพราะการกระทำของผู้อื่น ไม่ใช่เพราะการกระทำของมนุษย์ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ไม่มีคามสามารถของมนุษย์ ไม่มีคามพยายามของมนุษย์ สัตว์ ปาณะ ภูตะ ชีวะ ทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีคามเพียร ผันแปรไปตามโชคชะตา ตามสถานภาพทางสังคมและตามลักษณะเฉพาะตน”. ที.สี. (ไทย) ๙/๑๖๘/๕๕.

๑. ผลกระทบต่อผู้กระทำ บุคคลผู้กระทำความรุนแรงคือกระทำผิดในอกุศลกรรมบถทั้งหลาย จะต้องได้รับวิบากของการกระทำในแต่ละประการแตกต่างกัน ในคัมภีร์พุทธศาสนาได้ระบุไว้โดยมีนัยตามวิบากแห่งการประพาสดวงเบญจศีล ดังนี้

๑.๑ วิบากแห่งปาณาติบาต คือ อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งปาณาติบาตอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีอายุน้อยแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๑.๒ วิบากแห่งอทินนาทาน คือ อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งอทินนาทานอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้เสื่อมโภคทรัพย์แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๑.๓ วิบากแห่งกาเมสุมิฉฉาจาร คือ อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งกาเมสุมิฉฉาจารอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้มีศัตรูและเป็นผู้มีเวรแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๑.๔ วิบากแห่งมุสาวาท คือ อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งมุสาวาทอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้ถูกกล่าวด้วยคำไม่จริงแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๑.๕ วิบากแห่งปิสุณวาจา คือ อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งปิสุณวาจาอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้แตกจากมิตรแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๑.๖ วิบากแห่งผรุสวาจา คือ อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งผรุสวาจาอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้ได้ฟังเรื่องที่ไม่น่าพอใจแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๑.๗ วิบากแห่งสัมผัปปลาป คือ อำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งสัมผัปปลาปอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้มีวาจาที่น่าเชื่อถือแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์^{๕๓}

ส่วนความรุนแรงอีก ๓ ประการที่เหลือ คือ

๑.๘ อภิขิณา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น)

๑.๙ พยาบาท (ความคิดปองร้าย)

๑.๑๐ มิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด)

ทั้ง ๓ ประการนี้จัดเป็นความรุนแรงทางใจ เป็นเหตุกระตุ้นให้เกิดความรุนแรงทางกาย และวาจาตามที่กล่าวมาแล้ว วิบากของความรุนแรงทางใจนั้นถ้าแสดงออกมาทางกายและวาจาก็จะมี

^{๕๓} อ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑-๓๐๒.

วิบากไปตามทวารที่แสดงออก แต่ถ้ายังไม่แสดงออกทางใดทางหนึ่ง เมื่อเกิดกับผู้ใด ผู้นั้นจะได้รับผลกระทบ คือ เป็นผู้มีจิตใจเศร้าหมอง เป็นเหตุก่อความทุกข์ทั้งในโลกนี้และนำมาซึ่งทุกข์ในโลกหน้า คือ ทุกข์ในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๕๔}

ผลกระทบที่จะเกิดกับผู้กระทำความรุนแรงที่กล่าวมานั้นพุทธศาสนาแสดงในฐานะที่เป็นข้อเท็จจริงตามธรรมชาติเป็นกฎแห่งกรรม(กรรมนิยาม) กฎนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นผู้บัญญัติขึ้นพระองค์เป็นแต่เพียงผู้ค้นพบและนำมาเปิดเผยให้ชาวโลกได้ทราบ กฎนี้มีลักษณะแน่นอนตายตัวไม่ยกเว้นบุคคลผู้กระทำ ซึ่งผลกระทบจะเป็นอย่างไรนั้นย่อมเป็นไปตามเงื่อนไขหรือองค์ประกอบของความรุนแรงแต่ละข้อ เงื่อนไขและองค์ประกอบของความรุนแรงนั้นสามารถประมวลได้ดังนี้ คือ ๑) รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร เช่น รู้ว่าสัตว์มีชีวิต ๒) มีเจตนาที่เป็นอกุศล เช่น มีเจตนาจะฆ่า ๓) มีความพยายามตามเจตนา นั้น เช่น พยายามฆ่า ๔) การกระทำได้ดังกล่าวสำเร็จตามเจตนาและความพยายามนั้น นอกจากนี้ แม้ว่าบางครั้งเงื่อนไขและองค์ประกอบข้างต้นอาจไม่สมบูรณ์ตามนั้น การกระทำดังกล่าวก็ถือว่าเป็นความประพฤติน่าติซึ่งเรียกว่า “ทุจริต” แสดงให้เห็นว่าทุจริตนั้นคือกระบวนการที่มีกรรมบถเป็นจุดหมายแต่ยังไม่ถึงความเป็นกรรมบถ^{๕๕} เช่น ยังไม่ถือว่าผิดข้อปาณาติบาตที่แท้จริงเป็นต้น แต่แม้ไม่เป็นปาณาติบาตผลของทุจริตแต่ละข้อก็เป็นไปตามกรรมนิยามเหมือนกัน คือ มีผลให้ผู้มีพฤติกรรมและอารมณ์ที่รุนแรงมีความเศร้าหมองในจิตและมือบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เป็นเบื้องหน้าเหมือนกัน^{๕๖}

เพราะฉะนั้น จะเห็นว่าผู้กระทำความรุนแรงย่อมได้รับผลของการกระทำแต่ละข้อตามกฎแห่งกรรมคือ กรรมนิยาม ซึ่งกฎนี้ให้ผลกระทบครอบคลุมความรุนแรงทั้งระบบเป็นอย่างดีด้วยกันคือ ทำให้จิตใจเศร้าหมอง ให้ผลเป็นทุกข์ในปัจจุบัน และให้ผลเป็นความทุกข์ในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ไม่ว่าความรุนแรงนั้นจะกระทำครบตามองค์ประกอบและเงื่อนไขหรือไม่ก็ตาม

^{๕๔}“วาสุฏฐะและภารทวาชะ แมกษัตริย์...แม้พราหมณ์...แม้แพศย์...แม้ศูทร...แม้สมณะ ผู้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด เพราะการชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิดเป็นเหตุ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๙๙-๑๐๐.

^{๕๕}“ชื่อว่าการเปรียบเทียบทวารจะมีได้ในฐานะนี้ จริงอยู่ กรรมที่ถึงความหวนไหวในกายทวารและวจีทวารแล้ว ยังไม่ถึงกรรมบถบ้างก็มี ส่วนกรรมที่ถึงความปรากฏในมโนทวารแล้ว ยังไม่ถึงกรรมบถบ้างก็มี พระเถระทั้งหลายถือเอากรรมนั้นแล้วกระทำให้เป็นพวกของทวารนั้นๆ เท่านั้น ในกายทวารนั้นมีนัยดังต่อไปนี้ บุคคลใดคิดว่า เราจักล่าเนื้อ จึงเตรียมธนู ฟันสาย ลับหอก กินข้าว นุ่งผ้า ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ กรรมก็ถึงความไหวในกายทวารแล้ว บุคคลนั้นเที่ยวไปในป่าตลอดทั้งวัน ย่อมไม่ได้ โดยที่สุดแม้กระต่ายและแมว อกุศลนี้ชื่อว่าเป็นกายกรรมหรือไม่เป็น? ไม่เป็น เพราะเหตุไร? เพราะไม่ถึงกรรมบถ แต่อกุศลนี้บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นกายทุจริตอย่างเดียว แม้ในความพยายามมีการจับปลาเป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน”. อภิ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑๓๔.

^{๕๖}ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๔๗๘/๒๑๐.

๒. ผลกระทบต่อผู้ถูกระทำ ในทางพุทธศาสนามีทัศนะว่าเป็นไปได้ที่บุคคลเมื่อประสบกับสิ่งไม่น่าปรารถนาจะเกิดความทุกข์เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง เช่น ทุกข์กายแต่ไม่ทุกข์ใจ หรือทุกข์ใจแต่ไม่ทุกข์กาย ทั้งนี้ก็เพราะว่าพุทธศาสนามีแนวคิดที่กายและใจเป็นคนละส่วนกันแต่ก็อาศัยกันและกันเป็นอยู่ และยังมีความเห็นอีกว่าบุคคลสามารถเกิดความทุกข์ทั้งสองอย่างนั้นในขณะเดียวกันได้ด้วย ความรุนแรงเป็นอีกหนึ่งสาเหตุของความทุกข์ดังกล่าวของมนุษย์ ความรุนแรงที่ส่งผลกระทบชัดเจนนั้นได้แก่ความรุนแรงทางกายและทางวาจา ส่วนความรุนแรงทางใจนั้นไม่มีตัวกรรมมารองรับแต่อย่างใดจึงไม่ปรากฏชัดเจนนัก แต่เกิดขึ้นแก่ผู้ใดย่อมส่งผลกระทบต่อผู้นั้นโดยตรง เช่น ความโกรธย่อมทำร้ายบุคคลผู้โกรธเป็นเบื้องต้น บุคคลผู้โกรธแม้อาบน้ำได้ทาผิวพรรณอย่างดีก็ยังคงเป็นผู้เศร้าหมอง หรือแม้นอนบนที่นอนอย่างดีก็ยังนอนไม่มีความสุขเป็นทุกข์อยู่แน่นอน^{๕๗} ด้วยข้อจำกัดของผลกระทบของความรุนแรงทางใจดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ดังนั้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงจะได้ละเว้นผลกระทบของความรุนแรงทางใจ แต่จะนำเสนอผลกระทบที่เกิดขึ้นจากความรุนแรงทางกายและทางวาจาเท่านั้น

ในคัมภีร์พุทธศาสนาปรากฏข้อมูลว่า ความรุนแรงทางกายและทางวาจาส่งผลกระทบต่อผู้ถูกระทำใน ๒ ลักษณะ คือ

๒.๑ ก่อให้เกิดความทุกข์ทางกายแก่ผู้ถูกระทำ เป็นผลกระทบของความรุนแรงที่ก่อให้เกิดความทุกข์ทางกายคือสร้างผัสสะที่ไม่สำราญทางกาย^{๕๘} ผลกระทบในลักษณะนี้เป็นผลกระทบจากความรุนแรงทางกายเป็นหลัก เป็นผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดกว่าความรุนแรงอื่น ๆ เพราะความรุนแรงทางวาจาและทางใจไม่ปรากฏผลเป็นความบาดเจ็บล้มตายแก่ผู้ถูกระทำ เป็นแต่เพียงเหตุปัจจัยโดยอ้อมเท่านั้น ตัวอย่างของผลกระทบที่เกิดขึ้นทางกายมาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เรื่องพระนางสามาวดี เนื้อความว่า

พระเจ้าอุเทน พระราชาแห่งเมืองโกสัมพีมีพระมเหสีเอก ๒ พระองค์ คือ พระนางสามาวดีและพระนางมาคันธียา พระนางมาคันธียานี้เป็นธิดาของพราหมณ์ชื่อมาคันธียะ พระนางมาคันธียาผูกอาฆาตในพระพุทธเจ้าเพราะทรงปฏิเสธความงามของนางโดยตรัสว่า “ขนาดที่เราตลาคตได้เห็นนางตัณหา นางอรดี และนางราคา ธิดาของพญามารทั้ง ๓ เราตลาคตยังไม่มีความรู้สึกต้องการทางกามารมณ์เลย เพราะนางเป็นร่างกายที่เต็มไปด้วยอุจจาระและปัสสาวะ ซึ่งตลาคตไม่ต้องการสัมผัสถูกต้องแม้ด้วยเท้า”^{๕๙} แต่พราหมณ์มาคันธียะและนางพราหมณีบิดามารดาของนางก็ได้บรรลุเป็นพระอนาคามีเพราะฟังพระคำรัสนี้ ต่อมาลูกของนางมาคันธียาได้รับเลี้ยง

^{๕๗}ดูรายละเอียดใน อก.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๔/๑๒๕.

^{๕๘}ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๓/๓๖๒.

^{๕๙}พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๙๒.

นางและน่านางมาถวายตัวแก่พระเจ้าอุเทน นางได้ตำแหน่งเป็นมเหสีเอกองค์ที่สองของพระเจ้าอุเทน พระนางมาคันทิยาทรงทราบว่าพระพุทเธเจ้าเสด็จมาที่กรุงโกสัมพีและทรงทราบด้วยว่าพระนางสามารถดีและหญิงข้าราชการเจากรุงกำแพงพระราชวังไว้มองดูและไว้ถวายบังคมพระพุทเธเจ้า ดังนั้นพระนางจึงวางแผนแก้แค้นพระพุทเธเจ้าและแผนทำร้ายพระนางสามารถดีพร้อมทั้งหญิงข้าราชการที่มีความศรัทธาในพระพุทเธเจ้า ในครั้งแรกพระนางได้กราบทูลฟ้องพระเจ้าอุเทนว่า พระนางสามารถดีและหญิงข้าราชการเจากรุงกำแพงพระราชวังเอาไว้สำหรับติดต่อกับภายนอกและไม่มีความภักดีต่อพระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนได้เสด็จไปทอดพระเนตรดูกำแพงและเมื่อพระนางสามารถดีได้กราบทูลว่าเจาไว้มองและถวายความเคารพแต่พระพุทเธเจ้า พระเจ้าอุเทนจึงไม่ทรงพิโรธ แต่พระนางมาคันทิยาก็ยังพยายามสร้างสถานการณ์เพื่อให้พระเจ้าอุเทนมีความเชื่อว่าพระนางสามารถดีไม่มีความจงรักภักดีต่อพระองค์ โดยใส่ร้ายกลั่นแกล้งพระนางสามารถดีด้วยวิธีต่าง ๆ คือ ๑) ใส่ร้ายว่าพระนางสามารถดีพร้อมทั้งบริวารว่าเป็นคนมือถือสาปากถือศีลฆ่าไก่แกงถวายพระพุทเธเจ้าแต่ไม่ฆ่าถวายพระราชา ๒) นำงูไปไว้ในพินของพระเจ้าอุเทน ใส่ร้ายว่านางสามารถดีจะลอบปลงพระชนม์ พระราชาทรงจับพระนางสามารถดีมัดกับหลักและสำเร็จโทษด้วยการยิงด้วยธนูแต่ไม่สำเร็จเพราะธนูได้หวนกลับมาหาพระองค์เอง จึงงดการประหาร เมื่อแผนการทั้งสองไม่บรรลุวัตถุประสงค์จึงได้วางแผนการขั้นสุดท้าย โดยพระนางได้ส่งข่าวแจ้งแก่ลุงของพระนางให้มาที่พระราชวังของพระนางสามารถดีแล้วให้จัดการใช้ไฟเผาพระราชวังพร้อมหญิงทุกคนที่อยู่ในนั้น ขณะที่ไฟกำลังลุกไหม้พระนางสามารถดีพร้อมด้วยหญิงข้าราชการจำนวนห้าร้อยนางมิได้ตื่นตระหนกตกใจและยังคงนั่งสมาธิ เป็นปกติ ทำให้บางนางได้บรรลุพระสัทหาคามีผลในขณะที่บางนางได้บรรลุพระอนาคามีผลก่อนที่จะถูกไฟครอกเสียชีวิตทุกคน^{๖๐}

ความรุนแรงที่เกิดขึ้นโดยพระนางมาคันทิยานั้น เริ่มแรกเป็นความรุนแรงทางใจคือผูกอาฆาตในพระพุทเธเจ้าและพระนางสามารถดีพร้อมทั้งบริวาร ความอาฆาตทำให้พระนางมาคันทิยาเองไม่มีความสุขตลอดเวลาที่ยังล้างแค้นไม่สำเร็จ ความอาฆาตกระตุ้นให้พระนางมาคันทิยากระทำความรุนแรงอื่น ๆ โดยทำความรุนแรงทางวาจาด้วยการพูดใส่ร้ายนางสามารถดีเป็นเหตุให้ต้องถูกจับและประหารด้วยการยิงธนู จนกระทั่งสั่งให้คนไปเผานางสามารถดีตายพร้อมทั้งบริวาร การเผาเป็นความรุนแรงทางกายและส่งผลกระทบต่อผู้ถูกกระทำ ความบาดเจ็บและความตายอันเกิดจากการถูกเผาของนางสามารถดีเป็นหลักฐานอย่างดีในประเด็นนี้

๒.๒ ก่อให้เกิดความทุกข์ทางใจแก่ผู้ถูกกระทำ ความรุนแรงทั้ง ๒ ประเภส่งผลกระทบอีกอย่างหนึ่งต่อผู้ถูกกระทำคือก่อให้เกิดความทุกข์ทางใจ ซึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนาเรียกว่า โทมนัส

^{๖๐}ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๐๐-๒๑๐.

ได้แก่ความไม่สำราญทางใจ ความเสวยอารมณ์ที่ไม่สำราญ เป็นทุกข์อันเกิดจากมโนสัมผัส^{๖๑} ดังตัวอย่างที่มาในอรรถกถาธรรมบท เรื่อง บุรพกรรมของพระโกณฑธานเถระ เนื้อความว่า

ในอดีตกาล ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ พระโกณฑธานเถระ เกิดเป็น ฤๅมเทวดา วันหนึ่งได้เห็นพระภิกษุ ๒ รูป มีความรักใคร่และสามัคคีกันอย่างมาก จึงคิดที่จะทดลองใจ ท่านทั้งสองดูว่าจะชอบพอกันมั่นคงเพียงไหนมีอะไรที่จะทำให้ท่านแตกแยกกันได้หรือไม่ เทวดาจึงรอ โอกาสอยู่ จนถึงวันอุโบสถวันหนึ่ง เห็นท่านทั้งสองกำลังเดินทางมาด้วยกันเพื่อไปยังโรงอุโบสถ ในระหว่างทางพระเถระรูปหนึ่งขอโอกาสเข้าไปถ่ายอุจจาระในป่าข้างทาง ส่วนอีกรูปหนึ่งรอคอยอยู่ ข้างนอก ฤๅมเทวดาเห็นเป็นโอกาสดี เมื่อพระรูปที่เข้าไปถ่ายอุจจาระในป่าเดินกลับออกมา จึงแปลง ร่างเป็นหญิงสาวสวยเดินตามหลังท่านออกมาจากป่าด้วย พร้อมกับแสดงกิริยาอาการเก๋ล้ามวยผม และจัดผ้านุ่ง โดยที่พระเถระรูปนั้นไม่รู้ไม่เห็นเลย แต่พระเถระอีกรูปที่ยืนรอคอยอยู่นั้นมองเห็นท่าน ออกมาจากป่าโดยมีหญิงสาวเดินตามหลังมาด้วย จึงต่อว่าและกล่าวโทษตามที่ตนเห็นนั้น พระเถระทั้งสองเกิดการโต้เถียงกันรุนแรงขึ้น และเรื่องก็ลุกลามไปถึงหมู่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายต่างก็พากัน รังเกียจภิกษุรูปนั้น ไม่ยอมร่วมทำสังฆกรรมด้วย ทำให้ท่านเกิดความทุกข์ร้อนใจเป็นอย่างมาก ฤๅมเทวดาผู้เป็นต้นเหตุ เห็นเหตุการณ์อย่างนั้นรู้สึกสำนึกผิดจึงเข้าไปแจ้งความจริงแก่ภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุจึงได้ร่วมทำอุโบสถสังฆกรรมกันอีกครั้ง แต่ความรักและความสนิทสนมระหว่างเพื่อนภิกษุ ทั้งสองรูปนั้นไม่เป็นไปตามเดิม ทั้งสองรูปต่างแยกกันอยู่แยกกันเดินทางแยกกันปฏิบัติสมณธรรมจน สิ้นอายุขัย ฤๅมเทวดาจุติจากชาตินั้นแล้วไปเกิดในอเวจีมหานรกเสวยผลกรรมนั้นอย่างแสนสาหัส จนถึงสมัยพระโคตมพุทธเจ้า ฤๅมมเทวดานั้นพ้นจากนรกแล้วมาเกิดเป็นบุตรพราหมณ์ในเมืองสาวัตถี มีชื่อว่า โกณฑธาน ด้วยเศษวิบากแห่งกรรมนั้น เมื่อท่านบวชแล้วจึงมีรูปหญิงสาวติดตามข้างหลังท่าน อยู่เสมอ^{๖๒}

จะเห็นว่า ความรุนแรงที่ฤๅมมเทวดาก่อขึ้นนี้เป็นลักษณะของความมุสาคือการใส่ร้ายให้ ผู้อื่นเข้าใจผิดและแตกสามัคคีกัน แม้ว่าจะไม่ได้ก่อให้เกิดความทุกข์ทางกายแก่พระเถระผู้ถูกระทำ แต่ก็ก่อความทุกข์ทางใจแก่ท่าน ในเบื้องต้นทำให้พระเถระที่เป็นสหายรังเกียจและทะเลาะวิวาทกับ ท่าน ทำให้พระสงฆ์เหล่าอื่นรังเกียจและไม่ยอมร่วมสังฆกรรมกับท่าน ถึงแม้ว่าในภายหลังสงฆ์จะยอม ร่วมสังฆกรรมกับท่าน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างท่านกับพระเถระผู้เป็นสหายก็ขาดสะบั้นลง ผลกระทบเหล่านี้เป็นบาดแผลทางใจที่พระเถระทั้งสองผู้ถูกระทำต้องประสบตลอดเวลาจนสิ้น อายุขัย นี่คือผลกระทบของความรุนแรงทางวาจาต่อผู้ถูกระทำ

^{๖๑}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๓/๓๖๒.

^{๖๒}พ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๙-๕๑.

๓. ผลกระทบต่อสังคม ความรุนแรงได้ส่งผลกระทบเป็นความทุกข์ต่อบุคคลผู้กระทำและผู้ถูกกระทำดังที่ได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ความรุนแรงยังส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวม ๒ ประการ คือ ๑) เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสมาชิกในสังคม และ ๒) ก่อให้เกิดการสูญเสียบุคลากรอันเป็นกำลังของสังคม มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสมาชิกในสังคม ในจกัถวัตตีสสูตรได้แสดงนัยว่าสังคมเกิดขึ้นเพราะการอยู่ร่วมกันของบุคคลผู้มีเป้าหมายเดียวกันคือความปลอดภัย ทั้งนี้ก็เพื่อการได้รับโอกาสที่จะเข้าถึงความสุข พุทธศาสนาได้แสดงความสุขของมนุษย์ไว้ ๓ ระดับด้วยกัน คือ ๑) กามสุข (สุขจากกามคุณ ๕) ๒) ฌานสุข (สุขจากสมาธิ) ๓) นิพพานสุข^{๖๓} กามสุขนั้นเป็นความสุขขั้นพื้นฐานของมนุษย์ จกัถวัตตีสสูตรได้แสดงนัยว่ามนุษย์ยุคแรกก่อตั้งสังคมขึ้นเพราะต้องการเสวยกามสุข กามนั้นให้ความสุขแก่มนุษย์ได้ในระดับหนึ่ง แต่กามสุขก็เป็นความสุขที่ไม่เที่ยงแท้เพราะยังให้ผลเป็นความทุกข์ได้ด้วย มีความสุขอื่นที่ประณีตและมั่นคงกว่ากามสุขคือการพ้นทุกข์อันได้แก่ ฌานสุขและนิพพานสุข ความสุขสองอย่างหลังนี้ต้องอาศัยบรรยากาศที่สงบเพื่อการพัฒนาตน โดยเฉพาะพัฒนาจิตจึงจะสามารถเข้าถึงได้ ความรุนแรงเมื่อเกิดขึ้นย่อมเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเพื่อเป้าหมาย คือ กามสุข ฌานสุข และนิพพานสุข นั้น สังคมไม่ว่าระดับใดถ้าไม่สงบสุขมีความรุนแรง เช่น การทำร้าย เช่นฆ่า กล่าวร้าย ผูกอาฆาตจองเวรกันอยู่เสมอ สังคมนั้นถือว่าไม่มีความมั่นคง ไม่เป็นที่ที่เหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียรเพื่อพัฒนาตน^{๖๔} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสมัยสูตร ในปัญจกนิบาต อังคุตรนิกาย ว่า

“สมัยที่มีภัย มีการปล้นสะดมในดง ชาวชนบทพากันขึ้นยานพาหนะอพยพไป นี่เป็นสมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียร, สมัยที่สงฆ์แตกแยกกัน เมื่อสงฆ์แตกแยกกัน จึงมีการด่ากัน มีการบริภาษกัน มีการใส่ร้ายกัน มีการทอดทิ้งกัน หมู่คนที่ยังไม่เลื่อมใสในสงฆ์นั้นก็ยังไม่เลื่อมใส และหมู่คนที่เลื่อมใสแล้วก็กลายเป็นอื่นไป นี่เป็นสมัยที่ไม่ควรบำเพ็ญเพียร”^{๖๕}

ตัวอย่างผลกระทบของความรุนแรงที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาบุคคลได้แก่กรณีการทะเลาะวิวาทของภิกษุชาวโกสัมพี ใจความว่า

ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่โฆสิตาราม เมืองโกสัมพี ได้เกิดปัญหาทะเลาะวิวาทขึ้นในหมู่สงฆ์ ซึ่งปัญหาเกิดจากการที่พระวินัยธรและพระธรรมกถึกทะเลาะวิวาทกันในประเด็นเกี่ยวกับพระวินัย โดยก่อนหน้านั้นพระธรรมกถึกได้เหลือน้ำจากการชำระไว้ในช้อนน้ำ เมื่อพระวินัยธรเข้าไปพบก็ชักถามจนได้ความว่าพระธรรมกถึกเหลือน้ำไว้เพราะไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ พระวินัยธรก็ได้ชี้แจงให้

^{๖๓}อ.จ.นวก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๕๐๐-๕๐๓.

^{๖๔}ดูรายละเอียดใน อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๘/๑๔๒.

^{๖๕}อ.จ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๔/๙๓.

ทราบด้วยการกล่าวว่า “ผู้มีอายุ ก็ถ้าเช่นนั้นท่านไม่แกล้งทำเพราะความไม่มีสติ อาบัติก็ไม่มี”^{๖๖} พระธรรมกถึกจึงเข้าใจตามนั้น ต่อมาภายหลังพระวินัยธรได้นำเรื่องดังกล่าวไปเปิดเผยแก่บรรดาลูกศิษย์ของตน พวกลูกศิษย์ของพระวินัยธรพอมองเห็นพวกลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกก็กล่าวว่าจาเสียดีสิว่าพวกธรรมกถึกมีอาจารย์โง่เขลาไม่รู้จักแม้กระทั่งอาบัติเล็กน้อย ทั้งสองฝ่ายจึงทะเลาะกันอย่างรุนแรงจนลุกลามใหญ่โต ในอรรถกถาพรรณนาว่าเรื่องดังกล่าวสร้างความแตกแยกเป็น ๒ ฝ่ายให้แก่ผู้คนทั้งนับถือท่านทั้งสองนั้นลุกลามไปจนถึงพรหมโลกชั้นอกนิฏฐภพ^{๖๗} แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงให้โอวาทและขอให้สมัครสมานสามัคคีกันถึง ๓ ครั้ง ภิกษุเหล่านั้นก็ไม่ยอมสามัคคีกันเพราะต่างก็ยึดกรานว่าฝ่ายตนเป็นผู้ถูกต้อง หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าได้เสด็จจะไปอยู่เพียงลำพังพระองค์โดยไม่มีผู้ติดตาม ณ ป่ารักขิตวัน มีเพียงช้างปาลิไลยกะและลิงเป็นผู้คอยอุปฐาก ประชาชนชาวโกสัมพีเมื่อทราบความนั้นก็เกิดการอุปฐากและการกราบไหว้แก่เหล่าภิกษุผู้ทะเลาะวิวาทกัน ส่งผลให้ภิกษุเหล่านั้นต่างซุบซอมและยอมขอขมาซึ่งกันและกัน และอยากเข้าเฝ้าขอขมาพระพุทธเจ้า ในเวลานั้นพระอานนทได้เป็นผู้นำของภิกษุเหล่านั้นเดินทางไปทูลขอขมาพระพุทธเจ้า ณ ป่ารักขิตวัน พระพุทธเจ้าตรัสให้โอวาทความว่า “ชนเหล่าอื่นไม่รู้ชัดว่า พวกเรากำลังย่อยยับอยู่ ณ ที่นี้ ส่วนชนเหล่าใด ในหมู่นั้น รู้ชัด ความมุ่งร้ายกันย่อมระงับเพราะการปฏิบัติของชนเหล่านั้น”^{๖๘} ในที่สุดแห่งการให้โอวาทภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุความเป็นพระอริยบุคคลมีเสดาปัตติผลเป็นต้น^{๖๙}

จะเห็นว่า ความรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างพระวินัยธรกับพระธรรมกถึกนั้นมีผลกระทบกระเจาไปถึงสังคมสงฆ์ตลอดจนพุทธบริษัทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผลกระทบต่อสังคมที่เห็นได้ชัดในกรณีนี้คือก่อให้เกิดการหยุดชะงักของการเจริญสมณธรรมของสงฆ์ สังคมสงฆ์นั้นพระพุทธเจ้าก่อตั้งขึ้นเพื่อเป้าหมายในการพัฒนาคนเพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน การบำเพ็ญสมณธรรมเพื่อพระนิพพานนั้นต้องการบรรยากาศที่สงบเอื้ออำนวยจึงจะสามารถเจริญธรรมให้เกิดมรรคผลได้ การที่พระสงฆ์ทะเลาะวิวาทกันนั้นถือว่าการสร้างบรรยากาศที่ไม่เอื้อต่อการเจริญสมณธรรม ถึงแม้ว่าประเด็นการทะเลาะวิวาทนั้นจะเป็นประเด็นที่สำคัญเพราะเกี่ยวข้องกับพระวินัย แต่นั่นก็เป็นพระวินัยที่ปรับอาบัติเพียงเล็กน้อยเท่านั้นยังไม่สำคัญเท่ากับความสงบสามัคคีของหมู่สงฆ์ แท้จริงแล้วพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความสามัคคีของสงฆ์เป็นสำคัญเพราะทรงให้โอวาทร้องขอให้สามัคคีกันถึง ๓ ครั้ง

^{๖๖} พ.อ. (ไทย) ๑/๕๓.

^{๖๗} แม้พวกอุปฐากผู้ถวายปัจจัยแก่พระวินัยธรและพระธรรมกถึกทั้ง ๒ รูปนั้น ก็ได้เป็น ๒ ฝ่าย พวกภิกษุผู้รับโอวาทก็ดี พวกอารักขเทวดาก็ดี พวกอากาสัญญเทวดาผู้เป็นเพื่อนเห็นเพื่อนคบของพวกอารักขเทวดาเหล่านั้นก็ดี พวกบุพฺพชนทั้งปวงก็ดี จนถึงพรหมโลก ได้เป็น ๒ ฝ่าย ก็ไกลหลักก็กองเป็นเสี่ยงเดียวกัน ขึ้นไปจนถึงอกนิฏฐภพ. พ.อ. (ไทย) ๑/๕๔.

^{๖๘} พ.อ. (ไทย) ๑/๕๓.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๔.

การเหลือน้ำชำระไว้ของพระธรรมภิกษุเป็นอาบัติเพียงเล็กน้อยแต่การทำสงฆ์ให้แตกกันนั้นถือว่าเป็นอาบัติที่หนักกว่า เพราะฉะนั้น ความรุนแรงในกรณีนี้จึงมีผลกระทบต่อการพัฒนาสมาชิกในสังคมสงฆ์อย่างเห็นได้ชัด

๓.๒ ก่อให้เกิดการสูญเสียบุคลากรอันเป็นกำลังของสังคม แม้ในคัมภีร์พุทธศาสนาจะปรากฏว่าพระพุทธเจ้าไม่สรรเสริญการอยู่คลุกคลีกับด้วยหมู่คณะ เช่นที่ปรากฏในมหาสุญญตสูตรว่า “อานนท์ ภิกษุผู้พอใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ชอบคณะ ยินดีคณะ บันเทิงอยู่ในคณะ ไม่งามเลย”^{๗๐} แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าบุคลากรและกลุ่มบุคคลไม่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ในสังคมหนึ่ง ๆ นั้นย่อมมีบุคลากรที่มีหน้าที่และมีความสำคัญต่อสังคมเสมอ บุคลากรเหล่านั้นเป็นปัจจัยหลักในการทำนุบำรุงสังคมและสืบทอดอุดมการณ์ของสังคมต่อไป อย่างเช่น ในพุทธศาสนาปรากฏหลักฐานว่าพระพุทธเจ้าได้แลผ้าสังฆาฏิกับพระมหากัสสปะเถระ^{๗๑} ซึ่งในภายหลังท่านได้ถือเป็นเครื่องหมายในการเป็นผู้นำในสังคายนาครั้งที่ ๑ สืบทอดสังคมพุทธศาสนาและอุดมการณ์พุทธศาสนาต่อมา^{๗๒} ดังนั้นการสูญเสียบุคลากรสำคัญเหล่านี้จึงหมายถึงการสูญเสียความมั่นคงของสังคมด้วย

เมื่อแรกเผยแผ่พุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงอาศัยบุคลากรพระสงฆ์ในการช่วยกันประกาศพระศาสนา ต่อมาภายหลังเมื่อมีจำนวนพระสงฆ์เพิ่มขึ้น ก็ทรงแต่งตั้งภิกษุผู้มีความรู้มีความชำนาญการในด้านต่าง ๆ ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่และรับผิดชอบภาระในการดูแลคณะสงฆ์และเผยแผ่พุทธศาสนาช่วยกัน ซึ่งในบรรดาพระสาวกผู้มีเอตทัคคะนั้น พระโมคคัลลานะเถระถือว่าเป็นบุคลากรระดับแนวหน้าในการประกาศพระศาสนา ท่านดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกเบื้องซ้าย ได้รับแต่งตั้งในเอตทัคคะด้านผู้มีฤทธิ์มาก เป็นพระผู้รับผิดชอบในการก่อสร้าง “นวกัมมัญญา” และเป็นพระผู้เลิศในการอภิบาลภิกษุใหม่ จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าพระโมคคัลลานะนั้นเป็นบุคลากรที่สำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมพุทธศาสนา

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทกล่าวว่า พระโมคคัลลานะถูกฆาตกรรมโดยโจร ๕๐๐ คน ด้วยวิธีทุบกระดุกให้ละเอียดเท่าเมล็ดข้าวสารหักแล้วเหยียดฟันไปที่หลังพุ่มไม้เพื่ออำพรางคติ^{๗๓} มูลเหตุของการฆาตกรรมนั้นเกิดจากความขัดแย้งระหว่างศาสนา เมื่อพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและมีลัทธิการะมากขึ้นจึงส่งผลให้อัณูญเดียรเถรียส์เสื่อมลัทธิการะลง พวกอัณูญเดียรเถรียส์ทราบว่ประชาชนหันมาศรัทธาพระพุทธศาสนามากขึ้นเพราะฟังธรรมเทศนาเกี่ยวกับนรกสวรรค์จากพระโมคคัลลานะ จึงปรึกษากันวางแผนจ้างโจร ๕๐๐ คนให้ฆ่าท่าน ส่งผลให้เวลาต่อมาพระสงฆ์ที่

^{๗๐}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๘๕/๒๒๒.

^{๗๑}ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๕๙.

^{๗๒}ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (ไทย) ๑/๗-๘.

^{๗๓}ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๒-๖๓.

ได้ทราบข่าวต่างวิพากษ์วิจารณ์ความตายอย่างไม่เป็นธรรมของท่าน พระโมคคัลลานะนั้นเป็นพระเถระสำคัญของพุทธศาสนาและเป็นที่ศรัทธาของพระราชาในแคว้นแคว้น เมื่อพระราชาทราบเหตุนี้ก็มีพระบัญชาสั่งให้ราชบุรุษสืบคดีและชำระคดีนี้อย่างเร่งด่วน ในที่สุดโจรทั้ง ๕๐๐ คนและพวกอัญญเดียรถียอีก ๕๐๐ คน ก็ถูกจับกุมและลงโทษประหารชีวิตโดยการขุดหลุมฝังให้เหลือเพียงประมาณสะดือแล้วกลบฝังเผาทั้งเป็น จากนั้นก็ใช้ไถเหล็กไถให้ขาดเป็นท่อน ๆ^{๗๔}

เรื่องที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างของความรุนแรงที่ส่งผลกระทบให้เกิดการสูญเสียบุคลากรที่สำคัญของสังคม ในฝ่ายพุทธศาสนาก็สูญเสียพระอัครสาวกที่สำคัญ ในฝ่ายอัญญเดียรถียก็สูญเสียบุคลากรที่สำคัญในลัทธิของตนเช่นกันจากการตัดสินใจที่ผิดพลาดของฝ่ายตนในครั้งนั้น โจรทั้งห้าร้อยคนนั้นเพราะความหลงผิดจึงถูกประหารชีวิต การประหารชีวิตคนถึง ๑,๐๐๐ คนนั้นถือว่าเป็นโศกนาฏกรรมที่ยิ่งใหญ่ในสังคม จะเห็นได้ว่าความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับพระโมคคัลลานะสร้างความสูญเสียบุคลากรที่สำคัญของสังคมพุทธศาสนา ส่วนความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับอัญญเดียรถียและโจรเหล่านั้นก็ล้วนเป็นความสูญเสียของสังคมทั้งสิ้น

สรุปว่า ความรุนแรงส่งผลกระทบใน ๓ ด้าน คือ ๑) ต่อตัวผู้กระทำ ๒) ต่อผู้ถูกกระทำ และ ๓) ต่อสังคม ผู้กระทำความรุนแรงย่อมประสบอกุศลวิบากทั้งในปัจจุบันและในอนาคตคือในปัจจุบัน ผู้กระทำปาณาติบาตย่อมมีอายุสั้น ผู้กระทำทินนาทานย่อมพบกับความเสื่อมทรัพย์ ผู้กระทำกาเมศมิจนจารย้อมมีศัตรูและเวรมาก ผู้มักพูดเท็จย่อมถูกกล่าวหาด้วยคำเท็จ ผู้มักพูดส่อเสียดย่อมพบกับความแตกแยก ผู้มักพูดคำหยาบย่อมได้ฟังแต่เรื่องที่ทำให้ทุกข์ใจ ผู้มักพูดเพ้อเจ้อป็นน้ำเป็นตวย่อมเป็นผู้ขาดความน่าเชื่อถือ ทำลายประโยชน์สุขที่ตนจะได้รับในปัจจุบันและในอนาคตย่อมไปสู่ทุกขมีนรกเป็นต้น ผลกระทบของความรุนแรงต่อผู้ถูกกระทำนั้น ถ้าเป็นความรุนแรงทางกายก็ย่อมทำให้ได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต ถ้าเป็นความรุนแรงทางวาจาก็จะส่งผลให้เกิดความทุกข์ร้อนรำคาญใจเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเอง และความรุนแรงส่งผลกระทบต่อสังคม คือ ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคม และถ้าเป็นความรุนแรงทางกายเช่นการฆ่าและสงครามเป็นต้น ก็ย่อมทำให้สูญเสียบุคลากรอันเป็นกำลังของสังคม

๒.๓ ความรุนแรงที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก

ความรุนแรงเมื่อเปรียบเทียบกับแนวคิดการบัญญัติอาบัติทางพระวินัย สามารถเปรียบเทียบได้กับอาบัติ คือ ครุกาบัติ^{๗๕} ซึ่งเป็นอาบัติที่หนักโดยเฉพาะอาบัติปาราชิก จัดเป็น

^{๗๔}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๔.

^{๗๕}ครุกาบัติ อาบัติหนัก ได้แก่ อาบัติปาราชิก เป็นอาบัติที่แก้ไขไม่ได้ ภิกษุต้องแล้วจำต้องสึกเสีย และอาบัติสังฆาทิเสส อยู่กรรมจึงจะพ้นได้. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘.

“อเทกัจฉา”^{๗๖} ที่คณะสงฆ์ต้องจัดการขึ้นเด็ดขาดเพราะไม่สามารถยอมรับการกระทำเช่นนั้นได้ กรณีปาราชิกสิกขาบทได้มีการกล่าวถึงลักษณะความผิดขั้นรุนแรงที่มีอาจให้อภัยได้ ว่า

“ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ ว่าด้วยการเสพเมถุน ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนคนถูกตัดศีรษะ แม้จะนำศีรษะมาต่อเข้ากับร่างก็ไม่อาจมีชีวิตได้, ปาราชิกสิกขาบทที่ ๒ ว่าด้วยการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ภิกษุลักทรัพย์มีราคาตั้งแต่ ๕ มาสก (๑ บาท) ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนไปไม้แกล่เหลียงหลุดจากขั้วไม่อาจมีความเชียวสดอีกได้, ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ว่าด้วยการพรากกายมนุษย์ คือ ภิกษุมีเจตนาฆ่ามนุษย์ให้ตาย ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนแผ่นหินหนาที่แตกออกเป็นเสี่ยง ๆ ไม่อาจประสานเข้ากันได้อีก, ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วยการกล่าวอวดอุตริมนุสสธรรม ภิกษุอวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีอยู่ในตน ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ เปรียบเหมือนต้นตาลยอดด้วน ไม่อาจงอกขึ้นมาใหม่ได้”^{๗๗}

การกล่าวลักษณะของพระวินัยข้างต้นสื่อให้เห็นว่าในทัศนะของพระวินัยปิฎกมองว่าพฤติกรรมเหล่านี้ถือว่า “เป็นความรุนแรง” เพราะเป็นกรณีที่เยียวยาไม่ได้คือกรณีดังกล่าวคณะสงฆ์ไม่ยอมรับและผู้กระทำจะต้องขาดจากความเป็นภิกษุซึ่งหมายถึงถูกตัดสินให้สิ้นสภาพความเป็นพระสงฆ์

เพื่อความเข้าใจความรุนแรงในทัศนะของพระวินัยที่เปรียบเทียบกับครุกาบัติข้างต้นต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้แสดงตัวอย่างการวินิจฉัยครุกาบัติและการวินิจฉัยกรณีคล้ายคลึงกันที่เป็นอาบัติชั่วหยาบและที่เป็นอนาบัติโดยใช้กรณีของปาณาติบาตเป็นตัวอย่าง จากนั้นจะได้อภิปรายการตัดสินความรุนแรงในทัศนะของพระวินัยเป็นลำดับ ซึ่งมีกรณีศึกษาดังต่อไปนี้

ปาณาติบาตตามที่ได้แสดงมาแล้วนั้นมีขอบเขตตั้งแต่การทุบตีจนกระทั่งถึงการฆ่าให้ตาย ซึ่งในพระวินัยมีการวินิจฉัยและปรับอาบัติกรณีนี้โดยตัดสินที่เจตนาเป็นหลัก ปาณาติบาตปรากฏข้อมูลในพระไตรปิฎก มหาวิภังค์ ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ โดยใช้คำว่า “การจงใจพรากกายมนุษย์”^{๗๘} (สญจิจจ มนุสสวิคคหิ)^{๗๙} จจริงอยู่ว่าการทุบตีหรือฆ่าให้ตายนั่นถือว่าเป็นความรุนแรง แต่ลำพังการ

^{๗๖}อเทกัจฉา แก่ไขไม่ได้ เยียวยาไม่ได้ หมายถึงอาบัติที่มีโทษหนักถึงที่สุด ต้องแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ คือ อาบัติปาราชิก. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับ ประมวลศัพท์, หน้า ๔๘๕.

^{๗๗}วิ.ม.หา. เล่ม ๑ หน้า ๑๔.

^{๗๘}วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๑๖๒/๑๓๔.

^{๗๙}คำว่า “สญจิจจ มนุสสวิคคหิ” นี้ มีความหมายบ่งถึงวิธีการฆ่าซึ่งไม่ใช่เพียงการฆ่าด้วยกายหรือด้วยอาวุธเท่านั้น แต่บ่งถึงวิธีการฆ่าอื่น ๆ ด้วย ดังนี้ ทำเอง ยืนอยู่ใกล้ สั่งทูต สั่งทูตต่อ ทูตไม่สามารถ ทูตไปแล้วกลับมา ที่ไม่ลับสำคัญว่าที่ลับ ที่ลับสำคัญว่าที่ไม่ลับ ที่ไม่ลับสำคัญว่าที่ไม่ลับ ที่ลับสำคัญว่าที่ลับ พรรณนด้วยกาย

ทุบตีเท่านั้นในทางพระวินัยปรับอาบัติปาจิตติย^{๘๐} ส่วนกรณีการฆ่า ถ้าไม่ได้เจตนาฆ่าแล้วในทางพระวินัยถือว่าไม่เป็นอาบัติ ถ้าเจตนาฆ่าให้ตายแต่ปรากฏว่าคู่กรณีไม่ตาย เช่นนี้ก็ถือว่ามิโทษขั้นชั่วหายบาแต่ยังไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ แต่ถ้ามีเจตนาฆ่าให้ตายและปรากฏว่าคู่กรณีตายด้วยการฆ่า นั้น เช่นนี้ถือว่าปาราชิกขาดจากความเป็นภิกษุ มีตัวอย่างการวินิจฉัยในพระวินัยปิฎก ดังต่อไปนี้

๑. ภิกษุรูปหนึ่งถูกผีเข้า ภิกษุอีกรูปหนึ่งทุบตีท่านจนถึงแก่มรณภาพ ภิกษุรูปที่ทุบตีนั้นเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอไม่มีความประสงค์จะฆ่า ไม่ต้องอาบัติ”

๒. ภิกษุรูปหนึ่งถูกผีเข้า ภิกษุอีกรูปหนึ่งมีความประสงค์จะฆ่าจึงทุบตี ท่านจนถึงแก่มรณภาพ ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอต้องอาบัติปาราชิก”

๓. ภิกษุรูปหนึ่งถูกผีเข้า ภิกษุอีกรูปหนึ่งมีความประสงค์จะฆ่าจึงทุบตีท่าน ภิกษุนั้นไม่ถึงแก่มรณภาพ ท่านเกิดความกังวลใจว่า เราต้องอาบัติปาราชิกหรือหนอ จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอไม่ต้องอาบัติปาราชิก แต่ต้องอาบัติอุลลัจจัย”^{๘๑}

การจงใจพรากกายมนุษย์นี้ คัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎกได้มีอธิบายประเด็นดังกล่าวว่า “บทสำเร็จว่า สยจิจจ บ่งถึงความชวนชวาย หมายความว่า จงใจแล้ว คือจงใจแล้วอย่างแท้จริง...ภิกษุใดจงใจปลง ชีวิต ภิกษุนั้นย่อมรู้อยู่ รู้ชัดดีอยู่ และการปลงชีวิตของภิกษุนั้น เป็นการจงใจฝ่าฝืนล่วงละเมิด”^{๘๒} ในคัมภีร์อรรถกถาแสดงการกระทำดังกล่าวว่า ต้องกระทำจากการแกล้งคือการจงใจ ดังนั้น กรณีตัวอย่างข้างต้นจึงต้องวินิจฉัยจากเจตนาเป็นหลัก ซึ่งกรณีที่ภิกษุไม่มีความประสงค์จะฆ่า แต่ได้ทุบตีภิกษุผู้เฒ่าจนถึงแก่มรณภาพนั้นพระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยว่าไม่เป็นอาบัติ ส่วนกรณีที่ภิกษุมีความประสงค์จะฆ่าและทุบตีจนถึงแก่มรณภาพนั้นทรงวินิจฉัยว่าเป็นอาบัติปาราชิก กรณีสุดท้าย ภิกษุมีความประสงค์จะฆ่าจึงทุบตีแต่ปรากฏว่าภิกษุผู้ถูกผีเข้านั้นไม่ถึงแก่มรณภาพตามเจตนา

พรรณนาด้วยวาจา พรรณนาด้วยกายและวาจา พรรณนาด้วยเหตุ พรรณนาด้วยหนังสือ หลุมพราง ที่พึง การลอบวาง เกสัช การนำรูปเข้าไปใกล้ การนำเสียงเข้าไปใกล้ การนำกลิ่นเข้าไปใกล้ การนำรสเข้าไปใกล้ การนำโผฏฐัพพะเข้าไปใกล้ การนำธัมมารมณ์เข้าไปใกล้ การบอก การแนะนำ การนัดหมาย การทำนิมิต. ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๓-๑๗๔/๑๔๓-๑๕๐.

^{๘๐}“ก็ ภิกษุใดโกรธ ไม่พอใจ ทำร้ายภิกษุ ต้องอาบัติปาจิตติย...คำว่า ทำร้าย ความว่า ภิกษุทำร้ายด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือด้วยของที่โยนไป โดยที่สุดแม้วด้วยกลีบอุบล ต้องอาบัติปาจิตติย”. วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๕๐-๔๕๑/๕๕๗.

^{๘๑}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘๘/๑๗๒.

^{๘๒}ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๖๐๔.

พระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยว่าไม่เป็นอาบัติปาราชิก แต่เป็นอาบัติถุลลัจจัย^{๘๓} กรณีสุดท้ายนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า หลักการพิจารณาโดยวัดค่าการกระทำจากเจตนา นั้นจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงวินิจฉัยกรณีนี้โดยมุ่งความสำเร็จสมเจตนาเป็นสำคัญ ในแง่ของปาณาติบาต กรณีหลังไม่ถือว่าเป็นปาณาติบาต คือ ไม่ถือว่าเป็นกรรมคือการฆ่าสัตว์ เพราะไม่สำเร็จตามเจตนา แต่การกระทำดังกล่าวพระพุทธเจ้าก็ทรงวินิจฉัยว่าเป็นความผิดอย่างอื่นคือทรงปรับอาบัติถุลลัจจัย

อย่างไรก็ตาม ในพระวินัยยังมีกรณียกเว้นไม่ปรับอาบัติแก่ภิกษุที่ไม่ตั้งใจจนถึงภิกษุที่เป็นอาทิกัมมิกะ (ต้นบัญญัติ) กรณียกเว้นอาบัตินี้ดังกล่าวนั้นในตติยปาราชิกนี้ปรากฏในหมวดอนาปัตติวารว่า “ภิกษุต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ ๑) ภิกษุไม่ตั้งใจ ๒) ภิกษุไม่รู้ ๓) ภิกษุไม่มีความประสงค์จะฆ่า ๔) ภิกษุวิกลจริต ๕) ภิกษุมึนเมา ๖) ภิกษุกระสับกระส่ายเพราะเวทนา ๗) ภิกษุต้นบัญญัติ”^{๘๔} กรณียอนาปัตติวารของตติยปาราชิกดังกล่าวแสดงให้เห็นแนวคิดของพระวินัยที่ไม่เอาผิดกับการกระทำสำหรับผู้ไม่รู้ การวินิจฉัยเช่นนี้สื่อให้เห็นแนวคิดที่วินิจฉัยความผิดหรือความรุนแรงภายใต้กรอบแนวคิดของเจตนา บางเหตุการณ์ถึงจะเป็นความรุนแรงแต่ในกรอบแนวคิดของพระวินัยปิฎกก็ให้การตัดสินเอาผิดในทุกกรณีบนพื้นฐานของเจตนาเป็นหลัก

สรุปว่า ตามแนวพระวินัยนั้นความรุนแรงได้แก่การกระทำที่สร้างความบาดเจ็บและทะเลาะวิวาทจนมีระดับที่ทำให้เกิดการแตกแยกและความไม่สงบในสังคม ซึ่งความรุนแรงในทางพระวินัยที่สูงที่สุดได้แก่การกระทำที่เป็นการแก่งแย่งหรือจ้องใจต้องซึ่งมีระดับที่จัดเป็นครุกาบัติ (เฉพาะครุกาบัติที่เป็นอเทกิจฉา) เพราะเป็นการกระทำที่มีผลต่อการประทุษร้ายธรรมและเป็นการกระทำที่คณะสงฆ์ไม่ยอมรับให้ครองเพศบรรพชิตต่อไปได้

๒.๔ ความรุนแรงที่ปรากฏในพระอธิธรรมปิฎก

ในทางพระอธิธรรมมีทัศนะว่า ความรุนแรงเริ่มต้นจากกระบวนการปรุงแต่งทางจิตแล้วจึงส่งผลเป็นความรุนแรงทางพฤติกรรม การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาทั้งดีและไม่ดีนั้นในทางอธิธรรมระบุว่าเกิดจากการมีสภาวะจิตที่แตกต่างกัน เมื่อบุคคลประสบกับรูป เสียง กลิ่น รส หรืออารมณ์อื่น ๆ กระบวนการรับรู้ซึ่งเรียกว่า “ผัสสะ” และกระบวนการของจิตก็จะประมวลผลและแสดงออกเป็นสภาวะธรรมทั้งที่ดีและไม่ดีทั้งหลายตลอดจนอำนวยให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ด้วย กล่าวเฉพาะความรุนแรง เมื่อพิจารณาตามนัยของอธิธรรมจะเห็นว่าความรุนแรงมิได้เริ่มต้นเกิดขึ้น

^{๘๓}ถุลลัจจัย “ความล่วงละเมิดที่หยาบ”. ชื่ออาบัติหยาบอย่างหนึ่งเป็นความผิดขั้นรองลงมาจากอาบัติสังฆาทิเสส เช่น ภิกษุชักสือให้ชายหญิงเป็นผัวเมียกันต้องอาบัติสังฆาทิเสส ภิกษุชักสือบัณฑิต (กะเทย) ต้องอาบัติถุลลัจจัย ภิกษุนุ่งห่มหนังเสืออย่างเดียวยกย ต้องอาบัติถุลลัจจัย. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๒๒.

^{๘๔}วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๗๔/๑๕๐.

ทางกายภาพเท่านั้น แต่ความรุนแรงเริ่มต้นที่จิต พระอภิธรรมได้จำแนกจิตที่ส่งผลให้เกิดการกระทำ ความรุนแรงไว้ ๑๒ ดวงด้วยกัน เรียกว่า “อกุศลจิต”^{๘๕} ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ ดวง โทสมุขจิต ๒ ดวง และโมหมุขจิต ๒ ดวง ดังนั้น ในที่นี้ขอให้พิจารณากระบวนการของจิตฝ่ายโทสะ ที่เรียกว่า “โทสมุขจิต” จากข้อความในพระอภิธรรมปิฎก ดังนี้

“สภาวะธรรมที่เป็นอกุศลเป็นไฉน จิตที่เป็นอกุศล สหระคตด้วยโทมนัส สัมปยุตด้วยปฏิกขะ มีรูป เป็นอารมณ์ มีเสียงเป็นอารมณ์ มีกลิ่นเป็นอารมณ์ มีรสเป็นอารมณ์ มีโผฏฐัพพะเป็นอารมณ์ มีธรรมเป็นอารมณ์ หรือปรารภอารมณ์ใด ๆ เกิดขึ้นในสมัยใด ในสมัยนั้น ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต วิตก วิจาร ทุกข์ เอกัคคตา วิริยอินทรีย์ สมาธิอินทรีย์ มนินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสมาธิ วิริยพละ สมาธิพละ อหิริกพละ อนอตตปปะพละ โทสะ โมหะ พยาบาท อหิริกะ อนอตตปปะ สมณะ ปัคคาหะ และอวิกเขปะ ก็เกิดขึ้น หรือสภาวะธรรมที่ไม่เป็นรูป ซึ่งอิงอาศัยกันเกิดขึ้นแม้อันในสมัยนั้น สภาวะธรรมเหล่านี้ชื่อว่าอกุศล”^{๘๖}

ข้อความข้างต้นแสดงถึงกระบวนการทำงานของจิตหมวดหนึ่งที่ว่าอันยผลให้เกิดเป็นความรุนแรงได้ ในข้อความอธิบายว่า จิตที่เป็นอกุศลอย่างหนึ่งที่จะเป็นจิตฝ่ายโทสะนั้น จะต้องมีการกระบวนการคือ เมื่อบุคคลประสบกับสภาพภายนอกมีรูปเป็นต้นดังกล่าว จิตสหระคตด้วยโทมนัส ประกอบด้วยปฏิกขะ (ความขัดเคือง) ถูกกระตุ้นโดยอารมณ์ภายนอกมีรูปเป็นต้น ทำให้เกิดผัสสะ เวทนา ฯลฯ อหิริกะ อนอตตปปะ สมณะ ปัคคาหะ และอวิกเขปะ ตั้งแต่คำว่าผัสสะเป็นต้นมานั้นเป็นชื่อของสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นภายหลังการถูกกระตุ้น ในที่นี้จะสังเกตเห็นว่าในกระบวนการมีสภาวะที่เป็นฝ่ายโทสะเกิดขึ้น เช่น โทสะ โมหะ พยาบาท เป็นต้น สภาวะเหล่านี้เองที่เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่รุนแรงต่อไป แม้สภาวะธรรมนอกนี้ที่เกิดขึ้นในกระบวนการทำงานของจิตฝ่ายโทสะก็นับว่าเป็นโทสะด้วยเช่นกันเพราะเป็นสภาพที่เหมาะสมกัน ซึ่งในส่วนของเจตนาได้ปรากฏคำอธิบายต่อไปในอภิธรรมว่า “เจตนา ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น เป็นไฉน ความจงใจ กิริยาที่จงใจ ภาวะที่จงใจ อันเกิดแต่สัมผัสแห่งมโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกันในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าเจตนาที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น”^{๘๗} โดยความเป็นจริงเจตนาเป็นเจตสิกที่เกิดขึ้นกับจิตได้ทั้งฝ่ายอกุศลจิตและกุศลจิต แต่เนื่องจากเจตนาเมื่อเกิดกับจิตในลักษณะใดก็ถือว่านับเนื่องเข้าไปในจิตประเภทนั้น ดังตัวอย่างการอธิบายสภาวะธรรมในพระอภิธรรมปิฎก ดังต่อไปนี้

^{๘๕} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๖๕-๔๓๐/๑๑๐-๑๒๔.

^{๘๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๔๑๓/๑๒๐.

^{๘๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๖๔/๑๑๐.

โกรธ หมายถึง ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความยินร้าย ความยินร้ายตอบ ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่เบิกบาน นี้เรียกว่า โกรธ^{๘๘}

อุปนาหะ หมายถึง ความโกรธครั้งแรกชื่อว่าความโกรธ ความโกรธในเวลาต่อมาชื่อว่า ความผูกโกรธ ความผูกโกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ภาวะที่ผูกโกรธ การไม่หยุดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้ การเผลอไปตามความโกรธ การตามไปผูกความโกรธไว้ การทำความผูกโกรธไว้ให้มัน มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า อุปนาหะ^{๘๙}

อิสสา หมายถึง ความริษยา กิริยาที่ริษยา ภาวะที่ริษยา ความเกลียดชัง กิริยาที่เกลียดชัง ภาวะที่เกลียดชัง ในเมื่อคนอื่นได้ลาภสักการะได้รับความเคารพความนับถือการกราบไหว้ และการบูชา นี้เรียกว่า อิสสา^{๙๐}

ความพยาบาท หมายถึง จิตอาฆาต ความขัดเคือง ความกระทบกระทั่ง ความแค้น ความเคือง ความขุ่นเคือง ความพลุ่งพล่าน โทสะ ความคิดประทุษร้าย ความคิดมุ่งร้าย ความขุ่นจิต ธรรมชาติที่ประทุษร้ายใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ มีลักษณะเช่นว่านี้ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความแค้น ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต นี้เรียกว่า ความพยาบาท^{๙๑}

นอกจากนี้ ในวิภังค์แห่งอภิธรรมปิฎก ได้กล่าวถึงพฤติกรรมที่ชี้ไปถึงกิริยาที่รุนแรง ว่า

“บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมใช้ฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ ศัสตรา หรือเชือก อย่างใดอย่างหนึ่ง เบียดเบียนสัตว์ ความเบียดเบียน กิริยาที่เบียดเบียน ความรังแก กิริยาที่รังแก ความเกรี้ยวกราด กิริยาที่กระทบกระทั่งอย่างรุนแรง ความเข้าไปเบียดเบียนสัตว์อื่นเห็นปานนี้ นี้เรียกว่า วิหิงสาธาตุ”^{๙๒}

จากพระพุทฺธพจน์ข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายของความรุนแรงโดยการระบุว่า การใช้วัชระในร่างกาย เช่น ฝ่ามือ การใช้อาวุธ เช่น ก้อนดิน ท่อนไม้ ในการเบียดเบียนรังแก

^{๘๘}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๙๑/๕๖๐.

^{๘๙}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๙๑/๕๖๐.

^{๙๐}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๙๓/๕๖๑.

^{๙๑}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๔๒/๓๙๖.

^{๙๒}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๘๐/๑๔๑.

กระทบกระทั่งผู้อื่น ดังนั้น ตามนัยนี้ความรุนแรงจึงหมายถึง การเบียดเบียนด้วยร่างกายและอาวุธ การรังแก การประทุพฤติเกรี้ยวกราด และการกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรง

สรุปว่า ความรุนแรงในทัศนะของอภิธรรมนั้น ได้แก่การกระทำที่เกิดจากเจตนาที่รุนแรง ซึ่งเจตนาที่รุนแรงนั้นเกิดขึ้นจากกระบวนการของอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง และส่งผลทำให้เกิดพฤติกรรมที่รุนแรงตามมา เพราะในอภิธรรมปิฎกมีการอธิบายความรุนแรงในลักษณะที่บ่งถึงจิตเป็นเบื้องต้น เช่น ความโกรธ ความคิดประทุษร้าย ความผูกโกรธ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เกิดความรุนแรงทางพฤติกรรม เช่น กิริยาที่โกรธ กิริยาที่คิดประทุษร้าย กิริยาที่ผูกโกรธ เป็นต้น

๒.๕ สรุป หลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง

ความรุนแรงตามแนวพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำ คำพูด และความคิด ที่เป็นการกระทบกระทั่งเบียดเบียนต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งมี ๒ ลักษณะ คือ ๑) ความรุนแรงภายนอก (ทางกาย, ทางวาจา) ได้แก่ การประทุษร้าย การฆ่า การด่าทอ เป็นต้น ๒) ความรุนแรงภายในหรือทางใจ ได้แก่ ความโกรธ ความพยาบาท ความคิดประทุษร้าย และการผูกอาฆาต เป็นต้น ความรุนแรงเหล่านี้มีความหมายตรงกับอกุศลกรรม ๓ คือ อกุศลกรรมทางกาย อกุศลกรรมทางวาจา และอกุศลกรรมทางใจ

ความรุนแรงเหล่านี้ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทระบุว่าเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคมนุษย์ต้นกับและมีการพัฒนาการตามลำดับจากความรุนแรงภายในสู่ความรุนแรงภายนอก กล่าวคือจากการหลงระเห็จในรสอาหารทำให้อกุศลในจิตเจริญขึ้น สู่การเหยียดสีผิวชนชั้นวรรณะ การเสพกาม การจัดสรรผลประโยชน์ การลักขโมย การพูดเท็จ และนำไปสู่การทำร้ายร่างกายประการต่าง ๆ เป็นผลให้มนุษย์ประสบกับความเสื่อมทั้งทางด้านร่างกายคือมีอายุสั้นลงตามลำดับ และความเสื่อมทางด้านสภาพแวดล้อมคืออกุศลกรรมเพิ่มมากขึ้นและอาหารที่เคยประณีตก็เสื่อมคุณภาพและปลาสนาการไปจนเข้าสู่ยุคที่ความรุนแรงพัฒนาการถึงจุดสูงสุดคือ “สัตถันตรกัป”

ในทางพระวินัยความรุนแรงที่จัดว่าเป็นความรุนแรงขั้นสูงสุดได้แก่การกระทำที่เป็นการแก่งแย่งคือจงใจต้องซึ่งมีระดับที่จัดเป็นครุกาบัติชนิด “อเตกัจฉา” คือเป็นอาบัติที่ไม่สามารถเยียวยาได้ เพราะเป็นการกระทำที่มีผลต่อการประทุติสมณธรรมและเป็นการกระทำที่คณะสงฆ์ไม่ยอมรับให้ครองเพศบรรพชิตต่อไปได้ ส่วนในทางพระอภิธรรมนั้นระบุว่ากระทำที่เกิดจากเจตนาที่รุนแรงซึ่งได้แก่กระบวนการของอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง และส่งผลทำให้เกิดพฤติกรรมที่รุนแรงคือความโกรธ ความคิดประทุษร้าย ความผูกโกรธ เป็นต้น และนำไปสู่การกระทำที่รุนแรงคือการประทุษร้ายทั้งทางกายและทางวาจา

บทที่ ๓

ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

เพื่อให้ทราบถึงความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในอดีตคือในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทใน ๔ ประเด็น คือ ๑) หลักการของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง ๒) ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย ๓) ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา ๔) ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ โดยจะได้ศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาแล้วแยกแยะจัดหมวดหมู่กรณีความรุนแรงต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๓.๑ หลักการของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง

ในหัวข้อที่ผ่านมาผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นถึงความหมาย พัฒนาการ และผลกระทบของความรุนแรงตามแนวพุทธศาสนาไปแล้วซึ่งได้ข้อมูลเป็นที่ประจักษ์ว่าความรุนแรงเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นและมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องในมนุษยแต่ละยุค ความรุนแรงดังกล่าวมีสาเหตุแรกจากการใช้หลักในการปกครองรัฐอย่างไม่รัดกุมของพระราชาในยุคต้นกับ ซึ่งส่งผลเสียต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาที่ให้การยอมรับว่ามุ่งสันติและปราศจากความรุนแรง และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาจะมีหลักการอย่างไรเกี่ยวกับความรุนแรง ดังนั้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาหลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง โดยจะได้ศึกษาใน ๓ หลักการ คือ ๑) หลักการเผยแผ่ ๒) หลักการปกครอง ๓) หลักการดำเนินชีวิต มีรายละเอียดตามที่ได้ศึกษาดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ หลักการเผยแผ่

นับตั้งแต่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พุทธศาสนามีการเผยแผ่คำสอนเช่นกับลัทธิอื่น ๆ ในสมัยแรกพระพุทธเจ้าตรัสเรียกคำสอนของพระองค์ ว่า “พรหมจรรย์”^๑ โดยความเป็นจริงแล้วคำ ๆ นี้มีการใช้ในศาสนาพราหมณ์มาก่อนที่พุทธศาสนาจะเกิดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ใช้คำนี้และคำว่า “พราหมณ์” ในความหมายใหม่^๒ ท่ามกลางบรรยากาศที่ศาสนาพราหมณ์และเจ้าลัทธิต่าง ๆ

^๑วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๒ตัวอย่าง การปฏิรูปคำสอนเดิมของพระพุทธเจ้า เช่น “พราหมณ์ใด ลอยบาปธรรมเสีย ไม่ทวาดผู้อื่นว่า หิ หิ ไม่มีกิเลสดูน้ำผาด สรรวมตน เรือนจบพระเวท อยู่จบพรหมจรรย์ พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่อง

กำลังจะมักหมั่นเผยแผ่ทัศนะของตนเอง ดังเช่นลัทธิของครูทั้ง ๖ คือ ๑) ปุณณะ กัสสปะ ๒) มัคขลิโคศาละ ๓) อชิตะ เกสกะมพล ๔) ปุกระ กัจจายนะ ๕) นิครนถ์ นาฏบุตร ๖) สญชัย เวลัญฐบุตร^๓ การปฏิรูปคำสอนของศาสนาพราหมณ์และลัทธิอื่น ๆ มาสู่คำสอนในทัศนะของพุทธธรรมนี้เอง ส่งผลให้ต่างลัทธิเฟื่องเลื่องพุทธศาสนาว่าเป็นอันตรายต่อความเชื่อมั่นศรัทธาของลัทธิของตน อีกทั้งยังทำร้ายบุคคลากรของพุทธศาสนา เช่น กรณีทำร้ายพระโมคคัลลานะ กรณีนางสุนทรินาถกรณินาถจิณฺจมาณวิกา เป็นต้น ซึ่งกรณีเหล่านี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวโดยละเอียดในบทต่อไป นอกจากนี้ยังมีกรณีความรุนแรงอื่น ๆ นอกจากประเด็นความขัดแย้งทางศาสนาอีกด้วย เหล่านี้สื่อให้เห็นว่าแม้ในสมัยพุทธกาลความรุนแรงก็เป็นอุปสรรคของการเผยแผ่พุทธศาสนาเช่นกัน โดยประเด็นข้างต้นได้ถูกแก้ไขไปแล้วด้วยพุทธวิธีในสมัยพุทธกาล

จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพระสงฆ์จะต้องเผยแผ่ท่ามกลางความขัดแย้งและความรุนแรง พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธวิธีอย่างไรในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว จากข้อสังเกตนี้จึงมีประเด็นหลักๆ ที่จะต้องศึกษาอยู่ ๒ ประเด็น คือ ๑) อุดมการณ์ในการเผยแผ่ ทั้งนี้เพราะอุดมการณ์เป็นตัวกำหนดทิศทางและท่าทีของบุคคลในการอยู่ร่วมกันในสังคมมนุษย์ซึ่งในกรณีนี้จะศึกษาอุดมการณ์ในการเผยแผ่ และ ๒) ความรุนแรงกับการเผยแผ่ สาเหตุที่ต้องศึกษาในประเด็นนี้เพื่อต้องการทราบว่าจากการที่มีอุดมการณ์ดังกล่าวแล้วพุทธศาสนาดำเนินการเผยแผ่ตามอุดมการณ์นั้นอย่างไร

๑. อุดมการณ์ในการเผยแผ่ อุดมการณ์ในการเผยแผ่ของพุทธศาสนานั้นมีลำดับการณที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทดังต่อไปนี้ ในพระไตรปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ มีข้อมูลระบุถึงการออกผนวชของเจ้าชายสิทธัตถะว่าเจ้าชายสิทธัตถะนั้นทรงออกผนวชด้วยเหตุผลคือความต้องการพ้นทุกข์จากการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย^๔ หลังจากทรงออกผนวชแล้วได้เดินทางไปศึกษาวิธีการดับทุกข์พร้อมทั้งทรงทดลองปฏิบัติตามวิธีการดังกล่าวด้วยพระองค์เอง ในท้ายที่สุดทรงเห็นว่าแนวทางดังที่ปฏิบัติมายังไม่เป็นทางเพื่อนิพพานที่แท้จริงซึ่งมีพุทธพจน์ตอนนี่ว่า “ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพานเป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติเท่านั้น”^๕ เพื่อทดลองปฏิบัติตามแนวทางของตนจึงทรงลาจากสำนักของอาจารย์ทั้งปวง จนในที่สุดก็ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยพระองค์เอง หลังจากการตรัสรู้ก็ปรากฏว่า พระองค์ได้ตัดสินพระทัยที่จะออกเผยแผ่คำสอนโปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย

พู่ขึ้นในอารมณโหน ๆ ในโลก ควรกล่าววาทะว่า เราเป็นพราหมณ์โดยธรรม”. คำว่า **พระเวท** ได้แก่ มรรคญาณ ๔ และคำว่า **พรหมจรรย์** ได้แก่ มรรคพรหมจรรย์. วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๗.

^๓ที.สี. (ไทย) ๙/๑๖๕-๑๘๑/๖๓-๖๐.

^๔ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๖/๓๐๐.

^๕ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๘/๓๙๘.

การตัดสินใจเพื่อเสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ในครั้งนั้น ส่งผลให้ภายหลังมีผู้บรรลุตาม และเมืองครุฑพุทธศาสนาเกิดขึ้น มีการส่งสาวกไปเผยแผ่ในถิ่นต่าง ๆ เหมือนลัทธิทั้งหลาย แม้ภายหลัง การปริณิพพานก็มีการสังคายนาเกิดขึ้นและมีการส่งพระสงฆ์ออกไปเผยแผ่ยังต่างถิ่น จากการที่พระสงฆ์จะต้องเดินทางไปเผยแผ่ในต่างถิ่นนี้เองทำให้มีชุดคำสอนต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรง วางเป็นหลักในการเผยแผ่ศาสนา ซึ่งเมื่อกล่าวโดยหัวใจสำคัญก็ได้แก่อุดมการณ์เผยแผ่ตามที่ปรากฏ ในโอวาทปาติโมกข์นั่นเอง ส่งผลให้พุทธศาสนาสามารถเผยแผ่ให้กว้างขวางออกไปได้ เช่นหลัง สังคายนาครั้งที่ ๓ มีการส่งพระธรรมทูต ๙ สายออกไปเผยแผ่นอกชมพูทวีป โดยในอรรถกถา สมันตปาสาทิการะบุว่า ส่งพระมหันติกเถระไปแคว้นกัสมีร์คันธาระ ส่งพระมหาเทวเถระไป มหิสมณฑล ส่งพระรักขิตเถระไปแคว้นวนวาสี ส่งพระโยนกธัมมรักขิตเถระไปอปปรนตกชนบท ส่งพระมหาธัมมรักขิตเถระไปแคว้นมหาราฐ์ ส่งพระมหารักขิตเถระไปแคว้นโยนก ส่งพระมัชฌิมเถระไป หิมวันตประเทศ ส่งพระโสณเถระและพระอูตรเถระไปแคว้นสุวรรณภูมิ ส่วนพระโมคคัลลิตบุตรตีสเถระ ส่งสัทธีวาทิกของตนคือ พระมหินทเถระ พระอัญญเถระ พระอุตติยเถระ พระสัมพลเถระ และพระภัททสาละเถระ พร้อมทั้งตนเอง ไปยังแคว้นตัมพปณณิทวีป^๖

เมื่อพระสงฆ์สาวกจะต้องเดินทางไปเผยแผ่ในถิ่นต่าง ๆ เช่นนี้พระพุทธเจ้าจึงตรัสโอวาท แสดงอุดมการณ์ในการเผยแผ่ของพุทธศาสนาซึ่งปรากฏในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ดังนี้ว่า

“ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรม ธรรม ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ การไม่ทำบาปทั้ง ปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ความสำรวมในปาติโมกข์ ความเป็นผู้รู้จักประมาณใน อาหาร การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด การประกอบความเพียรในอธิจิต นี่คือการสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งหลาย”^๗

พระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ สามารถจำแนกเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

- ๑) ความอดทนอดกลั้น
- ๒) การไม่ทำร้ายผู้อื่น
- ๓) การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
- ๔) การไม่ทำบาปทั้งปวง
- ๕) การทำกุศลให้ถึงพร้อม
- ๖) การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

^๖วิมพา.อ. (บาลี) ๑/๖๓-๖๔.

^๗ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐-๕๑.

- ๗) การไม่ว่าร้ายผู้อื่น
- ๘) การสำรวมในพระปาฏิโมกข์
- ๙) ความรู้จักประมาณในอาหาร
- ๑๐) การอยู่ในเสนาสนะอันสงัด
- ๑๑) การประกอบความเพียรในอธิจิต

หลักการเผยแผ่ในโอวาทปาติโมกข์พระพุทธเจ้าได้ตรัสในที่ประชุมพระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ ในวันมาฆปุณมี หลังตรัสรู้แล้ว ๔ เดือน^๘ จากโอวาทปาฏิโมกข์ที่ได้แสดงมาแล้วนี้เมื่อพิจารณาตามตัวอักษรสามารถเห็นได้ว่าไม่มีหลักการให้พระสงฆ์เผยแผ่ศาสนาโดยใช้ความรุนแรง แต่ให้ความสำคัญต่อความอดทนอดกลั้นเป็นเบื้องต้น นอกจากนั้นยังสื่อให้เห็นบุคลิกภาพที่พึงประสงค์ของพระสงฆ์ด้วยว่า ต้องเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้นซึ่งทรงยกย่องว่าเป็นตบะอย่างยิ่ง ต้องเป็นผู้ไม่ใช้ความรุนแรงทั้งทางกายและทางวาจาต่อผู้อื่น ต้องเป็นผู้มั่นคงในหลักการของตน มีความประมาณในการบริโภค ปลีกวิเวกอยู่ในที่ที่สงัดสมควรแก่การเจริญจิตเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ตามปณิธานของการบวช นอกจากนั้น ยังแสดงให้เห็นถึงแนวคิดของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เนื่องจากวิถีชีวิตของพระสงฆ์ที่ต้องเดินทางไปเผยแผ่ศาสนายังต่างถิ่นและยังต้องอาศัยปัจจัย ๔ จากผู้อื่นในการดำรงชีพ เพราะฉะนั้น การประพฤติตัวให้ดีงามจึงเป็นมโนธรรมที่จำเป็นสำหรับพระสงฆ์ด้วย เช่นเดียวกัน ยังมีมโนธรรมที่พระพุทธเจ้าให้พระสงฆ์พิจารณาเป็นประจำโดยใช้ศัพท์ว่า “สมณสัญญา” ปรากฏในพระไตรปิฎกอังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต ๓ ประการ คือ ๑) เรามีเพศต่างจากคฤหัสถ์ ๒) ชีวิตของเราเนื่องด้วยผู้อื่น ๓) มารยาทอย่างอื่นที่เราควรทำมีอยู่^๙ แนวคิดดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นทักษะและมีผลต่อการเผยแผ่โดยตรง เพราะการคิดอยู่เสมอว่า เราเป็นใคร? เราพึงใคร? และเราควรทำอะไร? จะทำให้ดำรงชีวิตได้โดยสะดวกและสามารถเผยแผ่หลักธรรมต่าง ๆ ได้ในทางกลับกันถ้าไม่ตระหนักถึงสมณสัญญาทั้ง ๓ อย่างนั้น แน่นนอนว่าการดำเนินชีวิตและการเผยแผ่ย่อมล้มเหลว อนึ่ง การเผยแผ่พุทธศาสนานั้นมีวัตถุประสงค์ตามที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ว่า เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์^{๑๐}

สรุปว่า พุทธศาสนามีอุดมการณ์ในการเผยแผ่ตามที่ปรากฏในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือ ความอดทนอดกลั้น การไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียน การไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญกุศล การทำจิตให้

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต, พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพทแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓๖.

^๙ ๐.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๐๑/๒๔๒.

^{๑๐} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ผ่องใส การไม่ว่าร้ายผู้อื่น สำรวมในพระปาฏิโมกข์ รู้จักประมาณในการบริโภค และการอยู่ในเสนาสนะอันสงัด อุดมการณ์เผยแผ่ตามโอวาทปาติโมกข์เหล่านี้ส่งผลให้เกิดแนวคิดและระเบียบปฏิบัติที่ชูเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือนิพพานอันได้แก่ความสงบเย็นเป็นสำคัญ และเน้นวิธีการเข้าถึงโดยมีความอดทนเป็นบรรทัดฐาน ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตแบบสันติและการมีเมตตาต่อผู้อื่นเป็นหลัก

๒. ความรุนแรงกับการเผยแผ่ ความรุนแรงถือว่าเป็นอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งของการเดินทางไปต่างถิ่นของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล ดังกรณีที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดคฤลีมาลที่กำลังก่อความไม่สงบเช่นฆ่าผู้คนและตัดนิ้วให้ครบหนึ่งพันนิ้วเพื่อแลกกับการถ่ายทอดวิชาจากอาจารย์ และยังมีกรณีที่พระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่สงครามเพื่อห้ามการแย่งชิงน้ำระหว่างพระญาติของพระองค์อีกด้วย กรณีเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการเผยแผ่พุทธศาสนาในบางครั้งก็ต้องเสี่ยงต่อสถานการณ์ความรุนแรงเหมือนกัน ซึ่งสำหรับพระสงฆ์นั้นในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีกรณีตัวอย่างพระสงฆ์ที่จะต้องออกไปเผยแผ่ในพื้นที่ที่มีความรุนแรง กรณีดังกล่าวนี้ปรากฏในปุลนโณวาทสูตร^{๑๑} ในการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระปุณณะผู้จะเดินทางไปยังถิ่นที่คนดุร้าย เนื้อความว่า

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี พระปุณณะได้เข้าไปเฝ้าและทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้ฟังโดยย่อ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมโดยย่อว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ที่น่าใคร่น่าพอใจ มีอยู่ เมื่อความเพติดเพลินเซยชมในรูปที่น่าใคร่เป็นต้นนั้นเกิดขึ้น ความทุกข์ย่อมเกิดขึ้น เมื่อจบพระธรรมเทศนาพระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพระปุณณะว่าจะไปอยู่ที่ไหน พระปุณณะกราบทูลว่าตนจะไปอยู่ในแคว้นสุณุปรันตะซึ่งเป็นถิ่นของคนดุร้าย พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามเป็นเชิงทดลองน้ำใจว่า ถ้าชนเหล่านั้นด่า ทำร้ายด้วยฝ่ามือ ทำร้ายด้วยก้อนดิน ทำร้ายด้วยศัสตรา ทำร้ายด้วยศัสตราอันคม และปลงชีวิต จะมีความเห็นอย่างไร ท่านพระปุณณะได้ตอบตามลำดับ ใจความว่า เขาด่า ก็ดีกว่าเขาทำร้ายด้วยฝ่ามือ เขาทำร้ายด้วยฝ่ามือ ก็ดีกว่าเขาทำร้ายด้วยก้อนดิน เขาทำร้ายด้วยก้อนดิน ก็ดีกว่าเขาทำร้ายด้วยศัสตรา เขาทำร้ายด้วยศัสตรา ก็ดีกว่าเขาทำร้ายด้วยศัสตราอันคม เขาทำร้ายด้วยศัสตราอันคม ก็ดีกว่าเขาปลงชีวิต เขาปลงชีวิตก็ดีเหมือนกัน เพราะพระสาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็อดอดระอารังเกียจร่างกายและชีวิต แสวงหาศัสตราเครื่องปลงชีวิตก็มีอยู่ เราได้ศัสตราเครื่องปลงชีวิตที่ไม่ได้แสวงหาเลย เมื่อการตอบคำถามจบลง พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุโมทนาชื่นชมท่านพระปุณณะ จากนั้นท่านพระปุณณะกราบลาพระพุทธเจ้าไปอยู่แคว้นสุณุปรันตะ ชาวสุณุปรันตะ จำนวน ๑,๐๐๐ คน ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา และท่านพระปุณณะก็ปรินิพพานในสุณุปรันตชนบทนั้น

การเดินทางออกไปเผยแผ่พุทธศาสนาของท่านพระปุณณะถือว่าต้องเสี่ยงต่อความรุนแรงต่าง ๆ คือการถูกทำร้ายซึ่งในที่นี้แสดงถึงการทำร้ายร่างกายเป็นหลัก ความรุนแรงในพระสูตรนี้แสดง

^{๑๑}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๕/๔๔๗.

ให้เห็นถึงประเด็นการถูกคุกคามชีวิต ซึ่งเมื่อพิจารณาจากข้อความตามพระสูตรจะเห็นว่าพระปุณณะ ยืนยันที่จะเดินทางไปสู่เกาะสุมาปวันตะที่มีคนดุร้ายอาจทำร้ายจนถึงแก่ชีวิตได้ แต่พระเถระก็เลือกที่จะทำตามอุดมการณ์ในการเผยแผ่ของพุทธศาสนา คือมีความอดทนอดกลั้นและการไม่ทำร้าย เบียดเบียนใคร พระเถระได้กล่าวข้อความในตอนสุดท้ายที่แสดงให้เห็นถึงการไม่เยื่อใยในชีวิตของตน อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ที่ยุคปัจจุบันให้ความสำคัญสูงสุด ความว่า “เขาปลงชีวิตก็ดี เหมือนกัน เพราะพระสาวกทั้งหลายของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็อดอดระอารังเกียจร่างกายและชีวิต แสวงหาศัสตราเครื่องปลงชีวิตก็มีอยู่ เราได้ศัสตราเครื่องปลงชีวิตที่ไม่ได้แสวงหาเลย ” ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการยึดมั่นในอุดมการณ์ในการเผยแผ่ของพุทธศาสนา โดยความเป็นจริงมนุษย์ต้องประสบกับภาวะนี้เป็นประจำในฐานะของผู้ใช้ร่างกายและผู้ดูแลร่างกาย ซึ่งการใช้ร่างกายอย่างหนึ่งของมนุษย์ก็คือการมีสิทธิที่จะทำร่างกายนี้ให้ปลอดภัย แต่ในขณะเดียวกันพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดคือความหลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ร่างกายนั้นก็เป็อุปกรณ์ที่ใกล้ที่สุดในการพิจารณาบรรเทากิเลสตัณหา เพราะกิเลสตัณหากามราคะก็สามารถเกิดขึ้นได้จากความหลงใหลในร่างกายนี้ ความอดทนอดกลั้น ไม่เบียดเบียน มีความสงบระงับของจิตใจเช่นนี้เป็นลักษณะของพระนักเผยแผ่ที่ดีของพระปุณณะ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นเช่นนี้จึงทรงให้การยอมรับว่าเป็นผู้มีควมพร้อมในการเดินทางเพื่อเผยแผ่พุทธศาสนาในดินแดนที่มีภัยคือความรุนแรงได้

สรุปว่า พุทธศาสนามีหลักการเผยแผ่ที่ปราศจากการใช้ความรุนแรง เน้นการฝึกฝนตนเอง เพื่อขัดเกลากิเลสและเผยแผ่หลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องแก่ผู้อื่น ซึ่งได้แก่ หลักการตามนัยของ โอวาทปาฏิโมกข์ คือ ๑) ความอดทนอดกลั้น ๒) การไม่ทำร้าย ๓) ไม่เบียดเบียน ๔) การไม่ทำบาป ทั้งปวง ๕) การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม ๖) การทำจิตให้ผ่องใส ๗) การไม่ว่าร้ายผู้อื่น ๘) สำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๙) รู้จักประมาณในการบริโภค ๑๐) การอยู่ในเสนาสนะอันสงัด และ ๑๑) การประกอบความเพียรในอธิจิต

๓.๑.๒ หลักการปกครอง

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาหลักการปกครองที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง ซึ่งการปกครองในที่นี้จะศึกษาเฉพาะกรณีที่เป็นกรปกครองสำหรับพระสงฆ์เท่านั้น โดยจะศึกษาใน ๒ ประเด็นดังนี้ คือ ๑) การปกครองโดยพระวินัย ๒) การปกครองโดยธรรม ทั้งนี้ เพราะการปกครองพระสงฆ์ทั้งสองระบบมีความเกี่ยวข้องกับผู้คนซึ่งมีความหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติและความคิด จากความหลากหลายนี้เองก่อให้เกิดกรณีความรุนแรงที่ต้องจัดการให้ระงับเพื่อการดำรงอยู่ต่อไปขององค์กร รายละเอียดของทั้ง ๒ ประเด็นนั้น ดังต่อไปนี้

๑. การปกครองโดยพระวินัย การปกครองโดยพระวินัยนั้น จำแนกได้เป็น ๒ ประการคือ ๑) พระบัญญัติ หรือที่เรียกว่า อาทิพรหมจริยกาสิกขา คือข้อปฏิบัติเบื้องต้นของพระสงฆ์ที่

พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้และปรับโทษสำหรับพระสงฆ์ผู้ล่วงละเมิดหรือที่เรียกว่า “การปรับอาบัติ” และ ๒) อภิสมจาร หรือที่เรียกว่า อภิสมจาริกาสิกขา คือหลักการศึกษาอบรมเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมกิริยามารยาทของพระสงฆ์ให้มีความประพฤติดีงามน่าเลื่อมใส ซึ่งความเป็นมาของการบัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์ มีดังนี้

ในยุคแรก ๆ ของการประกาศพระศาสนา นั้นยังไม่มี การบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ เพราะพระสงฆ์ทั้งหลายอย่างต่ำก็เป็นพระอริยบุคคลชั้นโสดาบัน ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เวยยัคคัณฑ์^{๑๒} ปรากฏเนื้อความว่า ในสมัยนั้นพระสารีบุตรเถระเกิดความเป็นห่วงว่าในอนาคตพระศาสนาจะไม่มั่นคงยั่งยืน จึงทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบท ซึ่งในขณะนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสห้าม ด้วยทรงให้เหตุผลว่า เพราะอาสวัญฐานิยธรรม^{๑๓} บางอย่างยังไม่เกิดในสงฆ์ เมื่อสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่แพร่หลาย มีลาภสักการะมาก เป็นหมู่ใหญ่เพราะความเป็นพหุสูตร^{๑๔} อาสวัญฐานิยธรรมจึงจะเกิดขึ้น เพราะฉะนั้นจึงยังไม่ทรงบัญญัติสิกขาบท ซึ่งความข้อนี้ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา อธิบายเปรียบเทียบไว้ว่า เปรียบเสมือนหมอเมื่อจะรักษาฝีก็ต้องรอให้ฝีเกิดขึ้นเสียก่อน ไม่ใช่วินิจฉัยล่วงหน้าแล้วทำการผ่าตัดโดยที่ฝียังไม่เกิดขึ้น^{๑๕}

ครั้นต่อมา เมื่อมีกรณีการเสพเมถุนของพระสุทิน พระพุทธเจ้าจึงได้บัญญัติสิกขาบทที่มีบทลงโทษเป็นครั้งแรก โดยมีวัตถุประสงค์ในการบัญญัติ ๑๐ ข้อ ซึ่งเรียกว่า “อำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ” คือ ๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เกียจ ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม ๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน ๖) เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต ๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส ๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม ๑๐) เพื่อเอื้อเพื่อวินัย^{๑๖}

อำนาจประโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติโดยพลการ ตั้งแต่การทูลขอให้บัญญัติสิกขาบทของพระสารีบุตร พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงท่าทีที่รัดกุมในการบัญญัติ เพราะฉะนั้นเมื่อมีเหตุเกิดขึ้นและเมื่อต้องบัญญัติสิกขาบท ก็ทรงบัญญัติโดยยึดความเห็นของคณะสงฆ์เป็นบรรทัดฐาน คือ ทรงบัญญัติสิกขาบทด้วยความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์เป็น

^{๑๒}วิ.มहा. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓-๑๔.

^{๑๓}อาสวัญฐานิยธรรม คือ ธรรมเป็นที่ตั้งอาสวะ ความชั่วต่างๆ เช่น การกล่าวให้ร้ายคนอื่น ความเดือดร้อน การฆ่า และการจองจำ เป็นต้น. วิ.มहा.อ. (ไทย) ๑/๒๗๖.

^{๑๔}เป็นหมู่ใหญ่เพราะความเป็นพหุสูตร คือ มีบุคคลเรียน ๑ นิกายบ้าง ๒ นิกายบ้าง ฯลฯ ๕ นิกายบ้าง แล้วผูกคิดโดยไม่แยกกาย เทียบเคียงแล้วแสดงสัตตสุตสนนอกรรมนอกวินัย. วิ.มहा.อ. (ไทย) ๑/๒๘๐-๒๘๑.

^{๑๕}วิ.มहा.อ. (ไทย) ๑/๒๗๗.

^{๑๖}วิ.มहा. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙.

เบื้องต้น ซึ่งปรากฏคำอธิบายในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ใจความว่า พระพุทธเจ้ามีความประสงค์ที่จะให้คณะสงฆ์ยอมรับในความดำริของพระองค์ในการบัญญัติสิกขาบท จึงทรงชี้แจงให้เห็นถึงโทษของการไม่ยอมรับในการบัญญัติและอานิสงส์ของการยอมรับในการบัญญัติ ไม่ได้ข่มโดยผลการแล้วบัญญัติสิกขาบท^{๑๗}

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า เจตนารมณ์หลัก ๆ ในการบัญญัติสิกขาบทนั้นก็เพื่อรองรับการปฏิบัติสมณธรรมของพระสงฆ์ เพื่อความสงบสุขของชนหมู่มาก โดยมีความมั่นคงยั่งยืนของพระศาสนาเป็นสำคัญ จากนั้น ในภายหลังเมื่อมีผู้กระทำความผิด พุทธศาสนาก็ดำเนินการปรับโทษพระสงฆ์ผู้กระทำความผิดนั้นไปตามเจตนารมณ์ของการบัญญัติสิกขาบททั้ง ๑๐ ประการข้างต้น โดยปราศจากการทำร้ายผู้กระทำความผิดด้วยความรุนแรง ในเกสิสูตรมีแนวคิดเกี่ยวกับการลงโทษเป็นเชิงเปรียบเทียบว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสวิธีฝึกบุคคลเหมือนวิธีฝึกม้าของนายเกสิว่า ฝึกด้วยวิธีสุภาพและวิธีรุนแรง และผู้ใดที่ฝึกไม่ได้ พระพุทธเจ้าก็จะฆ่าผู้นั้นเสีย การฆ่าของพระพุทธเจ้าไม่ใช่การฆ่าให้เสียชีวิต แต่หมายถึงการไม่กล่าวตักเตือนสั่งสอนผู้นั้น^{๑๘} เพราะฉะนั้น จากแนวคิดเกี่ยวกับการลงโทษดังกล่าวจะเห็นว่า แม้จะเป็นการลงโทษขั้นเด็ดขาดเปรียบเสมือนการฆ่า ก็ยังเป็นการฆ่าในความหมายที่ไม่ใช่ความรุนแรง เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่ามีการบัญญัติโทษคือปรับอาบัติแก่ภิกษุผู้ต้องโทษในระดับต่างๆ คือ ปาราชิก ๔ สังฆาทิเสส ๑๓ อนียต ๒ นิสัคคีย์ปาจิตตีย์ ๓๐ ปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฏิเทสนียะ ๔ เสาขีวัตร ๗๕ อธิกรณสมณะ ๗ โดยการปรับอาบัติขั้นสูงสุดในทางขณะสงฆ์นั้น คือ อาบัติปาราชิก ๔ ได้แก่ ๑) เสพเมถุน ๒) ถูเอาของที่เจ้าของไม่ให้ ได้ราคา ๕ มาสก ต้องปาราชิก ๓) แกล้งฆ่ามนุษย์ให้ตาย ๔) อวดอุตริมนุสสธรรมที่ไม่มีจริง ทั้ง ๔ ประการนี้ มีโทษขั้นเด็ดขาดตามที่พระพุทธบัญญัติว่า “ภิกษุนี้เป็นปาราชิกหาสงวาสมิได้ สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้”^{๑๙} ซึ่งอาบัติปาราชิกนั้นเมื่อภิกษุต้องแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ แม้จะกลับมาบวชอีกครั้งก็ไม่ถือว่าเป็นภิกษุ เป็นเพียงคนลักเพศเท่านั้น นอกจากนั้น ในกรณีเมื่อมีอธิกรณเกิดขึ้น เช่น การทะเลาะวิวาท การโจทก์ หรือความบาดหมางต่าง ๆ เกิดขึ้นในองค์กรสงฆ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้จัดการอธิกรณเหล่านั้นอย่างเป็นระบบ หรือที่เรียกว่า อธิกรณสมณะ ๗ ได้แก่

- ๑) สัมมุขาวินัย
- ๒) สติวินัย
- ๓) อมูพหวินัย
- ๔) ปญฺญญาตกรณะ

^{๑๗}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๓๒๘.

^{๑๘}ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๗๑.

^{๑๙}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๙.

๕) เภยยุยสิกา

๖) ตัสสปาปิยสิกา

๗) ตินวัตถารกะ^{๒๐}

เพื่อใช้ในการระงับอธิกรณ์ทั้ง ๔ คือ

๑) วิวาทอธิกรณ์

๒) อนูวาทอธิกรณ์

๓) อาปัตตอธิกรณ์

๔) กิจจาอธิกรณ์^{๒๑}

อธิกรณ์และอธิกรณ์สมณะเหล่านี้ เป็นระบบการจัดการความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ ซึ่งแนวคิดเกี่ยวกับการระงับอธิกรณ์ปรากฏหลักฐานในพระสูตร ๒ พระสูตร คือ สามคามสูตร^{๒๒} และ ปาสาทิกสูตร^{๒๓} พระสูตรทั้ง ๒ นี้ มีความคล้ายคลึงกันคือกล่าวว่า เมื่อนิครนถ์ถึงแก่กรรมไปบรรดาลูกศิษย์ของนิครนถ์นาถบุตรต่างทะเลาะวิวาทบาดหมางจนถึงขั้นฆ่ากัน เพราะมีความเห็นไม่ลงรอยกันในด้านคำสอนและการปฏิบัติ ต่างเพ่งโทษและวิวาทกันอย่างกว้างขวาง ซึ่งในปาสาทิกสูตรมีความว่า เห็นจะมีการฆ่ากันเท่านั้นที่จะเป็นไปในพวกนิครนถ์ผู้เป็นสาวกของนิครนถ์นาถบุตร แม้พวกสาวกของนิครนถ์นาถบุตรที่เป็นคฤหัสถ์หนุ่มสาวหนุ่มสาวก็มีอาการเบื่อหน่าย คลายความรัก รู้สึกท้อถอยในพวกนิครนถ์ผู้เป็นสาวกของนิครนถ์นาถบุตร ทั้งนี้เพราะธรรมวินัยที่นิครนถ์นาถบุตรกล่าวไว้ไม่ดี ประกาศไว้ไม่ดี ไม่เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ไม่เป็นไปเพื่อความสงบระงับ เป็นธรรมวินัยที่ผู้มีใจ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าประกาศไว้ เป็นธรรมวินัยที่มีที่พำนักถูกทำลายแล้ว เป็นธรรมวินัยที่ไม่มีที่พึ่งอาศัย^{๒๔} พระพุทธเจ้าเห็นเหตุนั้น จึงได้เข้าไปหาพระอานนท์เถระและได้นำเรื่องดังกล่าวกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ซึ่งในตอนต่อจากนี้ไปพระสูตรทั้ง ๒ มีเนื้อหาที่แตกต่างกันคือ ในสามคามสูตร หลังจากที่พระอานนท์แสดงความเป็นห่วงว่า พระศาสนาเมื่อพระพุทธเจ้าล่วงลับไปแล้ว ความทะเลาะวิวาทจะเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงว่า สิ่งที่เป็นเหตุให้ก่อการทะเลาะวิวาทในสงฆ์ได้แก่มรรคหรือปฏิบัติ และตรัสมูลเหตุของอธิกรณ์ ว่า ได้แก่ ความเป็นผู้มักโกรธ ความผูกโกรธ ความเป็นผู้มีความลบหลู่ ความตีตนเสมอท่าน ความเป็นผู้มีความริษยา ความเป็นผู้มี

^{๒๐}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๖/๕๕.

^{๒๑}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๖/๕๕.

^{๒๒}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๑-๔๕/๕๐-๖๑.

^{๒๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๔-๑๙๗/๑๒๕-๑๕๘.

^{๒๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๔/๑๒๕.

ความตระหนี่ ความเป็นผู้โอ้อวด ความมีมายา ความเป็นผู้มีความปรารถนาลามก และความยึดมั่นในความเห็นของตน^{๒๕} จากนั้นจึงได้ทรงแสดงอภิรณทั้ง ๔ พร้อมทั้งอภิรณสมณะ ๗ ประการ

ส่วนในปาสาทิกสูตร หลังจากທີ່พระจุนทะและพระอานนท์เถระกราบทูลความดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง เหตุที่ทำให้ศาสนาเสื่อมและเหตุที่ทำให้ศาสนาเจริญ ทรงให้แนวคิดการทำสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อป้องกันความขัดแย้งอันเนื่องมาจากคำสอน ความว่า

“จุนทะ เพราะเหตุนั้น ธรรมทั้งหลายที่เราแสดงไว้แล้วเพื่อความรู้ยิ่ง บริษัททั้งหมดนั้นแหละพึงพร้อมเพรียงกันประชุม สอบทานอรรถกับอรรถ พญฺชนะกับพญฺชนะในธรรมนั้น แล้วพึงสังคายนา ไม่พึงวิวาทกัน เพื่อให้พรหมจรรย์นี้ตั้งอยู่ได้นาน ดำรงอยู่ได้นาน ชื่อนั้นพึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลเพื่อสุขแก่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย”^{๒๖}

ดังนั้น จึงสรุปว่า เมื่อมีความขัดแย้งกันเรื่องพระธรรมวินัยหรืออภิรณต่าง ๆ เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ ภิกษุสงฆ์จึงได้แก้ปัญหาเหล่านี้ด้วยวิธีระงับอภิรณคือ อภิรณสมณะ ๗ และการประชุมสงฆ์หาข้อตกลงร่วมกัน คือ การสังคายนา วิธีการจัดการปัญหาทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นวิธีการที่เป็นระบบเฉพาะของพระสงฆ์ที่จัดการกับความขัดแย้งและจัดการกับผู้กระทำผิดอย่างไม่ใช้ความรุนแรงถึงขั้นประหารชีวิตหรือประทุษร้ายให้บาดเจ็บ เป็นแต่เพียงการลงโทษด้วยการว่ากล่าวตักเตือน ลดทอนสิทธิต่าง ๆ และโทษที่ปรับสูงสุดสำหรับพระสงฆ์คือ ปาราชิก อันเป็นการตัดสิทธิ์ในการครองเพศสมณะอีกต่อไป แต่ถึงกระนั้นก็ยังสามารถเป็นพุทธศาสนิกชนได้เหมือนเดิมและสามารถบำเพ็ญคุณวิเศษต่าง ๆ ได้ถึงขั้นอนุคามิผล

๒. การปกครองโดยพระธรรม นอกจากพุทธศาสนาจะใช้พระวินัยที่มีลักษณะเป็นกฎในการปกครองคณะสงฆ์แล้ว ในบางครั้งการปกครองและการลงโทษพระสงฆ์ผู้ละเมิดพระวินัย พระพุทธเจ้าก็ใช้วิธีการชี้แจงด้วยเหตุผลโดยใช้การเทศนาเพื่อให้ภิกษุสงฆ์เกิดความเข้าใจและสำนึกในสถานภาพของตนเอง ดังเนื้อหาในอัคคิกขันโธปมสูตรว่า

สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปยังแคว้นโกศลพร้อมกับหมู่ภิกษุจำนวนหนึ่ง ในระหว่างนั้นได้ทอดพระเนตรเห็นกองไฟใหญ่จึงทรงแหว่งลงข้างทางและประทับนั่งใต้ต้นไม้ จากนั้นได้ตรัสถามภิกษุว่าเห็นกองไฟนั้นไหม ภิกษุสงฆ์ตอบว่าเห็น จึงตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเข้าใจเรื่องนั้นอย่างไร ระหว่างการเข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดกองไฟใหญ่โน้นที่กำลังลุกโชติช่วงอยู่ กับการเข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดติดาษตรีย์ ลูกสาวพราหมณ์ หรือลูกสาวคหบดีที่มีมือและเท้าอ่อนนุ่ม

^{๒๕}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔-๔๕/๕๓-๕๔.

^{๒๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๗/๑๓๘.

อย่างไรนประเสริฐกว่ากัน”^{๒๗} ภิกษุสงฆ์ตอบว่าการเข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดติดากษัตริย์เป็นต้น ประเสริฐกว่าการนั่งกอดหรือนอนกอดกองไฟ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนเป็นนัยว่าการที่ภิกษุทุศีล เลวทราม ไม่มีความละอาย เข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดติดากษัตริย์เป็นต้นไม่ประเสริฐอะไรเลย แต่การนั่งกอดหรือนอนกอดกองไฟนั้นประเสริฐกว่า โดยทรงให้เหตุผลว่าการกอดกองไฟอาจทำให้ ตายหรือทุกข์ปางตายในปัจจุบันเท่านั้นแต่เมื่อตายไปแล้วก็จะต้องเกิดในอบายเหมือนภิกษุผู้ทุศีลที่ ต้องเกิดและทุกข์ทรมานในอบายภูมิ นอกจากนั้นแล้วพระพุทธเจ้ายังตรัสถามอีก ๖ คำถามคือทรง ตรัสถามเชิงอุปมาด้วยการใช้เชือกหนังถ่วงแข่ง ด้วยการใช้หอกขลุ่ยน้ำมันพุ่งใส่กลางอก ด้วยการ ใช้เหล็กร่อนนาคาย ด้วยการใช้ตะขอเหล็กร่อนง้างปาก ด้วยการบังคับให้นั่งทับเตียงไฟ และด้วยการ ห้อยศีรษะลงในหม้อเหล็กร่อน หลังจากที่มีการสนทนาจบลง ภิกษุบางส่วนซึ่งเป็นผู้ทุศีลได้เกิดความ กลัดกลุ้มและขอลาสิกขา ซึ่งเนื้อหาในคัมภีร์มีดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคได้ตรัส เวยยากรณ์ภาษิตนี้แล้ว และเมื่อพระองค์กำลังตรัสเวยยากรณ์ภาษิตนี้อยู่ภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ได้กระอักเลือดอุ่น ๆ ออกมา ภิกษุประมาณ ๖๐ รูป ได้บอกคืนสิกขากลับมาเป็นคฤหัสถ์ด้วยกราบทูลว่า ‘ข้าแต่พระผู้มีพระภาค การประพติพรหมจรรย์ ทำได้ยากแสนยาก ข้าแต่พระผู้มีพระภาค การประพติพรหมจรรย์ ทำได้ยากแสนยาก’ ภิกษุอีกประมาณ ๖๐ รูป มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ฉะนั้นแล^{๒๘}

จากเนื้อความของอัครคิกขันโธปมสูตรส่อให้เห็นวิธีการในการปกครองคณะสงฆ์ของ พระพุทธเจ้าในลักษณะหนึ่งซึ่งไม่ใช่การบังคับใช้พระวินัย แต่ทรงใช้คำถามเชิงจิตวิทยาในการโน้มน้าวจิตใจของภิกษุสงฆ์ ซึ่งถือได้ว่าพระองค์ทรงมีเจตนาในการรักษามรรคธรรมตามอำนาจประโยชน์ ทั้ง ๑๐ ประการข้างต้น ซึ่งผลที่ได้ตามนัยของพระสูตรปรากฏว่ามีภิกษุ ๖๐ กระอักเลือดออกมา เพราะความกลัดกลุ้มจากความประพติพรหมจรรย์ของตนเอง ในประเด็นนี้หากมองในแง่ของความรุนแรง อาจเกิดความสงสัยว่า การที่พระพุทธเจ้าตรัสถามมีผู้กระอักเลือดจัดว่าเป็นความรุนแรงหรือไม่ ผู้วิจัยมีทัศนะว่า หากมองในกรอบแนวคิดเรื่องเจตนาถือได้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้มีเจตนาที่รุนแรงเพื่อ ทำร้ายบุคคลใดบุคคลหนึ่งจนถึงแก่ความตาย แต่มุ่งหมายเพื่อสั่งสอนให้แนวคิดเพื่อการปรับปรุง ตนเองของภิกษุสงฆ์และรักษาเสถียรภาพของคณะสงฆ์โดยรวม

ดังนั้น จึงถือว่าในคัมภีร์พุทธศาสนาได้ปรากฏการปกครองคณะสงฆ์หรือหลักการ ปกครอง ๒ แบบ คือการปกครองด้วยพระวินัยซึ่งปรับโทษสูงสุดคือการตัดสิทธิ์ในการครองเพศ บรรพชิต “ปาราชิก” และการปกครองด้วยการชี้แจงตักเตือนดังปรากฏในอัครคิกขันโธปมสูตรเป็น ตัวอย่าง ซึ่งในท้ายที่สุดทั้งสองวิธีดังกล่าวล้วนเป็นวิธีการที่ปราศจากการใช้ความรุนแรง โดยหลักการ

^{๒๗} ๐.ส.ต.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๗๒/๑๕๙.

^{๒๘} ดูรายละเอียดใน ๐.ส.ต.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๗๒/๑๖๕.

ที่เป็นเครื่องยืนยันคือการปกครองบนพื้นฐานของอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ และหลักการเพื่ออนุเคราะห์สมาชิกในสังคมสงฆ์

๓.๑.๓ หลักการดำเนินชีวิต

การที่พระพุทธศาสนายืนยันหลักการต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้นว่าปราศจากการใช้ความรุนแรงถือว่าเป็นความท้าทายต่อการตั้งคำถามอย่างยิ่งว่า สำหรับพระสงฆ์นั้นพุทธศาสนามีคำสอนหรือหลักการดำเนินชีวิตอย่างไรให้พระสงฆ์สามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางสังคมที่มีความแตกต่างซึ่งเสี่ยงต่อการเกิดความขัดแย้งและความรุนแรง เพราะฉะนั้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจึงจะได้ศึกษาการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงใน ๒ ประเด็น คือ ๑) การดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ ๒) การดำเนินชีวิตในสังคมโลก

๑. การดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่พระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งขึ้นเพื่อให้ง่ายต่อการฝึกฝนบุคคล เพราะฉะนั้นจึงมีผู้คนมากมายเข้ามาบวชซึ่งมาจากต่างมารดา ต่างบิดา ต่างโคตร ต่างวรรณะ และต่างความเชื่อ ผู้คนเหล่านี้เปรียบเหมือนดอกไม้ที่ยังกระจัดกระจายไม่มีความมั่นคงขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งง่ายต่อการเกิดความขัดแย้งและความรุนแรงเป็นอย่างมาก จำเป็นต้องร้อยด้วยด้ายอันเดียวกันคือกฎระเบียบพระธรรมวินัย จึงจะมีความมั่นคงทางการปฏิบัติและลดความเสี่ยงที่จะเกิดความขัดแย้งและความรุนแรงง่ายต่อการเข้าถึงคำสอน เพราะฉะนั้น เมื่อมีความหลากหลายของสมาชิกที่เข้ามาบวช พุทธศาสนาจึงมีหลักการดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ ดังต่อไปนี้

๑.๑ ลดมานะเรื่องวรรณะ หลักการดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ประการสำคัญประการแรกคือผู้ที่เข้ามาบวชเป็นพระสงฆ์ต้องยอมลดละมานะสละวรรณะเดิมของตน สังคมสงฆ์เป็นสังคมที่ตั้งขึ้นใหม่ท่ามกลางอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ซึ่งเน้นหนักในระบบสังคมแบบวรรณะที่เกิดจากการอ้างพระเจ้าผู้สร้างเพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครอง ในขณะที่สังคมอินเดียยึดถือเรื่องวรรณะอย่างเคร่งครัด ประกอบด้วย ๔ วรรณะหลัก ๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร เรื่องเจ้าวิทูทกะเป็นหลักฐานที่ชัดเจนในประเด็นนี้ เรื่องมีว่าเจ้าศากยยะให้ธิดานางทาสีแก่พระเจ้าปเสนทิโกศล ซึ่งต่อมาพระเจ้าวิทูทกะพระโอรสของพระองค์ที่เกิดกับนางทาสีถูกเจ้าศากยยะเหยียดหยามเรื่องวรรณะจนเป็นเหตุให้เจ้าวิทูทกะก่อสงครามล้างเผ่าพันธุ์ศากยยะวงศ์ในกาลต่อมา^{๒๙} ความเลื่อมล้ำทางสังคมอันเกิดจากความเชื่อเรื่องชาติพันธุ์วรรณะนำมาซึ่งการกดขี่และความรุนแรงอย่างกว้างขวางในสังคมอินเดีย ทั้งความรุนแรงดังกล่าวยังเป็นปัญหาอย่างใหญ่หลวงต่อการพัฒนามนุษย์ให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงคลี่คลายปัญหานี้ด้วยการละลายความยึดมั่นเรื่องวรรณะโดยสร้างสังคมที่เท่าเทียมคือสังคมสงฆ์ให้เป็นต้นแบบ ดังนั้นเพื่อปลูกฝังแนวคิดความเท่าเทียมของมนุษย์

^{๒๙}ชู.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๑๘-๓๓๘.

แก่พระสงฆ์และป้องกันความรุนแรงในการอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์อันเกี่ยวเนื่องด้วยการยึดมั่นวัตรณะ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนพระสงฆ์ว่า

“วรรณะ ๔ เหล่านี้คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกจากเรือนมาบวชในธรรมวินัยที่ ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและโคตรเดิม รวมเรียกว่าสมณะเชื้อสายศากยบุตรทั้งสิ้น เหมือนนมหานทีทุกสาย คือ คงคา ยมนา อจิรวดี สรรพ มหิ ไหลลงสู่มหาสมุทรแล้ว ย่อมละชื่อและ โคตรเดิม รวมเรียกว่า มหาสมุทรทั้งสิ้น”^{๓๐}

นอกจากทรงคลี่คลายเรื่องวรรณะที่ต้องขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดเช่นนี้แล้ว เมื่อจะทรง ยกย่องพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งก็ทรงยกย่องตามความรู้ความสามารถมากกว่าวรรณะหรือชาติกำเนิด^{๓๑} การยกย่องตามความรู้ความสามารถนี้เรียกว่าการยกย่องในตำแหน่ง “เอตทัคคะ” มีหลักฐานปรากฏ ในพระไตรปิฎกอังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต ว่า พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระอัญญาโกณฑัญญะว่าเลิศ กว่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้เป็นรัตตัญญู พระสารีบุตรเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้มีปัญญามาก พระมหาโมคคัลลานะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้มีฤทธิ์มาก มหากัสสปะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลาย ผู้ทรงอุดมคติและสรรเสริญคุณแห่งอุดมคติ และมหากัจจายนะเลิศกว่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้อธิบาย ความหมายแห่งธรรมที่กล่าวไว้โดยย่อได้พิสดาร^{๓๒} เป็นต้น การที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่อง ความสามารถเหนือกว่าชาติกำเนิดเช่นนี้ แสดงให้เห็นทัศนะของพุทธศาสนาที่มองว่ามนุษย์เป็นอิสระ จากผู้บังดาลหรือกุ่มชะตาชีวิต ทั้งนี้เพราะว่ามนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพของตนและใช้ปัญญาใน การดำเนินชีวิตจนกระทั่งดับทุกข์ได้ด้วยตนเอง เพราะฉะนั้นการบวชในพระพุทธศาสนาจึงเป็นการ ละมานะเรื่องชาติกำเนิดเพื่อแสดงให้เห็นว่าตนเป็นผู้ประเสริฐได้อย่างแท้จริงด้วยการกระทำของตน

๑.๒ เคารพกันตามลำดับพรรษา หลังจากทีบวชเป็นพระสงฆ์ในพุทธศาสนาแล้ว หลักการดำเนินชีวิตประการสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นเครื่องป้องกันความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นจาก การล่วงเกินกันและกันในประเด็นเรื่องวัยวุฒินั้นได้แก่การเคารพกันตามลำดับพรรษา ในครั้งพุทธกาล เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติให้พระสงฆ์เคารพกันตามลำดับพรรษา พวกภิกษุอันเตวาลิก(ลูกศิษย์) ของภิกษุฉัพพัคคีย์ได้เดินทางล่วงหน้าไปและจับจองเสนาสนะที่ดีไว้ให้อาจารย์ของตนโดยไม่เอื้อเพื่อ ต่อคณะสงฆ์ ส่งผลให้พระเถระที่มีพรรษามากบางรูปไม่ได้ที่อยู่ที่เหมาะสมแก่สภาพต้องอาศัยอยู่ตาม โคนต้นไม้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงเรียกประชุมสงฆ์ ทรงติเตียนการกระทำของท่านเหล่านั้นว่า การกระทำเช่นนั้นไม่ได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสแล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้

^{๓๐}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๕/๒๘๓.

^{๓๑}มีพระสงฆ์ที่ทรงยกย่องว่าเกิดในตระกูลสูงเพียงองค์เดียวเท่านั้น คือ พระภัททิยกาฬโคธายบุตร เท่านั้น. ดูรายละเอียดใน อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔๓/๒๖.

^{๓๒}ดูรายละเอียดใน อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔๘-๑๔๙/๒๕-๒๖.

แต่กลับทำความไม่เลื่อมใสแก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส และทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้กลายเป็นอื่นไป จากนั้น ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เคารพกันตามลำดับพรรษา ปรากฏตามพระพุทธพจน์ในพระวินัยปิฎกจูฬวรรค ในเสนาสนชั้นธกะ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตการกราบไหว้ การลูกรับ อัญชลีกรรม สามีจิกรรม อาสนะอันเลิศ บิณฑบาตอันเลิศ ตามลำดับพรรษา อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงกีดกันเสนาสนะของสงฆ์ตามลำดับพรรษา รูปใดกีดกัน ต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๓}

พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติสิกขาบทข้างต้นเพื่อเป็นกรอบให้พระสงฆ์มีความเคารพและเอื้อเฟื้อกันทั้งในแง่ของมารยาทการเคารพและมารยาทในการใช้ปัจจัยเครื่องครองชีพ มารยาทดังกล่าวทรงให้คุณค่าแก่ผู้บวชก่อนมากกว่าชาติตระกูลและความสามารถ กล่าวคือก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนี้ได้ทรงยกเว้นบุคคล ๑๖ จำพวก คือ ๑) ผู้บวชจากตระกูลกษัตริย์ ๒) ผู้บวชจากตระกูลพราหมณ์ ๓) ผู้บวชจากตระกูลคหบดี ๔) ผู้ทรงสุดตันตะ ๕) ผู้ทรงวินัย ๖) ผู้เป็นธรรมกถึก ๗) ผู้ได้ปฐมฌาน ๘) ผู้ได้ทุติยฌาน ๙) ผู้ได้ตติยฌาน ๑๐) ผู้ได้จตุตถฌาน ๑๑) ผู้เป็นพระโสดาบัน ๑๒) ผู้เป็นพระสกทาคามี ๑๓) ผู้เป็นพระอนาคามี ๑๔) ผู้เป็นพระอรหันต์ ๑๕) ผู้ได้วิชชา ๓ ๑๖) ผู้ได้อภิญญา ๖^{๓๔} และทรงให้ความสำคัญกับอายุของการบวชเป็นเบื้องต้นคือผู้บวชก่อนควรได้รับการกราบไหว้ การลูกรับ เป็นต้นก่อน การเคารพตามลำดับพรรษาเช่นนี้เรียกว่า “ตัตติริยพรหมจรรย์”^{๓๕} ต่อจากนั้นได้มีข้อมูลที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบุคคลที่พระสงฆ์ไม่ควรไหว้ ๑๐ จำพวก ได้แก่ ๑) ผู้อุปสมบทก่อนไม่ควรไหว้ผู้อุปสมบทภายหลัง ๒) ไม่ควรไหว้อุปสัมบัน (ผู้ยังไม่ได้อุปสมบท เช่น คฤหัสถ์ และสามเณร) ๓) ไม่ควรไหว้ภิกษุนานาสังวาสผู้มีพรรษาแก่กว่า เป็นอธรรมวาที ๔) ไม่ควรไหว้มาตุคาม (ผู้หญิง) ๕) ไม่ควรไหว้บัณฑิต ๖) ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังอยู่ปริวาส ๗) ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่การชักเข้าหาอาบัติเดิม ๘) ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก่มานัต ๙) ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้กำลังประพติมานัต ๑๐) ไม่ควรไหว้ภิกษุผู้ควรแก้อัฏฐาน และทรงแสดงบุคคลที่ภิกษุควรไหว้ ๓ จำพวก ได้แก่ ๑) ผู้อุปสมบทภายหลังควรไหว้ผู้อุปสมบทก่อน ๒) ควรไหว้ภิกษุนานาสังวาสผู้มีพรรษาแก่กว่า เป็นอธรรมวาที ๓) ควรไหว้พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ^{๓๖} กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่าบุคคลที่พระสงฆ์ไม่ควรไหว้และบุคคลที่ควรไหว้มีหลักวินิจจัยอย่างน้อย ๔ ประการ คือ ๑) พิจารณาจากสถานะของการอุปสมบท คือ อายุของการอุปสมบทและการได้รับหรือไม่ได้รับการอุปสมบท ๒) พิจารณาจากความ

^{๓๓}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๑/๑๒๕-๑๒๖.

^{๓๔}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๐/ ๑๒๒-๑๒๔.

^{๓๕}ตัตติริยพรหมจรรย์ คือ การเคารพกันตามลำดับของอายุของสัตว์ ๓ ชนิด คือ นกกระโทก และ ช้างพลาย ซึ่งลิงและช้างพลายให้ความเคารพต่อนกกระโทกที่แม้เป็นสัตว์ที่ตัวเล็กกว่าแต่ก็มีอายุมากกว่าตน เรื่องนี้พระพุทธเจ้าทรงยกขึ้นแสดงเป็นอุทาหรณ์ก่อนที่จะบัญญัติพระวินัยข้อนี้. วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๑/๑๒๕.

^{๓๖}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๒/๑๒๖/๑๒๗.

มีธรรม คือ เป็นธรรมวาทีหรืออธรรมวาที (แม้เป็นนานาสังวาสแต่ถ้าเป็นธรรมวาทีและมีพรรษาแก่กว่าก็ควรไหว้) ๓) พิจารณาจากเพศ คือ ไม่ควรไหว้มาตุคาม หรือ บัณเฑาะก์^{๓๗} ๔) พิจารณาจากการออกจากอาบัติสังฆาติเสส คือ ถ้าพระสงฆ์นั้นแม้มีพรรษาแก่กว่าหรือเป็นธรรมวาทีก็ตาม แต่ถ้าอยู่ในระหว่างวุฏฐานวิธี (การอยู่ปริวาสเพื่อออกจากอาบัติสังฆาติเสส) ก็ไม่ควรไหว้เช่นกัน

โดยสรุปจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อความสงบของคณะสงฆ์ ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์เคารพและเอื้อเฟื้อกันตามลำดับพรรษา คือ อายุของการบวช แม้การไหว้พระพุทธเจ้าก็ให้ความสำคัญต่อลำดับพรรษาเป็นเบื้องต้น คือ ให้พระสงฆ์ผู้บวชภายหลังไหว้พระสงฆ์ผู้บวชก่อน การเคารพกันเช่นนี้จึงถือว่าเป็นหลักการดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ที่ช่วยลดความรุนแรงในประเด็นเกี่ยวกับวัยวุฒิได้

๑.๓ ประพฤติวัตรต่อกัน การอยู่ร่วมกันในสังคมสงฆ์มีหลักการสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ การประพฤติวัตรต่อกัน ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค^{๓๘} และในพระวินัยปิฎก จุฬวรรค ได้รับบัญญัติที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อกันและกัน โดยแบ่งเป็น ๑๔ วัตร ดังนี้ คือ ๑) อาคันตุกวัตร ๒) อาวาสิกวัตร ๓) คมิกวัตร ๔) อนุมโทนาวัตร ๕) ภัตตคควัตร ๖) ปิณฑจาริกวัตร ๗) อารัญญิกวัตร ๘) เสนาสนวัตร ๙) ชันดาฆรววัตร ๑๐) วัจจกุฎีวัตร ๑๑) อุปัชฌายวัตร ๑๒) สัทธิวาหาริกวัตร ๑๓) อาจารย์วัตร ๑๔) อันเตวาสิกวัตร ซึ่งวัตรแต่ละข้อมีเนื้อความ ดังต่อไปนี้

๑. อาคันตุกวัตร เป็นข้อปฏิบัติที่พระสงฆ์ผู้ไปขอพักค้างแรมในต่างถิ่นพึงปฏิบัติต่อสถานที่และต่อเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสถานที่นั้น ๆ เช่น เมื่อจะเข้าสู่อารามพึงถอดรองเท้าแล้วถือไปอย่างระมัดระวัง พึงอภิวาทภิกษุประจำถิ่นที่แก่พรรษากว่า พึงถามถึงกติกาสงฆ์และสถานที่โคจรและอโคจร และพึงทำความสะอาดเสนาสนะให้เรียบร้อย เป็นต้น

๒. อาวาสิกวัตร เป็นข้อปฏิบัติที่พระสงฆ์ผู้อยู่ประจำถิ่นพึงปฏิบัติต่อภิกษุอาคันตุกะ เช่น ถ้าภิกษุอาคันตุกะมีพรรษาแก่กว่า พึงปูอาสนะ ตั้งน้ำล้างเท้า ตั้งรองเท้า ลูกรับบาตรและจีวร จัดเสนาสนะให้ บอกวัจกุฎี บอกน้ำดื่ม น้ำใช้ และบอกกติกาสงฆ์ เป็นต้น

๓. คมิกวัตร เป็นข้อปฏิบัติที่พระสงฆ์ผู้จะเดินทางออกจากสถานที่ใดที่หนึ่งพึงปฏิบัติต่อสถานที่ที่ตนจะจากไป เช่น พึงเก็บเครื่องใช้ต่าง ๆ พึงปิดประตูหน้าต่างให้เรียบร้อย พึงบอก

^{๓๗}ผู้วิจัยมีทัศนะว่า ที่ไม่ควรไหว้มาตุคามหรือบัณเฑาะก์เป็นเพราะว่าสังคมในขณะนั้นยังไม่เปิดกว้างเรื่องเพศ ซึ่งจะทำให้พระสงฆ์ถูกติเตียนจากสังคมได้ ในสังคมสงฆ์ผู้หญิงแม้บวชเป็นภิกษุณีตั้งหลายพรรษาก็ต้องไหว้ภิกษุสงฆ์แม้ผู้บวชในวันนั้น แต่ในทางพหุติคุณพระสงฆ์ที่มีความรู้และมีพรรษาน้อยก็ให้การยอมรับภิกษุณีผู้มีพรรษามากในฐานะเป็นผู้ทรงความรู้และล่วงการผ่านวัยมามากกว่าตน.

^{๓๘}ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ระบุไว้เพียง ๔ วัตรเท่านั้น คือ ๑) อุปัชฌายวัตร ๒) สัทธิวาหาริกวัตร ๓) อาจารย์วัตร ๔) อันเตวาสิกวัตร. วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔-๗๙/๗๙-๑๑๖.

มอบหมายเสนาสนะแก่ภิกษุ สามเณรหรือคนวัด ถ้าเสนาสนะชำรุด ถ้าพอซ่อมแซมได้ก็พึงซ่อมแซม พึงยกเตียงตั้งและเครื่องใช้ไว้ให้เรียบร้อย เป็นต้น^{๓๙}

๔. อนุโมทนาวัตร เป็นข้อปฏิบัติที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่อทายก ในอดีตพระสงฆ์ฉันอาหารของทายกแล้วไม่อนุโมทนาจึงถูกผู้คนตำหนิประณาม ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงอนุญาตให้พระสงฆ์อนุโมทนาด้วยตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้เถระทั้งหลายกล่าวอนุโมทนาในโรงอาหาร”^{๔๐} เป็นต้น

๕. ภัตตคควัตร เป็นข้อปฏิบัติที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติในเวลารับอาหารและเวลาดฉันอาหาร ในโรงฉัน (ที่ฉันหรือรับอาหาร) เช่น เมื่อจะไปรับอาหาร พึงนุ่งห่มปิดปริณทล ๓ ให้เรียบร้อย คาดประคดเอว ห่มผ้าสังฆาฏิที่พับซ้อนกันไว้ กัดลูกคุดม ล้างบาตรแล้วถือไปไม่ต้องรีบร้อนเข้าหมู่บ้าน ไม่พึงเดินแซงไปข้างหน้าภิกษุผู้เถระ เมื่อล้างมือ พึงเทน้ำลงกระโถนอย่างระมัดระวังด้วยความเกรงใจว่าน้ำที่กำลังเทจะไม่กระเซ็นไปถูกผ้าของภิกษุที่นั่งใกล้ตน เป็นต้น

๖. ปินทจาริกวัตร เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติวัตรข้อนี้ ก็ปรากฏว่ามีพระสงฆ์ถูกชาวบ้านทำร้าย เพราะเหตุที่นุ่งห่มไม่เรียบร้อยและเข้าไปปินทบาตตามบ้านเรือนโดยไม่สำรวจระวัง เพราะฉะนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงบัญญัติปินทจาริกวัตรต่าง ๆ เช่น พึงปกปิดกายให้ดีไปในละแวกบ้าน พึงสำรวจ ทอดจักษุลง ไม่พึงเวกผ้า ไม่พึงหัวเราะดัง ไม่พึงเดินคลุมศีรษะ พึงสังเกตทางเข้าออกให้ดี ไม่พึงรีบร้อนเข้าออกบ้าน เป็นต้น

๗. อารัญญิกวัตร เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติวัตรข้อนี้ ก็ปรากฏว่ามีพระสงฆ์ผู้อยู่ป่าถูกโจรทำร้าย เพราะเหตุที่ไม่มีน้ำดื่ม น้ำใช้และไม่รู้เรื่องนักษัตรและทิศทางเป็นต้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงบัญญัติอารัญญิกวัตร (ข้อปฏิบัติสำหรับพระป่า) เช่น เมื่อจะเข้าบ้าน พึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ สวมอุบาสตรคล้องบา พาดจีวรบนไหล่ สวมรองเท้า เก็บเครื่องใช้ให้ดี ปิดประตูหน้าต่างให้เรียบร้อย นุ่งห่มเป็นปริณทล เข้าบ้านด้วยอาการสำรวจ เมื่ออยู่ป่า พึงตั้งน้ำดื่ม น้ำใช้ ติดไฟ เตรียมไม้สไฟ เรียนรู้เรื่องนักษัตรทุกประเภทหรือบางส่วน และพึงฉลาดในเรื่องทิศทาง เป็นต้น

๘. เสนาสนวัตร ในอดีตมีพระสงฆ์หลายรูปทำจีวรอยู่ที่กลางแจ้ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เคาะเสนาสนะอยู่ที่เหนือลม ทำให้ฝุ่นฟุ้งกลบพระสงฆ์พวกที่ทำจีวรอยู่ จึงเกิดการตำหนิประณามกันเกิดขึ้นเพราะเรื่องนี้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงตำหนิภิกษุฉัพพัคคีย์และบัญญัติเสนาสนวัตร (ข้อปฏิบัติสำหรับการใช้สถานที่อยู่อาศัย) เช่น พึงทำความสะอาดเสนาสนะและเครื่องใช้สอยในเสนาสนะที่ตนอยู่ให้ดี พึงยกอย่างระมัดระวังไม่ให้ครูดและกระทบบานประตูเวลาขนออกและขนเข้า ถ้ามเจอฝุ่นละอองพัดมาทางทิศตะวันออก พึงปิดหน้าต่างด้านทิศตะวันออก ถ้าเป็นฤดูหนาว พึงเปิดหน้าต่างกลางวัน ปิดกลางคืน ถ้าเป็นฤดูร้อน พึงปิดหน้าต่างกลางวัน เปิดกลางคืน เป็นต้น

^{๓๙}ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๖-๓๖๑/๒๒๒-๒๒๘.

^{๔๐}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๖๒/๒๒๙.

๙. ชันตาขรวัตร ในอดีตพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ถูกพระเถระห้าม จึงโกรธไม่เกรงใจใส่ฟันเข้าไปมาก ตัดไฟแล้วปิดประตูนั่งกันประตูไว้ ทำให้พระเถระถูกความร้อนแผดเผาจนเป็นลมสลบไป เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงตำหนิภิกษุฉัพพัคคีย์ และทรงบัญญัติข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ใช้สอยเรือนไฟและมารยาทที่พึงปฏิบัติต่อกันในเวลาใช้เรือนไฟ (เรือนสำหรับอาบน้ำร้อน) เช่น ถ้าถูกภิกษุผู้เถระห้ามในเรือนไฟก็ไม่พึงใส่ฟันเข้าไปมาก ถ้าขึ้นกระทำย่อมต้องอาบัติทุกกฏ ถ้าไปถึงเรือนไฟก่อนก็พึงทำความสะอาดภายในภายนอกให้เรียบร้อย พึงตระเตรียมจุ่มและน้ำไว้ก่อน และไม่พึงนั่งเบียดเสียดกันเกินไป เป็นต้น

๑๐. วัจจุกัฏฐัตถะ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับใช้สอยวัจจุกัฏฐะ(ห้องส้วม)สำหรับพระสงฆ์ เช่น พึงยื่นกระแอมข้างนอกก่อนเพื่อตรวจสอบว่ามีผู้อยู่ข้างในหรือไม่ แม้พระสงฆ์ผู้อยู่ข้างในก็ควรกระแอมรับ พึงพาดจีวรไว้บนราวหรือสายระเตียงก่อน ไม่พึงรีบร้อนและไม่พึงเว็กผ้าเข้าไปหรือออกมา ไม่พึงถ่ายปัสสาวะนอกรางปัสสาวะ ไม่พึงชำระเสียงดัง ไม่พึงเหลือน้ำไว้ในกระบอกชำระ ถ้าไม่สะอาดพึงทำความสะอาดให้เรียบร้อย เป็นต้น

๑๑. อุปัชฌายัตถะ ในอดีตพระสงฆ์ไม่มีผู้คอยพราสอนตักเตือน ได้นุ่งห่มไม่เรียบร้อย ประพฤติไม่เหมาะสม เช่น เมื่อคนทั้งหลายกำลังบริโภคก็ยืนบาตรสำหรับเทียวบินตบาตเข้าไปบนของบริโภค เป็นต้น ทำให้ถูกผู้คนที่ทั้งหลายประณามตำหนิเตียน^{๔๑} เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงทรงให้ประชุมสงฆ์และทรงบัญญัติข้อวัตรดังกล่าว โดยให้พระสงฆ์พึงตั้งอยู่ในโอวาทและคอยดูแลพระอุปัชฌาย์ ส่วนพระอุปัชฌาย์ก็คอยดูแลสังฆวิहारิก (ผู้อยู่ร่วม) เหมือนพ่อดูแลลูก^{๔๒} เช่น สังฆวิहारิกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถวายพระอุปัชฌาย์ เมื่ออุปัชฌาย์กำลังกล่าวไม่พึงกล่าวสอดขึ้นในระหว่าง ถ้าอุปัชฌาย์มีความเห็นผิดสังฆวิहारิกพึงให้สละเสีย สังฆวิहारิกไม่บอกลาอุปัชฌาย์ไม่พึงเข้าหมู่บ้าน เป็นต้น^{๔๓}

๑๒. สังฆวิहारิกัตถะ เป็นข้อปฏิบัติที่พระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อสังฆวิहारิก เช่น พึงอนุเคราะห์ด้วย อุเทศ ปริปัฏฐา และอนุศาสน์ (การว่ากล่าวสั่งสอน ให้ความรู้) ถ้าไม่มีบริวารก็พึงถวายบริวาร ถ้าสังฆวิहारิกใช้ก็พึงชวนช่วยรักษาดูแล โดยนัยตามที่สังฆวิहारิกคอยดูแลรักษาตน พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรองจนกว่าสังฆวิहारิกนั้นจะหาย เป็นต้น

^{๔๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๗๙-๘๐.

^{๔๒}ข้อนี้มีพุทธพจน์ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนทนากับสังฆวิहारิกฉันบุตร สังฆวิहारิกจักเข้าไปตั้งจิตสนทนากับอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสังฆวิहारิกจักมีความเคารพ ยำเกรงประพฤติกุลมเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมวินัยนี้”. วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

^{๔๓}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔-๖๖/๗๙-๘๗, วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๗๕/๒๔๔-๒๕๐.

๑๓. อาจารย์วัตร เป็นข้อปฏิบัติที่พระสงฆ์ผู้เป็นอันเตวาสิก (ลูกศิษย์) พึงปฏิบัติต่อพระสงฆ์ผู้เป็นอาจารย์ เช่น อันเตวาสิกพึงลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้า ห่มอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ถวายน้ำชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ ถวายอาจารย์ ถ้าข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะใส่ข้าวต้มเข้าไปถวาย เมื่ออาจารย์ฉันข้าวต้มเสร็จแล้วพึงถวายน้ำ ถ้อยอย่างระมัดระวัง ไม่ให้ครูด ล้างแล้วเก็บงำไว้ เมื่ออาจารย์ลุกขึ้นแล้ว พึงยกอาสนะเก็บ ถ้าที่นั้นรกพึงกวาด ถ้าอาจารย์เป็นไข้ พึงพยาบาลจนตลอดชีวิต พึงรอกกว่าอาจารย์นั้นจะหาย เป็นต้น

๑๔. อันเตวาสิกวัตร เป็นข้อปฏิบัติที่อาจารย์พึงปฏิบัติต่ออันเตวาสิก เช่น พึงอนุเคราะห์อันเตวาสิกด้วยอุทเทส ปริปัฏฐา โอวาท และอนุศาสน์ พึงอนุเคราะห์ด้วยบริหารทั้งหลาย ถ้าอันเตวาสิกเกิดความไม่ยินดี อาจารย์พึงช่วยระงับ หรือพึงบอกภิกษุอื่นให้ช่วยระงับ หรือพึงแสดงธรรมกถาแก่อันเตวาสิก ถ้าอันเตวาสิกเป็นไข้ อาจารย์พึงดูแลเหมือนอย่างที่ว่าอันเตวาสิกดูแลตน พึงชวนชวยดูแลรักษาจนตลอดชีวิต จนกว่าอันเตวาสิกนั้นจะหาย^{๔๔} เป็นต้น

วัตรทั้ง ๑๔ ประการเหล่านี้ ถือได้ว่าเป็นหลักการดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ที่ช่วยป้องกันการก่อความรุนแรงต่อกันในประเด็นความขัดแย้งเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของกันและกัน เป็นการปลูกฝังให้พระสงฆ์มีความตระหนักถึงสถานภาพของตนเองและเคารพในสถานภาพของผู้อื่น ฝึกให้เกิดความกตัญญูต่อบุคคลและสถานที่ที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องพึงพา นอกจากนั้นวัตรทั้งหลายยังถือว่าเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ ซึ่งจะนำไปสู่สันติสุขอันปราศจากความรุนแรงอย่างสิ้นเชิงคือพระนิพพาน^{๔๕} ตามนัยที่ปรากฏในพระวินยปิฎก จุฬวรรค ความว่า ภิกษุผู้ไม่บำเพ็ญวัตร ถือว่าไม่ได้บำเพ็ญศีล ผู้มีศีลไม่บริสุทธิ์ ทรมานปัญญา ย่อมไม่ประสบเอกัคคตาจิต เมื่อจิตฟุ้งซ่านมีอารมณ์มาก ย่อมไม่เห็นธรรมโดยชอบ เมื่อไม่เห็นพระสัทธรรมจึงไม่พ้นไปจากทุกข์ ส่วนภิกษุผู้บำเพ็ญวัตรถือว่าได้บำเพ็ญศีล ผู้มีศีลบริสุทธิ์ มีปัญญา ย่อมได้รับเอกัคคตาจิต เมื่อมีจิตไม่ฟุ้งซ่านมีอารมณ์เดียวย่อมเห็นธรรมโดยธรรม เมื่อเห็นพระสัทธรรมย่อมพ้นจากทุกข์ได้^{๔๖} เมื่อพิจารณาตามนัยที่กล่าวมาแล้วจะเห็นว่า วัตรเหล่านี้ถือว่าเป็นศีลของพระสงฆ์ประการหนึ่งที่ช่วยป้องกันการพฤติกรรมความรุนแรงและความขัดแย้งซึ่งอาจก่อความไม่สงบในสังคมสงฆ์ได้ เพราะฉะนั้น การประพฤติวัตรต่อกันจึงถือว่าเป็นหลักการดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ขาดไม่ได้

^{๔๔}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗-๗๘/๘๘-๑๑๖, วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๗๗-๓๘๑/๒๕๐-๒๗๗.

^{๔๕}ข้อนี้ปรากฏในพระวินยปิฎก ว่า “ภิกษุผู้เป็นพุทธชินนโรส มีปัญญาเห็นประจักษ์ พึงบำเพ็ญวัตรอันเป็นพระโอวาทของพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ แต่นั้นจะถึงพระนิพพานได้ดังนี้แล”. วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๒/๒๗๗.

^{๔๖}ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๘๒/๒๗๗.

๑.๔ ตั้งมั่นในสาราณียธรรม หลักการดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ที่จะไม่ก่อให้เกิดความรุนแรงอีกประการหนึ่งคือ หลักสาราณียธรรม โดยความหมายตามตัวอักษรหลักธรรมนี้หมายถึงธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน เป็นหลักธรรมที่ช่วยสร้างความรัก ความเคารพ การอนุเคราะห์ เป็นต้น ต่อกัน พระพุทธเจ้าได้แสดงอานิสงส์ของหลักธรรมข้อนี้ไว้ในพระไตรปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สาราณียธรรม(ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการนี้ ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์กัน เพื่อความไม่วิวาทกัน เพื่อความสามัคคีกัน เพื่อความเป็นอันเดียวกัน”^{๔๗}

สาราณียธรรมทั้ง ๖ ประการนั้น มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ตั้งมั่นเมตตาทายกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๒. ตั้งมั่นเมตตาวจีกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๓. ตั้งมั่นเมตตาเมตตามโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๔. บริโภคโดยไม่แบ่งแยกลาภทั้งหลายที่ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม โดยที่สุตมัมเพียงบิณฑบาต บริโภคร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้มีศีลทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๕. เป็นผู้ที่มีศีลไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกตมหาและทักขิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๖. เป็นผู้ที่มีปฏิญญาโดยปฏิญญาอันประเสริฐ เป็นนินยานิกรรม เพื่อความสันทุกขโดยชอบแก่ผู้ทำตาม เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๔๘}

นอกจากนั้น ในพระไตรปิฎก ในภคณสูตร อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ปรารภเหตุที่พระสงฆ์จำนวนมากในพระเชตวันวิหาร ได้ทะเลาะวิวาทกันในหอนั้น จึงทรงแสดงสาราณียธรรมซึ่งมี ๑๐ ประการ มีรายละเอียดดังนี้

๑. เป็นผู้ที่มีศีล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
๒. เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สัมสมสุตะ เป็นผู้ได้ฟังมากซึ่งธรรมทั้งหลายที่มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน ทรงจำไว้ได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดดีด้วยทักขิ
๓. เป็นผู้ที่มีมิตรดี มีสหยาดี มีเพื่อนดี
๔. เป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องทำให้เป็นผู้ว่าง่าย อตน รับประทานอาหารโดยเคารพ

^{๔๗}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑.

^{๔๘}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๙๒/๕๓๑-๕๓๒.

๕. เป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงานที่จะต้องช่วยกันทำทั้งงานสูงและงานต่ำของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการทำงานที่จะต้องช่วยกันทำนั้น สามารถทำได้สามารถจัดได้

๖. เป็นผู้ใคร่ธรรม เป็นผู้ฟังและผู้แสดงธรรมอันเป็นที่พอใจ มีปราโมทย์อย่างยิ่งในอิทธิธรรม ในอภิวินัย

๗. เป็นผู้ปรารถนาความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่

๘. เป็นผู้สันโดษด้วยจิรวินิบินชบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขารตามแต่จะได้

๙. เป็นผู้มีสติ คือประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่งระลึกถึงสิ่งที่ทำและคำที่พูดแม่นยำได้

๑๐. เป็นผู้มียปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิดและความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๔๙}

จะเห็นว่า สาราณียธรรมดังกล่าวมาแล้วนั้นเป็นหลักการที่เน้นหนักให้เกิดความสามัคคีในหมู่สงฆ์ ฝึกให้พระสงฆ์มีความเมตตาจริงใจต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง ส่งเสริมให้มีความประพฤติและความเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดความแตกแยกและความรุนแรง นอกจากนี้ในหลักสาราณียธรรม ยังเป็นแนวทางในการพัฒนาตนสำหรับพระสงฆ์ในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคล กล่าวคือมีการเน้นหนักให้เป็นผู้ใฝ่ธรรม สำรวมในพระปาฏิโมกข์ มีมิตรดี มีสหยาดี มีเพื่อนดี เป็นผู้สันโดษในปัจจัยตามที่ได้ เป็นต้น หลักการเหล่านี้ถือเป็นหลักการในชั้นศีลที่ช่วยขัดเกลาอัธยาศัยให้ยินดีในความสงบและไม่นำไปสู่ความรุนแรง

กล่าวโดยสรุป หลักการดำเนินชีวิตในสังคมสงฆ์ที่ลดความรุนแรงได้นั้น มีหลักการอย่างน้อย ๔ ประการ คือ ๑) ลดมานะเรื่องวรรณะ ๒) เคารพกันตามลำดับพรรษา ๓) ประพฤติวัตรต่อกัน ๔) ตั้งมั่นในสาราณียธรรม โดยหลักการตั้งแต่ประการแรกคือการลดมานะเรื่องวรรณะและเคารพกันตามลำดับพรรษา ถือว่าเป็นการประพฤติก่อนนอนและการปรับทัศนคติให้กว้างขวางยอมรับความเป็นมนุษย์ของกันและกันที่ปราศจากการปรุงแต่งเรื่องชาติกำเนิด และมุ่งสู่การพัฒนาตนให้ประเสริฐด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์อย่างแท้จริง

๒. การดำเนินชีวิตในสังคมโลก สังคมโลกในที่นี้หมายถึงการรวมตัวกันอยู่อาศัยในที่ใดที่หนึ่งของมนุษย์ การรวมตัวกันอยู่ของมนุษย์ก่อให้เกิดความเข้มแข็ง การทำงานร่วมกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นอกจากนี้ ยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทัศนคติความเชื่อ ปัจจัยในการดำรงชีวิตและศาสตร์อื่น ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตาม แม้ว่ามนุษย์จะมีสติปัญญาความ

^{๔๙}ดูรายละเอียดใน อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๐/๑๐๖-๑๐๙.

เฉลี่ยฉลาดมากกว่าสัตว์อื่น ๆ แต่ในสังคมมนุษย์ก็ยิ่งปรากฏว่ามีพฤติกรรมความรุนแรงที่กระทำต่อกัน ความรุนแรงดังกล่าวเป็นประจักษ์พยานว่ามนุษย์ยังไม่ใช่ผู้ประเสริฐอย่างแท้จริง ซึ่งในประเด็นนี้พุทธศาสนามีทัศนะว่ามนุษย์สมควรที่จะต้องได้รับการฝึกฝนเพราะผู้ที่ฝึกฝนตนเองดีแล้วจึงจะถือว่าเป็นผู้ประเสริฐอย่างแท้จริง

กล่าวเฉพาะการดำเนินชีวิตในสังคมโลกที่มีความรุนแรง พุทธศาสนามีหลักการดำเนินชีวิตที่ต้องฝึกทักษะที่จำเป็นต่าง ๆ สำหรับการที่ต้องเผชิญกับความรุนแรง ในเบื้องต้นพุทธศาสนาได้ให้แนวคิดในการมองโลกและชีวิตว่าโลกและชีวิตมีธรรมชาติเป็น ๒ อย่างซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกัน โดยเรียกสิ่งนั้น ว่า อริยธรรมและอนิยธรรม (สิ่งที่น่าปรารถนาและสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา) เช่นคำสอนที่ว่าด้วย โลกธรรม ๘ ประการ คือ ๑) ลาภ ๒) เสื่อมลาภ ๓) ยศ ๔) เสื่อมยศ ๕) นินทา ๖) สรรเสริญ ๗) สุข ๘) ทุกข์ โดยได้ยืนยันว่า โลกธรรม ๘ ประการนี้ย่อมหมุนไปตามโลกและโลกก็หมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการ^{๕๐} จากแนวคิดดังกล่าวนี้สื่อให้เห็นว่าความรุนแรงซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับความสงบก็ถือว่าเป็นธรรมชาติของโลกด้วยเช่นกัน ในประวัติศาสตร์พุทธศาสนาได้ปรากฏสถานการณ์และท่าทีของพระพุทธเจ้าที่สื่อให้เห็นถึงการใช้หลักธรรมบางอย่างที่ช่วยให้พระองค์จัดการกับเหตุการณ์ความรุนแรงด้วยท่าทีที่ไม่รุนแรง เช่นพระพุทธพจน์ ว่า “อานนท์ เราเป็นเช่นกับช้างที่เข้าสู่สงคราม การอดทนต่อลูกศรที่แล่นมาจาก ๔ ทิศ เป็นภาระของช้างที่เข้าสู่สงครามฉันใด ชื่อว่าการอดทนต่อถ้อยคำที่ขมขื่นก็เช่นทุกสิ่งเหมือนกันแล้ว เป็นภาระของเราฉันนั้นเหมือนกัน”^{๕๑}

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้ายังตรัสเป็นคาถาไว้ในตอนท้ายเรื่อง ใจความว่า “เราจักอดกลั้นคำล่วงเกิน เหมือนช้างอดทนต่อลูกศรที่ตกจากแล่งในสงคราม...บุคคลผู้อดกลั้นคำล่วงเกินได้ ฝึกตนแล้ว เป็นผู้ประเสริฐในมนุษย์ทั้งหลาย”^{๕๒} จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวมานี้ แสดงให้เห็นถึงการใช้ขันติ คือ ความอดทน ในการก้าวผ่านเหตุการณ์ความรุนแรงทางวาจา และแสดงให้เห็นถึงเหตุปัจจัยหลักที่ส่งผลให้ความอดทนนั้นสามารถใช้ได้ในสถานการณ์คับขัน คือ ความเป็นผู้ประเสริฐอันเกิดจากการฝึกตน ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายประเด็นการฝึกตนนี้ ว่า บุคคลใดชื่อว่าฝึกแล้ว คือหมดพยศแล้ว เพราะความที่ตนเป็นผู้ฝึกด้วยอริยมรรค ๔ บุคคลนี้ย่อมประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะ มีม้าอัสตรเป็นต้นแม่นั้น คือย่อมเป็นผู้ยิ่งกว่าสัตว์พาหนะ มีม้าอัสตรเป็นต้นเหล่านั้นแม้ทั้งสิ้น^{๕๓} จากคำอธิบายในคัมภีร์อรรถกถานั้นสื่อให้เห็นว่า อริยมรรค ๔^{๕๔} เป็นตัวชี้วัดสำคัญในการฝึกตนเพื่อ

^{๕๐}ดูรายละเอียดใน อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๖/๒๐๔-๒๐๖.

^{๕๑}พ.อ. (ไทย) ๑/๓๑๘/๔๕๒.

^{๕๒}ดูรายละเอียดใน พ.อ. (ไทย) ๑/๔๕๒-๔๕๓.

^{๕๓}พ.อ. (ไทย) ๑/๔๕๔.

^{๕๔}อริยมรรค ๔ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกิทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และ อรหัตตมรรค. ดูรายละเอียดใน พ.ม. (ไทย) ๒๘/๓๘/๑๓๘-๑๓๙.

ปลูกคุณธรรมที่สามารถใช้ในการระงับความรุนแรงได้ อริยมรรค ๔ นี้ เป็นองค์ธรรมชั้นโลกุตระที่แบ่งถึงลักษณะจิตของผู้ฝึกตนสู่ความเป็นพระอริยบุคคล ๘ จำพวก คือ ผู้ตั้งอยู่ในอริยมรรค ๔ จำพวก และผู้ตั้งอยู่ในอริยผล ๔ จำพวก ซึ่งผลของการฝึกตนตามอริยมรรคดังกล่าวนี้ ได้แก่ โสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตตผล อริยผลทั้ง ๔ นี้ มีนัยแสดงให้เห็นระดับจิตที่บุคคลสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ปราศจากความรุนแรงได้

ดังนั้น หลักการดำเนินชีวิตในสังคมโลกของพุทธศาสนานั้น ซึ่งในขั้นนี้มุ่งถึงการดำเนินชีวิตท่ามกลางความรุนแรง สามารถสรุปสาระได้ว่า พุทธศาสนามีหลักการสำคัญคือ ความอดทนและความเข้าใจต่อความยินดีและยินร้ายที่ตนประสบโดยถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นโลกธรรม ความอดทนดังกล่าวนี้เกิดมาจากการฝึกจิตใจจนเกิดทักษะขึ้น ซึ่งระดับของการฝึกนั้นมีชื่อเรียกว่า “อริยมรรคและอริยผล” ได้แก่ อริยมรรค ๔ คือ โสดาปัตติมรรค, สกิทาคามีมรรค, อนาคามีมรรค, อรหัตตมรรค และอริยผล ๔ คือ โสดาปัตติผล, สกิทาคามีผล, อนาคามีผล, และ อรหัตตผล ตามลำดับ

กล่าวโดยสรุป หลักการของพุทธศาสนา ใน ๓ หลักการ คือ ๑) หลักการเผยแผ่ ๒) หลักการปกครอง ๓) หลักการดำเนินชีวิต ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า ในหลักการเหล่านี้ของพระพุทธศาสนาไม่ปรากฏว่าพระพุทธศาสนาสันับสนุนการใช้ความรุนแรง ในทางตรงกันข้ามกลับพบว่าพระพุทธศาสนามีทำที่ระมัดระวังไม่ให้เกิดความรุนแรงในหลักการต่างๆ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

ในหลักการเผยแผ่ พระพุทธศาสนามีหลักการที่ยึดมั่นในการเผยแผ่ซึ่งถือเป็นอุดมการณ์ที่ปรากฏตามโอวาทปาฏิโมกข์ มี ๑๑ ประการ คือ ๑) ความอดทนอดกลั้น ๒) การไม่ทำร้ายผู้อื่น ๓) การไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๔) การไม่ทำบาปทั้งปวง ๕) การทำกุศลให้ถึงพร้อม ๖) การทำจิตใจให้ผ่องใส ๗) การไม่ว่าร้ายผู้อื่น ๘) การส่ำรวมในพระปาฏิโมกข์ ๙) รู้จักประมาณในการบริโภค ๑๐) อยู่ในเสนาสนะอันสงัด และ ๑๑) การประกอบความเพียรทางจิต

ในหลักการปกครอง พระพุทธศาสนามีหลักการปกครองซึ่งสามารถจำแนกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ประการแรก การปกครองด้วยพระวินัย ได้แก่ การปกครองทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้อแนะนำ กล่าวคือพระบัญญัติและอภิสมจาร ในพระวินัยนี้มีการปรับโทษขั้นสูงสุดที่เรียกว่า ปาราชิก คือการขาดจากความเป็นภิกษุในพุทธศาสนา ซึ่งโทษดังกล่าวนี้เท่ากับการประหารชีวิต ในทางพระวินัย ส่วนหลักการปกครองประการที่สอง คือ การปกครองโดยธรรม ได้แก่ การให้โอวาทว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนให้พระสงฆ์ผู้ประพฤติผิดมีความสำนึกในความผิดของตนหรือให้ลดมานะละทิฐิบางประการอันจะก่อให้เกิดความรุนแรงในคณะสงฆ์

ในหลักการดำเนินชีวิต พระพุทธศาสนามีหลักการดำเนินชีวิตสำหรับพระสงฆ์ ซึ่งในหมู่พระสงฆ์นั้นมีหลักการ ๔ ประการ คือ ๑) ถอดมานะเรื่องวรรณะ ๒) เคารพกันตามลำดับพรรษา ๓) ประพฤติวัตรต่อกัน และ ๔) ตั้งมั่นในสาราณียธรรม นอกจากนั้นยังมีหลักการในการดำเนินชีวิต

ในสังคมโลก คือ ๑) การมองโลกอย่างรอบด้าน กล่าวคือเมื่อประสบกับความเปลี่ยนแปลงในชีวิต ดังเช่นกรณีนี้คือความรุนแรง ก็ให้มองว่าสิ่งที่ประสบนั้นเป็นธรรมดาของโลก ซึ่งมีหลักการมองโลก และชีวิตขั้นพื้นฐาน ๘ ประการ ได้แก่ มีลาภ, เสื่อมลาภ, มียศ, เสื่อมยศ, มีนินทา, มีสรรเสริญ, มีสุข, มีทุกข์ ๒) มีความอดทนอดกลั้น กล่าวคือเมื่อประสบกับการว่าร้ายหรือทำร้ายก็ให้มีความอดทนอดกลั้นต่อสิ่งนั้น โดยอุปมาตนเปรียบเหมือนช่างศึกที่ลงสู่สงครามย่อมจะต้องได้รับบาดเจ็บจากคมอาวุธต่าง ๆ เป็นธรรมดา

หลักการของพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งหล่อหลอมให้พระสงฆ์เป็นผู้มีบุคลิกภาพที่ สุขุม จากการรักษาพระวินัยและอภิสมาจาริกาสึกษาซึ่งเป็นข้อห้ามและข้อศึกษาเกี่ยวกับมารยาท มีบุคลิกภาพที่รักสงบ จากการยึดมั่นในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ที่เน้นหนักในการไม่ว่าร้ายไม่ทำร้าย แต่ให้รู้จักประมาณและใฝ่ในการอยู่อย่างสงบเพื่อขัดเกลาจิตใจ และมีบุคลิกที่ไม่เบียดเบียนใคร จากการเคารพในผู้อื่นอย่างเท่าเทียม การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วยวัตรปฏิบัติ การมีเมตตาต่อผู้อื่นทั้ง ต่อหน้าและลับหลัง การชาญฉลาดในโลกธรรม และการอดทนอดกลั้นต่อการล่วงเกิน

๓.๒ กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย

แม้ว่าพระสงฆ์จะมีบุคลิกภาพที่ไม่น่าจะตกเป็นเป้าหมายของความรุนแรงใดๆ แต่ก็ปรากฏว่าในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีข้อมูลระบุว่าพระสงฆ์ถูกระทำความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ซึ่งในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะได้แสดงข้อมูลในประเด็นความรุนแรงทางกายที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์

จากการศึกษา ผู้วิจัยสามารถจำแนกลักษณะความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย ได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ ๑) การทำร้ายทุบตี ๒) การฆ่า ๓) การข่มขืนกระทำชำเรา ดังนี้

๓.๒.๑ การทำร้ายและทุบตี

ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีกรณีที่พระสงฆ์ถูกทำร้ายในลักษณะของการทุบตีให้บาดเจ็บ ซึ่งไม่ถึงขั้นทำให้พระสงฆ์มรณภาพ เช่น การทำร้ายและทุบตีด้วยอวัยวะในร่างกาย คือ หมัด เข่า ศอก ลำแข้ง ตลอดจนการทำร้ายและทุบตีด้วยอาวุธ เป็นต้น ซึ่งมีกรณีศึกษา ดังต่อไปนี้

๑. กรณียักษ์ทุบตีพระสารีบุตร ในยักขปหารสูตร

การทำร้ายทุบตีด้วยอวัยวะในร่างกายนั้นมีกรณีศึกษาปรากฏในยักขปหารสูตร ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวที่พระสารีบุตรถูกยักษ์ตนหนึ่งที่ไม่เคยมีเรื่องหมาดหมางกันมาก่อนทุบตีศีรษะ เนื้อความว่า คินเตือนเพ็ญคินหนึ่ง ในกโปกันทราวิหาร พระสารีบุตรปลงผมใหม่ๆ และนั่งสมาธิอยู่ในกลางแจ้ง ยักษ์สองสหายกำลังเดินทางจากทิศเหนือไปทิศใต้ ยักษ์ตนหนึ่งเห็นศีรษะของพระสารีบุตรแล้วเกิดอยากตีขึ้นมา แม้ยักษ์อีกตนห้ามปรามโดยบอกว่าพระรูปนี้มีฤทธิ์มาก ไม่ใช่พระธรรมดา ก็ไม่ยอมเชื่อฟัง ด้วยความคะนองจึงเข้าไปตีศีรษะของพระเถระอย่างเต็มแรง กำลังในการตีนั้นรุนแรงถึงขนาดทำข้างสูง ๗ - ๘ ศอกให้จมดินได้ และสามารถทำภูเขาให้ถล่มได้ด้วยการตี

เพียงครั้งเดียว พอดีเสร็จเท่านั้นยักขันทันนั้นก็อุทานว่าร้อนเหลือเกินและจมลงในนรกอเวจี ขณะนั้น พระโมคคัลลานะเห็นเหตุการณ์ทั้งหมดจึงเข้าไปถามอาการของพระสารีบุตร พระสารีบุตร ได้บอกว่าตนสบายดีเพียงแต่รู้สึกเจ็บศีรษะเพียงเล็กน้อยเท่านั้น^{๕๕}

๒. กรณีภิกษุฉัพพัคคีย์ทูปติภิกษุสังฆวัตติกา

ในสทธรรมิกวรรค พระวินยปิฎก มหาวีรังก์ มีกรณีการทำร้ายร่างกายระหว่างภิกษุฉัพพัคคีย์และภิกษุสังฆวัตติกา เนื้อความว่า ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดพระเชตะวัน กรุงสาวัตถี ภิกษุฉัพพัคคีย์โกรธและทำร้ายภิกษุสังฆวัตติกา ภิกษุสังฆวัตติการ้องให้ ภิกษุเหล่านั้น ทราบเหตุขึ้นแล้วได้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกประชุมสงฆ์และทรงบัญญัติสิกขาบทว่า “ภิกษุใดโกรธ ไม่พอใจ ทำร้ายภิกษุ ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๕๖}

ในกรณีนี้สิกขาบทวิภังค์ได้ขยายความหมายของคำว่า “ทำร้าย” ไว้ว่าได้แก่การทำร้าย ด้วยกาย ด้วยของเนื่องด้วยกาย หรือด้วยของที่โยนไป โดยที่ สุดแม้ด้วยกลีบอุบล^{๕๗} การอธิบาย ความหมายในสิกขาบทวิภังค์ที่ว่า การทำร้ายด้วยของที่เนื่องด้วยกายเป็นต้นนั้น ครอบคลุมการใช้ ความรุนแรงด้วยอาวุธอื่นๆ ด้วย

๓. กรณีโจรใช้ดาบฟันสังกัจจามณเฑียร

ในกรณีการทำร้ายด้วยอาวุธยุทโธปกรณ์และอิทธิฤทธิ์นั้น ในอรรถกถา ขุททกนิกาย ธรรมบท สังกัจจามณเฑียรวัตถุ^{๕๘} ปราภฏีเรื่องราวที่สังกัจจามณเฑียรถูกโจรทำร้ายด้วยอาวุธ ใจความว่า สังกัจจามณเฑียรเป็นพระชีนาสพและเป็นลูกศิษย์ของพระสารีบุตรเถระ ได้เดินทางไปอยู่ป่าแห่งหนึ่ง พร้อมกับพระสงฆ์ ๓๐ รูป วันหนึ่งคนทุกขียากคนหนึ่งซึ่งเป็นอุปัฏฐากพระสงฆ์ได้แอบเดินทางออกจากป่าเพื่อไปเยี่ยมลูกสาว ใกล้ ๆ ป่าที่พระสงฆ์เหล่านั้นพำนักอยู่ได้มีโจร ๕๐๐ คนอาศัยอยู่เช่นกัน และวันนั้นเป็นวันทำพิธีกรรมแต่เทวดาของพวกโจร เมื่อโจรจับเพื่อจะฆ่าทำพิธีกรรมเขาได้เอาตัวรอด ด้วยการบอกว่าตนเองเป็นคนกินเดนเป็นคนกาลกิณีและบอกให้โจรไปจับพวกพระสงฆ์ ทำพิธีกรรม แทนการฆ่าตน จากนั้นจึงได้นำพวกโจรไปยังป่าที่เหล่าพระสงฆ์พำนักอยู่เพื่อจะจับฆ่าทำพิธีกรรม พระเถระได้อาสาตัวให้แก่พวกโจรแทนภิกษุอื่นๆ แต่ทุกๆ รูปต่างคัดค้านและแย้งกันอาสาเอง ในที่สุดสังกัจจามณเฑียรเป็นผู้อาสาได้สำเร็จท่ามกลางการคัดค้านของเหล่าพระสงฆ์แต่สงฆ์ต้องจำยอม ให้ไปด้วยเหตุผลว่าพระสารีบุตรส่งมาด้วยการฉ้อโกงโดยเฉพาะ พอพวกโจรจับสามเณรไปในขณะที่มืด

^{๕๕}ดูรายละเอียดใน พ.อ. (ไทย) ๒๕/๓๔/๒๓๙-๒๔๑.

^{๕๖}วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๔๔๙-๔๕๐/๕๕๖-๕๕๗.

^{๕๗}วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๔๔๙-๔๕๐/๕๕๗.

^{๕๘}ดูรายละเอียดใน พ.อ. (ไทย) ๑/๖๒๘-๖๓๖.

และใช้มีดฟันลงที่คอ ปรากฏว่าฟันอย่างไรมิดก็กลับม้วนเข้าหากันดุจใบตาล พวกโจรเห็นอัศจรรย์
ดังนั้นจึงล้มเลิกพิธีกรรม ฟังธรรมจากสามเณรและขอบรรพชาในที่สุด

๔. กรณีช่างแก้วมณีทำร้ายพระติสสเถระ

กรณีนี้ปรากฏใน คัมภีร์อรรถกถา ธรรมบท ความว่า พระติสสเถระเป็นพระชีนาสพ
ได้เข้าไปฉันที่บ้านของนายช่างแก้วมณีเป็นประจำทุกวันต่อเนื่องมาถึง ๑๒ ปี ภรรยาและสามีผู้เป็น
ช่างแก้วต่างดูแลและอุปฐากพระเถระเป็นอย่างดี ในคัมภีร์อรรถกถาพรรณนาว่าดำรงอยู่ในฐานะ
เพียงมารดาและบิดา แต่แล้ววันหนึ่ง เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลได้ส่งแก้วมณีมาให้เจียรไน ขณะนั้น
นายช่างกำลังหันเนื้ออยู่ ได้ใช้มือเปื้อนเลือดรับแก้วมณีวางไว้บนเตียงแล้วออกไปล้างมือ นกกระเรียน
ที่เลี้ยงไว้เข้าใจว่าเป็นชิ้นเนื้อจึงได้กลืนแก้วมณีเข้าไป นายช่างกลับมาไม่พบแก้วมณีสอบถามคนใน
ครอบครัวก็ไม่มีใครทราบ จึงสันนิษฐานว่าพระเถระขโมยแก้วมณีไป ได้ทรมานพระเถระด้วยการพัน
ศิรชะและตีด้วยไม้จนเลือดไหลออกจากหูและจมูก กระทั่งตาถลนออกมา พระเถระไม่บอกว่า
นกกระเรียนกินแก้วมณีไปเพราะเกรงว่านายช่างจะฆ่ามัน ขณะนั้นนกกระเรียนเห็นเลือดพระเถระจึง
เข้าไปจิกกิน นายช่างกำลังโกรธจึงเตะนกกระเรียนไปหนึ่งครั้ง นกกระเรียนนั้นตายในทันที พระเถระจึง
บอกเรื่องราวทั้งหมด นายช่างพอทราบความจริงอย่างนั้นได้กราบขอโทษพระเถระ พระเถระยกโทษ
ให้และกลับไปยังที่พักของตน ต่อมาท่านทนพิษบาดแผลไม่ไหวจึงปรินิพพานในที่สุด^{๕๙}

๓.๒.๒ การฆ่า

การฆ่า ถือว่าเป็นลักษณะของความรุนแรงที่ร้ายแรงที่สุดของความรุนแรงทั้งหลาย
เพราะว่าเป็นการตัดโอกาสในการเจริญสมณธรรมของพระสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนา
เถรวาทได้ปรากฏกรณีที่พระสงฆ์ถูกฆ่าจนถึงขั้นมรณภาพนั้น ดังนี้

๑. กรณีอำมาตย์ของพระเจ้าอโศกมหาราชประหารพระสงฆ์

ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พวกเดียรถีย์ได้เสื่อมลาภสักการะไม่ได้แม้กระทั่ง
อาหารและเครื่องนุ่งห่มต่างๆ จึงเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาและต่างแสดงลัทธิของตน ว่า
“นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย”^{๖๐} บางพวกไม่ได้บวชอย่างถูกต้องตามพระวินัย ก็พากันโกนผมนุ่ง
ผ้ากาสาตัวรัดเองแล้วไปอยู่ตามวัดต่างๆ พร้อมทั้งเข้าร่วมอุโบสถ ปวารณา และสังฆกรรมอื่นๆ
เหมือนพระสงฆ์ทุกประการ พระสงฆ์ทั้งหลายที่ยึดมั่นในพระธรรมวินัยจึงไม่ยอมร่วมอุโบสถทำ
สังฆกรรมกับพวกเดียรถีย์ปลอมบวชทั้งหลาย ฝ่ายพวกเดียรถีย์แม้พระสงฆ์จะพยายามปราบปรามโดย
ธรรมวินัยก็ยังไม่ยอมอยู่ในข้อปฏิบัติที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัย ต่างพากันก่อเสียดจัญไรขึ้นเพื่อ

^{๕๙}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๓๓-๓๕.

^{๖๐}วิ.ม.หา.อ. (ไทย) ๑/๖๘.

บ้นทอนพระพุทธศาสนา เช่น บางพวกก็บำเรอไฟ (บูชาไฟ) บางพวกก็ย่างตน บางพวกก็บูชาพระอาทิตย์ บางพวกก็มั่งมันจะทำลายพระพุทธศาสนาอย่างเดียว

เหตุการณ์ได้ดำเนินบานปลายยิ่งขึ้น จนกระทั่งพระอารามหลวงคือวัดโศการามขาดอุโบสถไปถึง ๗ ปี เพราะพระสงฆ์ไม่ร่วมสังฆกรรมกับพวกเดียรฉัตร พระสงฆ์ทั้งหลายจึงตกลงกันนำเรื่องขึ้นถวายพระพรพระเจ้าอโศกมหาราชให้ทรงทราบ เมื่อพระองค์ทรงทราบจึงทรงรับสั่งอำมาตย์คนหนึ่งว่า “จงไปวิหารระงับอธิกรณ์ แล้วให้ภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ”^{๖๑} อำมาตย์นั้นไม่ได้ทูลถามถึงรายละเอียด จึงเกิดความสงสัยและไปปรึกษาเพื่อนอำมาตย์คนอื่นๆ ซึ่งอำมาตย์เหล่านั้นให้ความเห็นว่า “เราเข้าใจอย่างนี้ว่า พระราชาคงจะมีพระประสงค์ให้ฆ่าภิกษุผู้ไม่ยอมทำอุโบสถ เหมือนพวกราชบุรุษเมื่อปราบป้างจันตชนบทได้ราบคาบ ก็ฆ่าพวกโจร”^{๖๒} อำมาตย์นั้นจึงไปยังวัดโศการามนัดประชุมภิกษุสงฆ์และชี้แจงขอให้ร่วมทำอุโบสถกัน ฝ่ายพระสงฆ์ไม่ยอมร่วมลงสังฆกรรมกับพวกเดียรฉัตรโดยเมื่อพระสงฆ์ยืนยันเช่นนั้น อำมาตย์นั้นจึงเริ่มใช้ดาบตัดศีรษะของพระสงฆ์ โดยเริ่มตั้งแต่พระเถระลงมา

ในขณะนั้น พระติสสเถระผู้เป็นพระภาदार่วมกับพระเจ้าอโศกพอเห็นอำมาตย์นั้นเข้าใจผิดและปฏิบัติผิดอย่างนั้น จึงไปนั่งบนอาสนะใกล้อำมาตย์นั้นเอง อำมาตย์นั้นเมื่อตัดศีรษะพระสงฆ์จนไปถึงอาสนะของพระติสสเถระ จำพระเถระได้ไม่กล้าที่จะประหารจึงนำเรื่องเข้าไปกราบทูลพระเจ้าอโศกมหาราชให้ทรงทราบ เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชทรงทราบก็ทรงตกพระทัยตรัสขึ้นว่า “เฮ้ย ข้าใช้เจ้าไปฆ่าภิกษุหรือ”^{๖๓} เกิดความเร่าร้อนพระวรกายขึ้นในทันใด จึงรีบเสด็จไปวัดโศการามตรัสถามพระเถระว่า “พระคุณเจ้า อำมาตย์คนนี้อยมมิได้สั่งให้ทำอย่างนั้น บานี้จะตกแก่ใคร” ซึ่งผู้ที่สามารถวินิจฉัยประเด็นนี้ได้คือพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ โดยยกพุทธพจน์จากพระสูตร ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา ใจ”^{๖๔} พร้อมทั้งยกตติรชาดก ว่าด้วยเรื่องนกกระทาที่เป็นนกต่อ ขึ้นมาชี้แจงประกอบพระเจ้าอโศกมหาราชได้คลายความกังวล ทรงเรียนรู้ทำความเข้าใจหลักการของพุทธศาสนาและทรงชำระพระศาสนาให้หมดจดจากพวกเดียรฉัตรปลอมบวชซึ่งมีจำนวนถึง ๖๐,๐๐๐ คน ให้ประชุมสงฆ์ที่เหลือจำนวน ๖,๐๐๐,๐๐๐ รูป และทรงเป็นประธานในการสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๓ (ตติยสังคายนา)^{๖๕}

^{๖๑}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๖๙.

^{๖๒}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๖๙.

^{๖๓}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๗๑.

^{๖๔}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๗๗.

^{๖๕}ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๗๑-๘๐.

จะเห็นว่า กรณีนี้เป็นความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่เกิดจากการใช้อำนาจโดยไม่รัดกุมของรัฐ ไม่ตรึงตรองรายละเอียดให้ถี่ถ้วนรอบด้านก่อน กลับดำเนินการแก้ไขปัญหาคณะสงฆ์ตามความรู้สึกนึกคิดของตน โดยการใช้ความรุนแรงถึงขั้นประหารชีวิต ส่งผลให้พระเถระหลายรูปในสมัยนั้นต้องมรณภาพอย่างไม่เป็นธรรม แม้ภายหลังจะส่งผลให้เกิดการชำระพระศาสนาและการสังคายนา ซึ่งจะมองว่าเป็นผลดีจากความรุนแรงไม่ได้ เพราะเมื่อพิจารณาโดยถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่า ในตัวของความรุนแรงย่อมไม่มีคุณค่าที่ควรแก่การให้การยอมรับได้เลยว่าเป็นสิ่งที่ดี หรือเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาให้เกิดขึ้นกับตนเอง

๒. กรณีโจร ๕๐๐ คน สังหารพระโมคคัลลานะ

กรณีดังกล่าวปรากฏในอรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท^{๖๖} ใจความว่า สมัยหนึ่ง อัญเดียรถียได้เสื่อมลาภลง เมื่อปรึกษาร่วมกันแล้วจึงทราบสาเหตุที่เสื่อมลาภนั้นเพราะชาวเมืองหันไปนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งสาเหตุที่คนเลื่อมใสพระพุทธศาสนาก็เพราะฟังธรรมจากพระโมคคัลลานะ จึงจำอุปัฏฐากของตนด้วยทรัพย์ ๑,๐๐๐ กหาปณะ ให้ตามไปฆ่าพระโมคคัลลานะ ในขณะที่พระโมคคัลลานะได้พำนักอยู่ที่บ้านกาฬสัลา พวกโจรได้พยายามฆ่าพระโมคคัลลานะถึง ๓ ครั้งด้วยกันจึงฆ่าได้สำเร็จ โดยในครั้งแรกนั้นพระโมคคัลลานะได้หนีไปทางช่องกุญแจ ครั้งที่สองได้หนีไปทางอากาศ และครั้งสุดท้ายท่านได้พิจารณาเห็นบุญกรรมของตนจึงยอมให้โจรเหล่านั้นฆ่า ในอรรถกถาพรรณนาความตอนนี้ไว้ว่า “พระเถระทราบภาวะคือการชักมาแห่งกรรมอันตนทำไว้แล้ว จึงมิได้หลบเลี่ยง พวกโจรไปจับพระเถระได้แล้ว ทุบกระดูกทั้งหลายของท่านให้แตกยับเป็นชิ้น ประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหัก ทีนี้พวกโจรเหวี่ยงท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่งหนึ่ง ด้วยสำคัญว่าตายแล้วก็หลีกไป”^{๖๗} เมื่อพวกโจรหลีกไปแล้วพระเถระได้ประสานกายด้วยฤทธิ์แล้วเดินทางไปทูลลา พระพุทธเจ้าและกลับมาปรีนิพพาน ณ กาฬสัลา ดังเดิม

๓. กรณีภิกษุฆ่าตัวตาย

นอกจากการถูกผู้อื่นฆ่าแล้ว ได้ปรากฏว่ามีกรณีที่ภิกษุฆ่าตัวตายปรากฏในพระวินัยปิฎก ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ใจความว่า ณ ภูฏาครศาเล ปามหาวัน เขตเมืองเวสาลี หลังจากพระพุทธเจ้าทรงแสดงอสุภกรรมฐานให้ฟังแล้วเสด็จไปหลีกเร้นเพียงพระองค์เดียว ๓๐ วัน ภิกษุบางพวกไม่ได้ไตร่ตรองโดยแยบคาย เกิดความเบื่อหน่ายในร่างกายและชีวิตได้จ้างให้คนฆ่าตัวตายตนเอง ซึ่งในเนื้อหาใช้สำนวนการฆ่าด้วยคำว่า “พรากรายมมนุษย์” เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับมาได้ทรงทราบเหตุดังกล่าวจึงทรงเรียกประชุมสงฆ์และแสดงกรรมฐานที่ง่ายต่อการปฏิบัติคือ

^{๖๖}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๒-๖๔.

^{๖๗}ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๖๓.

อานาปานสติกรรมฐาน จากนั้นได้ทรงบัญญัติสิกขาบทในกรณีนี้ว่า “ก็ ภิกษุใดจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสวงหาศีตราอันจะพรากกายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้”^{๖๘}

จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าหมายเอาการฆ่าด้วยความจงใจเท่านั้น การฆ่าด้วยเจตนาและการพยายามฆ่าจนสำเร็จในทางพระวินัยปรับอาบัติขั้นเด็ดขาดคือปาราชิก ส่วนกรณีที่จงใจฆ่าแต่การกระทำนั้นไม่สำเร็จทรงปรับอาบัติสังฆาติเสสและอาบัติอื่นๆที่เพลาลงมาตามแต่กรณี การบัญญัติอาบัติปาราชิกดังกล่าวได้ครอบคลุมถึงการฆ่าผู้อื่นด้วย ในบทภาษนียของปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ ได้พรรณนาลักษณะการฆ่าหลายรูปแบบด้วยกัน ได้แก่ การฆ่าด้วยตนเอง, การสั่งทูตให้ฆ่า, การกระทำการพูดหรือการใช้สัญลักษณ์ต่างๆให้ผู้อื่นยินดีในความตายหรือตรอมใจตาย, การฆ่าด้วยอุบาย คืออาวุธ กับดัก หลุมพราง ยาพิษ และวัสดุต่างๆอันทำให้เขาตาย, การหลอกลวงให้ตกอยู่ในอันตรายจนถึงแก่ความตาย^{๖๙} รูปแบบของการฆ่าเหล่านี้เป็นรูปแบบจากกรณีของการฆ่าที่เกิดขึ้นในสังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงปรับอาบัติปาราชิกแก่ภิกษุที่ฆ่ามนุษย์ได้แก่ทั้งการฆ่าภิกษุด้วยกันและการฆ่าคฤหัสถ์ด้วย ส่วนในกรณีการฆ่าอมนุษย์ พระพุทธเจ้าทรงปรับอาบัติสังฆาติเสสเท่านั้น

๓.๒.๓ การข่มขืนกระทำชำเรา

การข่มขืนกระทำชำเรา เป็นความรุนแรงอีกลักษณะหนึ่งที่มีการขึ้นใจและล่วงละเมิดทางเพศ ซึ่งก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานและความหม่นหมองแก่จิตใจของผู้ถูกระทำ ในสมัยพุทธกาลก็ปรากฏว่ามีกรณีที่พระสงฆ์ถูกทำร้ายด้วยความรุนแรงลักษณะดังกล่าวเช่นกัน โดยเฉพาะกรณีของภิกษุณี แม้ในเบื้องต้นพระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อป้องกันอันตรายจากการถูกระทำมีติมิร้าย เช่น ปรับอาบัติสังฆาติเสสที่ชื่อว่า ปฐมาปัตติกะ^{๗๐} นิสสารณียะ^{๗๑} แก่ภิกษุณีผู้เที่ยวไปรูปเดียว ถึงกระนั้นก็มีอันให้ต้องเพิ่มอนุบัญญัติเพราะมีกรณีที่ภิกษุณีถูกข่มขืนในระหว่างการเดินทาง

๑. กรณีภิกษุณี ๒ รูป

กรณีนี้ปรากฏในพระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ สังฆาติเสสสิกขาบทที่ ๓ เรื่องภิกษุณี ๒ รูป^{๗๒} ใจความว่า ภิกษุณี ๒ รูป กำลังเดินทางจากเมืองสาเกตไปเมืองสาวัตถี

^{๖๘}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๗/๑๓๙.

^{๖๙}ดูรายละเอียด. วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗๓-๑๙๒/๑๔๓-๑๗๖.

^{๗๐}คำว่า **ปฐมาปัตติกะ** คือ ต้องอาบัติพร้อมกับการล่วงละเมิดวัตถุโดยไม่ต้องสวดสมณูภาสน์. วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๖๘๔/๓๓.

^{๗๑}คำว่า **นิสสารณียะ** ได้แก่ ทำให้ถูกขับออกจากหมู่. วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๖๘๔/๓๓.

^{๗๒}วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๖๘๘/๓๖-๓๗.

ในระหว่างทางต้องข้ามแม่น้ำแห่งหนึ่ง จึงได้วานให้นายเรือ ๒ คน ไปส่งอีกฟาก แต่นายเรืออ้างว่าไม่สามารถไปส่งพร้อมกันทั้ง ๒ รูป ได้ เมื่อเช่นนั้นภิกษุณีรูปหนึ่งจึงต้องข้ามฟากไปก่อน เมื่อข้ามไปถึงอีกฝั่งหนึ่งแล้วปรากฏว่านายเรือที่ไปส่งได้ข่มขืนภิกษุณีรูปนั้น และนายเรือที่อยู่ฝั่งเดิมก็ข่มขืนภิกษุณีอีกรูปที่กำลังรอข้ามฟากอยู่ ภิกษุทั้งหลายได้นำเรื่องนี้กราบทูลแด่พระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบจึงทรงให้ประชุมสงฆ์ และบัญญัติอนุบัญญัติเพิ่มเติม ว่า “ภิกษุณีใดไปสู่ละแวกหมู่บ้านรูปเดียว หรือข้ามฝั่งแม่น้ำรูปเดียว แม้ภิกษุณีนี้ก็ต้องธรรมคือสังฆาภิเสกที่ชื่อว่าปฐมาปัตติกะ นิสสารณียะ”^{๗๓}

นอกจากกรณีการเดินทางรูปเดียว และการข้ามฝั่งแม่น้ำรูปเดียวแล้ว ยังมีอนุบัญญัติเพิ่มเติมอีก ๒ กรณี คือ ๑) การออกไปพักแรมอยู่เพียงรูปเดียว กรณีนี้เกิดจากการที่ภิกษุณีรูปหนึ่งเกรงว่าเจ้าของบ้านที่เหล่าภิกษุณีไปพำนักรจะทำมิติมิร้ายแก่ตน ในตอนกลางคืนจึงแอบไปพักที่อื่นเพียงรูปเดียว ๒) การปลีกตัวออกจากหมู่คณะอยู่เพียงรูปเดียว กรณีนี้เกิดจากการที่ภิกษุณีรูปหนึ่งในระหว่างเดินทางได้ปวดอุจจาระ จึงปลีกตัวออกจากหมู่เข้าไปในป่าโดยมิได้บอกใคร และนางก็ถูกคนหลายคนข่มขืนในป่านั้น^{๗๔}

๒. กรณีนางอุบลวรรณาเถรี

การที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้ภิกษุณีต้องจำพรรษาในอาวาสที่มีภิกษุสงฆ์นั้นก็เพื่อสวัสดิภาพของภิกษุณีทั้งหลาย การอยู่เพียงรูปเดียวในบางครั้งก็ไม่ถือว่าเป็นอาบัติหากอยู่ลำพังในเสนาสนะของตนภายในอาวาสของเหล่าภิกษุณีสงฆ์ ถึงแม้การอยู่ในเสนาสนะของตนเพียงลำพังจะไม่ใช่อาบัติแต่อย่างใด สำหรับภิกษุณีแล้วยังถือว่ามียันตรายที่ต้องคอยระแวดระวังอยู่เสมอ นางอุบลวรรณาเถรีเป็นพระชีนาสพ วันหนึ่งมาณพคนหนึ่งซึ่งหลงรักนางมานานได้แอบเข้าไปข่มขืนในกุฏิของนาง เมื่อนางกลับจากบิณฑบาตและฉันอาหารเสร็จจึงเข้าไปในกุฏิของตน มาณพนั้นได้ออกมาข่มขืนกระทำชำเรา นาง ภิกษุณีทั้งหลายได้นำเรื่องนี้ไปบอกแก่ภิกษุสงฆ์ ภิกษุสงฆ์กราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้าได้ทรงวินิจฉัยในกรณีนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุณีอุบลวรรณานี้ไม่ยินดี ไม่ต้องอาบัติ”^{๗๕}

ในพระวินัยนั้นการปรับอาบัติปาราชิกในกรณีเสพเมถุนหมายเอาเฉพาะผู้เกิดความยินดีในการเสพเมถุนเท่านั้น หากไม่มีความยินดีในการเสพหรือฝันว่าได้เสพเมถุนก็ไม่ต้องอาบัติ กรณีการถูกข่มขืนกระทำชำเรา การถูกล่วงละเมิดโดยไม่รู้สีกตัว การถูกบีบบังคับให้เสพเมถุนและไม่มี ความยินดีในขณะเสพ ดังนี้ไม่เป็นอาบัติ มีเรื่องของพระชรัตารูปหนึ่ง ที่ปรากฏใน พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ เป็นตัวอย่าง ความว่า สมัยนั้น พระชรัตารูปหนึ่งเดินทางไปเยี่ยม

^{๗๓}วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๖๘๘/๓๖-๓๗.

^{๗๔}ดูรายละเอียด. วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๖๘๙-๖๙๐/๓๗-๓๘.

^{๗๕}วิ.มहा. (ไทย) ๑/๖๘/๕๖-๕๗.

อดีตภรรยา ได้ถูกอดีตภรรยาบังคับให้สีก แต่ท่านขัดขืน เดินถอยหนีและล้มลง นางได้ขึ้นคร่อมองคอขาดของท่าน ท่านเกิดความกังวลใจจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าได้ทรงวินิจฉัยว่าท่านไม่มีความยินดีจึงไม่ต้องอาบัติ^{๗๖}

๓.๓ กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ลักษณะความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท สามารถจำแนกออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ ๑) การกล่าวหาใส่ร้าย ๒) การด่าทอ ๓) การกล่าวดูหมิ่นเหยียดหยาม

๓.๓.๑ การกล่าวหาใส่ร้าย

การกล่าวหาใส่ร้ายพระสงฆ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลนั้น มีกรณีใหญ่ๆคือ กรณีที่ต่างลัทธิกล่าวหาใส่ร้ายพระสงฆ์อันมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข และกรณีที่ภิกษุณีกล่าวต่อพระทัฬหฬลบุตรทั้งสองกรณีนี้มีสาเหตุต่างกันคือ ในกรณีแรกการกล่าวหาใส่ร้ายเกิดจากแรงผลักดันของความอิจฉาริษยาของเหล่าอัญญเดียรถีย์ผู้เสื่อมลาภสักการะ ส่วนกรณีหลังนั้นเกิดจากแรงผลักดันของความโกรธแค้นเข้าใจผิดว่าตนถูกกลั่นแกล้ง

๑. กรณีนางสุนทรีปริพาชกา

กรณีนี้ปรากฏในสุนทรีสูตร^{๗๗} ใจความว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ วัดพระเชตะวัน เมืองสาวัตถี ลาภสักการะเกิดขึ้นกับพุทธศาสนาเป็นอันมาก ส่วนลัทธิอื่นได้เสื่อมลาภลง เพราะเหตุนี้พวกอัญญเดียรถีย์รู้สึกวาทนถูกขัดผลประโยชน์ จึงวางแผนจะใส่ร้ายทำลายชื่อเสียง (discredit)พระพุทธศาสนา จ้างคนให้ฆ่านางสุนทรีผู้เป็นลูกศิษย์แล้วเอาศพไปหมกไว้ในกองขยะใกล้วัดพระเชตะวัน และไปแจ้งความแก่บ้านเมืองให้ออกตามหาโดยมีสถานที่ต้องสงสัยคือวัดพระเชตะวัน ขณะที่เจ้าพนักงานค้นหาอยู่นั้นฝ่ายตนก็ได้ชุดศพที่ฝังไว้ขึ้นมา แล้วใส่ความว่าพระสงฆ์ในวัดพระเชตะวันเป็นผู้ฆ่านางสุนทรี เพื่อกระพือข่าวให้ดังขึ้น ได้เอาศพแห่ประกาศไปทั่วกรุงสาวัตถี แผนการของอัญญเดียรถีย์ปริพาชกสำเร็จเกินคาด ชาวเมืองต่างออกมาวิพากษ์วิจารณ์กรณีดังกล่าวอย่างอื้ออึง ชาวเมืองได้เสื่อมศรัทธาจากพระพุทธศาสนา พระสงฆ์เข้าไปบิณฑบาตในเมืองต่างถูกชาวเมืองเบียดเบียนด่าว่าด้วยคำหยาบคายเสียๆหายๆ พระสงฆ์นำเรื่องดังกล่าวกราบทูลต่อพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้าเมื่อทราบปัญหาได้ทรงแก้ไขด้วยท่าทีที่ไม่รุนแรง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการโต้เถียงกับชาวบ้าน จึงทรงประพันธ์คาถาให้พระสงฆ์ท่องเวลาที่ถูกผู้คนด่าว่า คาถามีความว่า

^{๗๖}วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๘๒/๗๓.

^{๗๗}ญ.อุ. (ไทย) ๒๕/๓๘/๒๔๖-๒๕๐.

“คนที่ชอบกล่าวคำไม่จริง
หรือคนที่ทำความชั่วแล้วกล่าวว่า
‘ฉันไม่ได้ทำ’ ต่างก็ตกรอก
คน ๒ จำพวกนั้น ต่างก็มีกรรมชั่ว
ตายไปแล้วมีคติเท่าเทียมกันในโลกหน้า”^{๗๘}

ชาวเมืองได้นิคมถาตังกล่าวจากพระสงฆ์ เกิดความฉงนใจตั้งข้อสงสัยว่าพระอภัยมณี
สงฆ์จะไม่ได้กระทำเหตุดังกล่าว จึงได้กลับมาเลื่อมใสพุทธศาสนาดังเดิม ในตอนนี้อรรถกถาได้
พรรณนาบทสรุปไว้ใจความว่า พระราชาได้ส่งราชบุรุษออกสืบคดีดังกล่าว ขณะนั้นพวกนักเลงที่เป็น
ฆาตรกรได้ดื่มสุราแล้วทะเลาะกันเสียงดังทำให้เผลอล่วงเรื่องการฆาตกรรมออกมา เจ้าหน้าที่ได้จับ
นักเลงเหล่านั้นไปสอบสวน พวกนักเลงได้รับสารภาพและขัดทอดถึงอัญญเดียรถีย์ผู้จางวานฆ่า
พระราชาจึงให้จับอัญญเดียรถีย์มาดำเนินคดีตามกฎหมาย^{๗๙}

๒. กรณีนางจิญจมาณวิกาใส่ร้ายพระพุทธเจ้า

กรณีนี้ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบท ความว่า ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงประทับ
อยู่ที่พระเชตวัน ก็ปรากฏว่าลามกสักการะได้เกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ซึ่งในทางกลับกัน
ลามกสักการะของพวกเดียรถีย์ได้เสื่อมลง เป็นเหตุให้เดียรถีย์ทั้งหลายไม่พอใจและพยายามประกาศ
ในที่สาธารณะพาดพิงถึงพระพุทธเจ้าความว่า พระโคตมเท่านั้นหรือเป็นพระพุทธเจ้า แม้พวกเราที่เป็น
พระพุทธเจ้าได้เหมือนกัน ทานที่ทำกับพระโคตมเท่านั้นหรือมีผลมาก แม้ทานที่ทำในพวกเราก็มีผล
มากเหมือนกัน ทำทานกับพวกเราบ้างเถิด^{๘๐} เมื่อพยายามอยู่เช่นนี้ยังไม่เป็นผลสำเร็จ จึงประชุมกัน
ออกอุบายเพื่อทำลายศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธเจ้าโดยกล่าว ว่า “พวกเราพึงยังโทษ
ให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคตม ในระหว่างมนุษย์ทั้งหลาย พึงยังลามกให้ฉิบหาย โดยอุบายอะไร
หนอแล”^{๘๑} จากนั้นจึงได้ข้อตกลงว่าจะใช้ลูกศิษย์คือนางจิญจมาณวิกาซึ่งมีรูปร่างหน้าตาสะสวย
เป็นเครื่องมือในการจัดการเรื่องนี้ ครั้นต่อมาเมื่อนางจิญจมาณวิกาเข้าไปไหว้ พวกเดียรถีย์ก็สรรสร้าง
เป็นตึกหน้าเศร้าไม่พูดไม่จาด้วย นางจิญจมาณวิกาจึงถามถึงสาเหตุที่พวกเดียรถีย์เป็นอย่างนั้น
พวกเดียรถีย์จึงได้เล่าให้ฟังว่า “น้องหญิง เจ้าย่อมไม่ทราบซึ่งพระสมณโคตม ผู้เบียดเบียนเราทั้งหลาย
เที่ยวทำเราทั้งหลายให้เสื่อมลามกสักการะหรือ”^{๘๒} และได้ขอให้นางช่วยทำตามอุบายที่วางไว้ เมื่อนาง

^{๗๘}พ.อ. (ไทย) ๒๕/๓๘/๒๔๘-๒๔๙.

^{๗๙}ดูรายละเอียด พ.อ. (ไทย) ๒/๔๓๓-๔๓๖.

^{๘๐}ดูรายละเอียดใน พ.อ. (ไทย) ๒/๑๖๙.

^{๘๑}พ.อ. (ไทย) ๒/๑๖๙.

^{๘๒}พ.อ. (ไทย) ๒/๑๗๐.

จิณฺณมาณวิกาทรบอย่างนั้นจึงอาสาช่วยอาจารย์ของตน ซึ่งอุบายในครั้งนี้คือ เมื่อผู้คนที่ทั้งหลายฟังธรรมเสร็จและกำลังออกไปจากพระเชตวัน นางก็ได้แต่งตัวสวยงามมีมือถือดอกไม้ของหอมต่างๆ เดินสวนเข้าไปในพระเชตวัน เมื่อมีคนถามว่า “จะไปที่ไหนในเวลานี้” นางก็แสร้งตอบว่า “ประโยชน์อะไรแก่ท่านทั้งหลายด้วยที่ที่เราไป” แล้วเข้าไปพักค้างคืนในวัดของพวกเดียรธียใกล้วัดพระเชตวัน ครั้นในตอนเช้าก็ทำที่เป็นเหมือนเดินออกมาจากวัดพระเชตวัน เมื่อมีคนถามว่า “เธอไปอยู่ไหนมา” นางก็แสร้งตอบว่า “ประโยชน์อะไรแก่ท่านทั้งหลายด้วยที่ที่เราอยู่” นางได้เข้าออกวัดพระเชตวัน เช่นนี้เป็นเวลา ๒ เดือน ต่อมาเมื่อมีคนถามจึงตอบว่า “เราอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดมในพระเชตวัน”^{๘๓} สร้างความฉงนให้แก่พุทธศาสนิกชนในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก

ต่อมา เมื่อผ่านไป ๓-๔ เดือน นางก็เอาผ้าพันท้องตัวเองแสดงท่าทีให้คนหลงเชื่อว่าเป็นตั้งครรภ์กับพระพุทธเจ้า เมื่อเวลาผ่านไป ๘-๙ เดือน ก็ผูกไม้ทรงกลมไว้หน้าท้องและใส่ชุดผ้าคลุมหุบมือหุบเท้าให้บวม เพื่อแสดงอาการว่าตนเองท้องแก่แล้ว ในเวลาเย็น ขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่บนธรรมาสน์ นางได้เข้าไป ณ โรงแสดงธรรม ยืนต่อหน้าพระพักตร์พระพุทธเจ้าแล้ว กล่าวหาใส่ร้ายพระพุทธเจ้าต่อหน้าพุทธบริษัทความว่า “พระพุทธเจ้าดีแต่สอนคนอื่นไปวัน ๆ ทำหม่อมฉันท้องแล้วไม่รู้จักเหลียวแลใส่พระทัย ถ้าพระองค์ไม่รู้จักจัดแจงอะไรก็ควรจะสั่งให้คนอื่นทำบ้าง นี่พระองค์รู้จักแต่จะอภิมรณเท่านั้น”^{๘๔} ในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบท ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนี้อย่างละเอียดว่า การกระทำของนางเป็นเหมือนพยายามจับก้อนคุปปาสีดวงจันทร์ พระพุทธเจ้าทรงงดการแสดงธรรมแล้วตรัสกับนางด้วยท่าทีที่ไม่หว่านล้อม (บันลืออย่างสีหะ) ว่า “น้องหญิง คำที่เจ้ากล่าวแล้วจะจริงหรือไม่ เราและเจ้าเท่านั้นย่อมรู้”^{๘๕} เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสจบลง ลมได้พัดเว้าผ้าคลุมของนาง ไม้ที่ผูกไว้หน้าท้องได้ขาดและหล่นลงทับปลายเท้าของนางแตกทั้ง ๒ ข้าง เหตุการณ์นี้ในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบทพรรณนาไว้ว่าท้าวสักกะกับเทพบุตร ๔ องค์ ได้แปลงเป็นหนุมากัดสายมัดไม้กลมของนาง เพื่อชำระเรื่องนี้ให้กระจ่าง ทันใดที่ความจริงปรากฏว่านางกล่าวหาใส่ร้ายพระพุทธเจ้า มนุษย์ทั้งหลายต่างหุบตีและช่วยกันจับนางฉุดกระชากลากออกไปจากวัดพระเชตวัน เมื่อนางล้มคลอนจึกซุ (ล้มสาวยตา) ของพระพุทธเจ้าไป นางก็เสียชีวิตและไปเกิดในอเวจี อรรถกถากล่าวไว้ว่านางถูกธรณีสูบ ความว่า “ในเวลานางล่วงคลองพระเนตรของพระตถาคตไป แผ่นดินใหญ่แตกแยกให้ช่องแล้ว เปลวไฟตั้งขึ้นจากอเวจี นางจิณฺณมาณวิกานั้นไปเกิดในอเวจี”^{๘๖} หลังจากเหตุการณ์นั้น ลากสักการะของพวกเดียรธียได้เสื่อมลงกว่าแต่ก่อน พระพุทธเจ้าทรงยกกรณีดังกล่าวขึ้นแสดงธรรมเป็นอุทาหรณ์แก่พระสาวกและประชาชนทั้งหลาย ทรงแสดงอดีตชาติที่เป็นสาเหตุให้

^{๘๓}พ.อุ.อ. (ไทย) ๒/๑๗๐.

^{๘๔}ดูรายละเอียดใน พ.อุ.อ. (ไทย) ๒/๑๗๑.

^{๘๕}พ.อุ.อ. (ไทย) ๒/๑๗๑.

^{๘๖}พ.อุ.อ. (ไทย) ๒/๑๗๑.

นางจิญจมาณวิกาต้องประสบเคราะห์กรรมเช่นนี้ และตรัสข้อคิดจากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ขึ้นชื่อว่าบาปกรรมอันบุคคลผู้ละคำสัตย์ซึ่งเป็นธรรมอย่างเอกแล้วดำรงอยู่ในมูสาวาท ผู้มีปรโลกอันสละแล้วไม่พึงทำยอมไม่มี”^{๘๗}

จะเห็นได้ว่า เหตุการณ์นี้เป็นเหตุการณ์ที่สร้างความสั่นคลอนต่อศรัทธาปสาทะของพุทธศาสนิกชนในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก เป็นความรุนแรงทางใจคือการอิจฉาริยาพยาบาลแล้วนำไปสู่ความรุนแรงทางวาจาคือการกล่าวหาใส่ร้าย สุดท้ายแล้วก็นำไปสู่ความรุนแรงทางกายคือการทุบตีและถูกธรณีสูบจนกระทั่งนางจิญจมาณวิกาเสียชีวิต ความรุนแรงไม่ว่าเกิดขึ้นทางใดหรือกับใครก็ไม่สร้างประโยชน์อะไรเลยทั้งแก่ตนและคนอื่น เหตุการณ์นี้มีความโดดเด่นคือเป็นความรุนแรงทางวาจาที่เกิดจากการกล่าวหาใส่ร้ายผู้บริสุทธิ์คือพระพุทธเจ้า ผู้บงการคือเดียรฉัตรก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร ช้ำยังเสียชื่อเสียงเสียลาภสักการะ นางจิญจมาณวิกาผู้ลงมือกระทำก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร ช้ำยังต้องมาเสียชีวิต พระพุทธเจ้าผู้ถูกใส่ร้ายก็ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากเหตุการณ์ดังกล่าว และต้องประสบกับข้อครหาเคลือบแคลงสงสัยจากคนทั่วไปเป็นเวลาถึง ๔ เดือน เพราะฉะนั้น ในกรณีนี้จึงเป็นความรุนแรงที่สร้างความสูญเสียแก่ทุกฝ่าย คือ ทั้งผู้บงการ ผู้กระทำการใส่ร้าย และผู้ถูกกล่าวหาใส่ร้าย

๓. กรณีใส่ร้ายพระทพพมัลลบุตร

การกล่าวดูพระทพพมัลลบุตรเถระนั้น ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ใจความว่า พระทพพมัลลบุตรเป็นพระชีนาสพ และเป็นผู้นำที่จัดสรรผลประโยชน์ภายในคณะสงฆ์ในสมัยนั้น พระบวชใหม่สองรูปคือพระเมตติยะและพระภุมมชกะ แค้นใจที่ไปรับบิณฑบาตที่บ้านคหบดีแล้วได้อาหารที่ไม่น่าพอใจ สาเหตุของความแค้นนั้นเนื่องจากว่าก่อนวันที่จะเข้าไปบิณฑบาตพระใหม่ทั้งสองรูปสังเกตเห็นว่าคหบดีได้เข้าไปหาพระทพพมัลลบุตร จึงคิดไปว่าที่ตนได้อาหารไม่น่าพอใจ เพราะพระทพพมัลลบุตรเป็นคนแนะนำให้ถวายอย่างนั้น จึงวางแผนใส่ร้ายพระทพพมัลลบุตร โดยใช้นางเมตติยาภิกษุณีเป็นเครื่องมือ จากนั้นได้วานนางเมตติยาภิกษุณีให้ช่วยก่อเหตุ นางเมตติยาภิกษุณีได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและกล่าวใส่ความว่าถูกพระทพพมัลลบุตรข่มขืนกระทำชำเรา พระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่าพระทพพมัลลบุตรเป็นพระชีนาสพไม่มีทางที่จะกระทำความชั่วได้ แต่เพื่อความบริสุทธิ์ของท่านประจักษ์แก่สังคมจึงได้ตรัสเรียกพระทพพมัลลบุตรมาสอบสวน ความจริงจึงได้เปิดเผยแก่คณะสงฆ์ว่าพระทพพมัลลบุตรเป็นผู้บริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าได้ทรงตัดสินให้ทำการสึกนางเมตติยาภิกษุณี พระเมตติยะและพระภุมมชกะได้ออกมาปกป้องนางและยอมรับผิดชอบหน้าคณะสงฆ์ ทั้งสองถูกพระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ตีเตียน เมื่อจบการวินิจฉัยพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอาบัติสังฆาติเสสว่าด้วยการโจทก์ด้วยอาบัติไม่มีมูล ความว่า

“ก็ ภิกษุใด ชัดเคื่อง มีโทษะ ไม่แช่มชื่น อ้างเอาบางส่วนแห่งอภิกษณ์เรื่องอื่นเป็นเลศใส่ความภิกษุด้วยอาบัติปาราชิก โดยมุ่งหมายว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ภิกษุนั้นพ้นจากพรหมจรรย์นี้ได้ ครั้นสมัยต่อนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งโจทก์ตามไม่โจทก์ตาม อภิกษณ์นั้นเป็นอภิกษณ์เรื่องอื่น อ้างเอาบางส่วนเป็นเลศ และภิกษุยอมรับผิด เป็นสังฆาติเสส”^{๘๘}

พระทัฬหฬลบุตรเป็นพระอริยบุคคล บรรลุพระอรหัตตผลตั้งแต่อายุ ๗ ขวบ กรณีการกล่าวใส่ร้ายพระอริยเจ้านี้ ในพระอภิธรรมปิฎก พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวิบากเอาไว้ว่า “สัตว์ผู้เจริญเหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต ประกอบด้วยวจีทุจริต ประกอบด้วยมโนทุจริต กล่าวใส่ร้ายพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ สมาทานมิจฉาทิฏฐิกรรม สัตว์เหล่านั้นหลังจากตายแล้วก็เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”^{๘๙}

ส่วนในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ฉบับภาษาบาลี ภาค ๒ มีหลักฐานเกี่ยวกับการกล่าวใส่ร้ายพระอริยเจ้าไว้เช่นกัน โดยจำแนกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) การกล่าวร้ายด้วยอันติมัตถุ^{๙๐} ได้แก่ การกล่าวร้ายพระอริยเจ้าด้วยอาบัติถึงขั้นปาราชิก เช่น กล่าวว่า “ท่านไม่ใช่สมณะ” ว่า “ท่านไม่ใช่พระ” เป็นต้น

๒) การกล่าวร้ายด้วยการลบล้างคุณ^{๙๑} ได้แก่ การกล่าวร้ายด้วยการดูถูกศักยภาพและสติปัญญา เช่น กล่าวว่า “อย่างท่านนี้รี จะมีมรรคมีผลอะไร” ว่า “พระพวกนี้ เอาดีไม่ได้ ไม่มีมรรคผลคุณวิเศษอะไรเลย” เป็นต้น

การที่นางเมตติยาภิกษุณีกล่าวหาใส่ร้ายพระทัฬหฬลบุตรว่าท่านข่มขืนตนนั้น ถือว่าเป็นการว่าร้ายพระอริยสงฆ์ด้วยอันติมัตถุคืออาบัติปาราชิก ซึ่งในปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค พรรณนาถึงโทษของการกล่าวร้ายพระอริยเจ้าไว้ว่า การกล่าวร้ายโดยรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ก็ถือว่าเป็นอริยุปาท มีวิบากเป็นกรรมหนักห้ามสวรรค์ห้ามมรรคผล แต่เป็นกรรมที่ยัง “แก้ไขได้”^{๙๒} ด้วยการขอขมาให้ท่านยกโทษให้หรือถ้าท่านปรินิพพานแล้วก็ต้องไปแสดงการขอขมาต่อหน้าหลุมศพของท่าน^{๙๓} กรรมจึงจะเป็นอันระงับกลับเป็นปกติดังเดิม

^{๘๘}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙๒/๔๓๒.

^{๘๙}อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๓๐/๕๓๓.

^{๙๐}“นตถิ อิมสฺ สมณธมฺโม อสฺสมณฺนา เอเตติ วทฺนโต อนตฺตมวตฺตุนา อุปวทติ”. วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๖๒.

^{๙๑}“นตถิ อิมสฺ ฌานํ วา วิโมกฺโข วา มคฺโค วา ผลํ วาติอาทินิ วทฺนโต คุณปรีทิสฺสนวเสน อุปวทติ”. วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๖๒.

^{๙๒}“สเทกิจฺฉํ ปน โหติ”. วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๖๒.

^{๙๓}ดูรายละเอียดใน วิสุทฺธิ. (บาลี) ๒/๖๒-๖๓.

๓.๓.๒ การด่าทอ

การด่าพระสงฆ์นั้น จากการศึกษาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีการด่าพระสงฆ์ด้วยคำหยาบคายต่างๆ เช่นคำว่า “สมณโกลัน” ว่า “พวกคนรับใช้ วรรณะต่ำ” เป็นต้น โดยเฉพาะการด่าด้วยชุดคำหยาบที่เรียกว่า อักโกสวัตถุ มีการศึกษา ดังต่อไปนี้

๑. กรณีของนางมาคันทียา

กรณีนี้เป็นการด่าด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐^{๔๔} ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท เรื่อง สามาวดี เนื้อความในอรรถกถากล่าวถึงนางมาคันทียา ผู้ก่อกวนในพระพุทธเจ้าด้วยเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าสบประมาทในความสวยงามของตน เมื่อได้รับการอุทเทสิกเป็นพระชายาของพระเจ้าอุเทนซึ่งเป็นพระราชารองราชย์ในกรุงโกสัมพี เมื่อได้ฐานะทางสังคมและอำนาจดังนี้แล้ว นางจึงหาทางกลั่นแกล้งนางสามาวดีพระชายาอีกองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทนซึ่งเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อกลั่นแกล้งไม่สำเร็จจึงผู้ก่อกวนในพระพุทธเจ้ายิ่งขึ้นได้วางแผนจ้างพวกทาสและกรรมกรผู้ไม่ศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้ตามด่าพระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ในขณะที่เข้าไปในเมือง ทาสและกรรมกรเหล่านั้นได้ด่าด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ มีผลทำให้พระอานนท์ต้องกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ลี้ภัยไปอยู่ในเมืองอื่น พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิเสธการเสนอแนะของพระอานนท์ด้วยให้เหตุผลว่า อธิกรณ์เกิดขึ้นที่ไหน เมื่ออธิกรณ์ระงับในที่นั้น จึงควรไปในที่อื่น แล้วทรงแสดงธรรมเปรียบพระองค์ดุจช้างศึกลงสู่สงครามซึ่งมีหน้าที่ที่ต้องอดทนต่อลูกศรอันมาจากทิศทั้ง ๔ การด่านั้นดำเนินไปเพียง ๗ วัน ก็สงบลงเนื่องจากไม่สามารถทำให้พระพุทธเจ้าเดือดร้อนได้^{๔๕}

ในกรณีดังกล่าวนี้สาเหตุของการด่ามาจากการกระทบกระทั่งทิฐิมานะของกันและกัน การไม่ยกย่องจุดเด่นและการดูถูกจุดด้อยของกันและกันก็เป็นเหตุนำมาซึ่งความเจ็บแค้นและความรุนแรงได้ เนื้อความที่ทำให้นางมาคันทียาผู้ก่อกวนในพระพุทธเจ้านั้นกล่าวว่า “เราแม้เห็นธิดามารทั้ง ๓ คือ นางตันหา นางราคา นางอรดี ก็ยังไม่มีความรักความพอใจ สรีระของนางมาคันทียานี้เป็นที่เต็มไปด้วยมูลและกรีส (อุจจาระ และปัสสาวะ) สิ่งที่เราเติมไปด้วยมูลและกรีสนี้ เราไม่อยากจะแตะต้อง แม้ด้วยเท้า”^{๔๖} ซึ่งในกรณีนี้อรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า ที่จริงพระพุทธเจ้าทรงทราบดีว่าเมื่อกล่าวอย่างนี้นางมาคันทียาจะผู้ก่อกวนในตน แต่สาเหตุที่ต้องกล่าวก็เพราะมุ่งให้เกิดมรรคผลแก่บิดามารดาของ

^{๔๔}อักโกสวัตถุ ๑๐ ประการ มีหลักฐานปรากฏในอรรถกถา ธรรมบท ว่าได้แก่การด่าว่า ๑) เจ้าเป็นโจร ๒) เจ้าเป็นคนพาล ๓) เจ้าเป็นคนหลง ๔) เจ้าเป็นอูฐ ๕) เจ้าเป็นโค ๖) เจ้าเป็นลา ๗) เจ้าเป็นสัตว์นรก ๘) เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ๙) สุกตของเจ้าไม่มี ๑๐) เจ้าหวังได้ทุกอย่างเดี๋ยว. ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๐๑.

^{๔๕}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๙๐-๒๑๒.

^{๔๖}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๐๑.

นางมาคันทียา เป็นธรรมาของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ทรงแสดงธรรมเพราะมุ่งผลคือการบรรลุธรรมเป็นหลักแม้ว่าบางครั้งจะมีผลกระทบในทางที่ไม่ดีเกิดขึ้นแก่ตนก็ตาม ซึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมจบลง มาคันทียพราหมณ์และภรรยา ก็บรรลุพระอรหัตผลและขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา^{๙๗}

๒. กรณีของขัมพูกาชีวก

กรณีนี้เป็นการด่าด้วยอักโกสวัตถุ ๔ ปราภฏในอรรถกถา ธรรมบท เรื่องขัมพูกาชีวกใจความว่า ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากุกสันธะ มีกุกุมพิกคนหนึ่งได้สร้างวิหารถวายพระเถระรูปหนึ่ง และอุปัฏฐากพระเถระนั้นเป็นประจำ วันหนึ่งมีพระชีนาสพรูปหนึ่งสัจจมาในแถบนั้น กุกุมพิกเห็นอิริยาบถที่สงบสัรมของท่านจึงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและนิมนต์ท่านให้เข้าไปพำนักในวิหารที่ท่านสร้างดังกล่าว ถวายภัตตาหารอันประณีตและผ้าสาฎกผืนใหญ่แล้วกราบเรียนท่านว่าให้ย้อมผ้าจีวรที่เก่า จะนำช่างกลับมาปลงผมให้ และจะให้คนหาเตียงมาให้ท่านจำวัด ภิกษุเจ้าถิ่นได้ฟังดังนั้นจึงโกรธเพราะกลัวพระชีนาสจะมาแย่งโยมอุปัฏฐากตน จึงเข้าไปด่าพระอรหันต์องค์นั้นด้วยอักโกสวัตถุ ๔ ว่า “แน่ะน้อง เจ้ากินอุจจาระเสียยิ่งดีกว่ากินข้าวของโยม เจ้าถอนผมด้วยแปรงตาลเสียยิ่งดีกว่าให้ช่างของโยมตัดผมให้ เจ้าเปลือยกายเสียยิ่งดีกว่านุ่งผ้าของโยม เจ้านอนกลางดินเสียยิ่งดีกว่านอนบนเตียงของโยม”^{๙๘} ฝ่ายพระอรหันต์คิดว่าไม่ยากให้ความเสียหายเกิดขึ้นกับพระเจ้าถิ่นไปมากกว่านี้เพราะตนเป็นเหตุ จึงได้แอบหนีไป พอรุ่งเช้าภิกษุเจ้าถิ่นใช้หลังเล็บเคาะระฆังเพราะกลัวท่านได้ยินแล้วเข้าไปบ้านกุกุมพิกแต่เพียงผู้เดียว เมื่อกุกุมพิกถามหาพระเถระจึงโกหกว่า “พระรูปนั้นขี้เกียจนอนตั้งแต่เมื่อวาน ป่านนี้ยังไม่ตื่นเลย” กุกุมพิกจึงฝากภัตตาหารมาถวายพระเถระแต่ด้วยความริษยากลัวว่าพระเถระจะไม่หนีไปจากวัดของตน ในระหว่างทางภิกษุเจ้าถิ่นจึงเทอาหารนั้นทิ้ง ด้วยบาปกรรมนั้นจึงส่งผลให้สมณธรรมที่บำเพ็ญมาเป็นระยะเวลาสองหมื่นปีก็ช่วยอะไรเขาไม่ได้ และได้เกิดเป็นคนไม่ชอบนุ่งห่มเสื้อผ้า ชอบนอนกลางดินกินกลางทราย ชอบกินอุจจาระเป็นอาหาร มารดาบิดาจึงฝากให้บวชในสำนักของอาชีวก มีชื่อว่า ขัมพูกาชีวก^{๙๙}

๓.๓.๓ การกล่าวดูหมิ่นเหยียดหยาม

การดูหมิ่นเหยียดหยามพระสงฆ์ มีกรณีศึกษาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลายกรณีด้วยกัน ซึ่งมีกรณีศึกษาดังต่อไปนี้

^{๙๗}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/ ๔๑.

^{๙๘}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๖๓.

^{๙๙}ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๔๖๒-๔๖๕.

๑. กรณีสามเณรวาสนะและสามเณรภารทวาชะ

ในอัครัญสูตร มีกรณีที่สามเณรวาสนะและสามเณรภารทวาชะเล่าถึงประสบการณ์ที่ตนถูกญาติ ๆ ด่าและเหยียดหยามถวายแด่พระพุทธเจ้า ซึ่งสิ่งที่พวกญาติยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการเหยียดหยามคือประเด็นเรื่องศาสนาชนชั้นวรรณะและชาติพันธุ์ เนื้อความของคำที่บ่งถึงประเด็นนี้ได้แก่น้ำใจที่พวกญาติกล่าวแก่สามเณร ว่า วรรณะที่ประเสริฐที่สุดคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรเป็นโอรสเกิดจากโอษฐ์ของพระพรหม เกิดจากพระพรหม เป็นผู้ซึ่งพระพรหมสร้างขึ้น เป็นทายาทของพระพรหม เจ้าทั้งวรรณะที่ดีที่สุดไปเข้าไปในวรรณะที่เลวทราม คือ สมณะโกลัน เป็นคนรับใช้ เป็นคนวรรณะต่ำ เป็นเผ่าของมาร เกิดจากพระบาทของพระพรหม^{๑๐๐} เมื่อได้ทรงสดับเรื่องราวแล้วพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงทัศนะเกี่ยวกับชนชั้นวรรณะว่ามนุษย์เราจะเป็นผู้ประเสริฐหรือเป็นผู้บริสุทธิ์นั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติตระกูลหรือชนชั้นวรรณะ แต่ขึ้นอยู่กับความประพฤติและการกระทำที่ประกอบด้วยคุณธรรม จากนั้นเพื่อให้เข้าใจถึงต้นกำเนิดของมนุษย์จึงได้ทรงแสดงการกำเนิดของโลกและสิ่งมีชีวิต ซึ่งเป็นไปตามระบบการวิวัฒนาการทางธรรมชาติ

ประเด็นเกี่ยวกับความขัดแย้งทางด้านศาสนา ชนชั้น และชาติพันธุ์ ถือว่าเป็นสาเหตุอีกประการที่ก่อให้เกิดความไม่สงบในสังคม เป็นสาเหตุแห่งการทะเลาะวิวาทและการด่าทอกันดังกล่าว ซึ่งในประเด็นเรื่องชนชั้นวรรณะนี้พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงให้น้ำหนักมากนัก แต่ทรงให้คุณค่าแก่การกระทำของบุคคลมากกว่า

๒. กรณีเวรัญชพราหมณ์

ในพระวินยปิฎก มหาวีถักได้ปรากฏเหตุการณ์ที่พราหมณ์เหยียดหยามพระพุทธเจ้าด้วยความเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าเป็นคนไม่รู้จักรายาททางสังคม กรณีดังกล่าวมีใจความดังนี้คือสมัยหนึ่ง เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ควงต้นสะเดา เขตเมืองเวรัญชา เวรัญชพราหมณ์ได้ยินกิตติศัพท์ของพระพุทธเจ้า จึงเข้าไปเฝ้าและติเตียนพระพุทธเจ้าว่า ไม่ไหวไม่ลูกรับคนเฒ่าคนแก่ ไม่เอื้อเพื่อเชื้อเชิญให้นั่ง พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลในข้อนี้ว่าพระองค์เป็นผู้แก่กว่าเพราะสามารถเจาะกระเปาะผองไขคืออวิชชาออกมาได้ก่อนใครอื่น พราหมณ์ได้กล่าวเหยียดหยามพระพุทธเจ้าว่าพระพุทธเจ้าเป็นคนไม่มีรสาชาติ ไม่มีสมบัติ สอนไม่ให้ทำ สอนให้ทำลาย เป็นคนช่างรังเกียจ เป็นคนช่างกำจัด เป็นคนช่างเผาผลาญ และเป็นคนไม่พูดไม่เกิด พระพุทธเจ้าได้ยอมรับในแต่ละข้อด้วยเหตุผลต่าง ๆ ดังนี้คือ

^{๑๐๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๓/๘๔.

ข้อที่ว่าเป็นคนไม่มีรสนชาติ ทรงยอมรับด้วยเหตุผลว่าพระองค์เป็นคนไม่มีรสนชาติจริง เพราะละรสนชาติ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ได้อย่างสิ้นเชิงแล้ว

ข้อที่ว่าเป็นคนไม่มีสมบัติ ทรงยอมรับด้วยเหตุผลว่าพระองค์เป็นคนไม่มีสมบัติจริง เพราะละสมบัติ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ได้อย่างสิ้นเชิงแล้ว

ข้อที่ว่าเป็นคนสอนไม่ให้เป็น ทำ ทรงยอมรับด้วยเหตุผลว่าพระองค์เป็นคนสอนไม่ให้เป็นจริง เพราะสอนไม่ให้เป็น กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต และบาปอกุศลทั้งปวง

ข้อที่ว่าเป็นคนสอนให้ทำลาย ทรงยอมรับด้วยเหตุผลว่าพระองค์เป็นคนสอนให้ทำลายจริง เพราะสอนให้ทำลาย ราคะ โทสะ โมหะ และบาปอกุศลทั้งปวง

ข้อที่ว่าเป็นคนช่างรังเกียจ ทรงยอมรับด้วยเหตุผลว่าพระองค์เป็นคนช่างรังเกียจจริง เพราะรังเกียจกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต และบาปอกุศลทั้งปวง

ข้อที่ว่าเป็นคนช่างกำจัด ทรงยอมรับด้วยเหตุผลว่าพระองค์เป็นคนช่างกำจัดจริง เพราะแสดงธรรมเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ และบาปอกุศลทั้งปวง

ข้อที่ว่าเป็นคนช่างเผผลาญ ทรงยอมรับด้วยเหตุผลว่าพระองค์เป็นคนช่างเผผลาญจริง เพราะกล่าวถึงบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย คือ กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริตว่า เป็นสิ่งที่ควรเผผลาญ และเรียกคนที่ละบาปอกุศลทั้งปวงได้แล้ว ว่า เป็นคนช่างเผผลาญ

ข้อที่ว่าเป็นคนไม่ผิดไม่เกิด ทรงยอมรับด้วยเหตุผลว่าพระองค์เป็นคนไม่ผิดไม่เกิดจริง เพราะเป็นผู้ละการอยู่ในครุฑและการเกิดใหม่ได้หมดแล้ว^{๑๐๑}

จะเห็นว่า ในกรณีของเวรัญชพราหมณ์ นี่เป็นการใช้ความรุนแรงทางวาจา กล่าวคือเป็นการเจตนาที่จะกล่าวดูหมิ่นให้พระพุทเจ้าเจ็บช้ำน้ำใจ ซึ่งประเด็นในการกล่าวดูหมิ่นของพราหมณ์นั้นเป็นประเด็นเกี่ยวกับมารยาททางสังคมในสมัยนั้นที่พวกพราหมณ์ยึดถือกัน พระพุทเจ้าได้ใช้วิธีการกล่าวโต้แย้ง โดยแปลงจากประเด็นการดูหมิ่นที่เสียหายมาสู่การกล่าวในความหมายใหม่ คือความหมายที่ดีขึ้นซึ่งแสดงถึงพระจริยาวัตรของพระองค์เอง

๓. กรณีอัมพัฏฐะมาณพ

อีกกรณีหนึ่ง นอกจากการเหยียดหยามด้วยเหตุผลคือมารยาททางสังคมแล้ว ยังมีการเหยียดหยามพระพุทเจ้าด้วยเหตุผลทางชาติพันธุ์ ซึ่งปรากฏในอัมพัฏฐะสูตร ใจความว่า สมัยหนึ่งเมื่อพระพุทเจ้าประทับอยู่ ณ บ้านอิจฉานังคละ อัมพัฏฐะมาณพศิษย์ของโปกขรชาติพราหมณ์ได้รับการยกย่องว่ามีชาติตระกูลดีและความรู้ดี เมื่อได้ยินกิตติศัพท์ของพระพุทเจ้าจึงเข้าไปเฝ้าพร้อมกับมาณพอีกหลายคน ด้วยความทะนงในศักดิ์ศรีชาติตระกูลและความรู้ เมื่อสนทนากับพระพุทเจ้าก็ได้ยินสนทนาบ้างนั่งสนทนาบ้าง พระพุทเจ้าจึงตรัสถามเป็นเชิงเตือนสติว่า

^{๑๐๑}วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑-๑๑/๑-๕.

“เมื่อสนทนากับพราหมณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ครูบาอาจารย์ เธอก็ยืนสนทนา เดินสนทนา อย่างนี้หรือ” เมื่ออัมพัฏฐะมาณพได้ฟังดังนั้นก็โกรธไม่พอใจและตอบว่า “ปกติเมื่อคุยกับพราหมณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ครูบาอาจารย์ก็นั่งคุยด้วยความนอบน้อม แต่นี่กำลังคุยกับสมณะหัวโล้น คนรับใช้ วรรณะต่ำ เกิดจากพระบาทของพระพรหม จึงต้องคุยอย่างนี้” พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนให้ระลึกถึงฐานะที่ตนมา และให้นึกถึงมารยาทในการสนทนา แต่กลับทำให้อัมพัฏฐะมาณพยิ่งทวีความโกรธ และว่าร้ายเหยียดหยามสากยวงศ์ถึง ๓ ครั้งว่า “พระโคตม พวกสากยวงศ์ เป็นพวกดुर้าย หยาบช้ำ วัวม พุดพล่าม เป็นคนรับใช้ ไม่เคารพ สักการะ บูชา ต่อพวกพราหมณ์” เมื่อเป็นเช่นนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสถามถึงโคตรตระกูลของมาณพและได้รับคำตอบว่า มาณพนี้มาจาก กัณหายนะโคตร จากนั้นจึงตรัสเล่าประวัติของกัณหายนะโคตรซึ่งมีต้นตระกูลเกิดจากนางทาสีคนรับใช้ของพระเจ้าโศการาชผู้เป็นต้นตระกูลของสากยวงศ์ กัณหาชีเป็นบุตรชายของนางทาสีนั้นและเป็นต้นตระกูลของกัณหายนะโคตร เมื่อความเช่นนี้เปิดเผยอัมพัฏฐะมาณพได้ถูกเหล่ามาณพผู้เคยเชื่อถือมาตลอดคติเดียนเหยียดหยาม เมื่อจบการสนทนาพระพุทธเจ้าได้ตรัสคาถาของสนิงกุมารพรหมประกอบการให้โอวาทความว่า “ในหมู่ชนผู้เป็นใหญ่ กษัตริย์จัดว่าประเสริฐที่สุด ส่วนผู้สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ จัดว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๑๐๒}

๓.๔ กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า ลักษณะความรุนแรงทางใจ มีความแตกต่างจากความรุนแรงทางกายและความรุนแรงทางวาจาข้างต้น เพราะความรุนแรงสองลักษณะข้างต้นมีสภาพของความรุนแรงที่ประจักษ์ชัดเจน คือมีตัวผู้กระทำความรุนแรงและผู้ได้รับผลของความรุนแรงอย่างเห็นได้ชัด ส่วนความรุนแรงทางใจเป็นอกุศลที่เกิดขึ้นในจิต ก่อให้เกิดผลเสียแก่จิตใจของบุคคลนั้น ๆ เป็นเบื้องต้น ก่อนที่จะลุกลามเป็นความรุนแรงลักษณะอื่น ๆ ความรุนแรงทางใจนั้นจึงเป็นความรุนแรงที่มีผลกระทบยังไม่ชัดเจนต่อคู่กรณี แต่อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนาก็มีทัศนะว่าความรุนแรงทางใจนั้นก็มีความจำเป็นที่จะต้องแก้ไขเช่นกันเพราะถือว่าเป็นอุปสรรคต่อการเจริญกุศลธรรมของมนุษย์ จากการศึกษพบว่า ความรุนแรงทางใจต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทปรากฏ ๒ ลักษณะ ซึ่งตรงกับอกุศลวิตก ๒ ประการ คือ ๑) พยาบาทวิตก ๒) วิหิงสาวิตก มีกรณีศึกษาและรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๔.๑ กรณีพยาบาทวิตก

ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีกรณีศึกษาเกี่ยวกับความพยาบาทที่มีพระสงฆ์เป็นคู่กรณี ซึ่งกรณีศึกษาที่ปรากฏชัดเจนที่สุดได้แก่กรณีของพระโกกาลิกะ มาในโกกาลิกสูตร ความว่า พระโกกาลิกะผูกอาฆาตในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ โดยได้เอาความอาฆาตพยาบาทของ

^{๑๐๒}ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๔-๒๗๗/๘๗-๙๙.

ตนไปกราบทูลระบายความในใจแก่พระพุทธเจ้าว่า “พระพุทธเจ้าเป็นที่รักเป็นที่ศรัทธาของกระผม พระพุทธพจน์นั้นก็เชื่อถือ แต่พระสารีบุตรกับพระโมคคัลลานะนั้น เป็นผู้ปรารถนาชั่วช้า ตกอยู่ในอำนาจของความชั่วช้า”^{๑๐๓} แม้พระพุทธเจ้าจะตรัสตักเตือนถึง ๓ ครั้ง แต่ท่านก็ยังไม่บรรเทาความอาฆาตพยาบาท จึงมรณภาพพร้อมกับจิตที่อาฆาตพยาบาทนั้นและเกิดในนรก คือ ปทุมนรก

กรณีของพระโกกาลิกะนี้เป็นความรุนแรงทางใจคือพยาบาทวิตกโดยมีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นเป้าหมายของความพยาบาท พระโกกาลิกะผูกใจเจ็บและเพ่งมองพระชีณาสพทั้งสองในแง่ร้าย จึงเป็นผลให้ตนเดือดร้อนในภายหลัง ซึ่งในคัมภีร์ได้กล่าวถึงอาการอาพาธก่อนที่ท่านจะมรณภาพว่า พระโกกาลิกะมีตุ่มตามร่างกายขนาดเท่าเมล็ดผักกาดและขยายใหญ่ขึ้นเท่าเมล็ดถั่วเขียว เท่าเมล็ดถั่วดำ เท่าลูกพุทรา เท่าเมล็ดกระเบา เท่ามะขามป้อม เท่าผลมะตูมอ่อน เท่าผลมะตูมแก่ แล้วแตกเอี่ยม หนองและเลือดไหลออกมา และท่านก็มรณภาพในที่สุด^{๑๐๔}

ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้นได้อธิบายพยาบาทวิตกว่า พยาบาทวิตก หมายถึง ความมุ่งร้าย^{๑๐๕} ความคิดปองร้ายผู้อื่น^{๑๐๖} ความนึกคิดที่ประกอบด้วยความขัดเคือง^{๑๐๗} ในพระสูตรต้นตปิฎกมัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ได้ให้ความหมายของพยาบาทไว้มีความว่าพยาบาทคือ ความมีจิตคิดร้ายว่า “ขอสัตว์เหล่านี้จงถูกฆ่า จงถูกทำลาย จงขาดสูญ จงพินาศไป หรืออย่าได้มี”^{๑๐๘} ในพระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณีปกรณ์ ได้ให้ความหมายของ อัพยาบาท (ความไม่พยาบาท) ซึ่งสามารถพิจารณาเห็นถึงความหมายที่ตรงกันข้ามกับพยาบาทว่าพยาบาทนั้นหมายถึงความคิดที่ประกอบด้วยกุศลมูลคือโทสะ ส่วนอัพยาบาทนั้นคือความคิดที่ประกอบด้วยกุศลมูลคืออโทสะ ความว่า “ความไม่คิดประทุษร้าย กิริยาที่ไม่คิดประทุษร้าย ภาวะที่ไม่คิดประทุษร้าย ความไม่พยาบาท ความไม่คิดเบียดเบียน กุศลมูลคืออโทสะ ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่า อัพยาบาทที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น”^{๑๐๙} นอกจากนี้ ในพระอภิธรรมปิฎก วิภังคปกรณ์ ได้ให้ความหมายของพยาบาทไว้หลายนัยด้วยกันแต่เมื่อสรุปสาระสำคัญจะเห็นว่าเป็นความคิดในทางมุ่งร้ายโดยมาก มีเนื้อความ ว่า

“ความพยาบาท เป็นไฉน จิตอาฆาต ความขัดเคือง ความกระทบกระทั่ง ความแค้น ความเคือง ความขุ่นเคือง ความพลุ่งพล่าน โทสะ ความคิดประทุษร้าย ความคิดมุ่งร้าย ความขุ่นจิต ธรรมชาติที่ประทุษร้ายใจ ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ มีลักษณะเช่นว่านี้ (และ)

^{๑๐๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๑/๒๔๘-๒๔๙.

^{๑๐๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๑/๒๔๘-๒๔๙.

^{๑๐๕} ที.ส. (ไทย) ๙/๔๕๘/๒๐๑.

^{๑๐๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๑/๖๓.

^{๑๐๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๑/๒๗๑.

^{๑๐๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๑๓/๑๔๑.

^{๑๐๙} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๑๖/๙๗.

ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความแค้น ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่แช่มชื่นแห่งจิต นี้เรียกว่า ความพยาบาท”^{๑๑๐}

ในภาษาไทยนั้นมักเรียกพยาบาทว่า “พยาบาท” เท่านั้น โดยไม่มีคำว่า “วิตก” ต่อท้าย และมักนำมาสนธิกับคำว่า “อาฆาต” เป็นคำใหม่ว่า “อาฆาตพยาบาท” ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของ ๒ คำนี้แตกต่างกัน คือ อาฆาต ให้ความหมายว่า คือ ความโกรธที่ทำให้ผู้ใจเจ็บ^{๑๑๑} และคำว่า พยาบาท ได้ให้ความหมายว่า คือ ความโกรธที่ทำให้ประโยชน์สุขทั้งของตนและของคนอื่นพินาศ^{๑๑๒} ในทำนองเดียวกัน คัมภีร์อรรถกถาปัญจสุทธานี้ก็ได้อธิบายลักษณะของพยาบาทเอาไว้ว่า

“บาปธรรมใดทำประโยชน์เกื้อกูลให้ถึงความพินาศ เพราะเหตุนั้น บาปธรรมนั้นชื่อว่า พยาบาท (การคิดปองร้ายผู้อื่น) พยาบาทนั้นมีลักษณะประทุษร้ายจิตเพื่อความพินาศของผู้อื่น พยาบาทนั้นชื่อว่ามีโทษน้อยและมีโทษมากเหมือนผลสุวจา พยาบาทนั้นมีองค์ ๒ ประการ คือ (๑) สัตว์อื่น (๒) ความคิดจะให้สัตว์นั้นพินาศ”^{๑๑๓}

จะเห็นว่า เมื่อถือตามลักษณะการให้ความหมายตามคัมภีร์ คำว่า “พยาบาท” นั้นมีความหมายที่กว้างกว่าคำว่า “อาฆาต” เพราะพยาบาทมีความหมายครอบคลุมทั้งตนและคนอื่น คือเป็นความรุนแรงทางใจที่เกิดขึ้นในตนและยังมีผู้อื่นเป็นเป้าหมายของความรุนแรงนั้น ส่วนอาฆาตนั้นมีความหมายชี้ไปที่ผลกระทบต่อกันเท่านั้นไม่ได้มุ่งถึงคนอื่น อย่างไรก็ตาม ก็ถือได้ว่าในทางปฏิบัตินั้นสภาวะธรรมทั้งสองก็ได้แยกขาดจากกันชัดเจนเสียทีเดียว อาฆาตมีลักษณะเป็นตัวความโกรธซึ่งให้ผลเป็นพยาบาทต่อเมื่อมีตัวกรรมมารับผลของอาฆาตนั้นและเป็นปัจจัยของกันและกัน

กล่าวเฉพาะพยาบาทนั้น ในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่าพยาบาทคือสิ่งขัดขวางความเจริญงอกงามของชีวิต พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่าพยาบาทนั้นจัดเป็นนิวรณ์ข้อหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยว เครื่องกางกั้น เครื่องรังรัด เครื่องตรึงตรา^{๑๑๔} ไม่ให้จิตเป็นอิสระจากกิเลสและยากต่อการเจริญกุศลธรรม นอกจากนี้ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปปัฏฐกสัณฐก ยังมีข้อมูลระบุไว้ว่าพยาบาทนั้นถือว่าเป็นเชื้อของอวิชชา (ความไม่รู้ในอริยสัจ) อีกด้วย ความว่า “โทษอันเป็นพิษคืออวิชชา ย่อมงอกงามได้ด้วยฉันทราคะและพยาบาท เราละลูกศรคือตัณหานั้นได้แล้วกำจัดโทษอันเป็นพิษคืออวิชชาได้แล้ว

^{๑๑๐} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๔๕/๓๙๗.

^{๑๑๑} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑/๓๙.

^{๑๑๒} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑/๓๙.

^{๑๑๓} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๓๑๐.

^{๑๑๔} ที.ส. (ไทย) ๙/๕๔๘/๒๔๐.

จึงเป็นผู้มีใจน้อมไปในนิพพานโดยชอบ”^{๑๑๕} เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่าพยาบาทวิตกมีโทษต่อผู้พยาบาทเองเป็นหลักดังเช่นกรณีศึกษาเรื่องพระโกกาลิกะดังที่ได้แสดงมาแล้วนั้น และในทางพระพุทธศาสนาก็ถือว่าเป็นความรุนแรงทางใจที่ควรได้รับการแก้ไขด้วยเช่นกัน

๓.๔.๒ กรณีวิหิงสาวิตก

วิหิงสาวิตก หมายถึง ความนึกคิดในทางทำลายทำร้ายหรือก่อความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น^{๑๑๖} วิหิงสา หมายความว่า การเบียดเบียน และวิตก หมายความว่า การตรึกนึกคิด เพราะฉะนั้น ศัพท์ทั้ง ๒ นี้เมื่อนำมารวมกันจึงแปลความได้ว่า ความคิดในทางที่จะเบียดเบียน ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยได้ศึกษากรณีการตรึกนึกคิดในทางที่จะเบียดเบียนพระสงฆ์ โดยได้ผลการศึกษาดังนี้ว่า

การคิดในทางเบียดเบียนพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ได้มีหลักฐานปรากฏกรณีของพระเจ้าสุปปพุทธะ ในอรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท เนื้อความว่า พระเจ้าสุปปพุทธะเป็นพระบิดาของเจ้าชายเทวทัตต์และพระนางยโสธรา ได้เคียดแค้นต่อพระพุทธเจ้าใน ๒ ประเด็นคือ ประเด็นที่ทั้งพระนางยโสธราออกผนวช และประเด็นที่เป็นคู่กรณีผูกเวรกับพระเทวทัตต์ วันหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่สถานที่ที่ทรงรับนิมนต์ไว้ พระเจ้าสุปปพุทธะมีความคิดว่า “บัดนี้ เราจักไม่ให้พระสมณโคดมนั้นไปฉันยังสถานที่นิมนต์” และได้ขัดขวางการเดินทางของพระพุทธเจ้า เมื่อเดินทางต่อไม่ได้พระพุทธเจ้าจึงเสด็จกลับและตรัสถึงผลแห่งบาปกรรมของพระเจ้าสุปปพุทธะว่า จะถูกธรณีสูบในวันที่ ๗ เมื่อพระเจ้าสุปปพุทธะทราบดังนั้นก็ทรงทำทุกวิถีทางเพื่อไม่ให้พุทธพจน์เป็นจริงขึ้นมา แต่ก็ทรงฝืนบาปกรรมไว้ไม่ได้ ในวันที่ ๗ พระองค์ได้ถูกธรณีสูบ^{๑๑๗}

การที่พระเจ้าสุปปพุทธะดำริว่าจะไม่ให้พระพุทธเจ้าได้ไปยังสถานที่นิมนต์นั้นเป็นความคิดในทางเบียดเบียนอย่างเห็นได้ชัด เพราะคำว่าเบียดเบียนแสดงถึงพฤติกรรมการประทุษร้ายด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง แตกต่างจากคำว่าพยาบาทที่มีความหมายเพียงความโกรธแค้นเท่านั้น พระเจ้าสุปปพุทธะนอกจากคิดในทางวิหิงสาแล้ว ยังประทุษร้ายที่ตนคิดนั้นออกมาเป็นการกระทำคือการกีดกันพระพุทธเจ้า การกระทำเช่นนั้นนับว่าเป็นการเบียดเบียนทางกายด้วยการกลั่นแกล้ง ดังนั้น เพียงวิหิงสาวิตกประการเดียวเท่านั้นก็มีโทษแก่ตนเองเป็นเบื้องต้นอยู่แล้ว ประกอบกับการกระทำออกมาและเป้าหมายของการกระทำก็คือพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นผู้มีคุณใหญ่ตามหลักพระพุทธศาสนา จึงส่งผลให้กรรมที่กระทำนั้นเป็นกรรมหนักถึงขั้นถูกธรณีสูบเช่นนั้น

^{๑๑๕}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๔/๗๐.

^{๑๑๖}พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตโต, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดริโสม จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๗๒.

^{๑๑๗}ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๑-๔๔.

จะเห็นว่า ความรุนแรงทางใจต่อพระสงฆ์นั้นในคัมภีร์พุทธศาสนาปรากฏ ๒ ลักษณะ คือ พยาบาทวิตกและวิหิงสาวิตก วิตกทั้งสองนี้มีผลกระทบที่ไม่ดีต่อตนเองเป็นเบื้องต้นแต่ไม่มีผลกระทบ ต่อผู้ถูกคิดพยาบาทและถูกคิดเบียดเบียนแต่อย่างใด แต่ถ้าความคิดพยาบาทหรือความคิดเบียดเบียน นั้นปรากฏเป็นการกระทำทางกายและทางวาจาก็จะส่งผลเสียทั้งแก่ตนผู้คิดและแก่ผู้อื่นซึ่งถูก ประทุษร้ายด้วย ดังนั้น ในทัศนะของพุทธศาสนาจึงมีความเห็นว่าแม้ความรุนแรงทางใจก็เป็นสิ่งที่ จะต้องแก้ไขเช่นกัน

๓.๕ สรุป ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

พระสงฆ์นั้นมีหลักการสำคัญ ๓ ประการ คือหลักการเผยแผ่ หลักการปกครอง และ หลักการดำเนินชีวิต หลักการเหล่านี้เป็นสิ่งหล่อหลอมให้พระสงฆ์มีบุคลิกภาพที่ไม่รุนแรงและรักสงบ ไม่เบียดเบียนใคร แต่ในคัมภีร์พุทธศาสนาก็ได้ระบุว่ามีการมีความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ประเด็น ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนี้มีทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะและเกิดขึ้นแก่พระสงฆ์สาวก ซึ่งสามารถจำแนกลักษณะความรุนแรงได้เป็น ๓ ลักษณะ ด้วยกันคือ ๑) ความรุนแรงทางกาย ๒) ความรุนแรงทางวาจา ๓) ความรุนแรงทางใจ ความรุนแรง ทั้ง ๓ ประการนี้กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย ปรากฏ ๓ ลักษณะ คือ ๑) การทำร้ายทุบตี มีการศึกษา คือ กรณียักษ์ทุบตีพระสารีบุตร กรณีภิกษุฉัพพัคคีย์ทุบตีภิกษุสัตตสวัคคีย์ กรณีโจร ทำร้ายสังกัจจามณเฑาะ และกรณีช่างแก้วมณีฆ่าพระติสสเถระ ๒) การฆ่าพระสงฆ์ มีการศึกษาคือ กรณีอำมาตย์ของพระเจ้าอโศกมหาราชประหารพระสงฆ์ กรณีโจร ๕๐๐ คนฆ่าพระโมคคัลลานะ และ กรณีภิกษุให้คนฆ่าตนเอง ๓) การข่มขืนกระทำชำเรา มีการศึกษาคือ กรณีชาวเรือข่มขืนภิกษุณี ๒ รูป และกรณีมาณพข่มขืนนางอุบลวรรณาเถรี

กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา ปรากฏ ๓ ลักษณะ คือ ๑) การกล่าวหาใส่ร้าย มีการศึกษาคือ กรณีนางสุนทรีปริพาชิกา กรณีนางจิณฺจมาณวิกา และกรณีใส่ร้ายพระทัตถมัลลบุตร ๒) การด่าทอ มีการศึกษาคือ กรณีนางมาคันทียา และกรณีข่มขู่กาชีวก ๓) การดูหมิ่นเหยียดหยาม มีการศึกษาคือ กรณีญาติๆ เหยียดหยามสามเณรวาเสฏฐะและภารทวาชะ กรณีเวรัญชพราหมณ์ กล่าวเหยียดหยามพระพุทธเจ้า และกรณีอัมพัญญมาณพกล่าวเหยียดหยามพระพุทธเจ้า

กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ ปรากฏ ๒ ลักษณะ คือ ๑) พยาบาทวิตก (การคิดมุ่งร้าย) มีการศึกษาคือ กรณีพระโกกาลิกะผูกอาฆาตพยาบาทต่อพระสารีบุตรและ พระโมคคัลลานะ ๒) วิหิงสาวิตก (การคิดปองร้าย) มีการศึกษาคือ กรณีพระเจ้าสุปปพุทธะคิดปอง ร้ายพระพุทธเจ้า

ความรุนแรงเหล่านี้เป็นกรณีที่ปรากฏชัดเจนในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และจำต้องมีแนวทางในการจัดการหรือแก้ไขไปตามแต่ละประเด็น ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อพระสงฆ์ถูกประทุษร้ายทางกายจะต้องแก้ไขอย่างไร สามารถต่อสู้ป้องกันตนเองได้หรือไม่อย่างไร? เมื่อถูกกล่าวร้าย พระสงฆ์สามารถกล่าวชี้แจงได้หรือไม่? หรือเมื่อมีผู้คิดมุ่งร้าย พระสงฆ์จะมีข้อเสนอในการแก้ไขอย่างไร? ซึ่งประเด็นเหล่านี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาและนำเสนอในบทต่อไป

บทที่ ๔

วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๔ นี้ ผู้วิจัยจะศึกษาวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งจะศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑) วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย ๒) วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา ๓) วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ โดยจะศึกษาจากเอกสาร คือ พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา เอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth interview) จากผู้ทรงคุณวุฒิทางพระพุทธศาสนา ๗ ท่าน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย

จากการศึกษาพบว่า วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกายในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทสามารถประมวลได้เป็น ๓ วิธี คือ

- ๑) การต่อสู้ขัดขืน
- ๒) การหลบหนี
- ๓) การไม่โต้ตอบด้วยความรุนแรง

ซึ่งในประเด็นต่าง ๆ มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑.๑ การต่อสู้ขัดขืน

ในคัมภีร์พุทธศาสนาโดยมากมีข้อมูลว่าพระสงฆ์เมื่อถูกทำร้ายแล้วย่อมไม่ทำร้ายตอบ จึงมีข้อสังเกตว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นพระสงฆ์สามารถป้องกันขัดขืนเพื่อรักษาชีวิตของตนได้หรือไม่ จากการศึกษาพบว่า มีข้อมูลส่วนหนึ่งระบุว่า หากพระสงฆ์ตกอยู่ในสถานการณ์ความรุนแรง พระสงฆ์สามารถป้องกันต่อสู้ขัดขืนเพื่อรักษาชีวิตได้บ้าง เนื้อหาดังกล่าวปรากฏในพระวินัยปิฎก ปหาลสิกขาบท อนาปัตติวาร ว่า หากมีกรณีที่ถูกทำร้าย ภิกษุสามารถต่อสู้เพื่อเอาชีวิตรอดได้ ไม่เป็นอาบัติ^๑ ดังเช่นข้อความที่ปรากฏในอนาปัตติวารแห่งปหาลสิกขาบท ว่า “ภิกษุต่อไปนี้ไม่ต้องอาบัติ คือ ๑. ภิกษุถูกใคร ๆ เบียดเบียน ประสงค์จะฟัน จึงทำร้าย ๒. ภิกษุวิกลจริต

^๑ดูรายละเอียดใน วิมหา. (ไทย) ๒/๔๔๙-๔๕๓/๕๕๖-๕๕๘.

๓. ภิกษุต้นบัญญัติ”^๒ ในประเด็นเกี่ยวกับการต่อสู้เพื่อพ้นจากการทำร้ายนี้ ในคัมภีร์อรรถกถา สมันตปาสาทิกา พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ขยายความไว้ว่า

“ภิกษุให้การประหาร ด้วยกายและของที่ขว้างไปจากกายอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่เป็นอาบัติ ถ้าในระหว่างทาง ภิกษุเห็นโจรหรือข้าศึกผู้ประสงค์จะทำร้าย จึงกล่าวว่า ‘แนะโยม ท่านจงยืนอยู่ที่นั่นแหละ อย่าได้มาเลย’ แล้วประหารเขาผู้ไม่เชื่อฟังคำเดินเข้ามาอยู่ ด้วยไม้ค้อนหรือด้วยศัสตราพร้อมกับพูดว่า ‘ไปไว้ย’ แล้วไปเสีย ถ้าเขาตายด้วยการประหารนั้น ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน”^๓

ประเด็นนี้พระพุทธเจ้าทรงปรารภเหตุที่ภิกษุฉัพพัคคีย์โกรธไม่พอใจและทำร้ายภิกษุสังฆวักคีย์จนร้องให้จึงทรงบัญญัติสิกขาบทข้างต้น^๔ การต่อสู้เพื่อป้องกันตนเองนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าในทัศนะของพระพุทธศาสนามองว่าเป็นความรุนแรงหรือไม่ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า พุทธศาสนามองว่าเป็นความรุนแรงเช่นกัน แต่ในกรณีเช่นนี้พุทธศาสนาแยกการเอาความผิดคือการปรับอาบัติและผลของการกระทำผิดไว้คนละส่วนกัน การต่อสู้ป้องกันตนเองนั้นถือว่าเป็นความรุนแรงซึ่งในแง่ของพระวินัยไม่เป็นอาบัติคือไม่เอาความผิดใด ๆ แต่ในขณะเดียวกันพุทธศาสนาก็ไม่ได้ปฏิเสธผลของความรุนแรงดังกล่าว กล่าวคือความรุนแรงไม่ว่ากรณีใด ๆ ก็ย่อมมีผลเป็นบาปทั้งสิ้น การต่อสู้ป้องกันตนเองเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเป็นกรณีจำเป็นที่สามารถทำได้ การมีนักรบหรือทหารก็เพื่อป้องกันประเทศชาติและชีวิตของประชาชนนั้นไม่ถือว่าเป็นผิดศีลธรรม แต่ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมองว่าการเข้าใจเช่นนั้นถือว่ายังไม่ถูกต้อง เพราะโดยแท้จริงแม้การต่อสู้เช่นฆ่าเพื่อป้องกันประเทศชาติก็เป็นบาป ในโยธาวิชะสูตรและอัสสาโรหะสูตร พระพุทธเจ้าแสดงข้อเท็จจริงว่าการต่อสู้เพื่อป้องกันประเทศชาติที่จำต้องฆ่าผู้อื่นตามกรรมนิยามนั้นเป็นบาปเพราะตั้งจิตมุ่งประหารผู้อื่นเป็นสำคัญ^๕ ซึ่งน้ำหนักของกรรมจะเป็นอย่างไรนั้นก็ต้องพิจารณาน้ำหนักของเจตนาในการกระทำประกอบด้วย

^๒วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๕๓/๕๕๘.

^๓วิ.มหา.อ. (บาลี) ๒/๔๗๖.

^๔ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๔๔๙/๕๕๖.

^๕“ผู้ใหญ่บ้าน...นักรบอาชีพรคนใดอุตสาหะพยายามในการสงคราม จิตถูกเขายึด ทำไว้ผิด ตั้งไว้ไม่ดีในเบื้องต้นว่า ‘สัตว์เหล่านี้จึงถูกฆ่า จงถูกแทง จงขาดสูญ จงพินาศ หรืออย่าได้มี’ นักรบพวกอื่นสังหารนักรบอาชีพรผู้อุตสาหะพยายามนั้นให้ถึงความตาย เขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในนรกชื่อสรชิต ก็ถ้าเขามีความเห็นอย่างนี้ว่า ‘นักรบอาชีพรคนใดอุตสาหะพยายามในการสงคราม นักรบพวกอื่นสังหารนักรบอาชีพรผู้อุตสาหะพยายามนั้นให้ถึงความตาย เขาหลังจากตายแล้วจะเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมกับเหล่าเทวดาชื่อสรชิต’ ความเห็นของเขาเป็นมิฉฉาทิฎฐิ และผู้เป็นมิฉฉาทิฎฐิเรากล่าวว่ามีคติอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ นรกหรือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน”. ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๕๕-๓๕๗/๓๕๘-๔๐๐.

ดังนั้น จากหลักการและแนวคิดที่กล่าวมานี้จึงสรุปได้ว่า การต่อสู้เพื่อป้องกันตนเองในกรณีของพระสงฆ์นั้นถือว่าผิดธรรมหรือหลักการทั่วไปของพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ผิดพระวินัย

อย่างไรก็ตาม แม้พระวินัยจะไม่ปรับอาบัติในกรณีดังกล่าว ในคัมภีร์พุทธศาสนาก็ไม่ปรากฏกรณีที่พระสงฆ์ใช้ความรุนแรงในการป้องกันตนเองจนกระทั่งฝ่ายผู้เบียดเบียนบาดเจ็บล้มตาย มีเพียงการต่อสู้เพื่อป้องกันผู้เบียดเบียนให้ลดมานะทิฐิของตนโดยไม่ให้เสียเลือดเนื้อหรือเสียชีวิตเท่านั้น มีกรณีตัวอย่างดังนี้

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค มีข้อมูลระบุถึงกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงต่อสู้ป้องกันตนเอง ความว่า สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังตำบลอุรุเวลา ณ ที่นั้นมีชฎิล ๓ พี่น้อง มีชื่อตามลำดับว่า อุรุเวลกัสสปะ (มีบริวาร ๕๐๐ คน) นทิกัสสปะ (มีบริวาร ๓๐๐ คน) และคยากัสสปะ (มีบริวาร ๒๐๐ คน) เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงได้ขอเข้าพักที่โรงไฟของอุรุเวลกัสสปะ แต่ถูกอุรุเวลกัสสปะห้ามไว้ถึง ๓ ครั้ง ว่า “ท่านมหาสมณะ ข้าพเจ้าไม่หนักใจเลย หากแต่ว่าในโรงไฟนั้น มีพญานาคที่ดุร้าย มีฤทธิ์ เป็นอสรพิษ มีพิษร้าย มันอย่าได้ทำร้ายท่าน”^๖ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงยืนยันที่จะพักในโรงไฟนั้น อุรุเวลกัสสปะจึงยินยอม เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าไปในโรงไฟ พญานาคก็โกรธไม่พอใจและบังเหียนขว้างขว้างพระพุทธเจ้า ทันใดนั้นพระพุทธเจ้าทรงพระดำริว่า “ถ้ากระไร เราพึงครอบงำเดชของพญานาคนี้ด้วยเดชของเรา ไม่ให้ระคายผิว หน้ เนื้อ เอ็น กระดูก และเยื่อกระดูก” จากนั้นก็ทรงสำแดงอิทธิทธิสังขารบังเหียนขว้างขว้าง พญานาคทนการลบล้างไม่ได้จึงพ่นไฟใส่ทันที ฝ่ายพระพุทธเจ้าก็ทรงเข้าเตโชกสิณแล้วโพล่งไฟสู้บ้าง เมื่อทั้งสองฝ่ายบันดาลให้เกิดไฟขึ้น เรือนไฟได้ลุกโพล่งโชติช่วงดุจดวงทะเลเพลิง ลำดับนั้นชฎิลเหล่านั้นพากันล้อมเรือนไฟต่างกล่าวกันว่าพระพุทธเจ้าคงจะถูกพญานาคทำร้ายแล้ว เมื่อราตรีผ่านไปพระพุทธเจ้าทรงทราบพญานาคนั้นได้โดยไม่ให้ระคายผิว หน้ เนื้อ เอ็น กระดูก และเยื่อกระดูก จากนั้นทรงจับพญานาคขดลงในบาตรแล้วแสดงแก่ชฎิลอุรุเวลกัสสปะ^๗

จะเห็นว่า พระดำริ (ความคิดเห็น) ของพระพุทธเจ้าก่อนใช้การต่อสู้ป้องกันตนเองนั้นไม่มีลักษณะที่บ่งถึงการทำร้ายฝ่ายตรงข้ามจนบาดเจ็บล้มตาย แต่มีลักษณะการต่อสู้เพียงป้องกันปรามไม่ให้ฝ่ายมาทำร้ายตนและเพียงแสดงให้ฝ่ายตรงข้ามเห็นถึงศักยภาพที่เหนือกว่าเท่านั้น

๔.๑.๒ การหลีกเลี่ยงการปะทะ

ในสถานการณ์ความรุนแรงนั้น นอกจากพระสงฆ์จะสามารถต่อสู้เพื่อป้องกันตนเองได้บ้างตามที่กล่าวแล้ว การหลีกเลี่ยงการปะทะคือการหลบหนีจากการถูกทำร้ายถือว่าเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่เป็นการป้องกันชีวิตของตน ในคัมภีร์พุทธศาสนามีข้อมูลระบุว่าสำหรับพระสงฆ์นั้นใน

^๖วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗/๔๗.

^๗วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๗/ ๔๘-๔๙.

สถานการณ์อันตรายพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้หลบหนีได้ เช่น กรณีที่ทรงอนุญาตให้หนีขึ้นต้นไม้ได้ของพระสงฆ์ที่ถูกช้างไล่ทำร้ายเป็นต้น ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีเหตุที่สมควร เราอนุญาตให้ขึ้นต้นไม้สูงชั่วบุรุษ แต่ในคราวมีอันตราย ขึ้นได้ตามความประสงค์”^๘ ในคัมภีร์อรรถกถาปัญจสุทนีก็มีข้อมูลระบุว่าอันตรายบางอย่างนั้นเมื่อพระสงฆ์พิจารณาเห็นภัยแล้วสามารถหลีกเลี่ยงหรือหลบหนีได้ โดยเนื้อความในอรรถกถาว่า “ภิกษุพิจารณาโดยแยบคายแล้วเว้นช้างดุร้าย ความว่า ภิกษุไม่พึงยืนใกล้ช้างดุร้ายด้วยคิดว่า ‘เราเป็นสมณะ’ เพราะแม้ความตาย แม้ทุกข์ปางตาย ที่มีช้างดุร้ายเป็นต้นเหตุพึงมีได้...”^๙ นอกจากนั้นยังมีข้อมูลระบุถึงการหลบหนีจากสถานการณ์ความรุนแรงของพระสงฆ์ไว้ ดังในเรื่องของพระมหาโมคคัลลานเถระมีข้อมูลระบุว่าก่อนที่จะพระเถระจะถูกพวกโจรทุบตีจนมรณภาพก็ได้หลีกเลี่ยงการทำร้ายการทำร้ายถึง ๒ ครั้ง ความว่า “พระเถระทราบความที่ตนถูกพวกโจรเหล่านั้นล้อมแล้ว จึงออกไปทางช่องลูกตาลหลีกไปเสีย ในวันนั้น พวกโจรมิได้เห็นพระเถระในวันรุ่งขึ้นจึงล้อม(อีก) พระเถระทราบแล้วก็ทำลายมณฑลข้อฟ้าไปในอากาศ”^{๑๐}

การหลบหนีนั้นพระโมคคัลลานะกระทำในขณะที่ยังระลึกไม่ได้ว่าตนเองเคยทำผิด แต่เมื่อภายหลังระลึกถึงความผิดที่เคยกระทำไว้ท่านก็ไม่เลือกที่จะหลบหนีต่อไปและเลือกที่จะเผชิญผลของความผิดนั้นดังปรากฏความว่า

“แต่เมื่อมาถึงเดือนสุดท้าย พระเถระทราบภาวะคือการชักมาแห่งกรรมอันตนทำไว้แล้วจึงมิได้หลบเลี่ยง พวกโจรจับพระเถระได้แล้วทุบกระชกทั้งหลายของท่าน(แตกยับเป็นชิ้น) ประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหัก ที่นั่นพวกโจรเหวี่ยงท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่งหนึ่ง ด้วยสำคัญว่าตายแล้วก็หลีกไป”^{๑๑}

การหลีกเลี่ยงการปะทะหรือการหลบหนีจากการถูกทำร้ายนี้ไม่มีบัญญัติห้ามไว้ในพระวินัย แม้ในพระสูตรต้นปิฎกและในคัมภีร์อรรถกถาก็ไม่มีนัยที่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงห้ามการหลบหนีของภิกษุ ในทางตรงกันข้ามกลับมีข้อมูลระบุถึงการยอมรับสภาวะความเป็นภิกษุของพระสงฆ์ผู้หลบหนีจากการถูกประทุษร้ายแล้วผิดพลาดจนเกิดความเสียหายแก่ผู้ประทุษร้าย

“สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งไปกรุงสาวัตถี ในแคว้นโกศล ระหว่างทางถูกช้างไล่ภิกษุนั้นวิ่งไปที่โคนไม้ ย่ำเกรงอยู่จึงไม่ยอมขึ้น พอดีช้างนั้นเดินไปทางอื่น ครั้นภิกษุนั้นไปถึงกรุงสาวัตถีได้บอกเรื่องนั้นให้ภิกษุทั้งหลาย ทราบภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมีเหตุที่สมควร เราอนุญาตให้ขึ้นต้นไม้สูงชั่วบุรุษ แต่ในคราวมีอันตราย ขึ้นได้ตามความประสงค์”. วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๘๔/๗๑.

^๘ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑๒๙.

^{๑๐}ช.อ. (ไทย) ๒/๖๓.

^{๑๑}ช.อ. (ไทย) ๒/๖๓.

ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีข้อมูลระบุว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนายพราณชื่อว่าโกกะและตรัสพระธรรมเทศนาว่า วันหนึ่ง นายพราณชื่อโกกะพร้อมด้วยสุนัขผุ่หนึ่งจะออกไปล่าสัตว์ ได้ไปพบพระภิกษุรูปหนึ่งกำลังเดินสวนทางเข้าเมืองเพื่อจะบิณฑบาต พอเห็นพระภิกษุนายพราณโกกะก็โกรธและคิด ว่า “วันนี้เราพบคนกาฬกณิ วันนี้จักไม่ได้สิ่งอะไรเลย” คิดพลางเดินเข้าป่าไป เมื่อนายพราณโกกะเข้าป่าไปก็ไม่ได้อะไรเหมือนที่คิดไว้แต่แรก พอกลับมาพบพระภิกษุรูปเดียวกันนั้นอีกจึงเข้าไปต่อว่าและส่งสัญญาณให้สุนัขเข้ารุมกัดท้าวฝ่ายพระภิกษุพยายามร้องห้ามแต่นายพราณโกกะก็ไม่ฟัง ท่านเห็นท่าไม่ดีจึงรีบหลบหนีขึ้นต้นไม้ สุนัขทั้งหลายก็พากันล้อมต้นไม้ไว้ นายพราณโกกะได้เดินไปที่ใต้ต้นไม้แล้วใช้ลูกธนูกระหน่ำแทงที่เท้าของท่าน พระภิกษุพยายามยกเท้าสลับข้างไปมาเพื่อหนีจากการถูกทิ่มแทงพรางอ้อนวอนนายพราณให้หยุดกระทำ พระภิกษุเจ็บปวดทรมานประหนึ่งถูกรุมด้วยคบเพลิงไม่สามารถควบคุมสติไว้ได้จึงวิ่งของท่านได้หลุดออกจากราย ตกลงคลุมที่ร่างกายของนายพราณโกกะที่ยืนอยู่ใต้ต้นไม้ พวกสุนัขเข้าใจผิดคิดว่าพระตกลงมาจากต้นไม้จึงกรูกันเข้าไปรุมกัดนายพราณโกกะจนเสียชีวิตและแทะกินจนเหลือเพียงกระดูก ท่านจึงหักกิ่งไม้แห้งกิ่งหนึ่งขว้างสุนัขเหล่านั้น พอพวกสุนัขเห็นพระก็รู้ว่า พวกมันกัดกินเจ้านายของตนเองจึงวิ่งหนีเข้าป่าไป ฝ่ายพระภิกษุเกิดความสงสัยว่า “นายพราณเข้าไปอยู่ในจิวรของเราแล้วถูกสุนัขกัดตายเช่นนี้ ศีลของเราจะต่างพริ้วหรือไม่หนอ” จึงลงจากต้นไม้ไปสู่สำนักของพระพุทธเจ้ากราบทูลเรื่องราวที่เกิดขึ้น และทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น อาศัยจิวรของข้าพระองค์หนีหายแล้ว ศีลของข้าพระองค์ไม่ต่างพริ้วแลหรือ สมณภาวะของข้าพระองค์ยังมีอยู่แลหรือ” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ภิกษุ ศีลของเธอไม่ต่างพริ้ว สมณภาวะของเธอยังมีอยู่ เขาประทุษร้ายต่อเธอผู้ไม่ประทุษร้าย จึงถึงความพินาศ ทั้งนี้มิใช่แต่ในบัดนี้อย่างเดียวเท่านั้น แม้ในอดีตกาล เขาก็ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลาย ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน” จากนั้นได้ตรัสอดีตนิทาน (อดีตชาติ) ของนายพราณนั้น ในท้ายที่สุดแห่งการแสดงพระธรรมเทศนา พระพุทธเจ้าจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ผู้ใด ประทุษร้ายต่อคนผู้ไม่ประทุษร้าย
เป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน
บาปย่อมกลับมาถึงบุคคลนั้นซึ่งเป็นคนพาลอย่างแน่แท้
ดุจผงธุลีอันละเอียดที่เขาชั้ตทวนลมไป ฉะนั้น.”^{๑๒}

จะเห็นว่า พระสงฆ์รูปนี้ไม่ได้แก้ไขความรุนแรงด้วยการปะทะต่อสู้หรือปิดป้อง แต่เลือกการหลบหนีการทำร้ายของนายพราณนั้น กรณีการหลบหนีของพระสงฆ์รูปนี้แตกต่างจากกรณีของพระมหาโมคคัลลานะคือการหลบหนีของผู้บริสุทธิ์ไม่มีเงื่อนไขของความผิดเดิมให้ต้องชดใช้

^{๑๒} พ.อ. (ไทย) ๒/๒๙-๓๒.

ทั้งอุบัติเหตุที่เกิดขึ้นจากการที่จิ๋วของท่านตกลงไปคลุมตัวของนายพรานโกกะซึ่งทำให้สุนัขรุมกัดนายพรานจนตายนั้น ก็เป็นสิ่งที่สุวิสัยและไม่เป็นกรรมชั่วที่ต้องได้รับผลในอนาคต ดังนั้น การหลีกเลี่ยงหรือการหลบหนีของภิกษุรูปนี้จึงเป็นการหลบหนีที่ขอบธรรมและเป็นวิธีแก้ไขความรุนแรงในสถานการณ์เฉพาะหน้าของพระสงฆ์อีกวิธีหนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา

๔.๑.๓ การไม่ได้ตอบด้วยความรุนแรง

การไม่ใช้ความรุนแรงนั้นเป็นอุดมการณ์หลักของพระสงฆ์ พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ใส่ใจในหลักการเหนือกว่าชีวิตมีคำสอนปรากฏในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน ว่า

“สาวกทั้งหลายของเราอย่าละเมิดสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต เหมือนมหาสมุทรที่มีปกติคงที่ ไม่ล้นฝั่ง ภิกษุทั้งหลาย การที่สาวกทั้งหลายของเราไม่ละเมิดสิกขาบทที่เราบัญญัติไว้ แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏ ประการที่ ๒ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายพบเห็นแล้ว ต่างพากันยินดีในธรรมวินัยนี้”^{๑๓}

ในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ก็มีเนื้อความคำสอนที่สอดคล้องกัน ว่า “นรชนพึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะที่สำคัญ เมื่อจะรักษาชีวิตก็พึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรม พึงสละทั้งอวัยวะทรัพย์และแม้แต่ชีวิตทั้งหมด”^{๑๔}

เพราะฉะนั้น การใช้ความรุนแรงจึงถือว่าเป็นการละเมิดหลักการหรือหลักธรรมของตนเสียเองเพราะเป็นการกระทำที่ย้อนแย้งกับหลักการที่ตนยึดมั่นอยู่ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์ผู้ไม่ประพฤติดื้อนแย้งกับหลักการของตนจึงไม่ตอบโต้ผู้ประทุษร้ายตนเองด้วยความรุนแรง

การไม่ได้ตอบด้วยความรุนแรงนั้นเป็นวิธีการแก้ไขความรุนแรงของพระสงฆ์ที่ปรากฏโดยมากในคัมภีร์พุทธศาสนา และวิธีการนี้ก็มีข้อปลีกย่อยมากกว่า ๒ วิธีที่ได้แสดงแล้วในข้างต้น ในประเด็นการไม่ได้ตอบผู้ประทุษร้ายด้วยความรุนแรงนี้มีข้อสังเกตว่า ถ้าพระสงฆ์ถูกประทุษร้ายและไม่เลือกที่จะปกป้องและหลบหนีเอาชีวิตรอดซึ่งแน่นอนว่าพระสงฆ์จะต้องอยู่กับความรุนแรงนั้นให้ได้ เช่นนี้ ในคัมภีร์พุทธศาสนาจะมีข้อเสนออย่างไร จากการศึกษาค้นคว้าว่า ในคัมภีร์พุทธศาสนามีข้อเสนอในประเด็นนี้ ดังต่อไปนี้

๑. เจริญเมตตาไปในผู้ประทุษร้าย ในกถุญสมสูตร พระพุทธเจ้าได้แสดงถึงท่าทีของพระสงฆ์ที่พึงมีต่อความรุนแรงด้วยการอดกลั้นต่อทุกขเวทนาที่ประสบและเจริญเมตตาแก่ผู้ทำร้ายตน ในสมัยพุทธกาลมีพระสงฆ์รูปหนึ่งนามว่าพระโมลียผัคคุณะได้โกรธและก่ออธิกรณ์ขึ้น โอวาทที่ทรง

^{๑๓}จุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๕/๒๖๕.

^{๑๔}จุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๔๗๐/๑๗๗.

แสดงแก่พระโมลียผัดคุณะนั้นมีนัยแสดงถึงการมีท่าทีต่อความรุนแรงของพระสงฆ์ด้วยการไม่ได้ตอบด้วยความรุนแรง เนื้อความว่า

๑. ถ้าใคร ๆ จะพึงทำร้ายภิกษุณีเหล่านั้นด้วยฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ และศัสตราต่อหน้าเธอ แม้ในข้อนี้ เธอก็ควรละฉันทะและวิตกอันอาศัยเรือนเสีย เธอควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ’ เธอควรสำเหนียกอย่างนี้แล

๒. ถ้าใคร ๆ ตีเตียนต่อหน้าเธอ แม้ในข้อนี้ เธอควรละฉันทะและวิตกอันอาศัยเรือนเสีย เธอควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ’ เธอควรสำเหนียกอย่างนี้แล

๓. ถ้าใคร ๆ จะพึงทำร้ายเธอด้วยฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ และศัสตรา แม้ในข้อนี้ เธอควรละฉันทะและวิตกอันอาศัยเรือนเสีย เธอควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ’ ผัดคุณะ เธอควรสำเหนียกอย่างนี้แล^{๑๕}

ทำนองเดียวกันนี้ เพื่อให้เห็นภาพของการอดกลั้นและเจริญเมตตาแก่คนที่ประทุษร้ายตนในตอนท้ายของกกุญฺปมสูตรพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงโอวาทอุปมาด้วยเลื่อยแก่พระสงฆ์เอาไว้ ว่า

“หากพวกโจรผู้ประทุษร้ายด่าทอ จะพึงใช้เลื่อยที่มีที่จับ ๒ ข้างเลื่อยอวัยวะน้อยใหญ่ ผู้มีใจคิดร้ายแม้ในพวกโจรนั้น ก็ไม่เชื่อว่าทำตามคำสั่งสอนของเรา เพราะเหตุที่อดกลั้นไม่ได้นั้น แม้ในข้อนี้ เธอทั้งหลาย ควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และ จักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่าอันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่”^{๑๖}

การเจริญเมตตานี้ถือว่าเป็นหลักการของพุทธศาสนาที่จะช่วยบรรเทาความทุกข์และบาดแผลในใจของผู้ถูกระทุษร้ายได้ในเบื้องต้น พระพุทธพจน์ตามที่ได้แสดงมาแล้วนั้นมีนัยบ่งถึงการเน้นหนักให้พระสงฆ์ระมัดระวังโทสะที่อาจจะเกิดขึ้นในเมื่อถูกระทุษร้าย เวลาที่มนุษย์ถูกเบียดเบียนนั้นสัญชาตญาณสำคัญที่ใช้แสดงออกเพื่อปกป้องตนเองและเผ่าพันธุ์คือโทสะ แต่อย่างไรก็ตามโทสะก็มักก่อให้เกิดความเสียหายแก่สังคมมนุษย์อยู่เนื่อง ๆ ทั้งนี้เพราะมนุษย์โดยมากมีสติยังไม่สมบูรณ์พอที่จะระงับโทสะได้ตลอดไป ในทัศนะของพุทธศาสนาโทสะเป็นเหตุกระตุ้นให้ทำความชั่ว

^{๑๕}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๓/๒๓๕.

^{๑๖}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๒/๒๔๔.

ทางกาย(กายทุจริต)เป็นอกุศลธรรมซึ่งพระสงฆ์ต้องบรรเทาให้เบาบาง^{๑๗} หรือต้องทำลายลงให้ได้^{๑๘} การเจริญเมตตาตานั้นเป็นทักษะทางจิตที่สามารถขัดเกลาโทสะให้เบาบางได้ พระสงฆ์ผู้เจริญเมตตาเมื่อถูกประทุษร้ายและสามารถบรรเทาโทสะนั้นลงได้จึงจะถือว่าเป็นสมณะ(ผู้สงบ)ตามคติของพุทธศาสนาอย่างแท้จริง^{๑๙}

๒. พิจารณาความไม่เที่ยงของเวทนา พระไตรปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก มีข้อมูลปรากฏว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความรุนแรงและการไม่โต้ตอบด้วยความรุนแรงไว้ในมหาหัตถิปโทปมสูตร^{๒๐} โดยให้พิจารณาถึงความไม่เที่ยงแท้ของธาตุทั้งหลาย ว่า หากมีชนมาด่าบริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียน ก็ให้พิจารณาว่า ทุกขเวทนานี้เกิดขึ้นที่โสธสัมผัส เพราะมีเหตุทุกขเวทนานี้จึงเกิดขึ้นได้ ทุกขเวทนาอาศัยผัสสะจึงเกิดขึ้น ผัสสะนั้นเป็นของไม่เที่ยง เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เป็นของไม่เที่ยง เมื่อพิจารณาดังนี้จิตใจย่อมผ่องใสขึ้น และพระพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายไว้อีกว่า ถ้ามีใครพยายามทำร้ายพระสงฆ์ ด้วยฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ หรือด้วยอาวุธใด ๆ ให้พระสงฆ์พิจารณาว่า “กายนี้เป็นที่รองรับการทำร้ายด้วยฝ่ามือบ้าง การทำร้ายด้วยก้อนดินบ้าง การทำร้ายด้วยท่อนไม้บ้าง การทำร้ายด้วยศัสตราบ้าง”^{๒๑}

ผลดีหรืออานิสงส์ที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำเช่นนี้ในมหาหัตถิปโทปมสูตรระบุไว้ ความว่า

“ความเพียรที่เราเริ่มทำแล้วจักไม่ย่อหย่อน สติที่เราตั้งไว้แล้วจักไม่หลงลืม กายที่เราทำให้สงบแล้วจักไม่กระวนกระวาย จิตที่เราทำให้ตั้งมั่นแล้วจักมีอารมณ์แน่วแน่ คราวนี้ต่อให้มีการทำร้ายด้วยฝ่ามือ การทำร้ายด้วยก้อนดิน การทำร้ายด้วยท่อนไม้ หรือการทำร้ายด้วยศัสตราที่กายนี้ก็ตาม เราก็จะทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้จงได้...เมื่อภิกษุนั้นระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม และระลึกถึงพระสงฆ์อยู่อย่างนี้ ถ้าอุเบกขาอันอาศัยกุศลธรรมยังดำรงอยู่ไม่ได้ ภิกษุย่อมสลัดหลุดหัวใจเพราะเหตุนี้ว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ การได้ด้วยดีไม่มีแก่เราหนอ

^{๑๗}“ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วนที่เป็นอกุศลทางกาย เพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ‘ท่านนั้นแลเป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วนที่เป็นอกุศลทางกาย จะเป็นการดีหนอที่ท่านจะละกายทุจริตบำเพ็ญกายสุจริต’ ภิกษุนั้นถูกเพื่อนพรหมจรรย์ผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวอยู่จึงละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต นี้เรียกว่า ธรรมที่บุคคลพึงละทางกาย”. อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๓/๕๐.

^{๑๘}“พราหมณ์ ข้อที่เขากล่าวหาเรานั้นมีมูลอยู่เพราะเราสอนให้ทำลายราคะ โทสะ โมหะ ตลอดถึงให้ทำลายบาปอกุศลธรรมต่างๆ...”. วิมहा. (ไทย) ๑/๖/๔.

^{๑๙}“ต่อเมื่อภิกษุเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวรไม่มีความเบียดเบียน ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน ภิกษุนี้เราเรียกว่าสมณะบ้าง ว่าพราหมณ์บ้าง”. ที.สี. (ไทย) ๙/๓๙๗/๑๑๖.

^{๒๐}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๒/๓๓๑.

^{๒๑}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๒/๓๓๑.

ที่เราระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม และระลึกถึงพระสงฆ์อยู่อย่างนี้ อุเบกขาอันอาศัยกุศลธรรมยังดำรงอยู่ไม่ได้...ถ้าอุเบกขาอันอาศัยกุศลธรรมดำรงอยู่ด้วยดี ภิกษุผู้นั้นย่อมพอใจเพราะเหตุนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ภิกษุได้ชื่อว่าทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นอย่างมากแล้ว”^{๒๒}

เนื้อหาของพระสูตรนี้ มีนัยแสดงว่าพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้พระสงฆ์ตอบโต้ผู้ประทุษร้ายด้วยความรุนแรง แต่ในขณะเดียวกันก็มีแนวคิดให้พระสงฆ์ใช้ประโยชน์จากความรุนแรงที่ประสบนั้นโดยการพิจารณาให้เป็นกรณีฐาน ชี้ให้เห็นว่าเป็นการแก้ไขสถานการณ์ด้วยการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นให้เป็นเครื่องพิจารณาเพื่อยกจิตวิญญาณของตนให้สูงขึ้น การพิจารณาตามนัยนี้ถือว่าการเรียนรู้การแก้ไขความรุนแรงขั้นลึกซึ้งถึงขั้นทำความเข้าใจระบบและข้อเท็จจริงของชีวิต เวทนาหรือความรู้สึกนั้นเป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย สำหรับมนุษย์นั้นนอกจากจะมีคุณสมบัติคือเวทนาดังกล่าวแล้ว ในมนุษย์ยังมีคุณสมบัติพิเศษคือสติปัญญาที่สามารถควบคุมอารมณ์และทำความเข้าใจกับความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายในตนได้ด้วย ในขณะที่พระสงฆ์ถูกประทุษร้ายและเลือกที่จะเรียนรู้อยู่กับความรุนแรงโดยไม่ต่อสู้ขัดขืนและไม่หลบหนี เมื่อเกิดทุกขเวทนาขึ้นจากการปะทะ พระพุทธศาสนามีคำสอนให้พิจารณาให้เห็นความจริงของทุกขเวทนาที่มีความเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัย แม้การพิจารณาเช่นนี้จะไม่สามารถทำให้ทุกขเวทนาที่ประสบนั้นทุเลาเบาบางลงได้ แต่ก็ส่งผลให้เกิดความเข้าใจความเป็นธรรมชาติของชีวิตและไม่ทำให้จิตใจกระวนกระวายเป็นทุกข์ไปตามอำนาจของทุกขเวทนานั้น

สรุปว่า ในกรณีที่เกิดความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกายนั้น ในคัมภีร์พุทธศาสนาก็มีวิธีการในการแก้ไขระบุมไว้ โดยไล่เรียงตั้งแต่วิธีการจัดการในสถานการณ์เฉพาะหน้า คือ การต่อสู้ป้องกันตนเอง และการหลบหนี จนกระทั่งวิธีการสุดท้ายซึ่งเป็นวิธีการจัดการความรุนแรงทางกายขั้นละเอียด เพราะมีผลเกื้อกูลต่อการเจริญกุศลธรรมโดยตรงนั้น คือ การไม่ได้ตอบโต้ด้วยความรุนแรง

๔.๒ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา

จากการศึกษาพบว่า วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้นสามารถประมวลได้ ๔ วิธี คือ

- ๑) ไม่ได้ตอบโต้ด้วยคำพูดรุนแรง
- ๒) ชี้แจงด้วยเหตุผล
- ๓) เจริญเมตตาไปในผู้กล่าวร้าย
- ๔) พิจารณาความไม่เที่ยงของเบญจขันธ์

^{๒๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๒/๓๓๑-๓๓๒.

ซึ่งในประเด็นต่าง ๆ มีรายละเอียดดังนี้

๔.๒.๑ อุดหนุนถ้อยคำไม่ได้ตอบด้วยคำพูดรุนแรง

ในคัมภีร์พุทธศาสนามีข้อมูลระบุว่าพระสงฆ์จะตอบโต้ผู้กล่าวร้ายด้วยคำพูดที่รุนแรงไม่ได้ ในแง่ของพระวินัยการตอบโต้ผู้กล่าวร้ายด้วยคำพูดที่รุนแรงนั้นถือว่ามีความผิด คือ ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่พระสงฆ์ผู้กล่าววาจาเสียสติและด่าว่าด้วยคำหยาบคาย ในโอมสวาทสิกขาบท มีหลักฐานระบุว่าเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ได้ทะเลาะวิวาทกับพวกภิกษุผู้มีศีล โดยกล่าวเสียสติภิกษุผู้มีศีล ด่า สบประมาท พาดพิงถึงชาติกำเนิด ชื่อ ตระกูล หน้าที่การงาน ศิลปวิทยา ความเจ็บไข้ รูปลักษณ์ กิเลส และพาดพิงถึงอาบัติที่ล่วงละเมิด ด้วยคำด่าที่หยาบคาย^{๒๓} เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเหตุทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงตำหนิพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสเรื่องโคนันทิวีสาลเป็นอุทาหรณ์ประกอบและทรงบัญญัติสิกขาบท ปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้กล่าวเสียสติ ว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเสียสติ”^{๒๔}

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีพระบัญญัติปรับอาบัติในประเด็นนี้ แต่ก็ยังมีกรณียกเว้นเช่นกัน โดยไม่ปรับอาบัติสำหรับภิกษุ ๗ จำพวก คือ

- ๑) ภิกษุมุ่งอรรถ
- ๒) ภิกษุมุ่งธรรม
- ๓) ภิกษุมุ่งพร้าสอน
- ๔) ภิกษุวิกลจริต
- ๕) ภิกษุมิจิตฟุ้งซ่าน
- ๖) ภิกษุผู้กระสับกระส่ายเพราะเวทนา
- ๗) ภิกษุต้นบัญญัติ^{๒๕}

มีข้อสังเกตว่ากรณียกเว้นทั้งหลายเหล่านี้ คือ ภิกษุมุ่งอรรถ ภิกษุมุ่งธรรม และภิกษุมุ่งพร้าสอน พระสงฆ์เหล่านี้สามารถด่าทอหรือกล่าวคำหยาบได้ใช่หรือไม่? จากการศึกษาพบว่าในพระวินัยนั้นการกล่าวด่าทอเสียสติชาติกำเนิด เช่นกล่าวว่า “เจ้าเป็นจันทาล” เป็นต้นนั้นเป็นอาบัติสำหรับภิกษุ แต่สำหรับภิกษุมุ่งอรรถเป็นต้นนั้นสามารถกล่าวได้บ้างไม่เป็นอาบัติ ประเด็นนี้พึงพิจารณาเนื้อความที่อธิบายเพิ่มเติมในอรรถกถาสมนตปาสาทิกา ความว่า

^{๒๓}วิ.มहा. (ไทย) ๒/๑๒/๑๙๙.

^{๒๔}วิ.มहा. (ไทย) ๒/๑๔/๒๐๑.

^{๒๕}วิ.มहा. (ไทย) ๒/๓๕/๒๒๓.

“ในคำว่า ภิกษุผู้มั่งอรรถ (อตถปุเรกขารสส) เป็นต้น พึงทราบว่า ภิกษุผู้กล่าวเนื้อความแห่งบาลีชื่อว่าผู้มั่งอรรถ ผู้บอกพระบาลี ชื่อว่าผู้มั่งธรรม ผู้ดำรงอยู่ในคำพราสอนกล่าวอยู่โดยนัยว่า ‘แม้บัดนี้ เจ้าก็ยังเป็นจันฑาล เจ้าอย่าทำบาป อย่าได้เป็นคนมีดมาตีไป’ เป็นต้น ชื่อว่าผู้มั่งอนุสาสนี คำที่เหลือชัดเจนแล้วทั้งนั้น”^{๒๖}

ดังที่คัมภีร์อรรถกถาแสดงมาแล้วนั้นสามารถพิจารณาได้ว่า การกล่าววาจาหยาบคายของพระสงฆ์ผู้มั่งอรรถเป็นต้นนั้นเป็นการกล่าวที่มุ่งให้เกิดประโยชน์โดยส่วนเดียว ไม่ได้กล่าวเพื่อให้เกิดความโกรธเคืองและการทะเลาะวิวาท ที่สำคัญคือการกล่าวเช่นนี้ไม่ใช่การกล่าวคำหยาบเพื่อโต้ตอบผู้ว่าร้ายตนเอง ในทัศนะของพุทธศาสนานั้นการกล่าววาจาใดที่แม้จะต้องตามธรรมและเป็นประโยชน์แต่ถ้ามีผลเป็นความโกรธเคืองและการทะเลาะวิวาทการกล่าววาจาเช่นนั้นก็ถือว่าไม่เป็นประโยชน์ และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาก็จะไม่กล่าววาจาเช่นนั้นเด็ดขาดไม่ว่าจะเป็นวาจาที่หยาบคายหรือสุภาพก็ตาม แนวคิดเช่นนี้มีหลักฐานปรากฏตามพระพุทธรูปว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องนั้น ภิกษุรู้คำล่วงเกินต่อหน้าอันใด ที่ไม่เป็นคำจริง ไม่เป็นคำแท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่พึงกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้านั้นเป็นอันขาด แม้รู้คำล่วงเกินต่อหน้าอันใด ที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ก็พึงสำเหนียกเพื่อจะไม่กล่าวคำล่วงเกินต่อหน้านั้น และพึงรู้คำล่วงเกินต่อหน้าอันใดที่เป็นคำจริง เป็นคำแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ในเรื่องนั้นภิกษุพึงรู้กาลเพื่อจะกล่าวคำล่วงเกินต่อหน้านั้น”^{๒๗}

เพราะฉะนั้น พระสงฆ์เมื่อถูกว่าร้ายหรือด่าทอจะมีวิธีแก้ไขอย่างไรนั้น พุทธศาสนาจึงมีข้อเสนอว่าพระสงฆ์ไม่พึงโต้ตอบด้วยคำพูดที่รุนแรงแต่พึงเป็นผู้รู้จักยับยั้งชั่งใจด้วยการระงับความคิดที่จะส่งผลเป็นการพูดและการกระทำที่รุนแรงตอบ^{๒๘} เพราะการพูดที่รุนแรงนั้นจะเป็นชนวนของการทะเลาะวิวาทบาดหมางไม่สิ้นสุด ประเด็นนี้ในคัมภีร์พุทธศาสนาปรากฏพระพุทธรูปที่ตรัสสอนภิกษุว่า “ภิกษุเหล่านั้นในธรรมวินัยนี้ ได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มในกาลแล้ว พึงรู้จักประมาณเพื่อสันโดษ ภิกษุเหล่านั้นคุ้มครองในปัจจัยเหล่านั้นเป็นผู้สำรวมเที่ยวไปในหมู่บ้าน แม้ถูกด่าก็ไม่พึงกล่าววาจาหยาบ”^{๒๙} ในวรรคสุดท้ายของพระพุทธรูปนี้ ปรากฏคำอธิบายเพิ่มเติมในคัมภีร์พระไตรปิฎก ว่า

^{๒๖}วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๓๑๓.

^{๒๗}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๙/๓๙๖.

^{๒๘}“คนพาลประพาศสมณธรรมเป็นเวลานานหากไม่ห้ามจิต เขาตกอยู่ในอำนาจแห่งความดำริก็จะพึงติดขัดในทุกบท หากภิกษุยับยั้งความวิตกในใจไว้ได้เหมือนเต่าหดอวัยวะไว้ในกระดองของตน ก็จะไม่มีความผิดและทิวฏฐิอาศัย ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น ดับสนิทแล้ว ไม่พึงว่าร้ายใคร”. ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗/๑๖.

^{๒๙}จุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๖/๕๙๙.

“คำว่า แม้ถูกด่าก็ไม่ฟังกล่าววาจาหยาบ อธิบายว่า ถูกประทุษร้าย ถูกด่า คือ ถูกเสียดสี ถูกเหยียดหยาม ถูกติเตียน ถูกว่าร้าย ก็ไม่ฟังว่ากล่าวตอบผู้ที่ว่ากล่าว ไม่ฟังด่าตอบผู้ที่ด่า ไม่ฟังโกรธตอบผู้ที่โกรธ ไม่ฟังบาดหมางตอบผู้ที่บาดหมาง ด้วยถ้อยคำหยาบ ถ้อยคำกระด้าง ได้แก่ ไม่ฟังก่อการทะเลาะ ไม่ฟังก่อการบาดหมาง ไม่ฟังก่อการแก่งแย่ง ไม่ฟังก่อการวิวาท ไม่ฟังก่อการมุ้งร้าย คือ ฟังละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ให้ถึงความไม่มีอีกซึ่งการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ้งร้าย ได้แก่ ฟังเป็นผู้งด งดเว้น เว้นขาด ออก สลัดออก ไม่เกี่ยวข้อง หลุดพ้นจากการทะเลาะ การบาดหมาง การแก่งแย่ง การวิวาท การมุ้งร้าย มีใจเป็นอิสระ (จากกิเลส) อยู่ รวมความว่า แม้ถูกด่าก็ไม่ฟังกล่าววาจาหยาบ”^{๓๐}

พระพุทธพจน์ดังกล่าวและการขยายความเพิ่มเติมดังที่ได้แสดงมาแล้วนั้นมีนัยเสนอแนะเกี่ยวกับท่าทีของพระสงฆ์ที่ไม่ฟังโต้ตอบผู้กล่าวร้ายตนด้วยความรุนแรง แต่พระสงฆ์พึงอดทนอดกลั้นต่อความรุนแรงทั้งการถูกประทุษร้ายทางกายและทางวาจาด้วย จะเห็นว่า สำหรับพระสงฆ์ความอดทนอดกลั้นนั้นเป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่ไม่ก่อให้เกิดการตอบโต้ด้วยคำพูดที่รุนแรงและยับยั้งการทำร้ายร่างกายต่อกัน ความอดทนอดกลั้นนั้นเป็นคำสอนหลักที่ปรากฏทั่วไปในคัมภีร์พุทธศาสนา สำหรับพระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ถูกว่าร้ายหรือถูกเบียดเบียนก็ทรงใช้ความอดทนอดกลั้นไม่ได้ตอบด้วยความรุนแรงเช่นกัน

ในพระไตรปิฎกขุททกนิกาย ธรรมบท ได้ปรากฏแนวคิดที่เป็นประโยชน์ในการอดทนต่อคำพูดล่วงเกิน พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญผู้อดทนต่อคำล่วงเกินว่าเป็นผู้มีการฝึกฝนและเป็นผู้ประเสริฐที่สุด แนวคิดดังกล่าวนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระอานนท์เถระในคราวที่นางมาคันธิยาจ้างทาสและกรรมกรให้ด่าพระองค์ โดยตรัสเป็นพระคาถา ว่า

“เราจักอดกลั้นถ้อยคำล่วงเกิน	เหมือนพญาช้างในสงคราม
อดทนลูกศรที่ตกจากแล่ง	เพราะคนจำนวนมากเป็นผู้ทุศีล
คนทั้งหลายนำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม พระราชาย่อมทรงราชพาหนะที่ฝึกแล้ว	
ในหมู่มนุษย์ คนที่อดกลั้นถ้อยคำล่วงเกินได้ ชื่อว่าเป็นผู้ฝึกตนได้แล้วเป็นผู้ประเสริฐที่สุด	
ม้าอัสตร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างใหญ่	ที่ได้รับการฝึกหัดแล้ว เป็นสัตว์ประเสริฐ
แต่คนที่ฝึกตนได้แล้ว	ประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะเหล่านั้น” ^{๓๑}

คำด่าและคำพูดส่อเสียดนั้น ในทัศนะของพุทธศาสนามองว่าเป็นอาสวะชนิดหนึ่งที่พระสงฆ์ต้องอดทนอดกลั้น ในพระไตรปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก พระพุทธเจ้าตรัสพระสูตรที่ชื่อว่า สัพพาสวสูตร แก่พระสงฆ์ทั้งหลาย พระสูตรนี้มีเนื้อหาแสดงรายละเอียดของอาสวะ (กิเลสเครื่อง

^{๓๐}ช.ม. (ไทย) ๒๙/๒๐๖/๖๐๓.

^{๓๑}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๐-๓๒๒/๑๓๓.

เศร้าหมอง) และวิธีที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติต่ออาสวะเหล่านั้นซึ่งมี ๗ ชนิด คือ ๑) อาสวะที่ต้องละด้วยทัสสนะ ๒) อาสวะที่ต้องละด้วยการสังวร ๓) อาสวะที่ต้องละด้วยการใช้สอย ๔) อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น ๕) อาสวะที่ต้องละด้วยการเว้น ๖) อาสวะที่ต้องละด้วยการบรรเทา และ ๗) อาสวะที่ต้องละด้วยการเจริญ^{๓๒}

สำหรับคำพูดที่ไม่ดีนั้นเป็นอาสวะที่ต้องละด้วยความอดกลั้น ปรากฏเนื้อความดังพระพุทฺธพจน์นี้ ว่า

“อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาโดยแยกคายแล้ว เป็นผู้อดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย เหลือบ ยุง ลม แดด และสัมผัสแห่งสัตว์เลื้อยคลาน เป็นผู้อดกลั้นต่อถ้อยคำหยาบ คำส่อเสียด เป็นผู้อดกลั้นต่อเวทนาทั้งหลายอันมีในร่างกาย เป็นทุกข์ กล้าแข็ง เผ็ดร้อน ไม่น่ายินดี ไม่น่าพอใจ พรากรชีวิตได้ ซึ่งเมื่อเธอไม่อดกลั้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นก็จะพึงเกิดขึ้น เมื่อเธออดกลั้นอยู่ อาสวะและความเร่าร้อนที่ก่อความคับแค้นย่อมไม่มีแก่เธอด้วยอาการอย่างนี้...ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่า อาสวะที่ต้องละด้วยการอดกลั้น”^{๓๓}

ในคัมภีร์อรรถกถาปัญญาสุทนี พระพุทฺธโฆษาจารย์ได้อธิบายประเด็นความอดกลั้นต่อถ้อยคำหยาบคายและคำส่อเสียดนี้ว่า “ภิกษุใดพึงถ้อยคำที่หยาบคายด้วยอำนาจแห่งคำดำ และถ้อยคำที่ประกอบด้วยอันติมัตถุแม้มาจากที่ไกลเพราะเป็นถ้อยคำหยาบคาย พิจารณาคุณแห่งขันติเท่านั้นแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหวดุจพระที่สมาณกอภัยเถระ ภิกษุนี้บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นผู้ทนต่อถ้อยคำหยาบคายที่มาจากที่ไกลได้”^{๓๔}

ในขุททกนิกาย ชาดก มีข้อมูลระบุว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสชาดกชื่อสร้งกชาดกเอาไว้ ในชาดกเรื่องนี้มีเนื้อหากล่าวสรรเสริญบุคคลผู้อดทนต่อคำพูดที่ไม่ดีของบุคคลอื่น เนื้อหาดังกล่าวเป็นการถามตอบปัญหาระหว่างท้าวสักกเทวราชและสร้งกดาบสซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ (ในพระไตรปิฎกเรียกว่า พระมหาสัตว์) ซึ่งตอบเป็นคาถา ว่า

“ในกาลบางครั้ง

บุคคลฆ่าความโกรธเสียได้จึงไม่เศร้าโศก

ฤๅษีทั้งหลายสรรเสริญการละความลบหลู่

บุคคลควรอดทนคำหยาบคายที่ทุกคนกล่าว

^{๓๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖/๑๘.

^{๓๓}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๔/๒๔.

^{๓๔}ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๒๔/๑๒๗.

สัตบุรุษทั้งหลายกล่าวความอดทนนั้นว่า ยอดเยี่ยม.”

“แท้จริง บุคคลอดทนถ้อยคำของคนประเสริฐกว่าได้เพราะความกลัว
อดทนถ้อยคำของคนเสมอกันได้เพราะการแข่งขันเป็นเหตุ
แต่ผู้ใดพึงอดทนถ้อยคำของคนที่เร็วกว่าในโลกนี้ได้
ความอดทนนั้นของบุคคลนั้นสัตบุรุษกล่าวว่า ยอดเยี่ยม”^{๓๕}

ในพระไตรปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค ปราภุณณกัณฐิกโกสการทวาทพราหมณัมไม่พอใจที่พวกพราหมณ์การทวาทโคตรบวชในพระพุทธศาสนาจึงเข้าไปด่าพระพุทเจ้าด้วยคำหยาบคาย พระพุทเจ้าไม่ทรงโกรธตอบและไม่ทรงด่าตอบพราหมณ์นั้น แต่ทรงแสดงธรรมตรัสอุปมาการด่านั้นว่าเปรียบเหมือนอาหารที่พราหมณ์นั้นเอาไปต้อนรับแขกผู้มาเยือน แต่แขกนั้นไม่รับ อาหารนั้นก็ย่อมเป็นของพราหมณ์นั้นเหมือนเดิม คำด่าที่ด่าบุคคลผู้ไม่โกรธตอบไม่ด่าตอบและไม่รับคำด่านั้น คำด่านั้นก็ย่อมตกเป็นของบุคคลผู้ด่านั้นนั่นเอง^{๓๖} จากนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสคาถาซึ่งมีเนื้อหากล่าวเตือนบุคคลผู้โกรธตอบผู้อื่นและยกย่องการไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธ ว่า

“บุคคลผู้ไม่โกรธ ฝึกตนแล้ว	มีความเป็นอยู่อย่างสม่ำเสมอ
หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ	สงบ คงที่ จักมีความโกรธแต่ที่ไหนเล่า
ผู้ใดโกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธ	ผู้นั้นย่อมเร็วกว่าผู้โกรธ
เพราะการโกรธตอบนั้น	บุคคลผู้ไม่โกรธตอบต่อบุคคลผู้โกรธ
ชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้ยาก	ผู้ใดรู้ว่าผู้อื่นโกรธ เป็นผู้มีสติ สงบใจไว้ได้
ผู้นั้นชื่อว่าประพฤติประโยชน์ของคนทั้ง ๒ ฝ่าย	คือฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น
เมื่อผู้นั้นรักษาประโยชน์ของคนทั้ง ๒ ฝ่าย	คือฝ่ายตนและฝ่ายผู้อื่น
ชนทั้งหลายผู้ไม่ฉลาดในธรรม	ย่อมเข้าใจว่าเป็นคนโง่” ^{๓๗}

ความอดทนอดกลั้นต่อคำด่าได้เป็นต้นนั้นถือว่าเป็นคุณธรรมสำหรับผู้ประเสริฐ ในทัศนะของพุทธศาสนามองว่าบุคคลแม้จะเกิดในตระกูลที่สูงศักดิ์หรือในตระกูลที่มีความมั่งคั่งก็ถือว่ายังไม่ใช่ว่าเป็นผู้ประเสริฐ แต่บุคคลผู้มีความอดทนอดกลั้นต่อการเบียดเบียนทั้งทางกายและทางวาจาได้นั้นจึงถือได้ว่าเป็นผู้ประเสริฐที่แท้จริง ในสมัยพุทธกาลวรรณะที่ถือว่าประเสริฐสูงส่งกว่าวรรณะทั้งหลายนั้นคือวรรณะพราหมณ์ ในวาเสฏฐสูตรมาณพ ๒ คน คือ วาเสฏฐมาณพและการทวาทมาณพได้ถกเถียงกัน

^{๓๕} จุ.ชา.จตตารีส. (ไทย) ๒๗/๖๔-๖๖/๖๐๕.

^{๓๖} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๘/๒๖๕-๒๖๖.

^{๓๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๘๘/๒๖๗.

ถึงคุณสมบัติของผู้ที่จะถือว่าเป็นพราหมณ์ได้^{๓๘} ในประเด็นนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสคุณสมบัติของคนที่จะเป็นพราหมณ์ในทัศนะของพุทธศาสนามีประการต่าง ๆ ซึ่งหนึ่งในคุณสมบัตินั้นคือความเป็นผู้มีความอดทนอดกลั้น มีพระพุทธพจน์ ว่า

“เราเรียกผู้ไม่ประทุษร้าย อดกลั้นต่อคำตำหนิการทุบตีและการจองจำ
มีขันติธรรมเป็นพลั้ง มีพลั้งใจเข้มแข็งว่า เป็นพราหมณ์”

“เราเรียกบุคคลผู้ไม่คิดร้าย เมื่อบุคคลอื่นยังคิดร้าย
ผู้สงบระงับ เมื่อบุคคลอื่นยังมีอาชญาในตน
ผู้ไม่ยึดมั่นถือมั่น เมื่อบุคคลอื่นยังมีความยึดมั่นถือมั่น ว่า เป็นพราหมณ์”^{๓๙}

เท่าที่ผู้วิจัยได้นำเสนอมานี้จะเห็นว่า ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้นพระพุทธเจ้าทรงเสนอคำสอนที่มีหลักให้พระสงฆ์ไม่โต้ตอบผู้กล่าวร้ายด้วยคำพูดที่รุนแรง การอดทนอดกลั้นนั้นถือว่าเป็นคุณธรรมหลักในการยับยั้งความโกรธซึ่งเป็นสาเหตุของการกล่าวคำหยาบนั้น ผู้ที่อดกลั้นคำตำหนิผู้อื่นได้ถือว่าเป็นผู้มีการฝึกฝนเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในทัศนะของพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น ในประเด็นนี้จึงกล่าวโดยสรุปว่า การไม่โต้ตอบด้วยคำพูดหยาบคายต่อผู้กล่าวร้ายหรือกล่าววาจาล่วงเกินนั้นถือว่าเป็นแนวคิดหลักสำหรับพระสงฆ์ เพราะการกล่าวโต้ตอบด้วยคำพูดหยาบคายนั้นจะเป็นเหตุให้เกิดความบาดหมางและบานปลายจนกระทั่งทะเลาะวิวาทในทางพระวินัยพระพุทธเจ้าทรงปรับอาบัติแก่พระสงฆ์ผู้กล่าววาจาหยาบคายต่อผู้อื่น แม้จะมีกรณียกเว้นสำหรับพระสงฆ์ผู้กล่าววาจาเสียดสีหยาบคายเพราะมุ่งประโยชน์ในลักษณะการกล่าวเพื่อเตือนสติพราหมณ์ แต่ถ้าการกล่าวนั้นจะเป็นไปเพื่อก่อความโกรธและความวิวาท พระสงฆ์ก็ไม่พึงกล่าววาจาเช่นนั้นเด็ดขาดเพราะถือว่าไม่เป็นประโยชน์โดยส่วนเดียว พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญผู้พิจารณาแล้วกล่าววาจาที่มีประโยชน์โดยส่วนเดียว เมื่อมีผู้โกรธและกล่าวคำหยาบคายต่อพระสงฆ์เช่นนี้ พระสงฆ์พึงเป็นผู้อดทนอดกลั้นไม่พึงโกรธตอบและไม่กล่าวตอบโต้ด้วยคำหยาบคาย เพราะพุทธศาสนามีหลักการว่าบุคคลผู้อดทนอดกลั้นคำพูดล่วงเกินได้ไม่โกรธตอบบุคคลผู้โกรธไม่ด่าตอบบุคคลผู้ด่าทอนั้นถือว่าเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย

^{๓๘}การทวาทษมาณพได้เสนอว่าผู้ที่พราหมณ์ได้นั้นต้องมีคุณสมบัติ ๓ ประการคือ ๑) ต้องมีชาติกำเนิดดีทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา ๒) ต้องมีปฏิสนธิดีตลอด ๗ ขั้วบรรพบุรุษ ๓) ต้องไม่มีใครตำหนิได้เมื่ออ้างถึงโคตร แต่ว่าเสฏฐมาณพกล่าวว่า บุคคลผู้ที่มีศีลและถึงพร้อมด้วยวัตรต่างหากจึงถือว่าเป็นพราหมณ์ เมื่อทั้งสองตกลงกันไม่ได้จึงเอาปัญหานี้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า. ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๔/๕๗๒.

^{๓๙}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๕๘/๕๗๘-๕๗๙.

๔.๒.๒ ชี้แจงด้วยเหตุผล

นอกจากพุทธศาสนาจะมีแนวคิดที่ให้พระสงฆ์อดทนอดกลั้นรับความโกรธและไม่โต้ตอบด้วยคำพูดที่รุนแรงแล้ว ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทก็ปรากฏว่ามีหลายครั้งที่พระพุทเจ้าทรงชี้แจงเหตุผลแก่ผู้คนที่ทั้งหลายผู้ติเตียนพระรัตนตรัยและมีความเห็นผิด เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีข้อสังเกตว่า พระสงฆ์เมื่อถูกกล่าวร้ายจะสามารถตอบโต้ชี้แจงได้หรือไม่หรือต้องนิ่งเฉยอดทนไปเสียทีเดียวจากการศึกษาพบว่า ในทัศนะของพุทธศาสนานั้นพระสงฆ์ยังสามารถตอบโต้ชี้แจงในเรื่องที่ไม่ถูกต้องได้ด้วย พุทธศาสนานั้นมีแนวคิดในการป้องกันตนเองและองค์กรจากการถูกกล่าวร้ายโดยการชี้แจงด้วยเหตุผลได้ ในคัมภีร์พุทธศาสนาปรากฏข้อมูลว่าพระพุทเจ้าและพระสาวกได้ใช้เหตุผลในการกล่าวชี้แจงแก้ไขการถูกใส่ร้ายและการถูกติเตียน แนวคิดดังกล่าวนี้ปรากฏตามพระพุทพจน์ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวติเตียนเรา กล่าวติเตียนพระธรรมหรือกล่าวติเตียนพระสงฆ์ก็ตาม พวกเราไม่ควรผูกอาฆาตเคียดแค้นเคืองชุนใจคนพวกนั้น ถ้าพวกเรโกรธเคืองไม่พอใจพวกเขา พวกเราก็จะประสบอันตราย เพราะความโกรธเคืองนั้นได้ อนึ่งพวกเราจะรู้ได้หรือว่าที่พวกเขาพูดนั้นถูกหรือผิด...คำติเตียนนั้น ถ้าเป็นเรื่องไม่จริง พวกเราควรชี้แจงให้เห็นชัดว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องไม่จริง ไม่ถูกต้อง ไม่มี และไม่ปรากฏในพวกเรา...ถ้าเป็นเรื่องจริง พวกเราควรยืนยันให้เขารู้ชัดลงไปว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ถูกต้อง มีอยู่ และปรากฏในพวกเรา”^{๔๐}

พระพุทพจน์ข้างต้นนี้ ในคัมภีร์อรรถกถาที่ขนิทาย สีลขันธวรรคมีคำอธิบายประกอบ ว่า

“เธอทั้งหลายได้ฟังคำเป็นต้นว่า ‘ศาสดาของพวกท่านไม่เป็นสัพพัญญู พระธรรมอันศาสดาของพวกท่านกล่าวไว้ไม่ดี พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติไม่ดี’ ก็ไม่ควรเป็นผู้นิ่งเสีย แต่ควรกล่าวอย่างนี้ว่า ‘คำนั้นไม่เป็นคำจริง’ แม้เพราะเหตุนี้...พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ในข้อนั้นมีเหตุนี้ ๆ ... ก็หากเมื่อถูกกล่าวหา ว่า ‘ท่านเป็นคนทุศีล อาจารย์ของท่านก็เป็นคนทุศีล สิ่งนี้และสิ่งนี้ท่านทำแล้ว สิ่งนี้และสิ่งนี้อาจารย์ของท่านทำแล้ว’ เธอต้องทนนิ่งไว้ อย่าหวั่นไหว เหตุนี้จึงไม่ควรทำความขัดเคืองใจ ควรแก้ไขเฉพาะคำติเตียน ควรวางเฉยต่อคำที่ดำโดยอโกสวัตถุ ๑๐ ประการโดยนัยว่า ‘ท่านเป็นอูฐ ท่านเป็นโค’ เป็นต้น แล้วใช้อธิวาสนขันติเท่านั้นในบุคคลนั้น”^{๔๑}

จะเห็นว่า แนวคิดข้างต้นสามารถพิจารณาได้ว่าเมื่อพระสงฆ์ถูกกล่าวร้ายหรือติเตียนด้วยคำไม่จริงพระสงฆ์ไม่ควรนิ่งเฉย แต่ควรตอบโต้ชี้แจงด้วยเหตุผลได้ ซึ่งก่อนที่พระสงฆ์จะชี้แจงเหตุผลนั้นต้องควบคุมความโกรธหรือระงับความโกรธให้ได้เป็นเบื้องต้นก่อน การรับฟังข้อโต้แย้งและการชี้แจง

^{๔๐}ที.สี. (ไทย) ๙/๕-๖/๒-๓.

^{๔๑}ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๘๔.

เหตุผลจึงจะมีประสิทธิภาพ พระสงฆ์ไม่ควรใส่ใจที่คำคำหยาบคายของบุคคลผู้ด่า แต่ควรใส่ใจที่ข้อเท็จจริงของคำติเตียนว่าร้ายนั้นเป็นหลักและชี้แจงทำความเข้าใจในข้อเท็จจริงนั้น

อนึ่ง ความสามารถในการชี้แจงนั้นในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพุทธบริษัท ๔ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังกล่าวพระพุทธเจ้าทรงแสดงในคราวที่พญามารมาอาราธนาให้ปริณิพพานโดยมีพระดำรัสต่อพญามาร ว่า “เราจะยังไม่ปริณิพพานตราบเท่าที่ภิกษุ...ภิกษุณี...อุบาสก...อุบาสิกา...ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้”^{๔๒} จากนั้นเมื่อพุทธบริษัทพร้อมด้วยคุณสมบัติตามที่ทรงประสงค์แล้วพระพุทธเจ้าก็ทรงปลงอายุสังขารและเสด็จปริณิพพาน

คำว่า “ปรวาท” ในพระพุทธพจน์นั้น หมายถึงคำโต้แย้งของคนต่างลัทธิ^{๔๓} การแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรวาทได้โดยเรียบร้อยชอบธรรมนั้นหมายถึงการมีความรู้ความสามารถในการชี้แจงเหตุผลต่อคนต่างลัทธิได้อย่างมีประสิทธิภาพของพระสงฆ์ อย่างไรก็ตาม ไม่เฉพาะการชี้แจงเหตุผลแก่คนต่างลัทธิเท่านั้น ในคัมภีร์พุทธศาสนายังมีกรณีที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกชี้แจงเหตุผลแก่พระสาวกและบุคคลทั่วไปเพื่อปรับความเห็นให้ถูกต้องอีกด้วย เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการชี้แจงเหตุผลได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนั้น ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะได้แสดงกรณีตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา ดังต่อไปนี้

๑. กรณีพระอริฏฐะ

สมัยหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี พระอริฏฐะได้มีความเห็นผิด ว่า “เรารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วจนกระทั่งว่าธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นธรรมก่ออันตรายก็หาสามารถก่ออันตรายแก่ผู้ช้องเสพได้จริงไม่” เมื่อภิกษุทั้งหลายทราบเรื่องได้เข้าไปตักเตือนและชี้แจงให้ลดมานะละความเห็นผิด ความว่า

“ท่านอริฏฐะ ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนี้ อย่ากล่าวต่อพระผู้มีพระภาค การกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคไม่ดีเลย เพราะพระผู้มีพระภาคไม่ได้ตรัสอย่างนั้น ท่านอริฏฐะ พระผู้มีพระภาคตรัสธรรมที่ก่ออันตรายว่าเป็นธรรมก่ออันตรายไว้โดยประการต่าง ๆ และธรรมเหล่านั้นก็สามารถก่ออันตรายให้แก่ผู้ช้องเสพได้จริง พระผู้มีพระภาคตรัสว่ากามทั้งหลายมีความยินดีน้อย มีทุกข์มาก

^{๔๒}“มารผู้มีบาป เราจะยังไม่ปริณิพพานตราบเท่าที่ภิกษุ ...ภิกษุณี...อุบาสก...อุบาสิกาทั้งหลายผู้สาวกของเรายังไม่เสียแหม่ม ไม่ได้รับการแนะนำ ไม่แก่แล้วกล้า ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ปฏิบัติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ก็ยังบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ปราบปรามปรวาทที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้” .
ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๓-๑๑๖.

^{๔๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๘/๑๑๔.

มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษอย่างยิ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสว่ากามทั้งหลายเปรียบเหมือนร่าง
โครงกระดูก...ขึ้นเนื้อ...คบเพลิงหย้า...หลุมถ่านเพลิง...เหมือนความฝัน...ของที่ยึดมา...ผลไม่คาดฝัน
...เซียงหันเนื้อ...หอกหลาว...เปรียบเหมือนห้วง มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก ในกามนี้มีโทษ
อย่างยิ่ง”^{๔๔}

แต่พระอริยฐานะไม่ยอมลดทอนฐานะ เมื่อภิกษุทั้งหลายไม่สามารถปลดปล่อยความเห็นผิด
ของพระอริยฐานะได้จึงนำความดังกล่าวกราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบ
ได้ทรงให้ประชุมสงฆ์สอบถามความจริงจากพระอริยฐานะ ทรงซักเตือนให้ลดทอนและทรงชี้แจงด้วย
เหตุผลตามนัยที่ภิกษุทั้งหลายชี้แจงมาแล้วนั้น จากนั้นทรงบัญญัติสิกขาบทปรับอาบัติปาจิตตีย์แก่
พระสงฆ์ผู้ที่ภิกษุทั้งหลายซักเตือนถึง ๓ ครั้งแต่ไม่ยอมลดละความเห็นผิด^{๔๕}

๒. กรณีสังจกะ นิครนถบุตร

การที่คนมีความคิดเห็นที่หลากหลายนั่นถือว่าเป็นบรรยากาศของสังคมอุดมปัญญา
ในสมัยพุทธกาลมีเจ้าลัทธิและสำนักคิดมากมายพยายามคิดค้นตรึงตรึงถึงปัญหาเกี่ยวกับโลกและ
ชีวิต การโต้เถียงแลกเปลี่ยนทัศนะของเจ้าสำนักทั้งหลายเป็นที่สนใจของผู้คนในสมัยนั้นเป็นอย่างมาก
ในกรุงเวสาลีได้มีนักโต้เถียงชั้นยอดคนหนึ่งนามว่า “สังจกนิครนถ์” คัมภีร์พระไตรปิฎกระบุว่า
ท่านผู้นี้ได้โต้เถียงกับพระพุทธเจ้าและปราชัยยอมจำนนด้วยเหตุผลในที่สุด ความว่า

สมัยหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กุฎาคารศาลापามหาวัน เขตกรุงเวสาลี
สังจกนิครนถ์ เป็นนักโต้เถียง ยกย่องตนว่าเป็นบัณฑิตและมีประชาชนยกย่องนับถือมาก ได้ปราศรัย
ในกรุงเวสาลี ว่า

“สมณะหรือพราหมณ์ผู้เป็นเจ้าของ หมู่ เจ้าคณะ เป็นคณาจารย์ ผู้บัญญัติตนว่าเป็น
พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้ตอบวาทะกับเราแล้วจะไม่พึงประหม่า ไม่สะทกสะท้าน
ไม่หวั่นไหว ไม่มีเหวี่ยงไหลจากกรักเร้า เราไม่เห็นเลยแม้แต่คนเดียว หากเราโต้ตอบวาทะกับต้นเสาที่
ไม่มีจิตใจ แม้ต้นเสานั้นโต้ตอบวาทะกับเราก็กต้องประหม่า สะทกสะท้าน หวั่นไหว ไม่จำเป็นต้อง
กล่าวถึงมนุษย์เลย”^{๔๖}

เช้าวันหนึ่ง สังจกนิครนถ์ ได้พบพระอัสสชิเถระซึ่งกำลังบิณฑบาต จึงได้เข้าไปหาและถาม
ถึงหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า พระอัสสชิเถระได้ตอบความว่า

^{๔๔}วิ.ม.พ. (ไทย) ๒/๔๑๗/๕๒๖-๕๒๗.

^{๔๕}วิ.ม.พ. (ไทย) ๒/๔๑๗/๕๒๕-๕๒๘.

^{๔๖}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๓/๓๘๙.

“อัคริเวสสนะ พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำสาวกทั้งหลายอย่างนี้ และคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคที่เป็นไปในสาวกทั้งหลายโดยส่วนมากเป็นอย่างนี้ว่า ‘รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง รูปไม่ใช่อตตา เวทนาไม่ใช่อตตา สัญญาไม่ใช่อตตา สังขารทั้งหลายไม่ใช่อตตา วิญญาณไม่ใช่อตตา สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่อตตาธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่อตตา’ พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำสาวกทั้งหลายอย่างนี้ และคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคที่เป็นไปในสาวกทั้งหลาย โดยส่วนมากเป็นอย่างนี้”^{๔๗}

จากนั้นสังกัจจนิครนถ์จึงขอเข้าเฝ้าเพื่อได้วาทะกับพระพุทธเจ้าโดยได้ชักชวนเจ้าลิจฉวี ๕๐๐ คนไปด้วย การชักชวนเจ้าลิจฉวีไปด้วยนี้เพราะมีความประสงค์จะสร้างความอับอายแก่พระพุทธเจ้าในเมื่อพ่ายแพ้^{๔๘} เมื่อเข้าไปหาพระพุทธเจ้าแล้วได้สนทนาปราศรัยและเริ่มคำถามว่า “ท่านพระโคตมแนะนำพวกสาวกอย่างไร คำสั่งสอนของท่านพระโคตมที่เป็นไปในพระสาวกทั้งหลายโดยส่วนมากเป็นอย่างไร”^{๔๙} พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบปัญหาตามนัยที่พระอัสสชิเถระได้กล่าวไปแล้วนั้นโดยใจความว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยงและไม่ใช่อัตตา แต่สังกัจจนิครนถ์เสนอทัศนะโต้แย้งว่าเหล่านี้เป็นอัตตา โดยได้ยกอุปมาอุปไมย ว่า

“ท่านพระโคตม พืชพันธุ์ไม้เหล่าใดเหล่าหนึ่งที่ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ พืชพันธุ์ไม้เหล่านั้นทั้งหมดต้องอาศัยแผ่นดิน อยู่ในแผ่นดิน จึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ หรือการงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคลต้องทำด้วยกำลัง การงานเหล่านั้นทั้งหมดบุคคลต้องอาศัยแผ่นดิน ต้องอยู่บนแผ่นดินจึงทำได้ แม้ฉันทบุรุษบุคคลนี้ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน มีรูปเป็นอัตตา มีเวทนาเป็นอัตตา มีสัญญาเป็นอัตตา มีสังขารเป็นอัตตา มีวิญญาณเป็นอัตตา ต้องดำรงอยู่ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จึงจะประสบบุญหรือบาปได้”^{๕๐}

^{๔๗}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๓/๓๘๙.

^{๔๘}คำพูดของสังกัจจนิครนถ์ที่พูดต่อเจ้าลิจฉวีความว่า “ขอเจ้าลิจฉวีทั้งหลายจงไปด้วยกัน ขอเจ้าลิจฉวีทั้งหลายจงไปด้วยกัน วันนี้ข้าพเจ้าจักสนทนากับพระสมณโคตม ถ้าพระสมณโคตมจักยืนยันตามคำที่พระอัสสชิซึ่งเป็นพระสาวกรูปหนึ่งที่มีชื่อเสียงยืนยันแล้วแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนุดกระชากลากพระสมณโคตมไปมาด้วยคำต่อคำ ให้เป็นเหมือนบุรุษผู้มีกำลังจับแกะมีขนยาวที่ขนแล้วนุดกระชากลากไปมาฉะนั้น หรือให้เป็นเหมือนคนงานในโรงสุราซึ่งกำลังวางเสื่อลำแพนสำหรับรองแป้งสุราผืนใหญ่ในห้วงน้ำลึกแล้วจับที่มุมลากพาตไปพาตมา ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักสลัดพัดพาตพระสมณโคตมด้วยคำต่อคำ ให้เป็นเหมือนบุรุษผู้มีกำลังซึ่งเป็นนักเลงจับถ้วยที่ทุแล้วสลัดพัดพาตไปมา ฉะนั้น ข้าพเจ้าจักเล่นงาน พระสมณโคตมเหมือนนักกีฬาเล่นกีฬาชักป่าน ให้เป็นเหมือนช้างที่มีวัยล่วง ๖๐ ปี ลงสู่สระโบกขรณีที่มีน้ำลึกแล้วเล่นกีฬาชักป่าน ฉะนั้น ขอเจ้าลิจฉวีทั้งหลายจงไปด้วยกัน ขอเจ้าลิจฉวีทั้งหลายจงไปด้วยกัน วันนี้ ข้าพเจ้าจักสนทนากับพระสมณโคตม”. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๔/๓๙๐.

^{๔๙}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๕/๓๙๑.

^{๕๐}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๖/๓๙๒.

จากนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสย้อนถามสัจจนิครนถ์ เช่นกัน ความว่า

“อัคริเวสสนะ ถ้าอย่างนั้นเราจักสอบถามท่านในข้อนี้แล ท่านเห็นควรอย่างไร ท่านควรตอบอย่างนั้น ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร พระราชามหากษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว เช่นพระเจ้าปเสนทิโกศล หรือพระเจ้าอชาตศัตรู เวเทหิบุตรแห่งแคว้นมคธ มีอำนาจที่จะฆ่าคนที่ควรฆ่า รับผิดชอบต่อคนที่ไม่ควรฆ่า ใครสมควรฆ่า ใครไม่ควรฆ่า ในพระราชอาณาเขตของพระองค์มิใช่หรือ”^{๕๑}

สัจจนิครนถ์ ได้ยอมรับและยืนยันว่าที่พระราชเหล่านี้สามารถกระทำเช่นนั้นได้เพราะพระราชเหล่านี้มีอำนาจและเป็นใหญ่ในแคว้นของตน จากนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสถามปัญหา สัจจนิครนถ์ ว่า

“อัคริเวสสนะ ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร ข้อที่ท่านกล่าวอย่างนี้ว่า ‘รูปเป็นอัตตาของเรา...เวทนาเป็นอัตตาของเรา...สัญญาเป็นอัตตาของเรา...สังขารเป็นอัตตาของเรา...วิญญาณเป็นอัตตาของเรา’ นั้น ท่านมีอำนาจในรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณนั้นว่า ‘รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนั้นเถิด อย่าได้เป็นอย่างนี้เลยหรือ’”^{๕๒}

สัจจนิครนถ์ได้กราบทูลว่า “ข้อนี้ไม่ได้เป็นอย่างนั้น พระโคตมผู้เจริญ” พระพุทธเจ้าได้ทรงให้โอกาสสัจจนิครนถ์ ได้ทบทวนแนวคิดเรื่องอัตตาของตนแต่ในท้ายที่สุดก็ปรากฏว่า สัจจนิครนถ์ มีคำตอบสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องอนัตตาที่พระพุทธเจ้าทรงยกเหตุผลขึ้นมาชี้แจง จากนั้นพระพุทธเจ้าได้ยกคำถามประกอบเหตุผลเพื่อให้สัจจนิครนถ์ คลายความเห็นผิดเกี่ยวกับเรื่องอัตตา โดยตรัสถามตามลำดับดังนี้ว่า

“ท่านจงมนสิการเถิด ครั้นมนสิการแล้วจึงตอบ เพราะคำหลังกับคำก่อน หรือคำก่อนกับคำหลังของท่านไม่ตรงกัน ท่านเข้าใจความข้อนั้นว่าอย่างไร รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง ‘ไม่เที่ยง พระโคตมผู้เจริญ’ สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุข ‘เป็นทุกข์ พระโคตมผู้เจริญ’ สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรผันไปเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะพิจารณาเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา ‘ข้อนั้นไม่ควรเลย พระโคตมผู้เจริญ’”^{๕๓}

ในที่สุดของการโต้วาทะ สัจจนิครนถ์ หมดปฎิภาณที่จะโต้วาทะอีกต่อไปมิเห็นจตุกกัมหนายอมจำนนด้วยเหตุผลของพระพุทธเจ้า และได้อาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ฉัน

^{๕๑}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๗/๓๙๓.

^{๕๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๗-๓๕๘/๓๙๓-๓๙๕..

^{๕๓}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๘/๓๙๕-๓๙๖.

ภัตตาหารที่อารามของตน^{๕๔} พระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์โดยอุชฎิยาภและเสด็จไปฉันภัตตาหารที่อารามของสังกนิครนถ์ ในเช้าวันต่อมา

กล่าวโดยสรุปว่า เมื่อถูกกล่าวร้ายพระสงฆ์สามารถพูดชี้แจงด้วยเหตุผลได้ ความสามารถในการชี้แจงเหตุผลนั้นถือว่าเป็นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพุทธบริษัท การชี้แจงเหตุผลต้องอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงชี้แจงและยอมรับตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น อนึ่ง การชี้แจงเหตุผลจะสำเร็จผลด้วยดีและเป็นประโยชน์นั้นพระสงฆ์จะต้องระงับความโกรธซึ่งจะก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทบานปลายได้เสียก่อน

๔.๒.๓ เจริญเมตตาไปในผู้กล่าวร้าย

การเจริญเมตตาตามนั้น เป็นวิธีการจัดการความรุนแรงที่ครอบคลุมทั้งความรุนแรงทางกายทางวาจา และทางใจ การเจริญเมตตาเมื่อนำไปใช้ในการไม่ตอบโต้ผู้อื่นด้วยความรุนแรงด้วยการใช้สติพิจารณาจัดการกับความรุนแรงที่เกิดขึ้นภายในจิตของตนเป็นหลัก การเจริญเมตตาตามนั้นเป็นการฝึกที่จะเอื้ออารีและใจเย็นต่อการกระทำและคำพูดที่ไม่ดีของคู่กรณี การถูกกล่าวร้ายแล้วกลับว่าร้ายตอบนั้นอาจเป็นตรรกะที่ค่อนข้างมีความยุติธรรมในตัว แต่การกระทำเช่นนี้ในทัศนะของพุทธศาสนามองว่าไม่ใช่การยับยั้งปัญหาลงได้ แต่กลับจะเป็นการเติมเชื้อให้ปัญหาอยู่เนื่อง ๆ ในลักษณะของการจองเวรและการแก้แค้นกันไปมา ซึ่งในประเด็นลักษณะนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสให้แง่คิดแก่ พระโกณฑธานเถระว่า “เธออย่าได้กล่าวคำหยาบต่อใคร ๆ คนที่ถูกเธอว่ากล่าวแล้วจะกล่าวโต้ตอบเธอ เพราะว่าถ้อยคำโต้เถียงกัน ก่อให้เกิดทุกข์ และการทำร้ายโต้ตอบกันจะมาถึงเธอ”^{๕๕} พระโอรชชาบดีแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาไม่สนับสนุนให้พระสงฆ์กล่าวร้ายโต้แย้งด้วยความรุนแรงเพราะจะเป็นเหตุก่อปัญหาไม่รู้จบ^{๕๖} โดยหลักแล้วพุทธศาสนามีแนวคิดที่ว่าปัญหาความรุนแรงทั้งปวงจะระงับลงได้ด้วยการไม่จองเวร^{๕๗} การเจริญเมตตาตามนั้นเป็นวิธีการปรับทัศนคติต่อปัญหาและพอกพูนกุศลธรรมเพื่อระงับ

^{๕๔} “ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นคนคอยกำจัดคุณผู้อื่น เป็นคนคณองวาจา ได้เข้าใจพระดำรัสของท่านพระโคตมว่า ‘ตนสามารถถูกรานได้ด้วยถ้อยคำของตน’ บุรุษมาปะทะข้างซบมันเข้าก็ดี พบกองไฟที่กำลังลุกโชนก็ดี พบงูพิษที่มีพิษร้ายก็ดี ยังพอเอาตัวรอดได้บ้าง แต่พอมารับท่านพระโคตมเข้าแล้ว ไม่มีใครเอาตัวรอดได้เลย...ขอท่านพระโคตมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ จงรับนิมนต์เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้เถิด”. ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๒/๓๙๙-๔๐๐.

^{๕๕} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑๓/๗๓.

^{๕๖} ในกรณีของพระโกณฑธานเถระ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้นิ่งเงียบไม่ได้เถียง ความว่า “ ถ้าเธอทำตนให้นิ่งเงียบได้ เหมือนกิ้งกadalที่ตัดขอบปากออกแล้ว เธอก็จะบรรลุนิพพานได้ การโต้เถียงกันก็จะมีแก่เธอ”. ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๔/๗๓.

^{๕๗} “ชนเหล่าใดเข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ตำรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป เสร็จของชนเหล่านั้นย่อมไม่สงบระงับ ส่วนชนเหล่าใดไม่เข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ตำรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลัก

เวรที่เกิดขึ้นในจิตใจ การเจริญเมตตาไม่ใช่การฝึกเพื่อจะลืมความรุนแรงที่เกิดขึ้น แต่เป็นการฝึกเพื่อตระหนักรู้สภาพที่เกิดขึ้นอย่างมีสติและเพื่อให้เกิดความรักที่ปราศจากกามารมณ์เป็นความรักที่ไม่มีช้อยกเว้น (เป็นมหัคคตะ) ซึ่งความเมตตาที่ไม่มีช้อยกเว้นนี้รวมถึงการมีเมตตาต่อคู่กรณีของตนด้วย แนวคิดเช่นนี้ปรากฏตามนัยของพระพุทธพจน์ ว่า

“บุคคลอื่นเมื่อพูด จะฟังพูดตามกาลอันสมควรหรือไม่สมควรก็ตาม จะฟังพูดเรื่องที่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริงก็ตาม จะฟังพูดคำที่อ่อนหวานหรือหยาบคายก็ตาม จะฟังพูดคำที่มีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์ก็ตาม จะฟังมีเมตตาจิตพูดหรือมีโทสะพูดก็ตาม ในข้อนั้น เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปลี่ยนจากชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่าอันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่”^{๕๘}

พระพุทธพจน์ข้างต้นสามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่า ไม่ว่าผู้อื่นจะกล่าววาจาเช่นใดและกล่าวด้วยเจตนาใดก็ตาม พระสงฆ์พึงมีสติไม่กล่าวโต้ตอบด้วยคำพูดที่รุนแรงหยาบคายและตั้งเมตตาจิตแผ่ไปในผู้นั้นตลอดจนแผ่ไปในสัตว์ทั้งหลาย จะเห็นว่าสาระสำคัญของพระพุทธพจน์นี้มีนัยบ่งถึงท่าทีของพระสงฆ์ต่อคำพูดของผู้อื่น ความเป็นผู้มีจิตมั่นคงไม่แปรผันนั้นบ่งถึงการมีสติรักษาปกติภาพของตนไว้ได้ การหวั่นไหวตามคำติเตียนหรือชมเชยนั้นถือว่าเป็นความประมาท พุทธศาสนามีทัศนะว่าคำพูดหรือคำว่าร้ายของผู้อื่นไม่มีผลต่อความบริสุทธิ์หรือความเลวของบุคคลนอกจากการกระทำของเขาเอง ปรากฏตามพระพุทธพจน์ ว่า “หากบุคคลเป็นคนเลวเพราะเหตุที่ผู้อื่นพูดติเตียนไซ้ก็จะไม่พึงมีใครวิเศษในธรรมทั้งหลายได้เลย เพราะคนส่วนมากต่างกล่าวยืนยันในแนวทางของตนพากันกล่าวธรรมของผู้อื่นโดยความเป็นสิ่งเลวทราม”^{๕๙} ส่วนการแผ่เมตตาไปในผู้กล่าวร้ายนั้นบ่งถึงการเพิ่มพูนมโนธรรมฝ่ายกุศลเพื่อป้องกันความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น

ในพระไตรปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ มารตชชนียวัตถุ มีข้อมูลระบุว่าในอดีตเมื่อมีผู้ด่าว่าบริภาษพระสงฆ์^{๖๐} พระพุทธเจ้าพระนามว่ากกุสันธะได้เรียกพระสงฆ์มาประชุมกันและ

สิ่งของของเราไป เวรของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ เพราะว่าในกาลไหน ๆ เวรทั้งหลายในโลกนี้ย่อมไม่สงบระงับด้วยเวร แต่เวรทั้งหลาย ย่อมสงบระงับด้วยการไม่จองเวร เป็นธรรมเก่า”. ชุ.ชา.ปญจก. (ไทย) ๒๗/๑๑๓-๑๑๕/๒๒๐.

^{๕๘}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๗/๒๓๙.

^{๕๙}ช.ม. (ไทย) ๒๙/๑๔๐/๓๘๐.

^{๖๐}สาเหตุที่พระสงฆ์เหล่านั้นถูกมนุษย์ทั้งหลายด่าว่า ในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า เพราะมารสิงร่างภิกษุแล้วให้แสดงอาการปฏิกิริยาที่ไม่น่าเลื่อมใสต่าง ๆ คือ ดักข้ายแหจับปลา ดักแร้วจับนก เทียวล่าเนื้อกับพวกสุนัข

เสนอแนะให้พระสงฆ์แก้ไขความรุนแรงทางวาจาในลักษณะนี้ด้วยการเจริญเมตตาไปในผู้กล่าวร้าย
ความว่า

“ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคพระนามว่ากุสันธะผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รับสั่งเรียก
ภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ‘ภิกษุทั้งหลาย พวกพราหมณ์และคหบดีถูกทู่สุมารดลใจชักชวนว่า
‘มาเถิด พวกท่านจงดำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนพวกภิกษุผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม
ทำอย่างไร ภิกษุเหล่านั้นถูกพวกท่านดำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนอยู่ จะพึงมีจิตเป็นอย่าง
อื่นทำให้ทู่สุมารพึงได้โอกาส’ ภิกษุทั้งหลาย มาเถิด พวกเธอจงมีเมตตาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑...
ทิศที่ ๒... ทิศที่ ๓... ทิศที่ ๔... ทิศเบื้องบน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่
ทุกสถานด้วยเมตตาจิตอันไพศาล เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขตไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่
มีกรุณาจิต... มีมุทิตาจิต... มีอุเบกขาจิตแผ่ไปตลอดทิศที่ ๑... ทิศที่ ๒... ทิศที่ ๓... ทิศที่ ๔... ทิศเบื้อง
บน ทิศเบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถานด้วยอุเบกขาจิตอันไพศาล
เป็นมหัคคตะไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่”^{๖๑}

รายละเอียดตามที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นว่า ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทปรากฏวิธีการ
จัดการความรุนแรงทางวาจาต่อพระสงฆ์ด้วยวิธีการเจริญเมตตาไปในผู้กล่าวร้ายตนเอง คำว่าเมตตา
นั้นตรงกับคำภาษาไทยว่า “น้ำใจ” การเจริญเมตตาก็คือการทำให้ตนเองมีน้ำใจต่อสัตว์ทั้งหลาย
เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในสถานการณ์เฉพาะหน้านั้นจะเห็นว่าการเจริญเมตตาจำต้องมีสติกำกับเป็นเบื้องต้น
เพราะจะทำให้ไม่หวั่นไหวไปตามคำพูดของคนอื่นและสามารถประคองจิตให้มีปกติภาพได้ จิตที่เป็น
ปกติไม่หวั่นไหวจะเกื้อกูลต่อการเจริญเมตตา เมตตาที่เจริญหรือพอกพูนไว้ดีแล้วนั้นเป็น
“เจโตวิมุตติ”^{๖๒} ซึ่งหมายความว่าสามารถยับยั้งไม่ให้เกิดโทสะความพยาบาทจองเวรและการตอบโต้
ผู้อื่นด้วยคำพูดและการกระทำที่รุนแรงได้ การเจริญนั้นในคัมภีร์พุทธศาสนาหมายถึงการฝึกฝน
เมตตามีลักษณะที่ต้องฝึกเหมือนกันกับทักษะทางจิตอื่น ๆ สิ่งที่ไม่ได้ฝึกฝนมาก่อนเมื่อจวนตัวจะต้อง
ใช้ย่อมไม่สามารถนำมาใช้ได้ จะเห็นว่าในคัมภีร์พุทธศาสนานั้นนำเสนอหลักเมตตาในฐานะสิ่งที่

พาหุญนังติม ฟ้าร้องซ้ำร้อง สูงลิ่วกับพวกภิกษุณีในเวลากลางวันและกลางคืน พวกภิกษุณีพบเห็นก็ดำ่ว่าติเตียน
พวกภิกษุทั้งหลาย. ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๕๐๘/๔๓๒.

^{๖๑}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐๙/๕๔๘.

^{๖๒}“เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็น ดุจยานพาหนะแล้ว
ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สังสมแล้ว ปรารภดีแล้วพึงหวังอันสงส์ ๑๑ ประการ คือ ๑.หลับเป็นสุข ๒.ตื่นเป็น
สุข ๓.ไม่ฝันร้าย ๔.เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ๕.เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๖.เทวดาทั้งหลายรักษา
๗.ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา ๘.จิตตั้งมั่นได้เร็ว กล้ากรายบุคคลนั้นไม่ได้ ๙.สีหน้าสดใส ๑๐.ไม่หลงลืมสติตาย
๑๑.เมื่อยังไม่บรรลุนิเวศอันยิ่งขึ้นไปย่อมเข้าถึงพรหมโลก”. วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๓๑/๔๙๔.

ต้องฝึกฝนเสมอ (ภาเวตพพ) ดังจะเห็นการเจริญเมตตาไปในทิศทั้งหลายและในสัตว์ทั้งปวงในพระพุทธรูปที่ได้แสดงมาแล้วนั้นเป็นประจักษ์พยานในประเด็นนี้ได้เป็นอย่างดี

๔.๒.๔ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของเบญจขันธ์

พุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอนให้มนุษย์พัฒนาปัญญา เพราะปัญญาสามารถกำจัดความทุกข์คืออำนาจให้หลุดพ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง พุทธศาสนามีข้อเสนอว่าปัญญาจะเกิดขึ้นได้นั้นด้วย ๓ วิธี คือ ๑) ปัญญาเกิดจากการคิดวิเคราะห์ (จินตมยปัญญา) ๒) ปัญญาเกิดจากการสดับรับฟัง (สุตมยปัญญา) ๓) ปัญญาเกิดจากการบำเพ็ญเพียรทางจิต (ภาวนามยปัญญา)^{๖๓} กล่าวเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวกับการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจานั้น การถูกว่าร้ายแม้ไม่ได้ก่อให้เกิดทุกข์ทางกายแต่ก็ก่อให้เกิดความทุกข์ทางใจ พุทธศาสนามีทัศนะว่าความทุกข์ลักษณะนี้เกิดขึ้นจากความไม่ชาญฉลาดในการรับรู้และประเมินข้อมูล ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเสนอวิธีแก้ไขด้วยปัญญาอันเกิดจากภาวนาคือการพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของผัสสะคลายความยึดมั่นถือมั่นในเวทนาทั้งหลายซึ่งหมายถึงการพัฒนาความชาญฉลาดในการรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ปรากฏพระพุทธรูปที่ตรัสสอนพระสงฆ์ในประเด็นนี้ว่า

“หากชนเหล่าอื่นจะดำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียนภิกษุนั้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า ‘ทุกขเวทนาอันเกิดจากโสตสัมผัสนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา แต่ทุกขเวทนานั้นอาศัยเหตุจึงเกิดขึ้นได้ ไม่อาศัยเหตุก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ทุกขเวทนานี้อาศัยอะไรจึงเกิดขึ้นได้ ทุกขเวทนาอาศัยผัสสะจึงเกิดขึ้นได้’ ภิกษุนั้นย่อมเห็นว่า ‘ผัสสะ ไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง’ จิตของภิกษุนั้นย่อมตั้งไป ย่อมผ่องใส ดำรงมั่นและนุ่มไปในอารมณ์ คือธาตุนั้นแล”^{๖๔}

สอดคล้องกันนี้ ในอิลคัททูปมสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเกี่ยวกับท่าทีต่อการถูกติเตียนและสรรเสริญโดยทรงแสดงว่าเมื่อพระองค์ถูกสมณพราหมณ์บางพวกกล่าวดูใส่ร้ายด้วยความเท็จ พระองค์ไม่ทรงยินดียินร้ายต่อสิ่งเหล่านั้น ประเด็นดังกล่าวนี้มีพระพุทธรูปว่า

“ถ้าบุคคลเหล่าอื่นดำ บริภาษ เกรี้ยวกราด เบียดเบียน และกระทบกระทั่งตลาคดในเรื่องการประกาศสัจจะ ๔ ประการนั้น ตลาคดก็ไม่มี ความอาฆาต ไม่เสียใจ ไม่มีจิตคิดร้ายเพราะการด่าเป็นต้นนั้น ถ้าบุคคลเหล่าอื่นสักการะ เคารพ นับถือ และบูชาตลาคดในเรื่องการประกาศสัจจะ ๔

^{๖๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

^{๖๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐๒/๓๓๑.

ประการนั้น ตถาคตก็ไม่มีความยินดี ไม่เสียใจ ไม่มีความลำพองใจ เพราะสักการะเป็นต้นนั้น และทรงให้พิจารณากำหนดรู้ความไม่เที่ยงของ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ”^{๖๕}

หลังจากที่ทรงแสดงพระพุทฺธพจน์ดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนพระสงฆ์ให้มึนทำที่ต่อคำติเตียนว่าร้ายและคำสรรเสริญด้วยความไม่ยินดียินร้ายตามนัยข้างต้น จากนั้นเพื่อให้พระสงฆ์มีปัญญาพิจารณาเห็นสาเหตุของความทุกข์และดับทุกข์ได้ด้วยภาวนามยปัญญา จึงทรงแสดงธรรมเสนอแนะให้พระสงฆ์พิจารณาละความยึดมั่นในเบญจขันธ์โดยตรัสการเฝ้าหน้าและไม่ในพระเชตวันเป็นต้นเป็นกรณีตัวอย่าง มีพระพุทฺธพจน์ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ สิ่งใดไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละสิ่งนั้น สิ่งนั้นซึ่งเธอทั้งหลายละได้แล้ว จักมีเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน อะไรเล่าไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ ไม่ใช่ของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงละรูป...นั้น รูป...นั้น ซึ่งเธอทั้งหลายละได้แล้ว จักมีเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน...ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย เข้าใจความข้อนี้ว่าอย่างไร ชนจะพึงนำหญ้า ไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ในพระเชตวันนี้ไปเผาหรือกระทำตามความปรารถนา เธอทั้งหลายจะพึงคิดอย่างนี้บ้างหรือไม่ว่า ‘ชนนำเราทั้งหลายไปเผาหรือกระทำตามความปรารถนา’ ‘ไม่เป็นอย่างนั้นพระพุทธเจ้าข้า’ ‘ข้อนี้เพราะเหตุไร’ ‘เพราะว่านั่นไม่ใช่ธิดา หรือสิ่งที่เนื่องด้วยธิดาของข้าพระองค์ทั้งหลายพระพุทธเจ้าข้า’...”^{๖๖}

จะเห็นว่า ในอรรถกถาพุทธสูตรนี้พระพุทธเจ้าได้ทรงเสนอแนะวิธีการแก้ไขความรุนแรงทางวาจาเป็นต้นด้วยการไม่ยินดียินร้าย การไม่ยินดียินร้ายนั้นจะใช่ว่าได้ต้องเกิดจากการฝึกฝนทางจิตหรือที่เรียกว่าภาวนา ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงโอวาทว่าด้วยการพิจารณาละความยึดมั่นในเบญจขันธ์ซึ่งเป็นเหตุแห่งความทุกข์

ในอรรถกถาสุตตนิเทศสูตร พระสารีบุตรเถระได้แสดงธรรมกล่าวถึงพระโอวาทที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเนื้อความยกย่องความไม่ยึดมั่นถ้อยมั่นในนามรูปว่าจะเป็นเหตุไม่ก่อความเศร้าโศก ไม่มีความเสื่อมโดยพระพุทฺธพจน์ว่า

“ความยึดถือว่าเป็นของเราในนามรูปย่อมไม่มีแก่ผู้ใดโดยประการทั้งปวง และผู้ใดไม่เศร้าโศก เพราะไม่มีความยึดถือว่าเป็นของเรา ผู้นั้นแลย่อมไม่เสื่อมในโลก...กิเลสเครื่องกังวลว่า สิ่งนี้ของเราหรือสิ่งนี้ของคนอื่นย่อมไม่มีแก่ผู้ใด ผู้นั้นเมื่อไม่ได้ความยึดถือว่าเป็นของเรา ย่อมไม่เศร้าโศก ว่าของ ๆ เราไม่มี”^{๖๗}

^{๖๕}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๔๖/๒๖๔.

^{๖๖}ม.ญ. (ไทย) ๑๒/๒๔๗/๒๖๔-๒๖๕.

^{๖๗}ฐ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๘๕-๑๘๖/๕๒๕.

เบญจขันธ์นั้นว่าด้วยองค์ประกอบของชีวิตทั้ง ๕ อย่าง องค์ประกอบเหล่านี้หากจัดให้ กระชับจะสามารถจัดได้เป็น ๒ อย่าง คือนามและรูปหรือที่เรียกว่านามรูป เบญจขันธ์หรือนามรูปนี้มี ลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตตาคือไม่สามารถยึดถือโดยความเป็นตัวตนได้ ตามนัยของ พระพุทธพจน์คำว่า “ไม่ใช่อัตตา” คือไม่สามารถยึดถือโดยความเป็นตัวตนได้นั้น สามารถพิจารณา สาระสำคัญได้ดังนี้ว่า เพื่อเกื้อกูลต่อการดำรงชีพในชีวิตประจำวันมนุษย์มีอำนาจบัญชาเบญจขันธ์นี้ได้ ในระดับหนึ่ง เช่น การเคลื่อนไหว การพูด และการคิดตรึกตรอง เป็นต้น แต่เมื่อถึงเวลาและมีสาเหตุที่ เหมาะสมเบญจขันธ์เหล่านี้จะเป็นไปตามสภาพธรรมชาติของมันซึ่งไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไป ตามเจตจำนงค์ได้ คือไม่มีความเป็นตัวเราที่มีอำนาจเหนือเบญจขันธ์ได้อย่างเบ็ดเสร็จ หากปรารถนาที่ จะมีอำนาจเหนือเบญจขันธ์อย่างเบ็ดเสร็จทุกกรณีแล้ว ก็จะประสบความทุกข์อย่างยิ่งเมื่อสภาพ ธรรมชาตินั้นมาถึง การถูกว่าร้ายหรือถูกทำร้ายเป็นต้นนั้นก็คือสภาพธรรมชาติอย่างหนึ่งที่จะมาถึง เบญจขันธ์เหล่านี้ เพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์เมื่อประสบกับสภาพธรรมชาติของเบญจขันธ์ พระพุทธเจ้า จึงทรงเสนอแนะให้พระสงฆ์พิจารณาเช่นนั้นจนมีปัญญาถึงระดับสละความยึดมั่นใน เบญจขันธ์ได้

สรุปความว่า วิธีแก้ไขความรุนแรงทางวาจาสำหรับพระสงฆ์นั้น ในคัมภีร์พุทธศาสนา เถรวาทมีข้อเสนอมว่าพระสงฆ์ไม่พึงโต้ตอบผู้ว่าร้ายด้วยคำพูดหรือความรุนแรง แต่พระสงฆ์พึงเป็นผู้มี ความอดทนอดกลั้นต่อคำพูดล่วงเกินทั้งหลายระงับความโกรธที่เป็นเหตุแห่งความรุนแรงทั้งหลาย นอกจากอดทนอดกลั้นแล้วพระสงฆ์ยังสามารถชี้แจงทำความเข้าใจในประเด็นที่ผู้อื่นติเตียนกล่าวร้าย ได้ด้วย เมื่อมีผู้กล่าวร้ายตนหรือพระรัตนตรัย และเมื่อพระสงฆ์ชี้แจงเหตุผลนั้นต้องชี้แจงด้วยความไม่ โกรธเคือง เพื่อยับยั้งความโกรธและการผูกเวรต่อผู้กล่าวร้าย พระสงฆ์พึงเจริญเมตตาไปในผู้นั้น เมื่อว่าโดยปรมัตถ์การถูกว่าร้ายนั้นในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่าเป็นสภาพธรรมชาติที่เบญจขันธ์นี้ ต้องประสบ ความไม่ชาญฉลาดในสภาพธรรมชาตินั้นจะก่อความทุกข์แก่พระสงฆ์ยิ่งขึ้น เมื่อพระสงฆ์ ถูกว่าร้ายจึงควรพิจารณาว่าการว่าร้ายนั้นเป็นสภาพธรรมชาติของเบญจขันธ์ซึ่งมีลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตตาที่จะยึดมั่นถือมั่นบัญชาตามเจตจำนงค์ของตนได้

๔.๓ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ

ในบทที่แล้วมานั้นผู้วิจัยได้สรุปในประเด็นความรุนแรงทางใจต่อพระสงฆ์ว่า ความ รุนแรงทางใจที่เกิดขึ้นโดยมีพระสงฆ์เป็นคู่กรณีนั้นได้ข้อสรุปว่าในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทปรากฏมี ๒ ลักษณะ คือ

- ๑) ความคิดในทางพยาบาท (คิดมุ่งร้าย)
- ๒) ความคิดในทางเบียดเบียน (คิดทำลาย)

ซึ่งความคิดทั้งสองลักษณะนี้มีผลทำลายความสงบและความเจริญของผู้คิดเอง และเมื่อ ความคิดดังกล่าวแปรเป็นพฤติกรรมก็ย่อมส่งผลเสียต่อผู้อื่นด้วย เราจะเห็นว่าในประวัติศาสตร์พุทธ

ศาสนานั้นได้ปรากฏบันทึกเรื่องราวทั้งหลายในสมัยพุทธกาลที่คนในสมัยนั้นมีความคิดมุ้งร้ายและมุ้งทำลายกัน เช่น เรื่องของพระเจ้าวิทูททะมุ้งร้ายทำลายราชวงศ์เจ้าศากยะจนถึงกับสิ้นเผ่าพันธุ์เพราะเหล่าศากยะเป็นพระโสดาบันไม่ต่อสู้ป้องกันตนเอง^{๖๘} เรื่องโจรสามีของนางกุลทลเกสึมุ้งร้ายหลอกนางไปเพื่อฆ่าชิงทรัพย์แต่นางไหวตัวทันวางอุบายปราบสามิได้ในที่สุด เรื่องนี้เป็นที่มาของสำนวนที่ทราบกันดีในหมู่ผู้ศึกษาคัมภีร์ธรรมบท ว่า “ปัญญามีได้มีไว้เพื่อแก่งกิน”^{๖๙} เรื่องของนางยักษิณ่มุ้งร้ายจองเวรต่อนางกุลธิดาชาวเมืองสาวัตถีไล่ฆ่ากันและกินลูกของกันและกันก่อการฆาตกรรมต่อเนื่องถึง ๕๐๐ ชาติ จนเป็นที่มาของพระพุทธรูปที่ตรัสสอนให้ระงับเวรด้วยการไม่จองเวร ว่า “น ทิ เวเรน เวรานิ” เป็นต้น^{๗๐} เรื่องราวเหล่านี้เกิดขึ้นกับบุคคลที่ไม่ใช่คนบวชผู้ไม่สามารถยับยั้งจิตที่พยาบาทมุ้งเบียดเบียนกันจนลุกลามเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ การหักหลังทำร้ายได้แม้กระทั่งคนรัก และการฆาตกรรมต่อเนื่องถึง ๕๐๐ ชาติ ส่วนถ้ามีผู้มีจิตพยาบาทและมุ้งเบียดเบียนต่อกับบวชซึ่งในที่นี่ได้แก่พระสงฆ์นั้น ในทัศนะของพุทธศาสนาจะเสนอแนะแนวคิดหรือคำสอนให้พระสงฆ์มีท่าทีต่อผู้ที่เกลียดตนและมุ้งประทุษร้ายตนอย่างไร ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาโดยจำแนกศึกษาตามลักษณะของความรุนแรงทางใจ ๒ ลักษณะที่กล่าวมาแล้วนั้น ดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ วิธีแก้ไขพยาบาทวิตก

ดังที่ได้แสดงมาแล้วว่าพระพุทธศาสนานั้นมีหลักการว่าพระสงฆ์ไม่ควรตอบโต้ด้วยความรุนแรงทั้งทางกายและทางวาจา ส่วนความพยาบาทซึ่งเป็นความรุนแรงทางใจนั้นนอกจากจะไม่ให้พระสงฆ์พยาบาทตอบแล้ว ในคัมภีร์พุทธศาสนายังมีวิธีการแก้ไขบรรเทาพยาบาทที่เกิดขึ้นอีกด้วย การบรรเทานี้ในคัมภีร์พุทธศาสนาเรียกว่า “ปหานปธาน” ดังที่ปรากฏในสังคีตสูตรว่า “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่ยินดีพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้น...ไม่ยินดีบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นอีก ละ บรรเทา ทำให้หมดสิ้นไป ทำให้ถึงความไม่มี นี้เรียกว่า ปหาปธาน”^{๗๑} ในคัมภีร์พุทธศาสนานั้นสามารถจำแนกการแก้ไขพยาบาทนี้ได้เป็น ๒ ขั้นตอน คือ ๑) พิจารณาเห็นโทษของพยาบาทวิตก ๒) เจริญเมตตาเพื่อบรรเทาพยาบาทวิตก

๑. พิจารณาเห็นโทษของพยาบาท ในเทวธาวัตถกสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยทรงแสดงวิธีการแก้ไขอกุศลวิตกของพระองค์ในพระชาติที่เป็นพระโพธิสัตว์ ทรงแสดงวิธีการละและบรรเทาอกุศลวิตกทั้งหลายโดยเปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคคอยระมัดระวังฝูงโคในที่ที่มีข้าวกล้า คอยตีต้อน กัน ห้าม ฝูงโคให้อยู่ในร่องในรอยเพราะกลัวความผิดคือการถูกฆ่าการถูก

^{๖๘} ญ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๑๘-๓๓๙.

^{๖๙} ญ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๖๐๘-๖๑๖.

^{๗๐} ญ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๔๑๐-๔๑๑.

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๐/๒๘๔.

จงจำการเสียทรัพย์และการถูกตีเตียนเพราะโคของตนเป็นเหตุ^{๗๒} ในคัมภีร์อรรถกถาปัญจสุทนีได้มีข้ออุปมาเกี่ยวกับการละและบรรเทาอกุศลวิตกนี้เช่นกันโดยเปรียบเทียบเหมือนหมองูใช้มนต์สะกดงูเห่าแล้วจับไว้ และเปรียบเทียบคนเป็นข้าศึกเหยียบอมิตรที่คอ^{๗๓} ตามนัยของอุปมานี้แสดงให้เห็นว่า อกุศลวิตกที่เปรียบเสมือนโคเป็นต้นนั้นเป็นสิ่งที่พระสงฆ์ต้องคอยระมัดระวังไว้เสมอ เพราะไม่เช่นนั้นอาจจะก่ออันตรายแก่ตนและคนอื่นได้ พยาบาทนั้นจัดเป็นอกุศลวิตกที่ต้องคอยระมัดระวังโทษเช่นกันกับโคเป็นต้นนั้น เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงการพิจารณาเห็นโทษของพยาบาทนี้แก่พระสงฆ์ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พยาบาทวิตกย่อมเกิดขึ้นแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่อย่างนี้ พยาบาทวิตกย่อมเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า ‘พยาบาทวิตกนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว’ แต่พยาบาทวิตกนั้นเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า ‘เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง’ พยาบาทวิตกก็ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า ‘เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง’ พยาบาทวิตกก็ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า ‘เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง’ พยาบาทวิตกก็ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า ‘เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน’ พยาบาทวิตกก็ดับสูญไป เรานั้นย่อมละ บรรเทา ทำพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ให้หมดสิ้นไป”^{๗๔}

เมื่อพิจารณาตามนัยของพระสูตรนี้ สามารถจำแนกโทษของพยาบาทวิตกที่พิจารณาเห็นได้เป็น ๖ ประการ ดังนี้

- ๑) พยาบาทวิตกเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง
- ๒) พยาบาทวิตกเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น
- ๓) พยาบาทวิตกเป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น
- ๔) พยาบาทวิตกเป็นเหตุดับปัญญา^{๗๕}
- ๕) พยาบาทวิตกเป็นเหตุให้คับแค้น

^{๗๒}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๘/๒๒๐.

^{๗๓}ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๕๕๘.

^{๗๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๘/๒๑๙.

^{๗๕}ปณณานิโรธโก ความว่า ย่อมไม่ให้เพื่อเกิดขึ้นแห่งปัญญาทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตตระที่ยังไม่เกิดขึ้น...ตัดโลกียปัญญาและโลกุตตรปัญญาที่เกิดขึ้นแล้วด้วยอำนาจสมาบัติและอภิปัญญา^๕ ให้สิ้นไป. ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๕๖๐.

๖) พยาบาทวิตกไม่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน

จะเห็นว่า ในพระพุทฺธพจนันั้นพระพุทฺธเจ้ายังได้แสดงไว้ดีกว่าเมื่อพิจารณาเห็นโทษของพยาบาทในทางที่ไม่ดีเช่นนี้แล้วก็มีผลทำให้พยาบาทสงบไปได้ พยาบาทนั้นไม่ใช่ไม่เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์เลย ในทางกลับกันพยาบาทนั้นเกิดขึ้นแต่เพราะพระโพธิสัตว์ไม่ประมาณคือมีสติอยู่เสมอ จึงมีปัญญาพิจารณาเห็นพยาบาทที่เกิดขึ้นและพิจารณาบรรเทาและละพยาบาทที่เกิดขึ้นนั้นได้

๒. เจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท เมื่อพระสงฆ์พิจารณาเห็นโทษของพยาบาทแล้วในคัมภีร์พุทธศาสนายังเสนอแนะให้เจริญเมตตาเพื่อละพยาบาทที่อยู่ในใจ^{๗๖} ทั้งในคัมภีร์พุทธศาสนายังปรากฏข้อมูลว่าในคราวที่ภิกษุเกิดพยาบาทขึ้นในใจสามารถเข้าไปหาเพื่อนภิกษุด้วยกันเพื่อรับคำชี้แนะเกี่ยวกับการปลุกเมตตาได้ ความนี้ปรากฏในปฐมสมยสูตรว่า

“สมัยใด ภิกษุมีจิตถูกพยาบาท (ความคิดร้าย) กลุ้มรุม ถูกพยาบาทครอบงำอยู่ และเธอไม่ทราบชัดซึ่งอุบายเครื่องสลัดพยาบาทที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง สมัยนั้น ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ผู้มีอายุ ผมมีจิตถูกพยาบาทกลุ้มรุม ถูกพยาบาทครอบงำอยู่ และผมก็ไม่ทราบชัดซึ่งอุบายเครื่องสลัดพยาบาทที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ขอผู้มีอายุโปรดแสดงธรรมเพื่อละพยาบาทแก่ผมเถิด’ ภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจย่อมแสดงธรรม (เมตตา กัมมัญฐาน) เพื่อละพยาบาทแก่เธอ นี่เป็นสมัยที่ ๒ ที่ควรเข้าไปพบภิกษุผู้เจริญภาวนาทางใจ”^{๗๗}

การเจริญเมตตานี้เป็นวิธีจัดการกับพยาบาทและความโกรธที่เกิดขึ้นได้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับวิธีการเจริญเมตตาเอาไว้ ๖ ขั้นตอนด้วยกัน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ทราบถึงข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามในการเจริญเมตตา

๑. พิจารณาโทษของความโกรธและอาณิสสของขันติ ก่อนที่จะเจริญเมตตานี้ต้องพิจารณาให้เห็นโทษของความโกรธและอาณิสสของขันติก่อน^{๗๘} เพราะการพิจารณาเช่นนี้ไม่ใช่เป็นพื้นฐานของการเจริญเมตตาเท่านั้น แต่ยังมีส่วนให้เกิดความจางคลายของความพยาบาทและความโกรธในใจลงได้บ้างดังที่ผู้วิจัยได้แสดงไว้แล้วเกี่ยวกับการพิจารณาเห็นโทษของความพยาบาท โทษของความโกรธและอาณิสสของขันตินั้นมีนัยดังพระพุทฺธพจน์ อาทิเช่น “อาวุโส คนที่โกรธขึ้นมาแล้ว ถูกความโกรธครอบงำแล้ว มีจิตอันความโกรธครอบงำ มีจิตอันความโกรธยึดครองไว้แล้ว ย่อมอาจล้าลง

^{๗๖} พึงเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท (เจริญเมตตา กัมมัญฐาน เพื่อละความโกรธที่เกิดขึ้น). อด.นวก. (ไทย) ๒๓/๑/๔๒๘.

^{๗๗} อด.นวก. (ไทย) ๒๒/๒๗/๔๖๓.

^{๗๘} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๐/๔๒๐.

ผลาญชีวิตของกันและกันได้ทีเดียว”^{๗๙} ส่วนอานิสงส์ของขันตินั้น พึงพิจารณาจากพระพุทธพจน์ อาทิ เช่น “ขันติ คือ ความยับยั้งใจไว้ได้ เป็นธรรมเครื่องเผาบาปให้เหือดแห้งสิ้นเสีย”^{๘๐} “เรายกย่องบุคคลผู้มีขันติเป็นกำลัง มีขันติเป็นกองทัพว่าเป็นพราหมณ์”^{๘๑} “คุณธรรมที่จะเป็นเครื่องป้องกันความฉิบหาย และนำไปซึ่งประโยชน์อันยิ่งใหญ่มาให้แก่ตนและคนอื่น ที่จะประเสริฐวิเศษยิ่งไปกว่าขันตินั้น ย่อมไม่มี”^{๘๒}

๒. รู้คนที่เป็นโทษแก่การเจริญเมตตา ในการเจริญเมตตานี้ นอกจากจะต้องรู้โทษของความโกรธและอานิสงส์ของขันติดังที่กล่าวแล้ว ยังต้องรู้บุคคลที่ควรเจริญเมตตาไปถึงอีกด้วย ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้จำแนกบุคคลที่เป็นโทษไว้ ๓ ประเภท คือ

บุคคลประเภทที่ ๑ บุคคลที่ห้ามเจริญเมตตาไปถึงเป็นอันดับแรก ซึ่งมี ๔ จำพวก คือ คนที่เกลียดชัง, เพื่อนที่รักมาก, คนที่เป็นกลางๆ , คนที่เป็นคู่เวรกัน เหตุผลที่ไม่ให้เจริญเมตตาถึงบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายว่า หากเจริญเมตตาโดยเพ่งเอาคนที่เกลียดชังมาตั้งไว้ในฐานะคนที่รักนั้น ย่อมเป็นสิ่งที่ลำบากใจมาก หากเพ่งเอาเพื่อนที่รักมากมาตั้งไว้ในฐานะเป็นคนกลาง ๆ ก็เป็นสิ่งที่ทำได้ยากเช่นเดียวกัน แม้เพียงแต่เขาได้ประสบทุกข์นิดหน่อยก็เป็นเหตุให้โยคีผู้เจริญเมตตานี้ถึงกับเสียใจร้องไห้ได้ เมื่อเพ่งเอาคนกลาง ๆ มาตั้งไว้ในฐานะเป็นครูและเป็นที่รักก็ย่อมจะเป็นการยากเช่นกัน และเมื่อระลึกถึงคนคู่เวรกัน ความโกรธแค้นก็จะเกิดขึ้นมาได้^{๘๓}

บุคคลประเภทที่ ๒ บุคคลที่ห้ามเจริญเมตตาไปโดยเจาะจง บุคคลนี้ได้แก่บุคคลต่างเพศกัน เหตุผลที่ห้ามเจริญเมตตาเจาะจงคนต่างเพศกันนั้นก็เพราะว่าจะก่อให้เกิดระคะความกำหนัดยินดีขึ้นได้^{๘๔} ซึ่งราคะนี้ถือว่าเป็นวิบัติของเมตตา

บุคคลประเภทที่ ๓ บุคคลที่ห้ามเจริญเมตตาไปถึงตลอดกาล บุคคลประเภทนี้ได้แก่บุคคลที่ตายไปแล้ว ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายประเด็นนี้ว่า เพราะเมื่อเจริญเมตตาไปในบุคคลที่ตายไปแล้วจะทำให้จิตใจไม่เป็นสมาธิกระสับกระส่ายแม้เพียงอุปจารสมาธิก็ไม่สามารถทำให้เกิดขึ้น^{๘๕}

ขั้นที่ ๒ เจริญเมตตาในตนเองเป็นอันดับแรก

อันดับแรกก่อนที่จะเจริญเมตตาไปถึงผู้อื่นนั้น ต้องเจริญเมตตาไปในตนเองเป็นเบื้องต้นก่อน โดยภาวนาในใจซ้ำแล้วซ้ำอีกจนกว่าเมตตาจิตในตนจะปรากฏขึ้น ด้วยการภาวนาคำว่า

^{๗๙}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๒/๒๙๒.

^{๘๐}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๘๑}ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๙๙/๑๕๙.

^{๘๒}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๐/๓๖๕.

^{๘๓}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๐/๔๒๑.

^{๘๔}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๐/๔๒๑.

^{๘๕}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ (ไทย) ๑/๒๔๐/๔๒๑-๔๒๒.

“อหิ สุขิตโต โหมิ นิททุกุโขติ”^{๘๖} แปลว่า ขอข้าพเจ้าจงมีความสุขเถิด ไม่มีทุกข์เกิด^{๘๗} หรือว่า “อเวโร อพยาปชโช อนินโฆ สุขี อตตานัง ปริหารามิ”^{๘๘} แปลว่า ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีกรรม เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีความสุขบริหารตนอยู่เถิด^{๘๙} การเจริญเมตตาในตนก่อนเช่นนี้ไม่ใช่มีเจตนาให้เกิดความเห็นแก่ตัว แต่เป็นการเจริญสติเพื่อย้ำเตือนเปรียบเทียบตนเองกับบุคคลอื่นว่าแม้ตนก็ปรารถนาความสุขแก่ตนเองฉันใด บุคคลอื่นก็ปรารถนาความสุขแก่ตนเองเช่นกันฉันนั้น ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเรียกการเจริญเมตตาในตนนี้ว่า “แผ่เมตตาไปยังตนก่อน เพื่อความเป็นพยาน”^{๙๐} การเจริญเมตตาเช่นนี้สอดคล้องกับพระพุทธพจน์ ที่ปรากฏในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ว่า

“เราอยากเป็นอยู่ไม่อยากตายรักสุขเกลียดทุกข์ การที่บุคคลพึงปลงชีวิตเราผู้อยากเป็นอยู่ไม่อยากตาย รักสุขเกลียดทุกข์นั้นไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา อนึ่ง การที่เราพึงปลงชีวิตผู้อื่น ผู้อยากเป็นอยู่ไม่อยากตายรักสุขเกลียดทุกข์นั้น ก็ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของเรา สิ่งนั้นก็ไม่ใช่ที่รัก ไม่ใช่ที่พอใจแม้ของผู้อื่น สิ่งใดไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของเรา เราจะนำสิ่งนั้นไปผูกมัดกับผู้อื่นได้อย่างไร”^{๙๑}

ขั้นที่ ๓ เจริญเมตตาในคนที่รักที่เคารพ

เมื่อเจริญเมตตาในตนเองแล้ว จากนั้นก็เจริญเมตตาในคนที่รัก เพื่อให้การเจริญเมตตาเป็นไปได้ง่าย ในเบื้องต้นให้ระลึกถึงข้อดีหรือคุณงามความดีของบุคคลนั้นที่ชวนให้เกิดความพึงพอใจก่อน เช่น การแบ่งปัน การเจรจาไพเราะ หรือระลึกถึงคุณธรรมที่ชวนให้เกิดความเคารพสรรเสริญ เช่น การมีมารยาทงดงาม การมีความรู้อย่างกว้างขวางของพระอาจารย์ หรือท่านผู้เสมอด้วยอาจารย์ ของพระอุปัชฌาย์ หรือท่านผู้เสมอด้วยพระอุปัชฌาย์ ซึ่งเป็นที่รักที่เจริญใจเป็นที่น่าเคารพยกย่องสรรเสริญของตนเอง จากนั้นจึงเจริญเมตตาโดยภาวนาว่า “เอส สบฺพุริโส สุขี โหตุ นิททุกุโขติ”^{๙๒} แปลว่า ขอท่านผู้เป็นสัตบุรุษผู้นี้ จงเป็นผู้มีความสุข ไม่มีทุกข์เกิด^{๙๓} ภาวนาเช่นนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนเมตตาจิตเกิดขึ้นเป็นอัปปนาสมาธิหรือเมตตาภาวนา

^{๘๖}วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๔๑/๓๒๓.

^{๘๗}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๑/๔๒๒.

^{๘๘}วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๔๑/๓๒๓.

^{๘๙}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๑/๔๒๒.

^{๙๐}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๒/๔๒๓.

^{๙๑}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐๐๓/๕๐๒.

^{๙๒}วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๔๒/๓๒๕.

^{๙๓}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๒/๔๒๔.

ขั้นที่ ๔ เจริญเมตตาในเพื่อนที่รักมาก

จากนั้นเพื่อให้เมตตาขยายไปไม่จำกัดเฉพาะกลุ่มบุคคลใดบุคคลหนึ่ง จึงควรเจริญเมตตาไปในเพื่อนที่รักมากเป็นต้นไปด้วย การเจริญเมตตาเช่นนี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เรียกว่า “ควรเป็นผู้ใคร่จะทำลายแค้น”^{๔๔} หลังจากที่เจริญเมตตาตามนัยข้างต้นอย่างคล่องแคล่วแล้ว จากนั้นให้ข่มจิตในภาวะที่รักมากนั้นให้ลดลงมาในระดับธรรมดาโดยมีลำดับการภาวนาดังนี้ คือ เจริญเมตตาไปในเพื่อนที่รักมากด้วยภาวนาว่า “เอส อติปิยสหายโก สุขิตโต โหตุ, นิททุกโข โหตุ” แปลว่า ขอเพื่อนที่รักมากนั้น จงมีความสุขเถิด, จงอย่ามีความทุกข์เลย^{๔๕} ภาวนาเช่นนี้จนเกิดเมตตาขึ้นในจิตใจและแนบแน่นเป็นสมาธิ จากนั้นจึงเจริญเมตตาในคนที่เป็กลาง ๆ และคนที่มิเวรต่อกัน

ขั้นที่ ๕ เจริญเมตตาในคนผู้เป็นกลาง ๆ

คนผู้เป็นกลาง ๆ คือบุคคลที่เรามีระดับความรักในขั้นที่เฉย ๆ ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นบุคคลที่ไม่ได้รักมากแต่ก็ไม่ได้มีความพยาบาทต่อกัน บุคคลแม้เช่นนี้ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทก็มีหลักให้เจริญเมตตาด้วย เพราะเป็นผู้จัดอยู่ในการเจริญเมตตาแบบสัมาสัมภเว การเจริญเมตตาในคนผู้เป็นกลาง ๆ นั้นต้องภาวนาด้วยคำว่า “เอส มชฌตโต สุขิตโต โหตุ, นิททุกโข โหตุ” แปลว่า ขอคนผู้เป็นกลาง ๆ นั้น จงมีความสุขเถิด, จงอย่ามีความทุกข์เลย^{๔๖} ภาวนาเช่นนี้บ่อย ๆ จนเมตตาที่มีความแนบแน่นเป็นสมาธิขึ้นอุปนาสมาธิ

ขั้นที่ ๖ เจริญเมตตาไปในคนคู่เวรกัน

เมื่อเจริญเมตตาไปในบุคคลผู้เป็นคนกลาง ๆ ดังกล่าวจนมีสมาธิควรแก่การงานแล้ว จากนั้นพึงข่มจิตที่คิดจองเวรในคนคู่เวรกันนั้นแล้วยกจิตขึ้นสู่ความรักในระดับธรรมดา ด้วยภาวนาว่า “เอส เวรปุคฺคโล สุขิตโต โหตุ, นิททุกโข โหตุ” แปลว่า ขอคนคู่เวรนั้นจงมีความสุขเถิด, อย่าได้มีความทุกข์เลย^{๔๗} และภาวนาซ้ำ ๆ บ่อย ๆ จนจิตเป็นอุปนาสมาธิดังที่ได้กล่าวมาแล้วในขั้นตอนอื่น ๆ นั้น เมื่อเจริญเมตตาไปในคนคู่เวรกันหากความโกรธแค้นเกิดขึ้นอีก ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็ได้เสนอแนะอุบายบรรเทาความโกรธไว้ ๑๐ วิธีด้วยกัน ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

อุบายประการที่ ๑ กลับเข้าเมตตาตามใหม่ เมื่อเจริญเมตตาไปในคนคู่เวรกันแล้วความโกรธกลับเกิดขึ้นเพราะไปหวนระลึกถึงความผิดที่ได้ทำต่อกันไว้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเสนอแนะ

^{๔๔}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๒/๔๒๔.

^{๔๕}พระพุทธโฆสาจารย์ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๙.

^{๔๖}เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

^{๔๗}เรื่องเดียวกัน หน้า ๔๘๙-๔๙๐.

ให้หวนกลับไปเจริญเมตตาที่ได้เจริญในบุคคลประเภทก่อน ๆ จากนั้นจึงกลับมาเจริญเมตตาในคนคู่
เวรกันอีกครั้งจนกระทั่งความโกรธแค้นหายไป^{๔๘}

อุบายประการที่ ๒ พิจารณาถึงพระพุทโธวาท ถ้าเจริญเมตตาตามนัยที่กล่าวไว้แล้ว
ในอุบายประการแรกนั้นไม่ได้ผล ต่อมาให้พิจารณาถึงพระพุทโธวาทที่ตรัสสอนให้บรรเทาความโกรธ
โดยยกขึ้นมาพรั่นสอนตนเอง ดังนี้ว่า

“เฮ้ย เจ้าคนชู้โกรธ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสสอนไว้แล้วไม่ใช่หรือว่า

๑. ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกโจรมีใจบาปหยาบเข้าจะพึงเอาเลื่อยมีด้ามสองข้างมาเลื่อย
อวัยวะทั้งหลาย แม้ขณะเมื่อพวกโจรทำการเลื่อยอวัยวะอยู่นั้น ผู้ใดเกิดมีใจประทุษร้ายต่อพวกโจรนั้น
เขาเชื่อว่าไม่ปฏิบัติตามคำสอนของเรา เพราะเหตุที่มีใจประทุษร้ายนั้น ดังนี้ประการหนึ่ง

๒. ผู้ใดโกรธตอบต่อบุคคลที่โกรธก่อน ผู้นั้นถือว่าเป็นคนเลวเสียยิ่งกว่าคนที่โกรธก่อน
เพราะเหตุที่โกรธตอบนั้น ผู้ใดไม่โกรธตอบคนที่โกรธก่อน ผู้นั้นชื่อว่าชนะสงครามที่ชนะได้อย่างแสน
ยาก ผู้ใดรู้ว่าคนอื่นโกรธแล้ว เป็นผู้มียศที่ยังความโกรธไว้เสียได้ คือไม่โกรธตอบ ผู้นั้นชื่อว่าได้ประพฤติด
สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ทั้งตน และคนอื่นด้วยกันทั้งสองฝ่าย ดังนี้ประการหนึ่ง

๓. ภิกษุทั้งหลาย อกุศลกรรม ๗ ประการที่ศัตรูต้องการให้มีแก่กัน ที่ศัตรูพึงทำให้แก่กัน
จะมาถึงสตรีหรือบุรุษผู้ชู้โกรธเอง คือ (ประการที่ ๑) ศัตรูในโลกนี้ย่อมคิดร้ายหมายโทษให้แก่ศัตรูของ
กันว่า ทำอย่างไรหนอ ไอ้เจ้าคนนี้จะเป็นคนผิวพรรณชั่ว เพราะศัตรูย่อมไม่พอใจที่จะให้ศัตรูมี
ผิวพรรณงาม...(ประการที่ ๒) ทำอย่างไรหนอ ไอ้เจ้าคนนี้จะพึงอยู่เป็นทุกข์...(ประการที่ ๓) ทำอย่างไร
หนอ ไอ้เจ้าคนนี้จะจึงจะไม่มีทรัพย์มาก...(ประการที่ ๔) ทำอย่างไรหนอ ไอ้เจ้าคนนี้จะจึงจะไม่มีโภคสมบัติ
มาก... (ประการที่ ๕) ทำอย่างไรหนอ ไอ้เจ้าคนนี้จะจึงจะไม่มียศศักดิ์...(ประการที่ ๖) ทำอย่างไรหนอ ไอ้
เจ้าคนนี้จะจึงจะไม่มีพวกพ้องมิตรสหาย...(ประการที่ ๗) ทำอย่างไรหนอ ไอ้เจ้าคนนี้นับแต่มันแตกกาย
ทำลายชีพไปแล้วจึงจะไม่บังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะศัตรูย่อมไม่พอใจ จะให้ศัตรูได้ประสบสุคติ
โลกสวรรค์ ภิกษุทั้งหลาย บุรุษชู้โกรธอันความโกรธครอบงำแล้ว ถือแต่ความโกรธเป็นเบื้องหน้านั้น
ย่อมประพฤติดุจจริตทางกายก็ได้ ย่อมประพฤติดุจจริตทางวาจาก็ได้ ย่อมประพฤติดุจจริตทางใจก็ได้ ด้วย
เหตุที่เขาประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจนั้น นับแต่เวลาที่แตกกายทำลายชีพไปแล้ว เขาผู้ซึ่งถูก
ความโกรธครอบงำแล้วนั้น ย่อมไปสู่อบายทุกคติวิบัติและนรก ดังนี้ประการหนึ่ง

๔. ภิกษุทั้งหลาย ฟินสำหรับเผาศพที่ไฟไหม้ปลายทั้งสองข้างชำตรงกลางเปื้อนคูถสุนัข
ย่อมไม่สำเร็จเป็นฟินในบ้านด้วย ย่อมไม่สำเร็จเป็นฟินในป่าด้วย ฉนใด เรากล่าวว่า คนชู้โกรธนี้ก็มี
ลักษณะอาการเหมือนอย่างนั้น ดังนี้ประการหนึ่ง

^{๔๘}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๓/๔๒๔.

บัดนี้ ตัวเจ้านั้นโกรธอยู่อย่างนี้ จะไม่ถือว่าปฏิบัติตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคด้วย จะถือว่าเป็นคนเลวยิ่งกว่าคนที่โกรธก่อนด้วย จะไม่ถือว่าชนะสงครามที่ชนะได้แสนยากด้วย จะถือว่าทำกุศลกรรมที่ศัตรูทำต่อกันให้แก่ตนเองด้วย และจะถือว่าเป็นมีลักษณะอาการเหมือนพินเฝ้าศพด้วย”^{๙๙}

อุบายประการที่ ๓ มองคนในแง่ดี เมื่อพิจารณาถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าเช่นนี้ แล้วแต่ความโกรธยังไม่หายไป วิธีที่จะทำให้ความโกรธเบาบางลงได้นั้นคือการมองคนในแง่ดี วิธีการเช่นนี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงสาระสำคัญไว้ว่า มนุษย์ในโลกนี้บางคนมีความดีบางประการอยู่ในตัวที่พิจารณาแล้วชวนให้เกิดความยินดีพอใจได้ก็มี บางคนไม่มีความดีเลยแต่พึงพิจารณาถึงวิบากกรรมของเขาแล้วปลงความโกรธแค้นลงได้ก็มี บางคนมีคุณงามความดีทุกประการที่น่าเลื่อมใสก็มี โดยบุคคลเหล่านี้จำแนกโดยละเอียดได้เป็น ๕ จำพวก คือ

๑. คนที่มีมารยาททางกายเรียบร้อยอย่างเดียว แต่วาจาและใจไม่เรียบร้อย คนเช่นนี้ไม่ควรระลึกถึงวาจาและใจที่ไม่เรียบร้อยนั้น แต่ควรระลึกถึงมารยาททางกายที่งดงามของเขอย่างเดียว

๒. คนที่มีมารยาททางวาจาเรียบร้อยอย่างเดียว แต่กายและวาจาไม่เรียบร้อย คนเช่นนี้ไม่ควรระลึกถึงกายและใจที่ไม่เรียบร้อยนั้น แต่ควรระลึกถึงมารยาททางวาจาที่งดงามของเขาอย่างเดียว

๓. คนที่มีมารยาททางใจเรียบร้อยอย่างเดียว แต่กายและวาจาไม่เรียบร้อย คนเช่นนี้ไม่ควรระลึกถึงมารยาททางกายและวาจาที่ไม่เรียบร้อยนั้น แต่ควรระลึกถึงความมั่งคั่งแห่งจิตใจของเขาอย่างเดียว

๔. คนที่ไม่มีความเรียบร้อยแม้สักอย่างหนึ่งในมารยาททั้งสามอย่าง คนเช่นนี้ควรยกเอาความกรุณาต่อเขามาตั้งไว้ในใจ แล้วปลงให้ตกลงไปว่า “คนเช่นนี้ถึงแม้เขาจะเที่ยวขวางหูขวางตา คนอยู่ในมนุษยโลกนี้ ก็แต่ในปัจจุบันชาติเท่านั้น ต่อไปไม่ช้าไม่นานสักเท่าไร เขาก็จักต้องท่องเที่ยวไป บังเกิดในมหานรก ๘ ขุม และในอุสสทนรก ๑๖ ขุมโดยแน่แท้” พิจารณาเห็นเช่นนี้ก็จะทำให้ความเคียดแค้นสงบลงได้

๕. คนที่มีมารยาทเรียบร้อยทั้งสามอย่าง คนเช่นนี้ถ้าชอบใจมารยาทที่งดงามส่วนใดของเขาก็ควรยกความมั่งคั่งนั้นมาพิจารณา เพราะตามธรรมดาแล้วเมตตาย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ยากในคนเช่นนี้^{๑๐๐}

^{๙๙}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๓/๔๒๔-๔๒๖.

^{๑๐๐}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๔/๔๒๖-๔๒๗.

อุบายประการที่ ๔ พร่ำสอนตนเอง เมื่อมองคนในแง่ดีเช่นนี้แล้วหากปรากฏว่าความโกรธในใจยังไม่สงบลง วิธีการต่อมาคือการพร่ำสอนตนเองซึ่งในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้เสนอแนวทางไว้ ๑๐ ประการดังนี้ คือ

๑. เมื่อคนผู้เป็นคู่เวรทำทุกขให้แก่เจ้าได้ก็แต่ตรงที่ร่างกายของเจ้า เหตุไฉนเจ้าจึงปรารถนาที่จะหอบเอาความทุกข์นั้นเข้ามาใส่ไว้ในจิตของตน อันมิใช่วิสัยที่คนคู่เวรจะพึงทำได้เล่า

๒. หมูญาติซึ่งเป็นผู้มีอุปการคุณเป็นอันมาก ทั้ง ๆ ที่มีหน้าซุ้มใจอยู่ด้วยน้ำตาเจ้าก็ยังอุตส่าห์ละทิ้งเขามาได้ ก็เหตุไฉน จึงจะละไม่ได้ซึ่งความโกรธ อันเป็นศัตรูผู้ทำความพินาศให้อย่างใหญ่หลวงเล่า

๓. เจ้าจงอุตส่าห์รักษาศีลเหล่าใดไว้ แต่เจ้าก็ได้พะนอเอาความโกรธอันเป็นเครื่องตัดรากศีลเหล่านั้นไว้ด้วย ใครเล่าที่จะโง่เขลาเหมือนเจ้า

๔. เจ้าโกรธว่า คนคู่เวรได้ทำความผิดอันใหญ่หลวงให้แก่เจ้า แต่เหตุไฉนจึงปรารถนาที่จะทำความผิดเช่นนั้นด้วยตนเสียเองเล่า

๕. ก็เมื่อคนคู่เวรปรารถนานักหนาที่จะให้ความโกรธเกิดขึ้นแก่เจ้า จึงได้ทำสิ่งที่ไม่พอใจยั่วเจ้า เหตุไฉนเจ้าจึงกระทำความปรารถนาของเขาให้สำเร็จเสียเอง ด้วยการยอมให้ความโกรธนั้นเกิดขึ้นเล่า

๖. เมื่อเจ้าโกรธขึ้นมาแล้ว เจ้าจักได้ก่อทุกขให้แก่คนอื่นผู้ทำความผิดให้แก่เจ้านั้นหรือไม่ก็ตาม แต่เป็นอันว่าเจ้าได้เบียดเบียนตนเองด้วยทุกข คือความโกรธอยู่ ณ ขณะนี้นั้นเทียว

๗. ก็เมื่อคนคู่เวรได้เดินไปสู่ทางผิดคือความโกรธ ซึ่งไม่นำประโยชน์อะไรมาให้แก่ตนเลย แม้เมื่อเจ้ายังโกรธเขาอยู่ก็ชื่อว่าได้คล้อยไปตามทางของเขาเสียละซี

๘. ศัตรูได้ทำสิ่งอันไม่เป็นที่พอใจให้แก่เจ้า ด้วยอาศัยความโกรธของเจ้าอันใด เจ้าจงรีบถอนความโกรธอันนั้นออกเสียเถิด เจ้าจะเดือดร้อนในสิ่งที่ไม่สมควรทำไม่กัน

๙. ชั้น ๕ เหล่าใดได้ทำสิ่งที่ไม่พอใจให้แก่เจ้า ชั้น ๕ เหล่านั้นก็ได้ดับไปแล้ว เพราะสภาวะธรรมทั้งหลายดับไปชั่วขณะหนึ่งเดียว แล้วก็มีชั้น ๕ อันเกิดขึ้นมาแทน บัดนี้เจ้าจะมาหลงโกรธใคร ณ ที่นี้เล่า การโกรธต่อชั้น ๕ ที่เกิดขึ้นมาใหม่ซึ่งไม่มีความผิดนั้น เป็นการไม่สมควรอย่างยิ่ง

๑๐. ผู้ใดทำความผิดให้แก่ผู้ใด เมื่อไม่มีผู้ทำความผิดให้นั้นแล้ว ผู้ที่จะทำความผิดตอบนั้น จะพึงทำความผิดให้แก่ใครที่ไหนเล่า ตัวเจ้าเองแหละเป็นตัวการแห่งความผิดเอง ฉะนั้น เจ้าจะไปโกรธคนอื่นเขาทำไม ไฉนจึงไม่โกรธตัวเองเล่า^{๑๐๑}

อุบายประการที่ ๕ พิจารณาถึงกรรม เมื่อพร่ำสอนตนเองตามนัยที่กล่าวมาแล้วแต่ความโกรธก็ยังไม่สงบลง เช่นนี้ต้องพิจารณากรรมทั้งของตนและของคนคู่เวรกันนั้น คำว่า “กรรม”

^{๑๐๑}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๕/๔๒๘-๔๒๙.

ในที่นี้หมายถึงข้อดีและข้อเสียของความโกรธที่ตนและคนคู่เวรกันนั้นจะได้รับ ในเบื้องต้นต้องพิจารณาถึงกรรมของตนเองก่อนแล้วจึงพิจารณากรรมของคนคู่เวรกันตามลำดับ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงตัวอย่างการพิจารณากรรมไว้ซึ่งผู้วิจยสามารถสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

๑. พิจารณากรรมของตนเอง การโกรธคนอื่นนั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร เพราะความโกรธของตนเองนี้จะก่อให้เกิดความฉิบหายแก่ตนนั้นเป็นอันดับแรก เพราะตนนั้นเป็นผู้มีกรรมเป็นของแห่งตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึง ได้ทำกรรมใดไว้ ก็ต้องได้รับผลของกรรมนั้น และกรรมคือความโกรธนี้ก็ไม่สามารถบันดาลให้สำเร็จสัมมาสัมโพธิญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และสวากุณิได้ และไม่สามารถบันดาลให้เกิดมนุษยสมบัติหรือสวรรค์สมบัติได้ แต่กลับบันดาลให้เกิดแต่สิ่งที่ไม่น่าปรารถนาทั้งหลาย ความโกรธที่เกิดขึ้นในตนนี้เปรียบเหมือนการเผาตนเองทั้งเป็น ทำตนเองให้เสื่อมเสียเน่าเหม็นเป็นคนแรก “เหมือนบุรุษผู้จับถ่านเพลิงอันปราศจากเปลวก็ดี จับคู่ก็ดี ด้วยมือทั้งสอง หวังจะประหารคนอื่นฉะนั้น”^{๑๐๒} มือของบุคคลนั้นก็ย่อมเปื้อนถ่านและเปื้อนคูถ(อุจจาระ) ก่อนคนอื่นที่ตนจะประทุษร้ายนั้น ถือว่าผู้โกรธคือผู้ทำร้ายตนเองเป็นเบื้องต้น

๒. พิจารณากรรมของคนอื่น พิจารณาว่าคนอื่นก็มีกรรมเป็นของ ๆ ตน โดยพิจารณาว่า การที่เขาโกรธเรานั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร เพราะความโกรธของเขานี้จะบันดาลให้เกิดความฉิบหายแก่เขานั้นเป็นอันดับแรก เพราะแม้เขาก็เป็นผู้มีกรรมเป็นของแห่งตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึง ได้ทำกรรมใดไว้ ก็ต้องได้รับผลของกรรมนั้น และกรรมคือความโกรธนี้ก็ไม่สามารถบันดาลให้เขานั้นสำเร็จสัมมาสัมโพธิญาณ ปัจเจกโพธิญาณ และสวากุณิได้ และไม่สามารถบันดาลให้เกิดมนุษยสมบัติหรือสวรรค์สมบัติได้ แต่กลับบันดาลให้เกิดแต่สิ่งที่ไม่น่าปรารถนาทั้งหลายแก่เขาได้ การที่เขาโกรธเราอยู่นี้เหมือนการโปรยธูลีใส่ตัวเองเหมือนคนที่จะโปรยธูลีใส่คนอื่นแต่ตนกลับยืนอยู่ใต้ลม^{๑๐๓}

อุปายประการที่ ๖ พิจารณาถึงพุทธจริยาในกาลก่อน วิธีการนี้เป็นการระลึกถึงอุปายระงับความโกรธที่พระพุทธเจ้าได้เคยใช้ในอดีตมาเป็นอุทาหรณ์เพื่อเตือนตนเอง โดยในเบื้องต้นต้องระลึกเตือนตนในใจซึ่งปรากฏความตามคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า “นี่แน่ะ พ่อมหาจำเริญ พระบรมศาสดาของเจ้าในปางก่อน แต่ยังมีได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศอยู่ถึง ๔ อสงไขยกับแสนมหากัปนั้น พระองค์ก็ได้ทรงทำพระหฤทัยให้โกรธเคืองแม้ในศัตรูทั้งหลายผู้พยายามประหัตประหารพระองค์อยู่ในชาตินั้น ๆ มิใช่หรือ”^{๑๐๔} จริยาวัตรหรือท่าที่ต่อความโกรธของ

^{๑๐๒}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๖/๔๓๐.

^{๑๐๓}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๖/๔๒๙-๔๓๐.

^{๑๐๔}พระพุทธโฆสาจารย์ รัตนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๙๙-๕๐๐.

พระพุทธเจ้าในกาลก่อนนั้นปรากฏตามชาดกต่าง ๆ^{๑๐๕} เช่น ชันตีวาทีชาดก ชาดกนี้ในพระไตรปิฎก ปรากฏเพียงคาถาที่ชันตีวาทีดาบสกล่าวกับมหาวิระอำมาตย์เท่านั้น ส่วนเนื้อความย่อมีอยู่ว่า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นชันตีวาทีฤาษี ได้ถูกพระเจ้าแคว้นกาสิทรงทดสอบขันติด้วยการให้ เขียนด้วยแสมีหนามเหล็ก ให้ตัดมือ เท้า หู และจมูก แต่พระโพธิสัตว์ก็ไม่ได้โกรธเคืองพระราชนั้น แม้แต่น้อย แต่กลับให้พรแก่พระราชนั้น ว่า “พระราชาพระองค์ใด รับสั่งให้ตัดมือ เท้า ใบหู และ จมูกของข้าพเจ้า ขอให้พระราชาพระองค์นั้นจะมีพระชนมายุยืนนาน บัณฑิตทั้งหลายเช่นอาตมาไม่ โกรธเคืองเลย”^{๑๐๖}

อุบายประการที่ ๗ พิจารณาความสัมพันธ์กันมาในสังสารวัฏ เมื่อพิจารณาพุทธจริยา วัตรเช่นนี้แล้วปรากฏว่าความโกรธความพยาบาทยังไม่สงบลง วิธีการต่อมาคือการพิจารณาถึง ความสัมพันธ์กันมาในสังสารวัฏอันยาวนานซึ่งสาวหาเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ ด้วยการพิจารณา พระพุทธพจน์ดังที่ตรัสสอนไว้พระไตรปิฎกสังยุตตนิกาย นิทานวรรค ซึ่งมีจำนวน ๖ พระสูตรด้วยกัน คือ มาตุสูตร ปิตุสูตร ภาตุสูตร ภคินิสูตร ปุตตสูตร และธิดุสูตร พระสูตรเหล่านี้มีความ ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นมารดาโดยกาลนานนี้ ...ผู้ไม่เคยเป็นบิดา...ผู้ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย...ผู้ไม่เคยเป็นพี่สาวน้องสาว...ผู้ไม่เคยเป็นบุตร...ผู้ ไม่เคยเป็นธิดาโดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่าย ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าสงสารนี้มีเบื้องต้นและ เบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้น ที่สุดเบื้องปลาย ไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชากิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป เธอทั้งหลายได้เสวยความทุกข์ เสวยความลำบาก ได้รับความ พินาศ เต็มป้าเข้าเป็นเวลายาวนาน ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละจึงควรเบื่อหน่าย ควรคลาย กำหนัด ควรเพื่อหลุดพ้นจากสังขารทั้งปวง”^{๑๐๗}

เมื่อยกเอาพระพุทธพจน์ข้างต้นมาเป็นอุทาหรณ์พิจารณาเช่นนี้แล้ว ในคัมภีร์ วิสุทธิมรรคได้มีตัวอย่างการพิจารณาเพิ่มเติมซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

๑. พิจารณาคนคู่เวรกันนั้นโดยความเป็นมารดาของตน ความว่า สตรีผู้นี้เคยเป็น มารดาของเรามาในชาติปางก่อน เขาเคยได้บริหารรักษาเราอยู่ในครรภ์ตลอด ๑๐ เดือน ได้ช่วยล้าง เช็ดปัสสาวะ อุจจาระ น้ำลาย และน้ำมูกเป็นต้นให้แก่เราโดยไม่รังเกียจ เห็นสิ่งปฏิกูลเหล่านั้นเหมือน ฝุ่นจันทน์หอม ช่วยประคองเราให้อยู่ในระหว่างอก อุ้มเราไปด้วยสละอว ได้ทะนุถนอมเลี้ยงเรามา อย่างเป็นอย่างดี

^{๑๐๕} คุรยละเอียดใน. วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๗/๔๓๑-๔๓๕.

^{๑๐๖} ข.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๕๐/๑๖๗.

^{๑๐๗} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๓๗-๑๔๒/๒๒๗-๒๒๙.

๒. พิจารณาคนคู่เวรกันนั้นโดยความเป็นบิดาของตน ความว่า บุรุษนี้เคยเป็นบิดาของเรา เมื่อประกอบการค้าขาย ต้องเดินไปในทางอันทรกัณดาร เช่นต้องไปด้วยอาศัยแพะเป็นพาหนะ และต้องเหนียวรั้งไปด้วยไม้ขอเป็นต้น แม้ชีวิตก็ยอมเสียสละเพื่อประโยชน์แก่เรา ครั้นในยามเกิดสงครามประชิดติดพันกัน ทั้งสองฝ่ายก็ต้องเอาตัวเข้าสู้รบ บางครั้งต้องแล่นเรือผ่านมหาสมุทรอันเต็มไปด้วยภัยอันตราย และได้ทำกิจการอย่างอื่น ๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่ทำได้ด้วยความลำบากยากเข็ญ พยายามสั่งสมทรัพย์ไว้ด้วยอุบายต่าง ๆ ด้วยมันหมายความว่าจักเลี้ยงดูลูก ๆ ทั้งหลายให้เป็นสุข

๓. พิจารณาคนคู่เวรกันนั้นโดยความเป็นพี่น้องบุตรและธิดาของตน ความว่า บุรุษผู้นี้เคยเป็นพี่น้องชายของเรามา สตรีผู้นี้เคยเป็นพี่น้องหญิงของเรามา บุรุษผู้นี้เคยเป็นบุตรของเรามา สตรีผู้นี้เคยเป็นธิดาของเรามา และแต่ละคนนั้นเคยได้ทำอุปการะแก่เรามาหลายประการ เป็นอันมาก^{๑๐๘}

อุบายประการที่ ๘ พิจารณาอานิสงส์ของเมตตา หากพิจารณาความสัมพันธ์กันในสังสารวัฏตามที่กล่าวมาแล้วความโกรธและความพยาบาทยังไม่สงบลง วิธีการต่อไปคือการพิจารณาอานิสงส์ของเมตตา การพิจารณาอานิสงส์ของเมตตานี้ได้แก่การพิจารณาว่า ถ้าหากตนยังไม่สามารถละความโกรธแค้นพยาบาทที่อยู่ในใจลงได้ ก็จะเป็นผู้พลัดจากอานิสงส์ของเมตตา อานิสงส์ของเมตตานี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ระบุไว้พร้อมทั้งอธิบายขยายความไว้ ซึ่งมี ๑๑ ประการ ดังนี้

๑. หลับเป็นสุข คือ ไม่กลิ้ง ไม่กรน หลับอย่างสนิทเหมือนเข้าสมาบัติ มีลักษณะท่าทางเรียบร้อยงดงามน่าเลื่อมใส

๒. ตื่นเป็นสุข คือ ตื่นขึ้นแล้วไม่ทอดถอนหายใจ ไม่สียัวหน้า ไม่บิดไปบิดมา มีหน้าตาชื่นบานเหมือนดอกปทุมที่กำลังแย้มบาน

๓. ไม่ฝันร้าย คือ ไม่ฝันเห็นสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัว เช่น พวกโจรธนูล้อม สุนัขไล่กัด หรือตกเหว ฝันเห็นแต่ณิมิตที่ดีงาม เช่น ไหว้พระเจดีย์ ทำการบูชา และฟังธรรมเทศนา

๔. เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย คือ เป็นที่รักเป็นที่เจริญใจของคนทั้งหลายเหมือนรวงไข่มุกที่ห้อยอยู่น้าอก หรือดอกไม้ที่ประดับอยู่บนเศียร

๕. เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย คือ ไม่ใช่เป็นที่รักของคนอย่างเดียว ยังเป็นที่รักตลอดถึงเหล่าเทวาอารักษ์ทั้งหลายด้วย

๖. เทวดาทั้งหลายคอยเฝ้ารักษา คือ เทวดาทั้งหลายย่อมคอยตามรักษาเหมือนมารดาบิดาคอยตามรักษาบุตรธิดา

๗. ไฟ ยาพิษหรือศัสตรา ไม่กล้ำกราย คือ ไม่ถูกไฟไหม้ไม่ถูกวางยาพิษ หรือไม่ถูกศัสตราอาวุธประหาร

^{๑๐๘} พระพุทธโมสัจจารย์ รัชกาลที่ ๑๐๘, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธมหาราช (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พิมพ์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓๕-๔๓๖.

๘. จิตตั้งมั่นได้เร็ว คือ เมื่อเจริญกัมมัฏฐาน จิตสำเร็จเป็นอุปจารสมาธิหรืออัปนาสมาธิได้เร็ว

๙. สีหน้าสดใส คือ หน้าตามีผิวพรรณเปล่งปลั่งสดใส เหมือนลูกตาลสุกที่หล่นจากขั้วใหม่

๑๐. ไม่หลงสติตาย คือ ไม่หลงตาย คล้ายกับนอนหลับไปเฉย ๆ

๑๑. เมื่อไม่บรรลุถึงคุณธรรมเบื้องสูง อย่างต่ำก็จะบังเกิดในพรหมโลก คือ ถ้ายังไม่ได้บรรลุพระอรหัตตอันเป็นคุณเบื้องสูงยิ่งกว่าเมตตามหาน พอเคลื่อนจากมนุษยโลก ก็จะเข้าสู่พรหมโลกทันที เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น^{๑๐๙}

อุบายประการที่ ๙ พิจารณาแยกธาตุ วิธีการพิจารณานี้เป็นการพิจารณาว่าเราโกรธอะไรในคนคู่เวรกันนั้น โดยพิจารณาแยกแยะคนคู่เวรนั้นออกเป็นธาตุแล้วสอบถามถามตนเองว่าเราโกรธอะไรในธาตุแต่ละธาตุเหล่านั้น โดยพิจารณาตามกัมมัฏฐานเหล่านี้คือ อากาโร ๓๒, ธาตุ ๔, ชั้น ๕, आयตนะ ๑๒, และ ธาตุ ๑๘ มีรายละเอียดการพิจารณาที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังต่อไปนี้

๑. พิจารณาในอากาโร ๓๒ ว่า เมื่อโกรธคนคู่เวรนั้น เราโกรธอะไรเขา เราโกรธผมหรือขนหรือ เล็บหรือ ฟันหรือ หนังหรือ หรือโกรธเนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อกระดูก ม้าม หรือโกรธหัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด หรือโกรธไส้ใหญ่ ไส้เล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า มันสมอง หรือโกรธดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้นหรือ หรือโกรธน้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำมูตร

๒. พิจารณาในธาตุ ๔ ว่า เมื่อโกรธคนคู่เวรนั้น เราโกรธอะไรเขา โกรธธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ หรือธาตุลม

๓. พิจารณาในชั้น ๕ ว่า เมื่อโกรธคนคู่เวรนั้น เราโกรธอะไรเขา โกรธรูปขันธ์หรือหรือโกรธเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ หรือวิญญาณขันธ์

๔. พิจารณาในอายตนะ ๑๒ ว่า เมื่อโกรธคนคู่เวรนั้น เราโกรธอะไรเขา โกรธจักขวาทนะ รูปายตนะหรือ หรือโกรธโสตายตนะ สัททายตนะ ฆานายตนะ คันธายตนะ ชิวหายตนะ รสายตนะ กายายตนะ โผฏฐัพพายตนะ มนายตนะ หรืออัมมายตนะ

๕. พิจารณาในธาตุ ๑๘ ว่า เมื่อโกรธคนคู่เวรนั้น เราโกรธอะไรเขา โกรธจักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุหรือ หรือโกรธโสตธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ อัมมธาตุ หรือมนะวิญญาณธาตุ^{๑๑๐}

^{๑๐๙}ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๙/๔๓๖-๔๓๗.

^{๑๑๐}พระพุทธโฆษาจารย์ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑๐.

เมื่อพิจารณาเช่นนี้ ก็จะเห็นว่าโดยความเป็นจริงแล้วไม่มีอะไรที่จะถือเป็นสิ่งที่โกรธได้ในคนคู่เวรกันนั้น เพราะแม้คนคู่เวรกันนั้นก็เพียงกองแห่งเหตุปัจจัยที่มาประชุมกันเข้าเท่านั้น และมีอันจะต้องเป็นไปตามเหตุปัจจัยเช่นกันกับธรรมชาติอื่น ๆ ในโลก เมื่อพิจารณาเช่นนี้ ก็จะสามารถระงับความโกรธลงได้

อุบายประการที่ ๑๐ ให้ปันสิ่งของ เมื่อพิจารณาแยกธาตุตามนัยที่กล่าวมาแล้ว จากนั้นเพื่อให้ความโกรธแค้นพยาบาทเบาบางลงก็ต้องแบ่งปันสิ่งของช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วย แนวคิดนี้คัมภีร์วิสุทธิมรรคระบุว่า พึงให้ปันสิ่งของของตนแก่คนคู่เวร และควรรับสิ่งของของคนคู่เวรด้วย ถ้าการดำเนินชีวิตหรือบริหารเครื่องใช้ของคนคู่เวรนั้นชำรุดเสียหาย ก็ควรให้บริหารเครื่องใช้ของตนเองแก่คนคู่เวรนั้นด้วย เมื่อแบ่งปันช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่เช่นนี้ความแค้นระหว่างกันก็จะเบาบางลงจนระงับไปในที่สุด แม้ความแค้นในอดีตชาติก็จะระงับไปเช่นกัน^{๑๑} ประเด็นนี้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ยกคาถาประพันธ์ของพระโบราณจารย์มาประกอบอย่างน่าสนใจ ว่า

อหนตทมนํ ทานํ

ทานํ สพฺพตฺถสํวํ

ทาเนน ปิยวาจาย

อุณฺณมนฺติ นมนฺติ จาติ. ^{๑๒}

การให้ทานเป็นการฝึกจิตที่ยังไม่ได้ฝึก ทานทำประโยชน์ทั้งปวงให้สำเร็จได้

บุคคลทั้งหลายย่อมแงะและย่อมก้ม เพราะการให้ทานและเพราะการพูดจาอ่อนหวาน^{๑๓}

เมื่อพิจารณาวิธีการแก้ไขความโกรธทั้ง ๑๐ ประการตามที่ได้แสดงมาแล้วนี้ จะเห็นว่าพุทธศาสนานั้นไม่มีวิธีการแก้ไขความพยาบาทหรือความโกรธโดยเริ่มแก้ไขที่บุคคลอื่นก่อน แต่ทุกข้อที่กล่าวมานั้นมีลักษณะเหมือนกันคือการเริ่มแก้ไขหรือพิจารณาความโกรธที่ตนเองก่อนเสมอ และจะเห็นว่าทุก ๆ วิธีไม่มีการแก้ไขความพยาบาทด้วยการพยาบาทตอบ ล้วนแต่เสนอแนะวิธีแก้ไขในเชิงบวกทั้งสิ้นโดยไล่เรียงวิธีการแก้ไขจากวิธีการหยาบ ๆ เช่น การพยายามระลึกถึงข้อดีของเขา การพยายามระลึกถึงคำตักเตือนของพระพุทธเจ้า เป็นต้น ไปจนถึงวิธีการชั้นละเอียดซึ่งได้แก่การพิจารณาแยกแยะโดยความเป็นธาตุเป็นมุมมองเชิงปรมัตถธรรมและเป็นวิทยาศาสตร์เชิงกายภาพมากขึ้น และที่สำคัญที่สุดคือวิธีการสุดท้ายที่เสนอแนะการแก้ไขเชิงปฏิบัติการ ซึ่งได้แก่การแบ่งปันและลงมือช่วยเหลือคนคู่เวรกันนั้น ทั้งนี้ เพราะพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรง

^{๑๑}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๕๑/๕๑๑.

^{๑๒}วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๒๕๑/๓๓๖.

^{๑๓}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๕๑/๔๓๘.

สรรเสริญการปฏิบัติไว้ในฐานเป็นการบูชาอย่างยอดเยี่ยม^{๑๑๔} วิธีการเหล่านี้ถือว่าเป็นวิธีการสร้างทัศนคติที่ดีต่อกันและกันและครอบคลุมคนทุกหมู่เหล่าที่เกี่ยวข้องกับตน เป็นการพัฒนาจิตเพื่อระงับพยาบาทซึ่งถือว่าเป็นการวางพื้นฐานทางจิตสู่การเจริญเมตตาในขั้นละเอียดต่อไป

๔.๓.๒ วิธีแก้ไขวิหิงสาวิตก

วิหิงสาวิตกนั้นคือการคิดเพื่อจะเบียดเบียนผู้อื่น ความคิดเช่นนี้เป็นกิเลสที่ทำให้จิตใจให้เศร้าหมองซึ่งในพุทธศาสนาจัดวิตกเช่นนี้เป็นอกุศลวิตก สำหรับพระสงฆ์นั้นถ้าวิหิงสาวิตกเช่นนี้เกิดขึ้นในขณะใด พระพุทธเจ้าทรงตักเตือนให้ระลึกรู้ให้เท่าทันและเพียรพยายามแก้ไขให้สงบลงให้ได้ เช่น ในพระไตรปิฎกอังคตตรนิกาย จตุกกนิบาตได้ปรากฏพุทธโอวาท ความว่า ถ้าความคิดเบียดเบียนผู้อื่นเกิดขึ้นในขณะที่กำลังเดิน พระสงฆ์ผู้ยินดีชอบใจในความคิดเช่นนี้ไม่พยายามละและบรรเทาให้หายไป ในทัศนะของพุทธศาสนาจะถือว่าพระสงฆ์นี้เป็นผู้เกียจคร้านขาดอดตปะและมีความเพียรย่อหย่อน^{๑๑๕} จากเนื้อความของพุทธโอวาทนี้จะเห็นว่าพระสงฆ์นั้นควรมีท่าทีต่อวิหิงสาวิตกนั้นอย่างไร และที่สำคัญคือในพุทธโอวาทยังเสนอแนะให้พระสงฆ์บรรเทาและละวิหิงสาวิตกด้วย ซึ่งวิธีการบรรเทาวิหิงสาวิตกในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทจะเป็นอย่างไรนั้นผู้วิจัยจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ ๑ พิจารณาเห็นโทษของวิหิงสาและอานิสงส์ของกรุณา

การพิจารณาเห็นโทษของวิหิงสาและอานิสงส์ของกรุณานี้ ในเบื้องต้นก็มีนัยสอดคล้องกับวิธีการแก้ไขพยาบาทวิตกดังที่แสดงมาแล้ว ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมีเนื้อความปรากฏว่าวิหิงสาวิตกนั้นต้องแก้ไขด้วยการเจริญกรุณา ความว่า “เป็นไปไม่ได้เลยที่ภิกษุได้เจริญกรุณาเจโตวิมุตติแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้งแล้ว ให้ตั้งมั่นแล้ว สัมสมแล้วปรารภดีแล้ว แต่วิหิงสาก็ยังครอบงำจิตของภิกษุนั้นอยู่” ข้อนี้เป็นไปไม่ได้เลย เพราะกรุณาเจโตวิมุตตินี้เป็นธาตุที่สลัดวิหิงสา”^{๑๑๖} เช่นเดียวกัน คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทที่แสดงวิธีแก้ไขวิหิงสาไว้อย่างชัดเจนนั้นได้แก่คัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งรจนาโดยพระพุทธโฆสะเถระ เนื้อความที่กล่าวถึงวิหิงสานั้นจัดอยู่ในปริเฉทที่ ๙ พรหมวิหารนิเทศ ในหมวดว่าด้วยกรุณาภาวนา ในหมวดนี้ระบุว่ากรุณาภาวนานั้นเป็นการพัฒนาจิตเพื่อกำจัดวิหิงสาในใจได้ โดยได้เสนอวิธีการแรกคือการพิจารณาเห็นโทษของวิหิงสาและอานิสงส์ของกรุณา ซึ่งโทษของวิหิงสาวิตกมีรายละเอียดดังนี้

^{๑๑๔} “ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่างยอดเยี่ยม” . ท.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๙/๑๔๘.

^{๑๑๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑/๒๐.

^{๑๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๖/๓๒๖.

๑. โทษของวิหิงสา ก่อนที่จะกล่าวถึงโทษของวิหิงสาตามนัยของวิสุทธิมรรค จำเป็นต้องสอบสวนข้อมูลในพระไตรปิฎกก่อนว่าในคัมภีร์ที่จัดว่าเป็นข้อมูลชั้นปฐมภูมินั้นได้กล่าวถึงโทษของวิหิงสาไว้ว่าอย่างไร จากการศึกษาพบว่า ในพระไตรปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ปรากฏเนื้อความที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงโทษของวิหิงสาวิตกไว้ในสังคีตสูตร โดยเนื้อความนั้น ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย...วิหิงสาวิตกย่อมเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า ‘วิหิงสาวิตกนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว’ แต่วิหิงสาวิตกนั้นเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้างเป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า ‘เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง’ วิหิงสาวิตกก็ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า ‘เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง’ วิหิงสาวิตกก็ดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า ‘เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง’ วิหิงสาวิตกก็ดับสูญไปเมื่อเราพิจารณาเห็นว่า ‘เป็นเหตุดับปัญญา เป็นส่วนแห่งความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน’ วิหิงสาวิตกก็ดับสูญไป เรานั้นย่อมละ บรรเทา ทำวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ให้หมดสิ้นไป”^{๑๓๗}

เมื่อพิจารณาพระพุทธพจน์ข้างต้นนี้ จะเห็นว่าเมื่อวิหิงสาเกิดขึ้นในจิตนั้น พระพุทธศาสนาก็ได้เสนอหลักการเบื้องต้นว่า ให้ทราบชัดความเกิดขึ้นของวิตกนั้นซึ่งหมายถึงต้องมีสติระลึกได้ และนอกเหนือจากนั้นยังแสดงโทษของวิหิงสาวิตกนั้นด้วยซึ่งจำแนกได้ ๖ ประการ คือ

- ๑) วิหิงสาวิตกเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง
- ๒) วิหิงสาวิตกเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น
- ๓) วิหิงสาวิตกเป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น
- ๔) วิหิงสาวิตกเป็นเหตุดับปัญญา
- ๕) วิหิงสาวิตกเป็นเหตุให้คับแค้น
- ๖) วิหิงสาวิตกไม่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน

ส่วนในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นได้เสนอการแก้ไขวิหิงสาวิตกโดยการให้พิจารณาเห็นโทษของวิหิงสา ซึ่งสามารถสรุป ได้ ๑๑ ประการ ดังนี้

- ๑) ย่อมไม่ได้ลาภที่ยังไม่ได้
- ๒) ย่อมเสื่อมจากลาภที่ได้แล้วในปัจจุบัน
- ๓) ชื่อเสียงที่เลวทรามย่อมขจรไป
- ๔) ไม่มีความแก้แค้นล้างล้างฆ่าฟันเผยแพร่ในวงสังคม
- ๕) เป็นคนหลงไม่มีสติในเวลาตาย

^{๑๓๗}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๐๘/๒๑๙.

- ๖) เมื่อแตกกายทำลายขันธแล้ว ย่อมเข้าถึงทุกคติภูมิในอนาคต
- ๗) เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเกิดในตระกูลต่ำ
- ๘) เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมผิพรรณทรามน่าเกลียดชัง
- ๙) เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมมีโรคมาก
- ๑๐) เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นคนทุกข์ยากขำขันน้ำโภชนะอาหาร

บกพร่อง

- ๑๑) เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมเป็นคนมีอายุสั้น^{๑๑๘}

จะเห็นว่า วิหิงสามิโทษหลายระดับด้วยกันซึ่งสรุปได้เป็น ๒ ประการ คือ ๑) โทษต่อโลกียสมบัติ ได้แก่ มนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ และ ๒) โทษต่อโลกุตตรสมบัติ ได้แก่ นิพพานสมบัติ การพิจารณาเห็นโทษของวิหิงสาเช่นนี้จะทำให้จิตคลายจากวิหิงสชาติได้ ในทางกลับกันถ้าจิตมัวมนสิการ (ครุ่นคิด) แต่ในทางเบียดเบียนก็จะส่งผลให้จิตใจระวนกระวายไม่ ตั้งมั่น มีความเดือดร้อนคับแค้นไม่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้น ในสังคิติสูตรนั้นพระพุทธเจ้าได้ตรัสให้เห็น อานิสงส์ของการไม่ครุ่นคิดในทางเบียดเบียนความว่า เมื่อมนสิการวิหิงสชาติจะแล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ น้อมไปในอวิหิงสา เป็นจิตที่อบรมดีแล้ว ตั้งอยู่ดีแล้ว หลุดพ้นดีแล้ว พราออกดีแล้วจากวิหิงสา ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะความเร่าร้อนที่ก่อให้เกิดความคับแค้นได้^{๑๑๙} ผู้ที่ครุ่นคิดแต่ในทางเบียดเบียน ย่อมพลาดจากสมบัติทั้งสามประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ ดังกล่าวนั้น

๒. อานิสงส์ของกรุณา เมื่อพิจารณาเห็นโทษของวิหิงสาจนจิตคลายจากวิหิงสชาติ ดังกล่าวแล้ว จากนั้นเมื่อจะทำจิตให้แนบแน่นในกรุณาต่อไป พึงพิจารณาอานิสงส์ของกรุณาซึ่งมี ๑๑ ประการสอดคล้องกับอานิสงส์ที่กล่าวไว้แล้วในเมตตาทถาวรานั้นนั่นเอง ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ ได้ระบุไว้ ดังนี้

- ๑) นอนเป็นสุข
- ๒) ตื่นเป็นสุข
- ๓) ไม่ฝันร้าย
- ๔) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
- ๕) เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย
- ๖) เทวดาทั้งหลายคอยเฝ้ารักษา

^{๑๑๘} พระพุทธโฆษาจารย์ ภูวนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๑.

^{๑๑๙} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๑/๓๑๒.

- ๗) ไฟ ยาพิษหรือศัสตรา ไม่กล้ากราย
- ๘) จิตเป็นสมาธิเร็ว
- ๙) ผิวหน้าผ่องใส
- ๑๐) ไม่หลงทำกาลกิริยา
- ๑๑) เมื่อไม่บรรลุนิพพานเบื้องสูง อย่างต่ำก็จะบังเกิดในพรหมโลก^{๑๒๐}

อานิสงส์ของกรุณาทั้ง ๑๑ ประการนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าส่งผลเป็นประโยชน์โดยตรงต่อมนุษย์ใน ๓ ด้าน คือ ๑) บุคลิกภาพ คือ การนอนเป็นสุข การตื่นนอนเป็นสุข และการมีผิวหน้าผ่องใส ๒) สวัสดิภาพ คือ เป็นที่รักของมนุษย์ เป็นที่รักของอมนุษย์ การได้รับการคุ้มครองจากเทวดา และการไม่กล้ากรายของอันตรายจากไฟ ยาพิษและศัสตราทั้งหลาย ๓) เสถียรภาพ คือ ความมั่นคงของจิตใจ ซึ่งได้แก่ การไม่ฝันร้าย ทำให้จิตเป็นสมาธิเร็ว ไม่หลงทำกาลกิริยา (มีสติในเวลาตาย) และ มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าอย่างต่ำก็พรหมโลก ประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งสามด้านดังกล่าวมานี้ย่อมไม่สำเร็จแก่ผู้มีจิตคิดเบียดเบียนผู้อื่น แต่ย่อมสำเร็จแก่ผู้มีจิตใจงดงามชอบช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ การพิจารณาเห็นข้อดีหรืออานิสงส์ของกรุณาเช่นนี้ก็จะส่งผลให้ความคิดเบียดเบียนสงบลงได้คือเป็นการเจริญสติในเบื้องต้นซึ่งจะง่ายต่อการเจริญกรุณาในขั้นต่อไป

ขั้นที่ ๒ ห้ามเจริญกรุณาในคน ๕ จำพวกเป็นอันดับแรก บุคคล ๕ จำพวกที่ไม่ควรเจริญกรุณาไปเป็นอันดับแรก ได้แก่

- ๑) คนที่รัก
- ๒) เพื่อนที่รักมาก
- ๓) คนเป็นกลาง ๆ
- ๔) คนที่เกลียดชัง
- ๕) คนคู่เวร

เหตุผลที่ไม่ควรเจริญกรุณาไปในคน ๕ จำพวกนี้เป็นอันดับแรก ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวไว้ว่า เมื่อเจริญไปในคนที่รักเป็นต้นนั้นก่อนความกรุณาจะไม่เจริญงอกงามขึ้นมาได้เพราะจิตใจยังมีสภาพของความรักปกคลุมอยู่^{๑๒๑} ในบุคคลอีก ๔ ประเภทนอกนี้ก็เหมือนกัน คือถ้าเจริญไปในคนคู่เวรกันเป็นอันดับแรก กรุณาก็เจริญขึ้นไม่ได้เพราะจิตใจยังถูกความพยาบาทแค้นเคืองปกคลุมอยู่

^{๑๒๐} พระพุทธโฆสะจารย์ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พิมพ์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓๕-๕๓๙.

^{๑๒๑} ดูรายละเอียดใน วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๕๔/๔๖๓.

นอกจากบุคคล ๕ ประเภทนี้แล้ว ยังมีบุคคลอีก ๒ ประเภทที่ถือว่าไม่จัดอยู่ในเขตของการเจริญกรณาไป คือ ๑) คนเพศตรงข้าม ๒) คนที่ตายแล้ว คนสองประเภทนี้ไม่อยู่ในเขตที่จะเจริญกรณาไปเพราะหากเจริญไปในคนเพศตรงข้ามกันราคะจะเกิดขึ้นและหากเจริญไปในคนที่ตายแล้วจิตใจก็จะกระวนกระวายหุดหู่ กรณาจึงไม่เจริญงอกงามในบุคคลทั้งสองประเภทนี้

ขั้นที่ ๓ เจริญกรณาไปในคนเชื้อใจได้ทุกซ์ เมื่อได้เห็นใคร ๆ ก็ตามที่เป็นที่น่าสงสาร ประสบความลำบาก เป็นคนเชื้อใจได้ทุกซ์ประกอบกรรมทุจริต เป็นคนกำพร้า ขาดอาหาร วางกระเบื้องขอทานไว้ข้างหน้า นั่งอยู่ในโรงพักคนอนาถา มีหนอนไต้ต้มไหลออกมาจากแผลที่มือและเท้า ส่งเสียงครวญคร่ำอยู่อย่างนี้ พึงเจริญกรณาจิตไปในบุคคลเช่นนี้ซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนจิตตั้งมั่นเป็นอัปนาตามาน โดยการภาวนาเป็น ๔ วิธี ดังนี้

๑) ภาวนาว่า “กิญฉิ วตายิ สตโต อาปนโน, อปเปว นาม อิมมา ทุกขา มุจเจย” แปลว่า สัตว์ผู้ประสบความลำบากแทนขอ ของง้วนจากทุกซ์นี้เสียเถะหนา

๒) ภาวนาว่า “อัย สตโต ทุกขา มุจจตุ” แปลว่า ขอสัตว์ผู้นี้จงพ้นจากทุกซ์เสียเถิด

๓) สำหรับตั้งแต่สองคนขึ้นไป ภาวนาว่า “เอเต สตตา ทุกขา มุจจนตุ” แปลว่า ขอสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้จงพ้นจากทุกซ์เสียเถิด

๔) อีกอย่างหนึ่งสำหรับตั้งแต่สองคนขึ้นไป ภาวนาว่า “สพเพ สตตา ทุกขา มุจจนตุ” แปลว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงพ้นจากทุกซ์เสียเถิด^{๑๒๒}

ขั้นที่ ๔ เจริญกรณาไปในคนผู้มีความสุขแต่ชอบทำชั่ว เมื่อเจริญภาวนาไปในคนเชื้อใจแต่ประพฤติทุจริตเช่นที่กล่าวมาแล้ว จากนั้นพึงเจริญกรณาไปในบุคคลที่มีความสุขแต่ชอบทำชั่วคือเมื่อพบเห็นบุคคลผู้มีความสุขแต่ชอบทำบาปโดยยกขึ้นเปรียบเทียบกับคนที่กำลังจะถูกประหาร ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้มีเรื่องเปรียบเทียบ ว่า

พวกราชบุรุษจับใจได้แล้วพระราชามีพระราชโองการให้ประหารชีวิต จึงมัดโจรนั้นแล้วลงแส้ครั้งละ ๔ เส้น ๆ จนถึงร้อยครั้งแล้วนำไปสู่ลานประหาร ขณะนั้นพวกมนุษย์เห็นเขาแล้วพากันให้ของเคี้ยวของกินและของใช้ต่าง ๆ เป็นต้น โจรนั้นก็เคี้ยวกินใช้สอยสิ่งที่เขาให้นั้นอย่างอึดหน่า บริบูรณ์คล้ายกับว่ามีความสุขเพียบพร้อมด้วยโภคทรัพย์ทั้งหลาย แต่ก็ไม่มีใครเลยที่จะมีความเห็นว่า “ผู้นี้ถึงซึ่งความสุขมีสิ่งของบริโคมมากจริงหนอ”^{๑๒๓} มีแต่จะกรณาสงสารโจรนั้น ว่า “ผู้นี้น่าสงสาร

^{๑๒๒} พระพุทธโฆสจารย์ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๓.

^{๑๒๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๕๙/๔๖๔.

จริงหนอ จักตายในบัดนี้ เพราะว่า ผู้นี้ช่างเฝ้าช่างใด ๆ ลงไป ย่อมเป็นผู้อยู่ใกล้ความตายทุกที่ ด้วยเฝ้าช่างนั้น ๆ ”^{๑๒๔}

เมื่อพบเห็นบุคคลเช่นนี้ก็พึงเจริญกรุณาไป ว่า “ผู้นี้ น่าสงสาร บัดนี้เป็นผู้ถึงสุขจัดแจงไว้ดีแล้ว บริโภคใช้สอยเครื่องใช้สอยอยู่ก็จริง แต่ว่า เพราะไม่มีกรรมที่ติงามที่ทำได้ทางทวารทั้ง ๓ แม้ทวารหนึ่ง ต่อไปนี้ เขาก็ต้องเสวยทุกข์โศกในอบายทั้งหลาย มิใช่น้อย ”^{๑๒๕} หรือจะใช้บทภาวนาตามที่ได้แสดงไว้แล้วในชั้นการเจริญกรุณาในคนทุกข์เข็ญนั้นก็ได้

ขั้นที่ ๕ เจริญกรุณาไปในคนที่รักเป็นต้น เมื่อเจริญกรุณาไปในบุคคลสองจำพวกตามที่กล่าวมานั้นจนคล่องแคล่วแล้ว ลำดับต่อไปจึงเริ่มเจริญกรุณาไปในบุคคลผู้จัดว่าอยู่ในเขตแห่งกรุณาซึ่งได้แก่บุคคล ๓ ประเภท คือ ๑) คนที่รัก ๒) คนเป็นกลาง ๆ ๓) คนคู่แ้ว ส่วนคำภาวนานั้น ก็สอดคล้องกับคำภาวนาที่ได้แสดงมาแล้วในการเจริญกรุณาไปในคนทุกข์ยากเข็ญนั่นเอง นอกจากนั้นยังมีการเจริญกรุณาไปในคนที่รักเป็นต้นเพิ่มเติมอีก ๓ ประการ ดังนี้

๑. พึงเลือกยกเอาส่วนแห่งความทุกข์ของคนที่รักซึ่งปรากฏเห็นอยู่ในชาติปัจจุบันหรือที่จะเกิดแก่เขาในชาติต่อ ๆ ไป แล้วจึงเจริญกรุณาให้เป็นไปในคนที่รัก

๒. พึงเลือกยกเอาส่วนแห่งความทุกข์ของคนเป็นกลางซึ่งปรากฏเห็นอยู่ในชาติปัจจุบันหรือที่จะเกิดแก่เขาในชาติต่อ ๆ ไป แล้วจึงเจริญกรุณาให้เป็นไปในคนเป็นกลาง

๓. พึงเลือกยกเอาส่วนแห่งความทุกข์ของคนคู่แ้วซึ่งปรากฏเห็นอยู่ในชาติปัจจุบันหรือที่จะเกิดแก่เขาในชาติต่อ ๆ ไป แล้วจึงเจริญกรุณาให้เป็นไปในคนคู่แ้ว

เฉพาะการเจริญกรุณาไปในคนคู่แ้วนี้ ถ้าหากความโกรธเกิดขึ้นก็พึงระงับความโกรธด้วยอุบายระงับความโกรธทั้ง ๑๐ ประการตามที่ได้แสดงไว้แล้วในการเจริญเมตตาตนเอง ส่วนบุคคลผู้ไม่มีเวรกับใคร ๆ เลย ก็ไม่จำเป็นต้องเจริญกรุณาไปในคนคู่แ้วกันนั้น^{๑๒๖}

ขั้นที่ ๖ เจริญกรุณาในคนทำดีและมีความสุข การเจริญกรุณาในขั้นสุดท้ายนี้เป็น การเจริญกรุณาไปในบุคคลที่ไม่ใช่คนชั่วและไม่ใช่นกตกทุกข์ได้เข็ญ แต่เป็นการเจริญไปในบุคคลผู้มีความสุขเพียบพร้อมและทำแต่ความดี วิธีการเจริญกรุณาไปในคนเช่นนี้นั้นได้แก่ เมื่อพบเห็นว่าคนเช่นนี้ประสบความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความสูญเสียญาติที่รัก เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ หรือสูญเสียทรัพย์เป็นต้น ก็ให้เจริญกรุณาไปในคนเช่นนี้น้อย่างนี้ว่า “แม้เมื่อความพินาศเหล่านั้นไม่มี

^{๑๒๔}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๕๙/๔๖๔.

^{๑๒๕}วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๕๙/๔๖๔.

^{๑๒๖}พระพุทธโฆสาจารย์ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๔-๕๔๕.

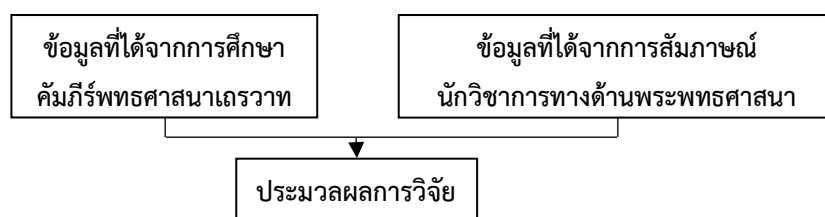
ผู้นี้ก็ถือว่าถึงทุกขอยู่นั่นแหละ เพราะยังไม่ล่วงวิญญูทุกขไปได้”^{๑๒๗} เจริญกรุณาภาวนาเช่นนี้เนื่อง ๆ จนจิตตั้งมั่นเป็นอัปปนา ก็จะส่งผลให้วิหิงสชาติกสงบลงได้

การเจริญกรุณาตามที่ได้แสดงมาแล้วนั้น เป็นขั้นตอนในการบรรเทาวิหิงสชาติกที่เกิดขึ้นในจิตใจ ซึ่งมี ๖ ขั้นตอน คือ ๑) การพิจารณาเห็นโทษและอนิสงส์ของกรุณา ๒) ห้ามเจริญไปในบุคคล ๕ ประเภทเป็นอันดับแรก ๓) เจริญกรุณาไปในคนซึ่งใจได้ทุกข์ ๔) เจริญกรุณาไปในคนผู้มีความสุขแต่ชอบทำชั่ว ๕) เจริญกรุณาไปในคนที่รักเป็นต้น และ ๖) เจริญกรุณาในคนทำดีและมีมีความสุข วิธีการทั้ง ๖ ขั้นตอนนี้มีชื่อเรียกว่า “เป็นการเจริญ” ซึ่งอีกนัยหนึ่งหมายถึงการเพิ่มสมรรถภาพทางจิตให้สามารถนึกคิดในทางที่ดีได้ทันทั่วทั้งที่เมื่อเกิดความคิดที่จะเบียดเบียนผู้อื่นขึ้น เพราะตามธรรมชาติจิตใจของเรามีความนิ่งและตรึงติดที่เรานึกคิดดีจิตใจก็จะเพื่องพู่เอิบอ้อมเป็นปกติ แต่เมื่อใดที่เรามีทัศนคติต่อโลกและผู้อื่นในทางที่ไม่ดีเช่นคิดเบียดเบียนผู้อื่นเป็นต้น จิตใจที่เคยนิ่งก็จะกระสับกระส่ายสูญเสียความเอิบอ้อมและกลายเป็นจิตที่รุ่มร้อนแห้งผากไม่เป็นประโยชน์ ขาดคุณลักษณะแห่งความเป็นอารยะ เพราะฉะนั้น การทำความรู้จักกับจิตใจของตนให้คุ้นเคยและแก้ไขความคิดที่ไม่น่าปรารถนาซึ่งก่อความกระสับกระส่ายเป็นต้นนั้น เป็นทักษะที่จำเป็นและขาดไม่ได้ในการแก้ไขความรุนแรงทางใจชนิดดังกล่าว วิธีการทั้งหมดเป็นการแก้ไขความรุนแรงโดยเริ่มจากการสร้างสันติภาพในใจตนก่อนที่จะสร้างสันติภาพในภายนอกต่อไป

๔.๔ วิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ

ในหัวข้อทั้งหลายที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้แสดงข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นหลักการของความรุนแรงกรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ และวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทมาแล้ว ส่วนในหัวข้อนี้เพื่อให้ประเด็นต่าง ๆ ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลที่ได้จากการศึกษาคัมภีร์ดังกล่าวมานั้นพร้อมทั้งข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านพระพุทธศาสนาจำนวน ๗ รูป/คน ซึ่งมีรายชื่อดังที่ได้แสดงมาแล้วในบทที่ ๑ จากนั้นจะได้ประมวลผลการวิจัยสรุปพร้อมทั้งนำเสนอไว้ในตอนท้ายของแต่ละประเด็น ซึ่งมีรูปแบบการศึกษาในหัวข้อนี้ ดังแผนภูมิแสดงการคิดวิเคราะห์ ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๒ แสดงการคิดวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อมูลจากคัมภีร์และบทสัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา

๔.๔.๑ ความหมายและขอบเขตของความรุนแรง ตามหลักพระพุทธศาสนา

ความรุนแรง ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทตั้งที่ผู้วิจัยได้แสดงมาแล้วนั้นให้ความหมายโดยรวมคือการกระทำทางกายและทางวาจาที่เป็นการกระทบกระทั่งเบียดเบียนผู้อื่น (อกุศลกรรมทางกายและวาจา) โดยมีจิตใจที่รุนแรงเป็นตัวการณกระตุ้นให้เกิดความรุนแรงทั้ง ๒ ประการนั้น (อกุศลจิต)^{๑๒๘} ซึ่งที่กล่าวมานี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าขอบเขตของความรุนแรงตามนัยของคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้นครอบคลุมถึงกาย วาจา และใจ ด้วย

ส่วนในมุมมองของนักวิชาการทางศาสนาต่างให้ความหมายต่างกัน บางท่านมองว่าความรุนแรงเป็นคำสมัยใหม่และให้คำนิยามมีความหมายบ่งชี้ไปที่การใช้กำลังประทุษร้ายร่างกายของกันและกันโดยไม่คำนึงถึงเหตุผล เพราะฉะนั้นเหตุผลของการกระทำจึงเป็นตัวแปรหลักที่จะบ่งชี้ว่าการกระทำนั้นเป็นความรุนแรงหรือไม่อย่างไร การทุบัติโดยสมควรแก่เหตุ นั้นไม่ถือว่าเป็นความรุนแรง แต่ถ้าทุบัติโดยไม่สมควรแก่เหตุ นั้นถือว่าเป็นความรุนแรง^{๑๒๙} ดังนั้น พฤติกรรม เช่น การตี การดุด่า เป็นต้น ที่จะถือว่าเป็นความรุนแรงได้หรือไม่นั้นต้องพิจารณาจากเหตุผลของการกระทำ กล่าวคือถ้าพฤติกรรมนั้นบุคคลกระทำลงไปโดยอธิบายไม่ได้หรือไม่มีความสมเหตุสมผล พฤติกรรมเช่นนั้นถือว่าเป็นความรุนแรง แต่ถ้ากระทำลงไปเพื่อป้องกันตนเองหรือเพื่อสั่งสอนให้ทราบจำ เช่นนี้ไม่ถือว่าเป็นความรุนแรง ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

“รุนแรง หมายถึง การใช้กำลังที่อธิบายไม่ได้ เช่น พ่อแม่ลงโทษลูกทั้ง ๆ ที่พูดกันดี ๆ ก็ได้ไม่ต้องตี การตีนี้มันถือว่าเป็นรุนแรง แต่ถ้าบางทีพูดแล้วมันยังไม่ฟัง มันยังขโมยเงินไป แล้วตีสั่งสอนอย่างนี้ไม่ถือว่าเป็นรุนแรง เพราะมันอธิบายได้ไง มันต้องดูรายละเอียดคำว่าไม่รุนแรงนี้ จะไม่ตีเลยก็ไม่ใช้ ตีได้ ไม่เช่นนั้นเขาจะมีคุกไว้ทำไม”^{๑๓๐}

และเห็นว่าความรุนแรงมีขอบเขตครอบคลุมกายกับวาจาที่กระทำต่อคนอื่นเท่านั้น ส่วนทางใจถือว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคลไม่จัดเป็นความรุนแรง ถ้าฟังความโกรธในใจเท่านั้นยังไม่ถือว่าเป็นความรุนแรง แต่ถ้าเมื่อใดที่แสดงออกทางพฤติกรรมทางกายหรือวาจา นั้นจึงจะถือว่าเป็นความรุนแรง^{๑๓๑} ในขณะที่นักวิชาการส่วนมากมีความเห็นว่า ความรุนแรงตามหลักพุทธศาสนาย่อม

^{๑๒๘}ดูรายละเอียดใน อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๖๕-๔๓๐/๑๑๐-๑๒๔.

^{๑๒๙}สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๐}สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๑}สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

ครอบคลุมถึงพฤติกรรม ๒ ด้าน คือ กายภาพและจิตภาพหรือความรุนแรงทางกายและความรุนแรงทางใจ อันได้แก่ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต^{๑๓๒} ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

“ถ้ามองลึกไปกว่านั้น ความรุนแรงมีทั้งความรุนแรงภายในและความรุนแรงภายนอก ความรุนแรงภายในก็คือความรุนแรงทางความคิด ทางความเชื่อ...ถ้ามันนำไปสู่การเบียดเบียน สंहารผลาญชีวิตเพื่อนมนุษย์ ทำร้ายทำลายซึ่งกันและกันถือว่าเป็นความรุนแรงทางความคิด จากนั้นก็เป็นความรุนแรงภายนอก คือ การใช้กำลังเข้าห้ำหั่นกัน”^{๑๓๓}

และบางท่านมีความเห็นสอดคล้องกันว่าความรุนแรงมีทั้งความรุนแรงที่อยู่ข้างในและอยู่ข้างนอก ความรุนแรงที่อยู่ข้างในก็คือกิเลส ๓ ประการ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ กิเลสเหล่านี้เปรียบเหมือนไฟที่เมื่อไม่ได้รับความดูแลก็ย่อมปะทุเป็นความรุนแรงขึ้นได้ และนำไปสู่การสร้างความรุนแรงภายนอกที่เรียกว่า วิวาทะ^{๑๓๔}

เพราะฉะนั้น จะเห็นว่า การนิยามความหมายและขอบเขตของความรุนแรงเช่นนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์แสดงการนิยามที่บ่งชี้ไปถึงเกณฑ์ที่ใช้ตัดสิน ๒ อย่าง คือ ๑) ลักษณะการกระทำที่รุนแรง ๒) เจตนารมณ์ของการกระทำความรุนแรง (เหตุผลของการกระทำ) การกระทำที่จะถือว่าเป็นความรุนแรงอย่างแท้จริงได้นั้นต้องพิจารณาถึงเกณฑ์ ๒ ประการนี้เป็นหลัก

ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยมีทัศนะว่า การนิยามความหมายของความรุนแรงตามหลักพระพุทธศาสนาโดยพิจารณาจากเกณฑ์ทั้ง ๒ ประการนี้ มีนัยสอดคล้องกับการนิยามความหมายโดยครอบคลุมกายภาพและจิตภาพข้างต้นด้วย ทั้งนี้เพราะว่าเจตนารมณ์หรือเหตุผลของการกระทำนี้ ในทัศนะของพุทธศาสนาย่อมหมายถึงจิตหรือความคิด ซึ่งจิตหรือเจตนารมณ์ดังกล่าวในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นสารัตถะ (Essence) ของพฤติกรรมทั้งปวง การตีเป็นพฤติกรรมที่รุนแรง ความโกรธ ก็ถือว่าเป็นอารมณ์ที่รุนแรง แต่ถ้าพ่อแม่โกรธและตีลูกโดยมีพื้นฐานความคิดหรือจากเจตนารมณ์คือความรักความห่วงหาอาทร เช่นนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยมองว่าเป็นความรุนแรงแต่เป็นความรุนแรงที่ใช้อย่างสมเหตุสมผล อนึ่ง การด่านั้นถือว่าเป็นความรุนแรง แต่ถ้าอาจารย์ด่าลูกศิษย์เพื่อเป็นการตักเตือน เช่นนี้ ในพระวินัยปิฎกก็ไม่ปรับอาบัติ^{๑๓๕} ส่วนถ้าโกรธและตีหรือด่าโดยมีพื้นฐานความคิด

^{๑๓๒}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๓}สัมภาษณ์ พระมหาภูติชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๔}สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๕}ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๕/๒๒๓.

หรือเจตนาธรรมคือความพยายามมุ่งสังหารผลาญชีวิตหรือดูหมิ่นเหยียดหยามให้เจ็บช้ำน้ำใจ เช่นนี้ ในทัศนะของผู้วิจัยมองว่าคือความรุนแรงที่เป็นความรุนแรงโดยแท้จริง

กล่าวโดยสรุป นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนามีทัศนะตรงกันว่า ความรุนแรง หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นโดยเหตุอันไม่สมควร เช่น การใช้กำลังเข้าทำห้ำหั่นกัน การทุบตี เป็นต้น ซึ่งมีนัยสอดคล้องกับความหมายของความรุนแรง ๒ ประการในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทได้แก่ ๑) อกุศลกรรมทางกาย ๒) อกุศลกรรมทางวาจา ส่วนในประเด็นขอบเขตของความรุนแรงนั้น นักวิชาการส่วนมากมีความเห็นว่า ความรุนแรงมีขอบเขตครอบคลุมทั้งทางกายวาจาและทางใจ เป็นความรุนแรงภายในและภายนอก แม้ความโกรธที่เกิดขึ้นเฉพาะตนก็ถือว่าเป็นความรุนแรงเช่นกัน คือถือว่าเป็นความรุนแรงภายใน และนักวิชาการบางท่านมีความเห็นต่างจากนั้น กล่าวคือมีความเห็นว่าความรุนแรงมีขอบเขตเพียงกายภาพเท่านั้น การที่เราโกรธแต่ยังไม่ถึงขั้นทำร้ายผู้อื่น เช่นนี้ยังไม่ถือว่าเป็นความรุนแรง แต่เมื่อความโกรธแปรสภาพเป็นพฤติกรรมเท่านั้น จึงถือว่าเป็นความรุนแรงได้

๔.๔.๒. ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล และวิธีแก้ไข

สำหรับหัวข้อนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑) ประเด็นความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล และ ๒) ประเด็นวิธีแก้ไข ซึ่งในตอนต้นของแต่ละประเด็นจะได้ปรารภถึงความรุนแรงต่อพระสงฆ์และวิธีแก้ไขที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทดังที่ได้ศึกษามาแล้ว จากนั้นจะได้นำเสนอข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งสรุปสาระสำคัญในตอนท้ายของแต่ละประเด็น ดังต่อไปนี้

๑. ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลตามที่คุณวิจัยได้ศึกษาจากคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและได้นำเสนอมาแล้วในบทที่ ๓ นั้น ได้แก่กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย ปรากฏ ๓ ลักษณะ คือ ๑) การทำร้ายทุบตี มีกรณีศึกษา คือ กรณียักษ์ทุบตีพระสารีบุตร กรณีภิกษุฉัพพัคคีย์ ทุบตีภิกษุสัตตสวคคีย์ กรณีโจรทำร้ายสังกัจจามณเฑาะ และกรณีช่างแก้วมณีฆ่าพระติสสเถระ ๒) การฆ่าพระสงฆ์ มีกรณีศึกษาคือ กรณีอำมาตย์ของพระเจ้าอโศกมหาราชประหารพระสงฆ์กรณีโจร ๕๐๐ คนฆ่าพระโมคคัลลานะ และกรณีภิกษุให้คนฆ่าตนเอง ๓) การข่มขืนกระทำชำเรา มีกรณีศึกษาคือ กรณีชาวเรือข่มขืนภิกษุณี ๒ รูป และกรณีมาณพข่มขืนนางอุบลวรรณาเถรี

กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา ปรากฏ ๓ ลักษณะ คือ ๑) การกล่าวหาใส่ร้าย มีกรณีศึกษาคือ กรณีนางสุนทรีปริพาชิกา กรณีนางจิญจมาณวิกา และกรณีใส่ร้ายพระทัพพมัลลบุตร ๒) การด่าทอ มีกรณีศึกษาคือ กรณีนางมาคันทียา และกรณีข่มขู่กาชีวก ๓) การดูหมิ่นเหยียดหยาม

มีกรณีศึกษาคือ กรณีญาติ ๆ เหยียดหยามสามเณรวาสุฏฐะและภารทวาชะ กรณีเวรัญชพราหมณ์ กล่าวเหยียดหยามพระพุทธเจ้า และกรณีอัมพัฏฐมาณพกล่าวเหยียดหยามพระพุทธเจ้า

กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ ปรากฏ ๒ ลักษณะ คือ ๑) พยาบาทวิตก (การคิดมุ่งร้าย) มีกรณีศึกษาคือ กรณีพระโกกาลิกะผูกอาฆาตพยาบาทต่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ๒) วิหิงสาวิตก (การคิดปองร้าย) มีกรณีศึกษาคือ กรณีพระเจ้าสุปปพุทธะคิดปองร้ายพระพุทธเจ้า

กรณีความรุนแรงดังกล่าวมานี้เป็นความรุนแรงที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และในประเด็นนี้จากการสัมภาษณ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาในปัจจุบันพบว่า นักวิชาการส่วนมากมองว่าในสมัยพุทธกาลปรากฏความรุนแรงต่อพระสงฆ์อยู่จริง โดยบางท่านมองว่าความรุนแรงที่เป็นทำร้ายร่างกายจะปรากฏไม่ชัดเจน แต่ที่ปรากฏชัดเจนกว่าคือความรุนแรงทางวาจา ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลเอาจริง ๆ มันปรากฏไม่ค่อยชัดเจน เพราะถ้าเป็นกรณีของพระสงฆ์ต่อพระสงฆ์ด้วยกันเอง มันไม่ค่อยปรากฏความรุนแรงในลักษณะทำร้ายร่างกายกัน แต่เรื่องของวจีทุจริตที่เป็นความรุนแรงทางวาจานี้ก็ปรากฏให้เห็นทั่ว ๆ ไป และก็ถูกชาวบ้านทำร้ายก็ไม่ค่อยมีปรากฏชัด ส่วนมากเป็นเรื่องของความรุนแรงทางวาจา^{๑๓๖}

ในขณะที่นักวิชาการส่วนมากมองว่าความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีปรากฏทั้งความรุนแรงทางกายทางวาจาและทางใจ ดังจะเห็นได้จากข้อมูลการให้สัมภาษณ์ต่อไปนี้

นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีกรณีเรื่องพระโมคคัลลานะเป็นกรณีศึกษา^{๑๓๗} นอกจากนั้นบางท่านมีความเห็นว่าความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องของพระองค์ลีมาลูกโดนปาก้อนหิน^{๑๓๘} บางท่านมีความเห็นว่ามีการที่พระเทวทัตกลิ้งหินลงมาประทุษร้ายพระพุทธเจ้า กรณีนางจิณฺจมาณวิกาซึ่งท้องและมาใส่ร้ายว่าท้องกับพระพุทธเจ้า^{๑๓๙} บางท่านมีความเห็นว่าความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้นมีหลายกรณีด้วยกันโดยมองว่าความรุนแรงต่อพระสงฆ์ประการหนึ่งก็คือการที่ต่างศาสนาคือลัทธิเดียรีถ์ทั้งหลายเกิดความอิจฉาริษยาในพระพุทธเจ้าและระบบคำสอนของพระองค์จึงใส่ร้ายป้ายสีพระองค์ เช่น

^{๑๓๖}สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๓๗}สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, รศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๘}สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๓๙}สัมภาษณ์ ดร. อำนาจ บัวศิริ, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

กรณีของนางจิณฺฆมาณวิกา กรณีของนางสุนทรี ปริพาชิกาถือเป็นโสเภณีที่ถูกฆ่าและหมกศพไว้หลังวัด และก็ความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากการกระทำของพระเทวทัตที่มุ่งเบียดเบียนพระพุทธเจ้ามุ่งเบียดเบียนพระสงฆ์ด้วยการไปร่วมมือกับฝ่ายการเมืองคือพระเจ้าอชาตศัตรู นอกจากนั้นคือความรุนแรงที่นางมาคันนียาไปจ้างคนมาด่าพระพุทธเจ้าถึงเจ็ดวันเจ็ดคืน กรณีความรุนแรงที่พระสงฆ์ทำต่อพระสงฆ์ด้วยกันเอง เช่นกรณีภิกษุโกสัมพีที่แตกสามัคคีอย่างรุนแรง ถือเป็นความรุนแรงภายในที่แม้แต่พระพุทธเจ้าก็ห้ามไม่อยู่ สุดท้ายพระพุทธเจ้าต้องหนีไปจำพรรษาที่ป่าปาลิไลยก์ กรณีที่ภิกษุณีอุบลวรรณาถูกกระทำชำเรา ก็เป็นความรุนแรงอันตรายมาก ๆ ทำให้พระพุทธเจ้าต้องบัญญัติพระวินัยเข้ามาปกป้องไม่ให้ภิกษุณีไปตั้งวัดอยู่ต่างหาก ต้องตั้งวัดอยู่ในเขตที่มีพระสงฆ์เท่านั้น ภิกขุปัฏฐะ^{๑๔๐}

นอกจากนี้ บางท่านมีความเห็นว่ากรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีปรากฏอยู่จริง โดยได้นำเสนอให้เห็นถึงระบบการเกิดขึ้นของความรุนแรงที่เริ่มต้นจากความขัดแย้งทางความคิดจนลุกลามไปเป็นความรุนแรงคือการทะเลาะวิวาทในหมู่สงฆ์ ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“ถ้าเอากรณีเรื่องโกสัมพีมาดู มันก็เดินทางมาแบบนี้ คือ เกิดความขัดแย้งข้างในออกมา ก็กลายเป็นความวิวาทใช้หอกคือปากทิ่มแทงกัน อันนี้ก็เป็นความรุนแรงแล้ว หลังจากนั้นก็ทุบตีกันในโรงฉัน เมื่อทุบตีกันก็กลายเป็นความรุนแรงทางกาย ความรุนแรงมันจึงเกิดขึ้นมาทางใจ ทางใจเสร็จเมื่อไม่ได้รับการจัดการมันก็มาเป็นความรุนแรงทางวาจา เช่น หมามันขู่กัน ก็แสดงว่ามันมีอะไรในใจมันพอหลังจากนั้นก็เริ่มทุบตีทำร้ายกัน”^{๑๔๑}

บางท่านมีความเห็นสอดคล้องกันตามนี้ที่แสดงมานี้ กล่าวคือ มีความเห็นว่าความรุนแรงในสมัยพุทธกาลนั้นมีกรณีที่พระสงฆ์ทำร้ายกัน ซึ่งได้แก่กรณีที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกและเรื่องความรุนแรงซึ่งเกิดจากความขัดแย้งทางศาสนาเป็นสาเหตุโดยมความเห็นว่าประการแรกก็คือความรุนแรงภายในคณะสงฆ์เองซึ่งมีเรื่องกระทบกระทั่งกัน คือเป็นเรื่องพระทะเลาะกัน เช่น ภิกษุรูปหนึ่งประหารภิกษุอีกรูปหนึ่งด้วยฝ่ามือ ซึ่งมีบัญญัติไว้ในพระวินัยก็พอสมควร โดยมองว่าเรื่องนี้ยังไม่ใช่เรื่องหลัก แต่ถ้าเป็นความรุนแรงที่คนอื่นทำอันนี้มี เช่น พวกที่เขานับถือศาสนาอื่นเขาไม่พอใจแล้วเขาก็มาทำเองหรือจ้างคนมาทำความรุนแรงกับพระสงฆ์^{๑๔๒}

เมื่อกล่าวโดยสรุป จะเห็นว่า นักวิชาการส่วนมากมีความเห็นสอดคล้องกับนัยตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทว่าในสมัยพุทธกาลก็มีความรุนแรงต่อพระสงฆ์เกิดขึ้นเช่นกัน

^{๑๔๐}สัมภาษณ์ พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๑}สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๔๒}สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

โดยมองว่ามีทั้งความรุนแรงทางกาย เช่น ๑) กรณีการทำร้ายพระโมคคัลลานะ ๒) กรณีภิกษุชาวโกสัมพี ๓) กรณีพระเทวทัตกลิ้งหินประทุษร้ายพระพุทธเจ้า และ ๔) กรณีมาณพข่มขืนกระทำชำเรานางอุบลวรรณาเถรี เป็นต้น ส่วนความรุนแรงทางวาจา เช่น ๑) กรณีนางจิณฺจมาณวิกา ๒) กรณีนางสุนทรีปริพาชิกา ๓) กรณีนางมาคันทียา และ ๔) กรณีที่พระเทวทัตทำสังฆเภท เป็นต้น ในขณะที่ความรุนแรงทางใจนั้นถูกมองว่าเป็นเหตุปัจจัยของความรุนแรงทางกายและทางวาจาดังกล่าวด้วย นอกจากนั้นจะเห็นว่า กรณีที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้นมีทั้งกรณีที่ผู้ก่อความรุนแรงกระทำการด้วยตนเอง เช่น กรณีของพระเทวทัต และกรณีมาณพข่มขืน นางอุบลวรรณาเถรี เป็นต้น และยังมีกรณีความรุนแรงที่ผู้ก่อความรุนแรงไม่ได้กระทำการด้วยตนเอง กล่าวคือจ้างวานหรือวอนขอให้คนอื่นช่วยกระทำ เช่น กรณีที่เดียรถียจ้างโจรมาทำร้ายพระโมคคัลลานะ กรณีนางมาคันทียาจ้างคนมาด่าพระพุทธเจ้า และกรณีพวกปริพาชกขอให้นางสุนทรีช่วยใส่ร้ายพระพุทธเจ้าและคณะสงฆ์ เป็นต้น กรณีเหล่านี้นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาองว่าเป็นความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

๒. วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

ในตอนต้นของบทที่ ๔ นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทและพบว่า ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทปรากฏวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ดังนี้คือ ๑) ความรุนแรงทางกาย พระสงฆ์สามารถแก้ไขด้วยการต่อสู้ขัดขืน การหลบหนี และการไม่ตอบโต้ด้วยความรุนแรง ใช้การเจริญเมตตาไปในผู้ทำร้ายและพิจารณาความไม่เที่ยงของเวทนาที่กำลังประสบ ๒) ความรุนแรงทางวาจา พระสงฆ์สามารถแก้ไขด้วยการไม่โต้ตอบด้วยคำพูดที่รุนแรง แต่ใช้ความอดทนต่อคำล่วงเกิน การชี้แจงด้วยเหตุผล การเจริญเมตตาในผู้กล่าวร้าย และการพิจารณาความไม่เที่ยงของเบญจขันธ์ ๓) ความรุนแรงทางใจ มีวิธีการแก้ไขตามแต่ละประการ คือ พยาบาทวิตก มีวิธีแก้ไข ๒ วิธี คือ แก้ไขด้วยการพิจารณาเห็นโทษของพยาบาท ๖ ประการ และแก้ไขด้วยการเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท ๖ ขั้นตอน วิหิงสวิตก แก้ไขด้วยการเจริญกรุณา ๖ ขั้นตอน

ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนาเพื่อต้องการทราบวิธีการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลในทัศนะของแต่ละท่านเห็นว่ามีวิธีการใดหรือควรใช้วิธีการใดบ้าง สอดคล้องกับวิธีแก้ไขในคัมภีร์หรือไม่อย่างไร?

จากการสัมภาษณ์ปรากฏว่า นักวิชาการส่วนมากมีความเห็นว่า ไม่มีวิธีการที่พระสงฆ์แก้ไขความรุนแรงด้วยความรุนแรง นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าวิธีการแก้ไขคือวิธีการจัดการตามพระวินัยที่เรียกว่า “อธิกรณสมณะ” เช่น สัมมุขวินัย เญญยสิกขา ตัสสปาปิยสิกขา ตินวตถารกะ การแก้ปัญหาเหล่านี้เป็นการแก้ปัญหาที่เกิดจากการใช้ความรุนแรงทางวาจาต่อกันและกัน^{๑๔๓} และมี

^{๑๔๓}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

ความเห็นว่าการณีความรุนแรงทางกาย พระสงฆ์นั้นไม่สามารถป้องกันตนเองจากการทำร้ายได้ เพราะในพระพุทธศาสนาไม่มีธรรมเนียมให้พระสงฆ์ป้องกันตนเอง แต่ควรระงับความโกรธของตนซึ่งอาจเกิดขึ้นจากการถูกทำร้ายนั้น ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“พระสงฆ์นั้น โดยธรรมเนียมไม่มีหลัก พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้แสดงหลักในการป้องกันตนเอง อยู่แล้ว เพราะว่าทำเนียมของพระวัฒนธรรมอันดีงามเราไม่ได้ตอบในเรื่องพวกนั้นอยู่แล้ว ดังจะเห็นเช่นวิธีระงับความโกรธ ๑๐ วิธีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้ กล่าวคือไม่ให้โกรธในเบื้องต้น ไม่ว่าจะถูกทำร้ายร่างกายด้วยวัตถุสิ่งของหรือใช้วาจา ในการทำร้ายจิตใจ เรานี้ก็ไม่แสดงอาการโกรธไม่ได้ตอบ และก็แสดงวิธีระงับความโกรธเอาไว้ นี่ก็เป็นหลักฐานชัดเจนอยู่แล้ว”^{๑๔๔}

ในขณะที่นักวิชาการบางท่านมีความสอดคล้องกันว่า วิธีการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏคือการไม่ใช้ความรุนแรงตอบ แม้ถูกทำร้ายก็ให้พิจารณาแก้ไขที่ตัวเองเป็นหลักไม่ปล่อยให้ตนเองตกไปในอกุศลมูล ๓ ซึ่งถือว่าเป็นต้นเหตุของความรุนแรงเสียเอง โดยให้ยึดมั่นในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือไม่กล่าวร้าย (อนุปวาโท) ไม่ไปประทุษร้าย (อนุปฆาโต) นอกจากนั้นยังแสดงทัศนะว่าในมุมมองทางพุทธศาสนานั้นให้รักผู้อื่น ไม่ประทุษร้ายทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยฝึกจิตใจให้มีเมตตาเป็นเบื้องต้น^{๑๔๕} นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่า ถ้าเป็นความรุนแรงภายในควรใช้สติช่วยแก้ไขระงับยับยั้งไม่ให้ไฟคือราคะ โทสะ โมหะ ปะทุขึ้นได้ และถ้าเป็นความรุนแรงภายนอกควรใช้กระบวนการทางพระวินัย เช่น ถ้าในกรณีของพระสงฆ์ด้วยกัน ต้องใช้อธิกรณ์สมณะเวลามีความรุนแรงทะเลาะทู่ตีกัน หรือว่าร้ายกัน ใส่ร้ายป้ายสีซึ่งกันและกัน แต่ที่นี้กรณีของโยม ก็ใช้พระวินัยเช่นกันคือการคว่ำบาตร^{๑๔๖} และในกรณีต่อสู้ขัดขืนนั้นก็มีความเห็นว่าพระสงฆ์นั้นไม่สามารถป้องกันตนเองจากการทำร้ายได้ แต่ควรพิจารณาที่ต้นเหตุคือตัวเองและรู้จักปรับตัวให้เข้ากับสังคมและบุคคลอื่นเป็นประการแรก โดยยกกรณีของพระปุลณเถระเป็นตัวอย่าง โดยแนะวิธีการพิจารณาแก้ไขที่ต้นเหตุคือตัวเองเป็นสำคัญ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า

“มันต้องกลับมาที่ต้นเหตุ พระพุทธเจ้าคงไม่ได้มองที่ปลายเหตุ เบื้องต้นก็ต้องกลับมาที่ต้นเหตุ ก่อนว่า หลักการอยู่ร่วมกันคือ สังคหวัตถุ์ที่ดี พรหมวิหารที่ดี วิธีการในการเอาธรรมะไปใช้นี้ถ้า

^{๑๔๔}สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๕}สัมภาษณ์ พระราชปรีดีทิพย์, รศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๔๖}สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

พระที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรมตั้งใจใคร่ครวญ ก็จะมีปัญหาคือจะโคนว่ากับคนนี้จะพูดอย่างไรดี กับคนนั้นจะทำอย่างไรดี เพื่อเป็นการป้องกันตั้งแต่แรก”^{๑๔๗}

นักวิชาการบางท่าน มีความเห็นว่าวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีหลากหลายวิธี โดยเริ่มต้นจากการระงับความโกรธแล้วจึงจัดการกับความรุนแรงต่าง ๆ อย่างเหมาะสม กล่าวคือถ้าเป็นความรุนแรงทางวาจาให้แก้ไขด้วยการชี้แจงเหตุผล ถ้าเป็นความรุนแรงทางกายให้แก้ไขด้วยขันติธรรม สันติวิธี เมตตา และการให้อภัย โดยให้ข้อเสนอแนะว่าถ้าทำให้เกิดการเข้าใจผิดก็ต้องอธิบายชี้แจงแก้ไข ชี้ให้เห็นว่าอะไรคือสิ่งที่ถูกต้องอะไรคือสิ่งที่ผิดเพี้ยนออกไป หรือถ้าเป็นกรณีที่มีคนมาคุกคามคณะสงฆ์ ถ้าเขาเหล่านั้นใช้ความรุนแรง เช่น มาบุกวัด คณะสงฆ์ก็ใช้ขันติธรรม อันนี้ก็ใช้หลักขันติธรรม ขนติ ปรมิ ตโป ตีติกขา ก็ใช้หลักขันติ เหมือนขันติว่าที่ดาบสเขาตัดแขนตัดขาที่ไม่โกรธก็ให้ใช้สันติวิธี ทั้งสันติวิธีในใจและสันติวิธีในภายนอก ภายในก็คือไม่โกรธไม่เกลียดชังแม้กระทั่งเขาจะเอาชีวิต ในความรุนแรงที่เกิดจากการใส่ร้ายป้ายสี เกิดจากความเข้าใจผิดให้แก้ไขด้วยการชี้แจงแถลงไข ความรุนแรงทางกายซึ่งเป็นการเบียดเบียนปีศาให้ตอบสนองด้วยขันติธรรม สันติวิธี และเมตตาธรรม รวมทั้งอภัยทาน^{๑๔๘} และมีความเห็นว่าพระสงฆ์ไม่สามารถต่อสู้ขัดขืนได้แต่ควรมีความอดทนอดกลั้น ไม่ใช้ความรุนแรงในทุกกรณีตามนัยของโอวาทปาฏิโมกข์ มีพระปุณณเถระเป็นกรณีตัวอย่าง โดยยึดหลักขันติและโอวาทปาฏิโมกข์ที่ว่า “น ปรี วิหะยนโต, น ปพพิโต ปรูปฆาติ” ผู้ที่เป็นสมณะคือผู้ที่ไม่เบียดเบียนคนอื่น และก็ไม่ใช้ความรุนแรงไปเบียดเบียนคนอื่นในทุกกรณี และว่า “อนุปวาโท อนุปฆาโต” ไม่ว่าร้ายผู้อื่น^{๑๔๙}

สรุปว่า นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาแต่ละท่าน จะเห็นว่า นักวิชาการส่วนมากมีความเห็นสอดคล้องกันว่าวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลที่สำคัญมีอย่างน้อย ๕ ประการ คือ ๑) การยึดมั่นในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งได้แก่ การไม่ว่าร้าย และการไม่เบียดเบียนผู้อื่นในทุกกรณี ๒) การแก้ไขด้วยกระบวนการทางพระวินัย คือ อธิกรณสมณะ ๓) การใช้ขันติธรรมดังกรณีของพระปุณณะ ๔) การใช้เมตตาธรรม และ ๕) การให้อภัย

ส่วนประเด็นการป้องกันตนเองของพระสงฆ์นั้น นักวิชาการส่วนมากให้ความเห็นว่าพระสงฆ์ไม่สามารถป้องกันตนเองได้ ทั้งนี้เพราะว่าในพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลไม่มีธรรมเนียมเกี่ยวกับการป้องกันตนเองของพระสงฆ์ และการตอบโต้ป้องกันตนเองนั้นย่อมขัดต่อคุณลักษณะของพระสงฆ์คือหลักโอวาทปาฏิโมกข์ แต่ควรป้องกันตนเองด้วยการเจริญคุณธรรมภายใน คือ ขันติธรรม ฝึกจิตใจให้มีความเข้มแข็งจนถึงขั้นเป็นอุปัณณีย์ (ขันติบาร์มี) เป็นหลัก

^{๑๔๗} สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๔๘} สัมภาษณ์ พระมหาจุฑิชัย วชิรเมธี, ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔๙} สัมภาษณ์ พระมหาจุฑิชัย วชิรเมธี, ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ไม่สอดคล้องกับการแก้ไขความรุนแรงทางกายด้วยการต่อสู้ขัดขืนได้ตามที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกบพหาลิกขาบท แต่สอดคล้องกับหลักการส่วนมากของพระพุทธศาสนาเช่น การหลีกเลี่ยงการปะทะ เป็นต้น

๔.๔.๓ แนวทางการแก้ไขความรุนแรงที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา กับการประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบัน

แนวทางการแก้ไขความรุนแรงที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาในประเด็นนี้ หมายถึงแนวทางการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทที่นักวิชาการด้านศาสนาได้ให้ความเห็นมาแล้วข้างต้นนั้น โดยในประเด็นนี้ผู้วิจัยตั้งคำถามเพื่อต้องการทราบว่านักวิชาการด้านพระพุทธศาสนามีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการนำวิธีการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบัน วิธีการดังกล่าวยังใช้ได้หรือไม่? หรือจำเป็นต้องมีข้อเพิ่มเติมหรือไม่อย่างไร?

ซึ่งในประเด็นนี้นักวิชาการแต่ละท่านต่างมีความเห็นว่าหลักการแก้ไขความรุนแรงดังกล่าวมานั้น สามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นความจริงเสมอไม่จำกัดกาลเวลา (อกาลิโก) โดยมองว่าวิธีการแก้ไขความรุนแรงตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้นสามารถประยุกต์ใช้ได้ในทุกยุคสมัยคือเป็นอกาลิโก อย่างเช่น คำสอนทางพระพุทธศาสนาประเด็นที่พระพุทธเจ้าทรงแก้ไข ไม่มียุคไม่มีสมัยไม่มีกำหนดกาล^{๑๕๐} และดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“หลักพุทธศาสนานั้นก็ประยุกต์ใช้ได้ในทุกกาลเทศะ เป็นอากาลิโกอยู่แล้ว วิธีการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเบื้องต้นนี้เราก็เอากรณีของการมี เมตตากายกรรมเมตตาวจีกรรมเมตตามโนกรรม ต่อกันตามหลักสาราณียธรรมนี้เป็นเบื้องต้น ก็คือความเมตตาเนี่ยมันแก้ปัญหาความรุนแรงได้ทุกอย่าง หลักการแผ่เมตตาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกก็ดีในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็ดีมันก็ปรากฏชัดเจนอยู่แล้ว ให้แผ่เมตตาที่มีประมาณไม่ได้ไปทั้ง ๘ ทิศ ในสัตว์ทุกกำเนิด เราไปดูบทสวดเกี่ยวกับเรื่องนี้เขาพูดครอบคลุมสัตว์ทุกประเภทครอบคลุมทุกกาละครอบคลุมทุกเทศะ”^{๑๕๑}

และยังมีนักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่า การประยุกต์ใช้หลักการดังกล่าวหากจะให้ได้ผลจะต้องปลูกฝังแนวคิดการไม่ใช้ความรุนแรงแก่คนในสังคมด้วยเช่น การให้อภัย การมีเมตตา เป็นต้น โดยมองว่าต้องปลูกฝังให้รู้จักคำว่า “ให้อภัย” “มีเมตตา” ตั้งแต่เด็ก ถ้าเด็กไม่คิดว่าจะรังแกสัตว์ตั้งแต่เล็ก ๆ โตขึ้นมันคงไม่มีความโหดร้ายรุนแรง ที่มีความรุนแรงเพราะมันสะสมไปตั้งแต่เล็ก

^{๑๕๐}สัมภาษณ์ ดร. อำนาจ บัวศิริ, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๑}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

ตั้งแต่แม่ เช่น ลูกหัวชนโต๊ะ ก็ไปตีโต๊ะทุบโต๊ะเพื่อระบายอารมณ์การแค้นให้ลูก เป็นเหตุให้สะสมความแค้นความรุนแรง เพราะฉะนั้นการแก้ไขต้องพยายามเตือนพยายามปราม บอกอานิสงส์ของการมีเมตตา^{๑๕๒}

อนึ่ง นอกจากจะยอมรับว่าวิธีการดังกล่าวสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันได้แล้ว นักวิชาการบางท่านยังมีความเห็นว่าถ้าเป็นกรณีของพระสงฆ์ด้วยกันเองสามารถแก้ไขโดยใช้พระธรรมวินัยได้ แต่ถ้าเป็นกรณีความรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างพระสงฆ์กับบุคคลอื่นที่ไม่ใช่พระสงฆ์ด้วยกัน ควรที่จะต้องอาศัยกระบวนการจัดการสังคมในยุคปัจจุบันเข้ามาใช้ด้วย เช่น การใช้กฎหมายของรัฐ ตำรวจ และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (Security)^{๑๕๓} และตั้งคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“ถ้าในพระสงฆ์มันก็มีเรื่องของพระวินัย คือการใช้วินัยบังคับ แต่ถ้าเป็นคนอื่นทำนี่ ถ้ามองในแง่เรา ๆ แก้ไขอะไรไม่ได้ เช่น ถ้ามีคนมาดักทำร้ายพระสงฆ์เราอย่างที่ทำกับพระโมคคัลลานะนี้ ก็ไม่รู้ว่าจะแก้ยังไง พระโมคคัลลานะก็ยังไม่ได้อ่านถึงต้องตาย แต่วามันก็มีแก้ไขได้ถ้าสังคมที่มีกฎหมาย คือมันก็ต้องให้รัฐหรือสังคมนั้นจัดการ แต่จริง ๆ อินเดียสมัยนั้นมีกฎหมาย คือคนที่ทำอย่างนั้นกับพระโมคคัลลานะนั้นถึงเราไม่ได้บันทึกเอาไว้ ก็เชื่อได้ว่าเขามีการสืบหาว่าเป็นใครและเขาก็จับกันอยู่ ฉะนั้น อินเดียสมัยนั้นมันคงมีกฎหมายอยู่แล้ว”^{๑๕๔}

นอกจากนั้นยังมีความเห็นเพิ่มเติมในประเด็นยุคปัจจุบันด้วยว่าเมื่อพระสงฆ์ถูกทำร้ายแล้วสมควรที่จะแจ้งเจ้าหน้าที่รัฐเพื่อความเป็นธรรม ซึ่งประเด็นการเรียกร้องความเป็นธรรมนี้ผู้วิจัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อพระสงฆ์แจ้งข้อหาเพื่อให้เจ้าหน้าที่รัฐดำเนินคดีเอาผิดกับคู่กรณีจะเป็นการขัดต่อหลักการทางพุทธศาสนา เช่น หลักเมตตา หรือหลักการไม่จองเวร หรือไม่? จากการสัมภาษณ์นักวิชาการบางท่านได้ให้ความเห็นว่า ไม่เป็นการขัดต่อหลักเมตตาเป็นต้นนั้น แต่ในทางกลับกันการดำเนินคดีดังกล่าวจะถือว่าเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นด้วย ตั้งคำให้สัมภาษณ์ว่า

“ผมคิดว่า เมตตาไม่น่ามีความหมายว่าปล่อยให้คนทำชั่วไม่ได้รับผล แต่ผมคิดว่าจริงๆแล้วการที่ไปแจ้งตำรวจนี่คือเมตตา คือมันเป็นอย่างนี้ มันอาจจะเป็นไปได้ที่เมื่อเราไปแจ้งความตำรวจเสร็จแล้วตำรวจก็จะไปตามจับ เด็กคนนี้ก็ติดคุก แม่เขาเนี่ยอาจจะขอบคุณท่านนะว่านี่ลูกดิฉันเนี่ยมันแยจริง ๆ มันไปสร้างเรื่องสร้างราวมันไม่เคยถูกจับติดคุกเลย ติดครั้งนี้นันจะได้หลายจำใจ เห็นไหมว่าท่านอาจจะมีเมตตากับแม่เขาก็ได้”^{๑๕๕}

^{๑๕๒}สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๕๓}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี, รศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๕๔}สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕๕}สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นเกี่ยวกับการแก้ไขความรุนแรงของพระสงฆ์โดยการอาศัยกฎหมายของรัฐดังกล่าวนี้ ก็ยังมีกรณีที่น่าสนใจที่นักวิชาการบางท่านเห็นว่าต้องพิจารณาเป็นพิเศษ กล่าวคือถ้าเป็นกรณีการทำร้ายร่างกาย เช่นนี้ ไม่มีปัญหาที่จะต้องกล่าวถึงมากในการแจ้งความดำเนินคดีตามกฎหมาย แต่ถ้าเป็นกรณีการใช้ความรุนแรงทางวาจาต่อพระสงฆ์ ถ้าพระสงฆ์จะใช้กฎหมายดำเนินคดีต่อคู่กรณี เช่นนี้ นักวิชาการบางท่านมองว่าอาจทำได้แต่ไม่เหมาะสมเท่าที่ควร โดยมีความเห็นว่า ปัจจุบันมีกฎหมายคือ ในฐานที่เป็นพระที่เป็นพลเมืองก็มีกฎหมายที่เวลาพระถูกด่า พระถูกเขียนเฟสบุ๊คโจมตี พระหลายรูปก็ใช้วิธีการในการปกป้องตนเองโดยการแจ้งความ มันมีหลายข้อหาด้วยกันที่ว่าด้วยเรื่องของการใส่ร้ายป้ายสี ดูหมิ่นความเป็นมนุษย์ ก็ไปแจ้งความตามกฎหมายว่ามีญาติโยมมาทำร้าย ไม่ว่าจะเป็นการทุบตี ไม่ว่าจะเป็นอะไรต่าง ๆ ในส่วนของเฟสบุ๊คถ้ามีใครมาว่าร้ายก็มี พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์ควบคุม แต่ถ้าเอาเจตนาธรรมของพระพุทธเจ้าแต่ดั้งเดิม ก็ไม่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าให้พระเราไปฟ้องร้องญาติโยม^{๑๕๖} และดั่งคำให้สัมภาษณ์ของนักวิชาการท่านเดียวกันนี้ ว่า

“แต่ถ้าปัจจุบันนี้ถ้าอยากจะฟ้องคืน มีคนด่า มีคนว่า มีคนทำร้าย มีคนป้ายสี จะฟ้องคืนในเชิงกฎหมายก็สามารถจะทำได้ก็ไม่เห็นจะมีปัญหาอะไร แต่ไม่ได้หมายความว่าให้ไปฆ่าเขา แต่โดยส่วนของพระด้วยกันเองก็มีวินัยของเขายู่แล้วในการดูแล แต่กับญาติโยมผมคิดว่าต้องปรามต้องเตือนต้องอธิบาย พระพุทธเจ้าเองก็อธิบาย ในหลักของพรหมชาลสูตรเองก็มีอธิบายว่าการที่มีบางคนมาด่าเราว่าเรานี่ ก็อย่าไปโกรธเขาอย่าไปเกลียดเขา ตั้งใจฟังเขาดี ๆ ว่าเขาด่าเราเรื่องอะไร เขาว่าเราเรื่องอะไร แล้วหลังจากนั้นก็ตอบเขา ถ้าเราไปโกรธเขาเราไปเกลียดเขาเราจะมีเวลาตอบเขาได้อย่างไร”^{๑๕๗}

เพราะฉะนั้น ในประเด็นนี้จึงสรุปได้ว่าเมื่อประสบกับความรุนแรงทางกาย ในทัศนะของนักวิชาการนอกจากจะแก้ไขด้วยพระธรรมวินัยได้แล้วยังสามารถแก้ไขด้วยกระบวนการทางสังคมเช่นการแจ้งความดำเนินคดีได้ด้วย แต่ถ้าพระสงฆ์ประสบกับความรุนแรงทางวาจาจากจัดการด้วยพระธรรมวินัยแล้ว ยังสามารถใช้กระบวนการทางกฎหมายจัดการได้บ้างตามความเหมาะสม แต่ในทัศนะทางพระพุทธศาสนาความรุนแรงทางวาจาพระสงฆ์ควรแก้ไขด้วยความไม่โกรธ ไม่ใช้ความรุนแรง และใช้การชี้แจงอธิบายข้อเท็จจริง

จึงสรุปว่า ประเด็นแนวทางการแก้ไขความรุนแรงที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนากับการประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันนี้ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนามีความเห็นสอดคล้องกันว่า

^{๑๕๖}สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๕๗}สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันได้ กล่าวคือสามารถนำพระธรรมวินัยมาจัดการกับความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันได้ และควรปลูกฝังแนวความคิดการไม่ใช้ความรุนแรงแก่คนในสังคมด้วย เพื่อความยั่งยืนของการแก้ไขความรุนแรงอื่น ๆ นอกจากจะใช้พระธรรมวินัยในการแก้ไขแล้ว ในยุคปัจจุบันนักวิชาการบางท่านยังเห็นว่าควรใช้กฎหมายและกระบวนการทางสังคมอื่น ๆ มาแก้ไขได้ด้วย ซึ่งความรุนแรงทางกายควรใช้กฎหมายในการจัดการได้ แต่กรณีความรุนแรงทางวาจาสำหรับพระสงฆ์ควรใช้พุทธสันติวิธี เช่น การไม่ว่าร้ายตอบ การชี้แจงเหตุผล เป็นต้น เป็นหลัก ส่วนการใช้กฎหมายแก้ไขในกรณีดังกล่าวนี้ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมด้วย

๔.๔.๔ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรุนแรงกับศาสนาในยุคนี้ และแนวทางในการแก้ไข

ประเด็นนี้เป็นประเด็นคำถามเพื่อให้ให้นักวิชาการที่ให้สัมภาษณ์ได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับพระพุทธศาสนาในยุคนี้ ตลอดจนแสดงวิธีการแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นความรุนแรงนั้น ๆ ด้วย จากการสัมภาษณ์สามารถวิเคราะห์ประเด็นปัญหาได้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอเป็นข้อ ๆ โดยเรียงจากประเด็นที่นักวิชาการเห็นตรงกันมากไปหาน้อย ดังนี้

๑. ความรุนแรงทางสื่อออนไลน์

นักวิชาการส่วนมากมีความเห็นว่า ความรุนแรงที่คุกคามพระสงฆ์และคณะสงฆ์มากที่สุด ในปัจจุบันนี้คือความรุนแรงทางสื่อออนไลน์ ซึ่งเกิดจากการขาดศีลจารวัตรที่งดงาม และขาดการใคร่ครวญในการใช้สื่อ จนเป็นเหตุให้พระสงฆ์บางรูปถูกสังคมวิพากษ์วิจารณ์ด่าทอด้วยคำหยาบคาย และถูกสังคมประณามเสีย ๆ หาย ๆ ความรุนแรงชนิดนี้จัดเข้าในความรุนแรงประเภทความรุนแรงทางวาจาเพราะมีนัยบ่งชี้ถึงการสื่อสารด้วยท่าทีที่ไม่ดีงาม และดั่งคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“ผมคิดว่าทุกวันนี้ตัวพระสงฆ์เองนี้ ที่มีความรุนแรง ที่มีวาทกรรมโดยสื่อโซเชียลมีเดีย ผมคิดว่าความรุนแรงที่มันเกิดจากที่เขาวิจารณ์พระทางวาจาก็ดีหรือที่ออกทางสื่อทางอะไรก็ดี ผมว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือพระเราเนี่ยแหละมันจะต้องมีอยู่สองส่วนซึ่งพระพุทธเจ้าก็บอกแล้วว่า วิชชาจรณสมบัติน (๑) คือมันจะต้องสมบูรณ์ด้วยวิชาต้องสมบูรณ์ด้วยความรู้ ความรู้ในทางพระพุทธศาสนา อย่าให้เขาดำหนิได้ว่านี่ท่านก็มาซะเองพาชาวบ้านไปมกมาย และก็ (๒) คือ จรณะ คือเรื่องศีล เรื่องมารยาท โดยเฉพาะเสขียวัตถ์ พระแต่งตัวไม่เหมาะสมหรือแสดงกิริยาไม่เหมาะสมอย่างไปกินร้านอาหารกินกุ้งตัวโต ๆ แล้วไปโพสต์รูป นี่พระก็ไปสร้างความรุนแรงให้เขา ด่าคณะสงฆ์”^{๑๕๘}

^{๑๕๘}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี, รศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ เมษายน ๒๕๖๑.

สอดคล้องกันนักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าความรุนแรงประการหนึ่งที่คุกคามคณะสงฆ์คือความรุนแรงจากสื่อออนไลน์ ส่วนหนึ่งเกิดจากการที่พระสงฆ์ใช้คำหยาบคายในการโต้ตอบในโลกโซเชียล เป็นผลให้เกิดการด่าทอและวิพากษ์วิจารณ์คณะสงฆ์ตามมา ซึ่งเรียกว่าเป็น Communication Violence หรือถ้าเอาหลักอนุปวาโท อนุปฆาโต เอาหลักโอวาทปาฏิโมกข์มา เอาหลักพรหมชาลสูตรมา เอาหลักสัมมาวาจา มา เอาหลักวาจาสุภาสิตมาในมงคลสูตร ก็ถือว่าเป็นการประพฤติผิดหลักการดังกล่าวมานี้^{๑๕๙} และความรุนแรงลักษณะดังกล่าวนี้นักวิชาการบางท่านมองว่าเกิดจากสาเหตุที่ไม่จำเป็น ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“ความรุนแรงในปัจจุบันนี้ บางที่เป็นความรุนแรงที่เกิดมาจากสาเหตุที่ไม่จำเป็น บางทีก็เกิดมาจากสาเหตุที่สมควรที่จะเกิดความรุนแรงจริง ๆ เช่น ความรุนแรงที่เกิดมาจากสาเหตุที่ไม่จำเป็นก็อย่างเช่นความรุนแรงที่มาจากการสื่อสารทางโลกโซเชียลกันอย่างี้ ที่เราไม่รู้จักกันมาก่อนแต่มาใช้ข้อความที่ไม่ดีต่อกันและเกิดกระทบกระทั่งกัน”^{๑๖๐}

ในประเด็นเกี่ยวกับความรุนแรงทางสื่อออนไลน์นี้ ย่อมจัดเข้าในประเภทของความรุนแรงทางวาจา ซึ่งในทางคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้นปรากฏว่าพระสงฆ์มีวิธีแก้ไขคือ ๑) การไม่โต้ตอบด้วยคำพูดที่รุนแรง แต่ใช้ความอดทนต่อคำล่วงเกิน ๒) การชี้แจงด้วยเหตุผล ด้วยการตั้งใจฟังเนื้อความที่เขาเหล่านั้น ถ้าเป็นเรื่องจริงก็ยอมรับว่าจริง ถ้าเป็นเรื่องไม่จริงก็ให้ชี้แจงแก้ไขด้วยเหตุผล ๓) การเจริญเมตตาในผู้กล่าวร้าย คือการฝึกฝนทักษะทางจิตเพื่อมีความเอื้ออารีย์ไม่หวั่นไหวไปตามคำพูดที่มีเจตนารมณ์ก่อโทสะของผู้อื่น ๔) การพิจารณาความไม่เที่ยงของเบญจขันธ์ คือการฝึกจิตใจเพื่อให้เกิดความชาญฉลาดและเท่าทันต่อวิจตุจริตที่กำลังประสบ และในประเด็นนี้นักวิชาการได้เสนอวิธีแก้ไขไว้ ดังนี้

๑) ให้การศึกษาอย่างทั่วถึง ปลุกฝังให้เกิดโยนิโสมนสิการ ด้วยกระบวนการปรโตโฆสะ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “เพราะฉะนั้นการที่จะแก้ไขความรุนแรงในปัจจุบันต้องแก้ไขจากสาเหตุอย่างที่ว่านี้ก็คือเรื่องของการให้การศึกษาอย่างการปลุกฝังลักษณะนิสัยให้เป็นคนมีเหตุมีผล มีการคิดใคร่ครวญโดยถ่วงถี่ ก็คือกระบวนการตามปรโตโฆสะตามที่กล่าวมาแล้วนี้แหละ”^{๑๖๑}

^{๑๕๙}สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๖๐}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๑}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

๒) รักษาพระวินัยและศีลาจารวัตรให้คงาม ปรับปรุงท่าทีของตนเองให้เหมาะสม ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า “ผมคิดว่ายังงั้นเรื่องวินัยของพระเรื่องศีลของพระเนี่ยเราสายเถรวาทถ้าเถรวาทเราก็ต้องรักษาวินัยที่สำคัญไว้ จริง ๆ มันก็รักษาทั้งหมดนั่นแหละ แต่ที่พูดหมายความว่าบางทีไปอยู่ในต่างประเทศมันก็ต้องปรับบางอย่างเพื่อให้อยู่ในประเทศนั้นได้”^{๑๖๒}

๓) ยึดมั่นตามหลักโอวาทปาฏิโมกข์ หลักพรหมชาลสูตร (ยอมรับฟังคนอื่น) และหลักวาจาสุภาสิต (ไม่กล่าวร้ายรุนแรง)

๒. ความรุนแรงทางความเชื่อลัทธินิกาย

ความรุนแรงทางความเชื่อลัทธินิกายนี้เป็นความรุนแรงที่สอดคล้องกับกรณีศึกษาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เช่น กรณีการสังหารพระโมคคัลลานะ และกรณีของนางสุนทรี เป็นต้น ซึ่งความรุนแรงลักษณะดังกล่าวเป็นความรุนแรงที่นักวิชาการทางด้านพุทธศาสนากล่าวถึงมากรองจากความรุนแรงทางสื่อออนไลน์ข้างต้น ความรุนแรงประเภทนี้มีทั้งความรุนแรงระหว่างต่างศาสนา และความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากชาวพุทธด้วยกันเอง แต่มีความเห็นต่างกัน นับถืออาจารย์ต่างกัน เป็นต้น โดยนักวิชาการบางท่านมองว่าเป็นความรุนแรงที่เรียกว่า “ความคับแคบทางศาสนา” ซึ่งอาจลุกลามบานปลายเป็นความรุนแรงภายนอกได้ในอนาคต ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“ความรุนแรงที่เกิดจากความคับแคบทางศาสนา เช่น ตัวเองปฏิบัติมาในสายนี้แล้วก็คิดว่าสายนี้ดีที่สุดสายอื่นสู้ตัวไม่ได้ ก็จึงไปลดทอนความดีความงามความชอบธรรมของสายอื่นว่า ไม่ถูกต้อง ไปไม่ถึงนิพพาน เป็นแค่สมณะไม่ใช่วิปัสสนา เป็นความรุนแรงเหมือนกัน ก็ทำให้ชาวพุทธก็ขัดแย้งกันเองอีก เห็นไหม? มันก็ขัดแย้งไปเรื่อย ๆ ขัดแย้งไปเรื่อย ๆ สุดท้ายก็ไม่ต้องความรุนแรงภายนอกละ มันเป็นความรุนแรงในหมู่ชาวพุทธเองทั้งนั้น”^{๑๖๓}

และยังมีความเห็นว่า ความรุนแรงดังกล่าวเกิดจากชาวพุทธที่ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์ต่าง ๆ จนมีความรู้มากมายในทางพระพุทธศาสนา แต่ไม่ได้นำความรู้ที่ได้ไปเผยแผ่ให้เป็นประโยชน์ตามความมุ่งหมายของการศึกษา กลับนำความรู้ที่ได้มาวิพากษ์วิจารณ์ที่มั่งหมั่งและคอยเพ่งโทษเล็กโทษน้อยผู้อื่น จนสร้างความแตกแยกในหมู่สงฆ์และหมู่ชาวพุทธด้วยกัน โดยมีความเห็นว่าความรุนแรงที่เกิดจากคนในด้วยกันที่เรียนปริยัติแล้วจับประเด็นผิดพลาด และเอาปริยัติที่ตัวเองเรียนนั้นมาที่มั่งหมั่งคนอื่นมาใส่ร้ายป้ายสีคนอื่นแทนที่จะแนะนำด้วยเมตตาในฐานะผู้รู้ ไม่มุ่งหมายความจริงความดีงาม แต่กลับกลายเป็นว่าเอาปริยัติที่ตัวเองรู้ดีไปด่าคนอื่นหรือสำนักต่าง ๆ ในเมืองไทย อันนี้เรียกว่า “อลัทธิพุมปาปริยัติ” ปริยัติที่เป็นเหมือนการจับงูพิษที่หาง ส่งผลให้สังคมมณฑลไทยและชาวพุทธไทย

^{๑๖๒}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี, รศ. ดร., คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๖๓}สัมภาษณ์ พระมหาจุฑิชัย วชิรเมธี, ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ไม่ค่อยมีความสงบเพราะต่างฝ่ายต่างก็จับผิดซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา เช่นที่กำลังเกิดขึ้นตอนนี้^{๑๖๔} นอกจากนี้ นักวิชาการบางท่านยังมีความเห็นว่าความรุนแรงที่เกิดจากประเด็นความขัดแย้งกันระหว่างต่างศาสนาก็เป็นความรุนแรงที่จะต้องแก้ไขทำความเข้าใจระหว่างกันในปัจจุบัน ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“เอาเรื่องที่เราเห็นกันอยู่ในเวลานี้ เอาคู่กรณีนี้ก็แล้วกันเรากับชาวมุสลิม ตอนเราปรารถนาที่จะสร้างพุทธมณฑลที่ปัตตานีชาวมุสลิมก็ประท้วง คราวนี้พอจะมีการไปสร้างมัสยิดที่บึงกาฬที่นั่นก็ประท้วง อย่างนี้ถือว่าก็เป็นความรุนแรงใช่ไหม? อันนี้เป็นตัวอย่าง ผมคิดว่าเป็นความรุนแรงจริง ที่นี้ท่านก็ต้องไปดูอีกที่ว่าพระพุทธเจ้าท่านสอนยังงี้ใช่ไหม คราวนี้ในทัศนะผมการประท้วงของทั้งสองฝ่ายเนี่ยสำหรับผมเนี่ยผมคิดว่าทำได้ไม่มีปัญหา โดยเฉพาะชาวพุทธที่ประท้วงว่าจะมีการสร้างมัสยิดที่นี้และมีการประท้วงนี้ ผมคิดว่าได้ไม่มีปัญหาอะไรไม่ถือว่าเป็นความรุนแรง ถ้าการประท้วงนั้นมันมีหลักการมีคำอธิบายมีเหตุผลมีตัวแทนร่างหนังสืออธิบายด้วยเหตุด้วยผลดี”^{๑๖๕}

จะเห็นว่า ความรุนแรงทั้งสองแบบตามที่นักวิชาการได้ให้ความเห็นมาแล้วนั้นเป็นความรุนแรงที่เกิดขึ้นจริงในสังคมพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน ซึ่งในประเด็นนี้ผู้วิจัยมีทัศนะว่า ความรุนแรงที่เกิดจากความเชื่อทางศาสนาที่ต่างกันหรือแม้แต่นับถือศาสนาเดียวกันแต่มีความเห็นไม่ตรงกันบางประเด็นเช่นนี้ เป็นความรุนแรงที่แม้ในสมัยพุทธกาลก็ปรากฏเหมือนกัน กล่าวคือไม่ใช่ปัญหาใหม่ของชาวพุทธ ในคัมภีร์พุทธศาสนาได้แสดงวิธีการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ไว้พอสมควรดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วในส่วนที่เป็นเนื้อหาจากการศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ในตอนต้นของบทนี้ ส่วนนักวิชาการด้านพุทธศาสนาในปัจจุบันจะเสนอวิธีแก้ไขอย่างไรนั้น มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ความรุนแรงที่เกิดจากความขัดแย้งทางความเชื่อศาสนาและลัทธิในกายในยุคปัจจุบันนี้นักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางการแก้ไขไว้ ๔ ประการ คือ

๑) การชี้แจงหักล้างด้วยเหตุผล ในความเห็นที่ต่างกันอาจมีการประท้วงหรือการหักล้างเกิดขึ้น หากมีกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทก็มีหลักให้พระสงฆ์สามารถชี้แจงเหตุผลได้ และนักวิชาการบางท่านมีความเห็นสอดคล้องกับหลักการในคัมภีร์ดังที่กล่าวมาแล้วโดยมีความเห็นว่าการประท้วงหรือการหักล้างบางประเด็นสามารถทำได้ แต่ต้องอยู่ในขอบเขตของเหตุผลที่ดี เมื่อชี้แจงเหตุผลหรือร้องเรียนถึงรัฐเป็นลายลักษณ์อักษรแล้ว จากนั้นควรปล่อยให้เป็นที่หน้าทีของรัฐในการจัดการต่อไป ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“ส่วนถ้าสร้างเสร็จแล้วปรากฏว่าปัญหามันไม่เกิดตามที่เราคิดเอาไว้ ก็ไม่เป็นไรเราก็ดีใจว่ามันไม่เกิด แต่ถ้ามันเกิดเราก็จะได้อ้างต่อไปว่าเราได้ชี้แจงแล้ว ที่นี้พอทำหนังสือครั้งที่สองนี้มันจะมี

^{๑๖๔}สัมภาษณ์ พระมหาภูติชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๕}สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

น้ำหนัก นี่คือการใช้ความไม่รุนแรง มันต้องเป็นอย่างนี้ แต่ไม่ควรจะแปลว่าความไม่รุนแรงคือชาวพุทธอย่าไปประท้วงอย่างนั้นอย่างนี้ อันนี้มันเกินไปแล้ว”^{๑๖๖}

๒) สานเสวนาทางศาสนา วิธีการแก้ไขดังกล่าวนี้ก็เป็นวิธีการที่สอดคล้องกับหลักการที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทคือการชี้แจงเหตุผลและการมีเมตตาต่อกันตามที่ได้แสดงมาแล้ว โดยนักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าปัญหาดังกล่าวควรแก้ไขด้วยการเปิดใจรับฟังความคิดเห็นและยอมรับความแตกต่างของกันและกัน วิธีการเช่นนี้เรียกว่า “สานเสวนา” โดยมีความเห็น ว่าความรุนแรงระหว่างลัทธินี้ต้องแก้ไขด้วยการพูดคุยกันอาศัยการสานเสวนากันซึ่งเป็นการสร้างศาสนสัมพันธ์^{๑๖๗}

๓) ไม่ว่าร้ายไม่ทำร้ายและใช้เหตุผล นักวิชาการบางท่านเห็นว่าความรุนแรงดังกล่าวนี้ชาวพุทธต้องมีท่าทีที่ถูกต้อง กล่าวคือต้องไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไข แต่ควรปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งได้แก่อวาทปาฏิโมกข์เป็นหลักโดยมองว่าพุทธศาสนานั้นถูกสอนมาว่าให้สอนไปโดยลักษณะไม่กล่าวร้าย ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียน ไม่ข่มขู่ ไม่บังคับขู่เข็ญ แต่สอนให้ไม่ทำร้าย ไม่มุ่งร้าย ไม่พูดร้าย ไม่กล่าวร้าย ถ้าเราจะไปเผยแพร่อะไรกับใคร ดังคำสอนที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ในวันมาฆบูชาว่า อย่ากล่าวร้าย อย่าทำร้าย อย่าบังคับขู่เข็ญ อย่าใช้ความรุนแรง เช่น เขามีศาสนาอื่นอยู่ เราเห็นไม่ตรงกัน ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องไปทำร้ายเขาถ้าจะพูดก็ให้ค่อยตามบ้าง เหตุผลดีบ้าง”^{๑๖๘}

๔) ฝึกมององค์รวมตามหลักกาลามสูตร นักวิชาการบางท่านเห็นว่าวิธีแก้ไขความรุนแรงดังกล่าวชาวพุทธต้องฝึกมององค์รวม กล่าวคือต้องเปิดใจกว้างรับฟังเหตุผลและคำสอนของศาสนา ลัทธิอื่นๆอื่นบ้าง การยึดมั่นในความเชื่อของตนนั้นอาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งมีความเห็นว่าถ้าเป็นท่าทีแบบผูกขาดสัจจะก็คือมองว่าของข้างจริงที่สุดของแกไม่ได้เรื่อง นี่คือสงครามเลย นี่คือท่าทีของสงคราม พระพุทธเจ้าจะสอนให้พวกมีท่าทีแบบสัจจานุรักษ์เพราะจะทำให้เรานั้นแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับลัทธิอื่นๆอันที่กัลยาณมิตร นี่คือวิธีแก้ สงครามศาสนา วิธีแก้สงครามทฤษฎี ที่ถูกต้องที่สุด อีกอย่างหนึ่งให้ฝึกมององค์รวม ให้เห็นข้างทั้งตัว วิธีแก้ไขความรุนแรงทางลัทธิทางศาสนา ทั้งลัทธิอื่นๆนะ ฝึกมององค์รวม Holistic look view เพื่อแก้โรคผูกขาดสัจธรรม แก้อิทธิบาท สัจจ นันแหละ อย่าลืมกาลามสูตรข้อ ๑๐^{๑๖๙}

เพราะฉะนั้น จึงสรุปว่า นักวิชาการด้านพุทธศาสนาในยุคปัจจุบันเห็นว่า วิธีการแก้ไขความรุนแรงทางศาสนา ลัทธิความเชื่ออื่นๆนั้น ประกอบด้วย ๔ วิธี คือ (๑) ชี้แจงด้วยเหตุผล

^{๑๖๖}สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๖๗}สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

^{๑๖๘}สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

^{๑๖๙}สัมภาษณ์ พระมหาจุฑาชัย วชิรเมธี, ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

(๒) สานเสวนาทางศาสนา (๓) ไม่ว่าร้ายไม่ทำร้าย และใช้เหตุผล และ (๔) ฝึกมององค์รวมตามหลักกาลามสูตร

๓. ความรุนแรงจากวิกฤตศรัทธา

นักวิชาการด้านพุทธศาสนาบางท่านมองว่าความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน คือความรุนแรงที่เกิดจากวิกฤตศรัทธา ซึ่งมีสาเหตุหลัก ๆ ๒ ประการ คือ (๑) เกิดจากการใช้อำนาจของรัฐ กล่าวคือเกิดจากการใช้อำนาจทางการเมืองด้วยนโยบายที่ไม่รัดกุมในการจัดการปัญหาของคณะสงฆ์ ขาดการศึกษาทำความเข้าใจอย่างรอบด้านส่งผลให้การจัดการดำเนินไปโดยการใช้ความรุนแรงกับบุคลากรทางศาสนา ซึ่งวิธีการดังกล่าวก่อให้เกิดความสั่นคลอนต่อศรัทธาของประชาชน ซึ่งเรียกว่า “วิกฤตศรัทธา” ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“ความรุนแรงที่เกิดจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ถึงแม้รัฐบาลจะมีนโยบายที่ดี แต่ในกระบวนการการดำเนินการปฏิรูปพระพุทธศาสนานั้นขาดการทำความเข้าใจ ใช้วิธีลำหัดลำโคน คือสั่งลงมาด้วยอำนาจและเข้ามาจับพระสงฆ์สีก ก็ไปตรวจสอบพระสงฆ์ในวัดต่าง ๆ อย่างขาดเมตตาธรรม นี่ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของความรุนแรง ซึ่งผลข้างเคียงคือก่อให้เกิดวิกฤตศรัทธา การแตกสามัคคีในหมู่ชาวพุทธ และรัฐกับคณะสงฆ์เองก็มีรอยร้าวเกิดความบาดหมาง ซึ่งถ้าแก้ไขไม่ดีในอนาคตก็จะเป็นสาเหตุของวิกฤตศรัทธาได้เหมือนกัน”^{๑๗๐}

เมื่อพิจารณาจากคำให้สัมภาษณ์ จะเห็นว่า ความรุนแรงทางการเมืองตามที่นักวิชาการด้านพุทธศาสนาให้ความเห็นนั้นมีลักษณะเป็นความรุนแรงภายนอก กล่าวคือเป็นการกระทำความรุนแรงทางกายต่อพระสงฆ์ และมีผลกระทบเป็นความรุนแรงทางใจคือก่อให้เกิดการแตกสามัคคีในหมู่ชาวพุทธ ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์สถาบันสงฆ์ประการต่าง ๆ และก่อให้เกิดการสั่นคลอนศรัทธาที่มีต่อสถาบันสงฆ์ ส่วนสาเหตุประการที่ (๒) เกิดจากพระสงฆ์ด้วยกันเอง กล่าวคือเกิดจากการวิพากษ์วิจารณ์โดยที่ไม่รู้ข้อเท็จจริงของพระสงฆ์บางรูป การใช้คำพูดที่ไม่เหมาะสมในการวิพากษ์วิจารณ์คณะสงฆ์ด้วยกันเอง จนเกิดการลอกเลียนแบบการวิจารณ์คณะสงฆ์ตามสื่อต่าง ๆ เป็นวงกว้างและก่อให้เกิดวิกฤตศรัทธาต่อคณะ^{๑๗๑} ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า “ทุกวันนี้มีพระสงฆ์บางรูป คอลัมน์นิสต์บางคน นักวิจารณ์สังคมหลายคนเลยที่วิพากษ์วิจารณ์คณะสงฆ์โดยขาดทั้งความรับผิดชอบ และขาดทั้งข้อเท็จจริงรองรับ ผลคือวิกฤตศรัทธา บั่นทอนศรัทธาปสาทะต่อสถาบันสงฆ์ เหล่านี้คือภัยคุกคามที่อันตรายมาก ๆ”^{๑๗๒}

^{๑๗๐}สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๑}สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๒}สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

ความรุนแรงดังแสดงมาแล้วนี้ถือว่าเป็นความรุนแรงทางวาจา ซึ่งก็ส่งผลเป็นความรุนแรงทางใจได้เช่นกัน คือก่อให้เกิดวิกฤตศรัทธาและการแตกความสามัคคีในหมู่ชาวพุทธ ซึ่งนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้เสนอวิธีแก้ไขไว้ดังนี้

๑) ใช้หลักอหิงสา ถ้าเป็นประเด็นการจัดการที่เป็นความรุนแรงทางกาย ควรแก้ไขด้วยสันติวิธีและอหิงสา โดยมองว่ามีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรุนแรงก็คือ มีหลายหลักที่ควรจะต้องเอาใช้อย่างเช่นหลักอหิงสา เช่นที่ยกตำรวจทหารไปล้อมวัด พระธรรมกายก็มีการใช้หลักอหิงสา คือไม่ตอบโต้ ใช้การนั่งสวดมนต์ การปฏิบัติธรรมไป ไม่ตอบโต้ไม่อะไรเขาอยากจะทำอะไรก็ให้ทำไป อำนวยความสะดวก ถ้าเขาอยากจะทำก็พาไปค้นอยากทำอะไรก็พาไป^{๑๗๓}

๒) ปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ ปฏิรูปการศึกษาคณะสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะสู่ชุมชนและมีความสามารถในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ ดังคำให้สัมภาษณ์ว่า “แน่นอนว่าต้องมีปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ เพื่อสร้างพระสงฆ์คุณภาพที่รู้เท่าทันทั้งทางโลกทางธรรม มีศักยภาพในการบริหารจัดการที่ดีและมีคุณภาพ”^{๑๗๔}

๓) ปฏิรูปโครงสร้างของคณะสงฆ์ ให้คณะสงฆ์มีการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับพระธรรมวินัยให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อป้องกันการใช้อำนาจในทางที่ไม่เป็นธรรม โดยมองว่าต้องแก้ไขด้วยการปฏิรูปโครงสร้างของคณะสงฆ์ไม่ให้มุ่งไปที่ยศ ทรัพย์ อำนาจ แต่ให้มุ่งไปที่การศึกษา การสร้างคน การเผยแผ่ และการพัฒนาสังคม ให้พระเกี่ยวข้องกับอำนาจให้น้อยที่สุดแต่ให้มากขึ้นกับพระธรรมวินัยให้มากที่สุด^{๑๗๕} และดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“อันนี้มันเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้น แม้กระทั่ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ก็เหมือนกันเช่น ลูกวัดกับเจ้าอาวาสมาตรา ๓๖,๓๗,๓๘, ที่ให้อำนาจเจ้าอาวาสแบบเด็ดขาด พวกนี้มันก็ทำให้พระสงฆ์เองไม่มีสิทธิ์ที่จะพูดคุย พอมีปัญหาเจ้าอาวาสก็ไล่ออก ๆ อันนี้มันเป็นความรุนแรงที่เป็นประเด็น โดยการนำกฎหมายมาครอบแทนที่จะเอา พระธรรมวินัยมาพิจารณาดูซิว่ามันเกิดขึ้นเพราะอะไรมันมีปัญหาอะไร ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ให้แนวทางและกลไกเอาไว้แล้ว”^{๑๗๖}

๔) ส่งเสริมพระนักพัฒนาท้องถิ่น กล่าวคือการส่งเสริมและสนับสนุนพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในต่างจังหวัด ให้มีกำลังใจในการทำงานเพื่อสังคมต่อไป โดยมองว่าต้องส่งเสริมพระเก่งพระดีที่อยู่ชายขอบอยู่ต่างจังหวัด ให้มีโอกาสได้ทำงานให้มากขึ้น ไม่ใช่ปล่อยให้ท่านทำตามยถากรรม

^{๑๗๓}สัมภาษณ์ ดร. อำนาจ บัวศิริ, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๔}สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๕}สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๖}สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

การที่ปล่อยให้ท่านทำตามยถากรรมมันทำให้การคณะสงฆ์ไม่โดดเด่น^{๑๗๗} วิธีการนี้นักวิชาการบางท่านเรียกว่า “การสร้างปรโตมฺส” ซึ่งเป็นการพัฒนาสนับสนุนพระสงฆ์ให้มีความรู้ความสามารถในการเผยแผ่และชี้แจงข้อมูลที่ถูกต้องชอบธรรมแก่ชุมชน เป็นการพัฒนาพระสงฆ์ให้มีความสามารถปลูกฝังแนวคิดแบบโยนิโสมนสิการแก่ชุมชนอันจะเป็นการแก้ไขความรุนแรงอย่างยั่งยืน ดังคำให้สัมภาษณ์ ว่า

“การเมืองกับเรื่องศาสนา ถ้ามันไม่มีเหตุมีผลมันก็คล้าย ๆ กัน ในลักษณะอย่างนี้เราต้องปลูกฝังโยนิโสมนสิการโดยหลักปรโตมฺส ให้มันเข้มข้นและก็มีปริมาณมากกว่าในครั้งอดีต เพราะว่าหลักการวิธีการรับข้อมูลข่าวสารมันมาก ช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารมีมาก เราไม่ค่อยพูดถึงหลักกาลามสูตร ต้องปลูกฝังหลักกาลามสูตร ต้องปลูกฝังหลักโยนิโสมนสิการ”^{๑๗๘}

เพราะฉะนั้น จึงสรุปว่า ความรุนแรงจากวิกฤตศรัทธา ซึ่งเป็นความรุนแรงที่เกิดจากสาเหตุหลัก ๒ ประการ คือ การใช้อำนาจของรัฐ และ เกิดจากพระสงฆ์ด้วยกัน นี้ การที่จะแก้ไขให้หมดไปหรือเบาบางลงได้นั้นนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการแก้ไขเอาไว้ซึ่งประมวลได้ ๔ ประการ คือ (๑) ใช้หลักอหิงสา (๒) ปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ (๓) ปฏิรูปโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ (๔) ส่งเสริมพระนักพัฒนาท้องถิ่น

๔.๕ สรุป วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท สามารถเห็นได้ว่า ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทสามารถประมวลได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ ๑) ความรุนแรงทางกาย ๒) ความรุนแรงทางวาจา ๓) ความรุนแรงทางใจ ความรุนแรงทั้ง ๓ ประการนี้ปรากฏแนวทางการแก้ไขตามคัมภีร์แตกต่างกัน ดังนี้

๑. ความรุนแรงทางกาย

คือ ความรุนแรงที่กระทำต่อพระสงฆ์ที่จัดเป็นอกุศลกรรมทางกาย เช่น การทุบตี การฆ่า เป็นต้น มีวิธีการแก้ไขที่ปรากฏตามคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๓ วิธี คือ

๑) การต่อสู้ขัดขืน ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทปรากฏข้อมูลในปหารสิกขาบทว่า ไม่เป็นอาบัติสำหรับภิกษุที่ต่อสู้ขัดขืนเพื่อต้องการจะพ้นจากการทำร้าย เพราะฉะนั้น เมื่อพระสงฆ์ถูกประทุษร้ายสามารถต่อสู้ขัดขืนได้บ้าง แต่ไม่ใช่มุ่งทำร้ายคู่กรณีด้วยความอาฆาตพยาบาท ในขณะเดียวกันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทก็ไม่มีปรากฏกรณีที่พระสงฆ์ใช้วิธีการดังกล่าวในการ

^{๑๗๗}สัมภาษณ์ พระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗๘}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

แก้ไขความรุนแรงทางกาย มีเพียงกรณีที่พระพุทธเจ้าใช้ฤทธิ์ในการข่มพญานาคให้ลดมานะทิฐิเพื่อการสั่งสอนธรรมเท่านั้น

๒) การหลีกเลี่ยงการปะทะ ในสถานการณ์ความรุนแรงที่จะเป็นอันตรายต่อชีวิตพระสงฆ์สามารถหลีกเลี่ยงการปะทะหรือหลบหนีได้บ้างไม่เป็นอาบัติ เช่น กรณีพระสงฆ์ถูกช้างไล่ทำร้ายให้หนีขึ้นต้นไม้ได้ กรณีที่พระสงฆ์หลบหนีขึ้นต้นไม้ขณะถูกนายพรานไล่ทำร้าย และกรณีที่พระโมคคัลลานะหลบหนีการฆ่าของโจร

๓) การไม่ตอบโต้ด้วยความรุนแรง เป็นวิธีการที่ปรากฏในหลักการทั่วไปของคัมภีร์พุทธศาสนา เป็นวิธีที่สอดคล้องกับหลักการโอวาทปาฏิโมกข์ คือ อนุปฆาโต การไม่ทำร้าย ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีข้อปลีกย่อยในการปฏิบัติ ๒ วิธี คือ (๑) เจริญเมตตาไปในผู้กล่าวร้าย และ (๒) พิจารณาความไม่เที่ยงของเวทนา

๒. ความรุนแรงทางวาจา

คือ ความรุนแรงที่เป็นอกุศลกรรมทางวาจาที่กระทำต่อพระสงฆ์ เช่น การด่าทอ การกล่าวเหยียดหยาม และการกล่าวใส่ร้ายป้ายสี เป็นต้น มีวิธีการแก้ไขที่ปรากฏตามคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๔ วิธี คือ

๑) ไม่โต้ตอบด้วยคำพูดที่รุนแรง พระสงฆ์แม้ถูกกล่าวคำล่วงเกินอย่างไรก็ย่อมไม่กล่าวโต้ตอบด้วยคำพูดที่รุนแรง การกล่าวคำรุนแรงสำหรับพระสงฆ์นั้นต้องอาบัติปาจิตตีย์ ในโอฆสวาทสิกขาบท แต่ไม่เป็นอาบัติสำหรับพระสงฆ์ผู้กล่าวคำรุนแรงเพื่อมุ่งธรรมมุ่งธรรมและมุ่งพร้าสอน

๒) ชี้แจงด้วยเหตุผล เมื่อพระสงฆ์ถูกกล่าวล่วงเกินนั้น ไม่ควรโกรธต่อคู่กรณีแต่ควรตั้งใจฟังเนื้อความที่เขาถ่าวนั้น ถ้าเป็นเรื่องจริงก็ยอมรับว่าจริง ถ้าเป็นเรื่องไม่จริงก็ให้ชี้แจงแก้ไขด้วยเหตุผล และความสามารถในการชี้แจงเหตุผลนี้ถือว่าเป็นคุณลักษณะของพุทธบริษัท ๔

๓) เจริญเมตตาในผู้กล่าวร้าย เมื่อมีผู้กล่าวร้ายต่อพระสงฆ์วิธีการที่จะบรรเทาความโกรธหรือความอาฆาตนั้นได้แก่การเจริญเมตตา การเจริญเมตตาเป็นการฝึกฝนทักษะทางจิตเพื่อให้ความเอื้ออารีย์ไม่หวั่นไหวไปตามคำพูดที่มีเจตนารมณ์ก่อโทสะของผู้อื่น

๔) พิจารณาความไม่เที่ยงของเบญจขันธ์ ในคัมภีร์พุทธศาสนาความรุนแรงทางวาจาก่อให้เกิดความทุกข์ซึ่งเรียกว่า “ทุกข์เวทนาอันเกิดจากโสตสัมผัส” สัมผัสหรือผัสสะนั้นในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่ามีลักษณะทั่วไปเหมือนสรรพสิ่งทั้งปวง คือ ไม่เที่ยง ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น การพิจารณาความไม่เที่ยงของโสตสัมผัสนี้จะส่งผลให้เกิดความชาญฉลาดและเท่าทันต่อวิฤติที่กำลังประสบ

๓. ความรุนแรงทางใจ

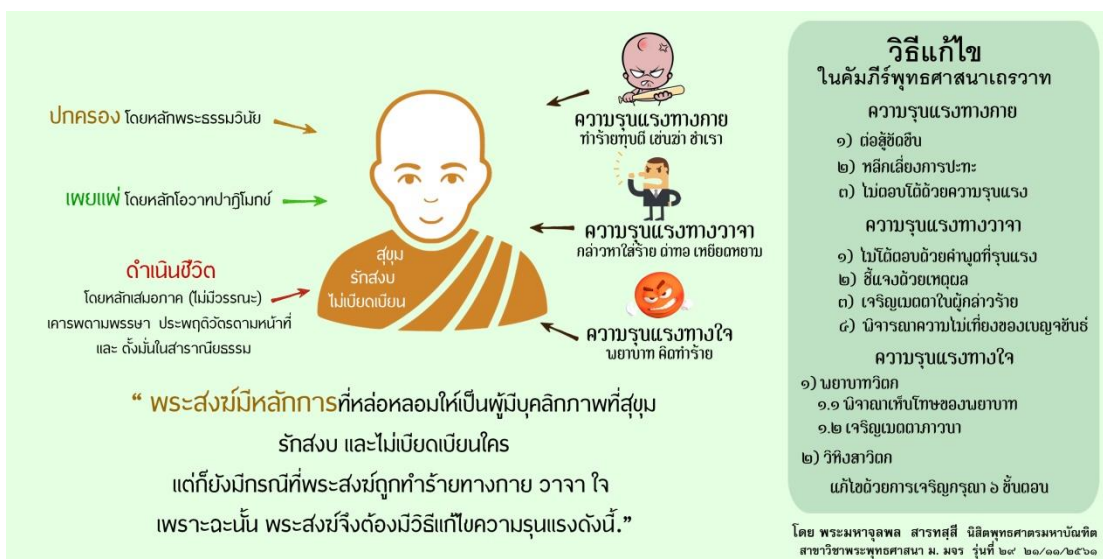
คือ ความรุนแรงที่เป็นอกุศลกรรมทางใจต่อพระสงฆ์ ซึ่งในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ปรากฏ ๒ ลักษณะ คือ การคิดมุ่งร้าย (พยาบาทวิตก) และ การคิดปองร้าย (วิหิงสาวิตก) มีวิธีการแก้ไขตามแต่ละประการ คือ

๑) พยาบาทวิตก มีวิธีแก้ไข ๒ วิธี คือ ประการแรก แก้ไขด้วยการพิจารณาเห็นโทษของพยาบาท ๖ ประการ คือ (๑) เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตัวเอง (๒) เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น (๓) เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น (๔) เป็นเหตุดับปัญญา (๕) เป็นเหตุให้คับแคบ (๖) ไม่เป็นไปเพื่อพระนิพพาน และ ประการที่สอง แก้ไขด้วยการเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท ๖ ขั้นตอน คือ (๑) ทราบถึงข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามในการเจริญเมตตา (๒) เจริญเมตตาในตนเองเป็นอันดับแรก (๓) เจริญเมตตาในคนที่รักที่เคารพ (๔) เจริญเมตตาในเพื่อนที่รักมาก (๕) เจริญเมตตาในคนผู้เป็นกลาง ๆ (๖) เจริญเมตตาไปในคนคู่แ้ว และ อุบายระงับความโกรธ ๑๐ วิธี

๒) วิหิงสาวิตก มีวิธีแก้ไขด้วยการเจริญกรุณา ๖ ขั้นตอน คือ (๑) พิจารณาเห็นโทษของวิหิงสา ๖ และ ๑๑ ประการ และพิจารณาเห็นอนิสงส์ของกรุณา ๑๑ ประการ (๒) ห้ามเจริญกรุณาในคน ๕ จำพวกเป็นอันดับแรก (๓) เจริญกรุณาไปในคนซึ่งใจได้ทุกข์ (๔) เจริญกรุณาไปในคนผู้มีความสุขแต่ชอบทำชั่ว (๕) เจริญกรุณาไปในคนที่รักเป็นต้น (๖) เจริญกรุณาในคนทำดีและมีมีความสุข

จะเห็นว่า วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ดังที่แสดงมานั้น แต่ละประการมีวิธีการแก้ไขมากกว่าหนึ่งวิธีซึ่งมีทั้งวิธีการแก้ไขความรุนแรงในสถานการณ์เฉพาะหน้า เช่น การต่อสู้ขัดขืนเมื่อถูกทำร้าย ซึ่งวิธีการนี้เป็นเพียงการกระทำเพื่อป้องกันตนเองและเพื่อกำราบให้คู่กรณีลดมานะละทิฐิให้พร้อมในการสั่งสอนธรรมะเท่านั้น และวิธีการแก้ไขในระดับละเอียดซึ่งได้แก่การพิจารณาความไม่เที่ยงของเบญจขันธ์ และการเจริญเมตตาเป็นต้น ซึ่งวิธีการนี้เป็นการฝึกทักษะให้มีความซาบซึ้งลาดทางอารมณ์ ซึ่งจะทำให้เกิดการรู้เท่าทันจิตใจของตนเองเมื่อถูกกระทำรุนแรง ไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตนเองและต่อผู้อื่น วิธีการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทตามที่กล่าวมานั้น ล้วนปรากฏวิธีที่ให้พระสงฆ์แก้ไขความรุนแรงภายในจิตใจของตนเองเป็นเบื้องต้น เป็นการสร้างสันติภาพภายในใจตนเพื่อสันติภาพภายนอก เพื่อขัดเกลาจิตใจให้เหมาะสมในการดำเนินชีวิตในโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย

ภาพแสดง สรุปวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

จากการสัมภาษณ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาจำนวน ๗ รูป/คน สามารถสรุปสาระสำคัญเกี่ยวกับประเด็นวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ได้ดังนี้

ความรุนแรงตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง พฤติกรรมที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น โดยแบ่งเป็นความรุนแรงภายนอกได้แก่ กายกรรม และวจีกรรม และความรุนแรงภายในคือ มโนกรรม ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลนั้นมีทั้งความรุนแรงทางกายและทางวาจา ความรุนแรงทางกาย เช่น กรณีโจรทำร้ายพระโมคคัลลานะ กรณีภิกษุชาวโกสัมพี และกรณีข่มขืนนางอุบลวรรณาเถรี เป็นต้น ส่วนความรุนแรงทางวาจา เช่น กรณีนางจิญจมาณวิกา กรณีนางสุนทรปริพาชิกา และกรณีนางมาคันทียา เป็นต้น ความรุนแรงเหล่านี้ล้วนเกิดจากความรุนแรงทางใจเป็นต้นเหตุ นักวิชาการด้านพุทธศาสนาให้ความเห็นเกี่ยวกับการแก้ไขความรุนแรงตามคัมภีร์เหล่านี้ว่า ในเบื้องต้นถ้าเป็นความรุนแรงทางกายนั้น พระสงฆ์ไม่สามารถต่อสู้ป้องกันตนเองได้ และเสนอวิธีแก้ไขความรุนแรงทั้งทางกาย วาจา และทางใจ ซึ่งประมวลได้ ๕ วิธี คือ ๑) การยึดมั่นในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ๒) การแก้ไขด้วยอธิรณสมณะ ๓) การใช้ขันติธรรม ๔) การใช้เมตตาธรรม ๕) การให้อภัย โดยยืนยันว่าหลักการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนี้มีลักษณะเป็นอภิลักขณ์ กล่าวคือสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย และนอกจากจะใช้วิธีการแก้ไขตามคัมภีร์ได้แล้ว ยังสามารถการใช้วิธีการแก้ไขในสมัยปัจจุบันได้ด้วย เช่น การใช้กฎหมายของรัฐในการดำเนินคดี เป็นต้น แต่ควรใช้ในกรณีที่เหมาะสมเท่านั้นไม่ควรใช้ในทุกกรณีไป

นอกจากนั้น นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนายังได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า ในยุคปัจจุบันมีความรุนแรงกับศาสนาที่ต้องแก้ไขด้วยเช่นกัน ซึ่งสามารถประมวลได้ ๓ ประการ คือ

๑) ความรุนแรงทางสื่อออนไลน์ ควรแก้ไขด้วยวิธีการ ๓ วิธี คือ วิธีที่ ๑ การให้การศึกษาเพื่อปลูกฝังให้พระสงฆ์คิดอย่างรอบคอบ (โยนิโสมนสิการ), วิธีที่ ๒ รักษาพระวินัยและศีลาจารวัตรให้งดงาม, วิธีที่ ๓ ยึดมั่นหลักโอวาทปาฏิโมกข์

๒) ความรุนแรงทางความเชื่อลัทธินิกาย ควรแก้ไขด้วยวิธีการ ๔ วิธี คือ วิธีที่ ๑ ชี้แจงหักล้างด้วยเหตุผล, วิธีที่ ๒ สานเสวนาทงศาสนา, วิธีที่ ๓ ไม่ว่าร้ายไม่ทำร้ายแต่ใช้เหตุผล, วิธีที่ ๔ ฝึกมององค์รวมตามหลักกาลามสูตร

๓) ความรุนแรงจากวิกฤตศรัทธา ควรแก้ไขด้วยวิธีการ ๔ วิธี คือ วิธีที่ ๑ ใช้หลักอหิงสา, วิธีที่ ๒ ปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์, วิธีที่ ๓ ปฏิรูปโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์, และวิธีที่ ๔ ส่งเสริมพระนักพัฒนาท้องถิ่น

เมื่อพิจารณาโดยรวมจะเห็นว่า วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทั้งที่ปรากฏตามคัมภีร์ซึ่งเป็นการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลก็ดี และทั้งที่เป็นการนำวิธีการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์มาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันตามทัศนะของนักวิชาการก็ดี ล้วนแสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์มีการแก้ไขความรุนแรงด้วยการไม่ใช้ความรุนแรง แต่แก้ไขด้วยการฝึกให้พระสงฆ์เป็นอารยชนที่ชาญฉลาดในใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ ชาญฉลาดในใช้การประนีประนอมมากกว่าการมุทะลุ ชาญฉลาดในการพิจารณาแก้ไขความบกพร่องของตนเอง และชาญฉลาดในการใช้สติสัมปชัญญะยับยั้งชั่งใจเมื่อกระทบโลกธรรมคือความรุนแรง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาหลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง ๒. เพื่อศึกษาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ๓. เพื่อศึกษาวิธีการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท งานวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) และนำเสนอข้อมูลโดยวิธีพรรณนาความ สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หลักการของพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง

ความรุนแรงตามแนวพุทธศาสนา หมายถึง การกระทำ คำพูด และความคิด ที่เป็นการกระทบกระทั่งเบียดเบียนต่อตนเองและผู้อื่น ซึ่งมี ๒ ลักษณะ คือ ๑) ความรุนแรงภายนอก (ทางกาย, ทางวาจา) ได้แก่ การประทุษร้าย การฆ่า การด่าทอ เป็นต้น ๒) ความรุนแรงภายในหรือทางใจ ได้แก่ ความโกรธ ความพยาบาท ความคิดประทุษร้าย และการผูกอาฆาต เป็นต้น ความรุนแรงเหล่านี้มีความหมายตรงกับอกุศลกรรม ๓ คือ อกุศลกรรมทางกาย อกุศลกรรมทางวาจา และอกุศลกรรมทางใจ

ความรุนแรงเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคมนุษย์ต้นกับและมีพัฒนาการตามลำดับจากความรุนแรงภายในสู่ความรุนแรงภายนอก เป็นผลให้มนุษย์ประสบกับความเสื่อมทั้งทางด้านร่างกายคือมีอายุสั้นลงและความเสื่อมทางด้านสภาพแวดล้อมคืออกุศลกรรมเพิ่มมากขึ้นและอาหารที่เคยประณีตก็เสื่อมคุณภาพและสูญเสียไปจนเข้าสู่ยุคที่ความรุนแรงพัฒนาการถึงจุดสูงสุดคือ “สัถยันตกับ”

ในทางพระวินัยความรุนแรงที่จัดว่าเป็นความรุนแรงขั้นสูงสุดได้แก่การกระทำที่เป็นการแก่งแย่งคือจงใจต้องซึ่งมีระดับที่จัดเป็นครุกาบัติชนิด “อเตกัจฉา” คือเป็นอาบัติที่ไม่สามารถเยียวยาได้ เพราะเป็นการกระทำที่มีผลต่อการประทุติสมณธรรมและเป็นการกระทำที่คณะสงฆ์ไม่ยอมรับให้ครองเพศบรรพชิตต่อไปได้ ส่วนในทางพระอภิธรรมนั้นระบุว่ากระทำที่เกิดจากเจตนาที่รุนแรงซึ่งได้แก่กระบวนกรของอกุศลจิตทั้ง ๑๒ ดวง และส่งผลทำให้เกิดพฤติกรรมที่รุนแรงคือความโกรธ ความคิดประทุษร้าย ความผูกโกรธ เป็นต้น และนำไปสู่ความรุนแรงทั้งทางกายและทางวาจา

๕.๕.๒ ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

เมื่อศึกษาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท สามารถประมวลได้ว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีท่าทีต่อความรุนแรงด้วยการไม่ใช้ความรุนแรง และพระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคลากรสำคัญก็มีบุคลิกภาพที่สุชุม รักสงบ และไม่เบียดเบียนใคร เหล่านี้เป็นผลมาจากการหล่อหลอมด้วยหลักการสำคัญของพุทธศาสนา ๓ หลักการ คือ

๑) หลักการเผยแผ่ ไม่ปรากฏว่าพุทธศาสนาสันนิษฐานให้พระสงฆ์สาวกใช้ความรุนแรงในการเผยแผ่คำสอน แต่ให้ยึดมั่นการอุดมการณ์ในการเผยแผ่ ๑๑ ประการตามนัยของโอวาทปาฏิโมกข์

๒) หลักการปกครอง ไม่ปรากฏว่าพุทธศาสนาปกครองคณะสงฆ์ด้วยการใช้ความรุนแรงในกรณีปัญหาต่าง ๆ แต่ยึดหลักการปกครองด้วยพระวินัยที่ชี้แจงความผิดด้วยกระบวนการยุติธรรม และปรับโทษสูงสุดคือการขาดจากความเป็นภิกษุ โดยไม่มีการทรมาน หรือประหารชีวิต และยึดหลักการปกครองด้วยธรรมคือการว่ากล่าวตักเตือนสร้างความเข้าใจและให้ผู้ประพฤติดีผิดสำนึกในความผิดของตนด้วยการใช้เหตุผล

๓) หลักการดำเนินชีวิต ไม่ปรากฏว่าพุทธศาสนามีหลักการให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยการดูหมิ่นเหยียดหยามในฐานะศักดิ์ศรีหรือเอาเปรียบกันและกัน แต่ยึดหลักการอยู่ร่วมกันโดยความเท่าเทียมคือการลดมานะเกี่ยวกับวรรณะ เคารพกันตามลำดับชั้นพรชชา ประพฤติวัตรเอื้อเอื้อกันและกัน ตั้งมั่นในสาราณียธรรมมีเมตตาต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง และหลักการดำเนินชีวิตในสังคมโลก ก็ไม่ปรากฏว่าพุทธศาสนาสันนิษฐานให้ใช้ความรุนแรงต่อผู้อื่น แต่ให้มีทัศนคติต่อโลกและชีวิตในทางที่ถูกต้อง มองเห็นความเปลี่ยนแปลงและสิ่งที่มากระทบในฐานะที่เป็นโลกธรรม และมีความอดทนอดกลั้นต่อการถูกล่วงเกินทั้งทางกายและทางวาจา

ความรุนแรงต่อพระสงฆ์มี ๓ ลักษณะ คือ ความรุนแรงทางกาย ความรุนแรงทางวาจา และความรุนแรงทางใจ มีกรณีศึกษา ดังนี้

กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางกาย ปรากฏ ๓ ลักษณะ คือ ๑) การทำร้ายทรมาน มีกรณีศึกษา คือ กรณียักษ์ทุบตีพระสารีบุตร กรณีภิกษุฉัพพัคคีย์ทุบตีภิกษุสัตถสวัคคีย์ กรณีโจรทำร้ายสังกัจจามณเฑาะ และกรณีช่างแก้วมณีฆ่าพระติสสเถระ ๒) การฆ่าพระสงฆ์ มีกรณีศึกษาคือ กรณีอำมาตย์ของพระเจ้าอโศกมหาราชประหารพระสงฆ์ กรณีโจร ๕๐๐ คนฆ่าพระโมคคัลลานะ และกรณีภิกษุให้คนฆ่าตนเอง ๓) การข่มขืนกระทำชำเรา มีกรณีศึกษาคือ กรณีชาวเรือข่มขืนภิกษุณี ๒ รูป และกรณีมาณพข่มขืนนางอุบลวรรณาเถรี

กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางวาจา ปรากฏ ๓ ลักษณะ คือ ๑) การกล่าวหาใส่ร้าย มีกรณีศึกษาคือ กรณีนางสุนทรีปริพาชิกา กรณีนางจิญจมาณวิกา และกรณีใส่ร้ายพระทัฬหฬลบุตร ๒) การด่าทอ มีกรณีศึกษาคือ กรณีนางมาคันทียา และกรณีข่มขู่กาชีวก ๓) การดูหมิ่นเหยียดหยาม

มีกรณีศึกษาคือ กรณีญาติ ๆ เหยียดหยามสามเณรวาสนาและภรรยาคู่สามี ภรรยา กรณีเวรญาติพราหมณ์ กล่าวเหยียดหยามพระพุทธเจ้า และกรณีอัมพปณฺฑิตพราหมณ์กล่าวเหยียดหยามพระพุทธเจ้า

กรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ทางใจ ปรากฏ ๒ ลักษณะ คือ ๑) พยาบาทวิตก (การคิด มุ่งร้าย) มีกรณีศึกษาคือ กรณีพระโกกาลิกะผูกอาฆาตพยาบาทต่อพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ๒) วิหิงสาวิตก (การคิดปองร้าย) มีกรณีศึกษาคือ กรณีพระเจ้าสุปปพุทธะคิดปองร้ายพระพุทธเจ้า

๕.๕.๓ วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท จำแนกตามลักษณะความ รุนแรง ๓ ลักษณะ กล่าวคือ ๑) ความรุนแรงทางกาย มีวิธีแก้ไข ๓ วิธี ได้แก่ การต่อสู้ขัดขืน เพื่อป้องกันตนเองแต่ไม่ใช่มุ่งทำร้ายด้วยความพยาบาท การหลบหนี ในสถานการณ์ที่จะเป็นอันตราย ต่อชีวิตพระสงฆ์สามารถหลีกเลี่ยงการปะทะคือหลบหนีได้ การไม่ตอบโต้ด้วยความรุนแรง ใช้การ เจริญเมตตาไปในผู้ทำร้ายและพิจารณาความไม่เที่ยงของเวทนาที่กำลังประสบ ๒) ความรุนแรง ทางวาจา มีวิธีการแก้ไข ๔ วิธี คือ การไม่โต้ตอบด้วยคำพูดที่รุนแรง แต่ใช้ความอดทนต่อคำล่วงเกิน การชี้แจงด้วยเหตุผล ด้วยการตั้งใจฟังเนื้อความที่เขาเหล่านั้น ถ้าเป็นเรื่องจริงก็ยอมรับว่าจริง ถ้าเป็น เรื่องไม่จริงก็ให้ชี้แจงแก้ไขด้วยเหตุผล การเจริญเมตตาในผู้กล่าวร้าย คือการฝึกฝนทักษะทางจิตเพื่อ มีความเอื้ออารีย์ไม่หวั่นไหวไปตามคำพูดที่มีเจตนารมณ์ก่อโทสะของผู้อื่น การพิจารณาความไม่เที่ยง ของเบญจขันธ์ คือการฝึกจิตใจเพื่อให้เกิดความซาบซึ้งและเท่าทันต่อวัฏจักรที่กำเริบประสพ ๓) ความรุนแรงทางใจ มีวิธีการแก้ไขตามแต่ละประการ คือ พยาบาทวิตก มีวิธีแก้ไข ๒ วิธี คือ แก้ไข ด้วยการพิจารณาเห็นโทษของพยาบาท ๖ ประการ และแก้ไขด้วยการเจริญเมตตาเพื่อละพยาบาท ๖ ขั้นตอน วิหิงสาวิตก แก้ไขด้วยการเจริญกรุณา ๖ ขั้นตอน

จากการสัมภาษณ์นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาจำนวน ๗ รูป/คน ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการ แก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลนั้นมีทั้งความรุนแรงทางกายและทาง วาจา ซึ่งเกิดจากความรุนแรงทางใจเป็นต้นเหตุ ในเบื้องต้นนักวิชาการเห็นว่าถ้าเป็นความรุนแรงทาง กายนั้น พระสงฆ์ไม่สามารถต่อสู้ป้องกันตนเองได้ และมีวิธีแก้ไข ๕ วิธี คือ ๑) การยึดมั่นในหลัก โอวาทปาฏิโมกข์ ๒) การแก้ไขด้วยอธิกรณ์สมณะ ๓) การใช้ขันติธรรม ๔) การใช้เมตตาธรรม ๕) การให้อภัย เมื่อประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันนอกจากจะใช้วิธีการแก้ไขตามคัมภีร์ได้แล้ว ยังสามารถใช้ วิธีการแก้ไขในสมัยปัจจุบันได้ด้วย

นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนายังได้เสนอแนะเพิ่มเติมว่า ในยุคปัจจุบันมีความรุนแรงกับ ศาสนาที่ต้องแก้ไขด้วยเช่นกัน ซึ่งสามารถประมวลได้ ๓ ประการ คือ ๑) ความรุนแรงทางสื่อออนไลน์ มีวิธีแก้ไข ๓ วิธี คือ การให้การศึกษาเพื่อปลูกฝังให้พระสงฆ์คิดอย่างรอบคอบ (โยนิโสมนสิการ) รักษาพระวินัยและศีลาจารวัตรให้คงเดิม และยึดมั่นหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ๒) ความรุนแรงทางความ

เชื้อลัทธินิกาย มีวิธีแก้ไข ๔ วิธี คือ ชี้แจงหักล้างด้วยเหตุผล สานเสวนาทงศาสนา ไม่ว่าร้ายไม่ทำร้ายแต่ใช้เหตุผล และฝึกมององค์รวมตามหลักกาลามสูตร ๓) ความรุนแรงจากวิกฤตศรัทธามีวิธีแก้ไข ๔ วิธี คือ ใช้หลักอหิงสา ปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ ปฏิรูปโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ และส่งเสริมพระนักพัฒนาท้องถิ่น

วิธีการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ดังกล่าวมานั้น แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์มีวิธีแก้ไขความรุนแรงด้วยความไม่รุนแรง กล่าวคือแก้ไขความรุนแรงด้วยการสร้างความสงบภายในจิตใจของตนเอง ซึ่งเป็นการแก้ไขด้วยการฝึกตนให้เป็นผู้ชาญฉลาดในการใช้เหตุผลมากกว่าอารมณ์ ชาญฉลาดในการใช้การประนีประนอมมากกว่าการมุทะลุ ชาญฉลาดในการพิจารณาแก้ไขความบกพร่องของตนเอง ชาญฉลาดในการใช้สติสัมปชัญญะยับยั้งชั่งใจเมื่อกระทบโลกธรรมคือความรุนแรง และขัดเกลาจิตใจให้เหมาะสมในการดำเนินชีวิตในโลกที่มีความเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษางานวิจัยครั้งนี้ สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ ๒ แนวทางดังนี้

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะทั่วไป

วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้น เมื่อพิจารณาในแต่ละประเด็นจะเห็นว่าวิธีแก้ไขหลากหลายระดับ ซึ่งพระพุทธรเจ้าทรงประทานไว้ตามแต่อัธยาศัยของแต่ละบุคคล บางวิธีการอาจมองได้ว่าคล้ายกับการแก้ไขด้วยความรุนแรง เช่น การต่อสู้ขัดขืน เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาโดยถ้อยถ้วนจะเห็นว่า พระพุทธรเจ้าทรงรู้แจ้งว่าในโลกนี้ยังมีความรุนแรงอยู่ และพระสงฆ์จะต้องประสบกับความรุนแรงนั้นเป็นธรรมดา จึงทรงบัญญัติวิธีการดังกล่าวด้วยเจตนารมณ์เพียงเพื่อให้ปกป้องเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อให้ต่อสู้เช่นฆ่าคู่กรณีจนบาดเจ็บล้มตาย นอกจากนั้นจะเห็นว่าวิธีการโดยรวมดังที่ได้แสดงมาแล้ว ล้วนบ่งชี้ถึงการแก้ไขด้วยโยนิโสมนสิการ ขันติธรรม และ เมตตาธรรม เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นวิธีการแก้ไขความรุนแรงของพระสงฆ์ที่ปรากฏเป็นส่วนมากในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท สื่อให้เห็นว่าโดยทั่วไปแล้วพระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาที่เน้นหนักให้แก้ไขความรุนแรงด้วยสันติวิธี โดยการแก้ไขความรุนแรงในจิตใจของตนเป็นเบื้องต้นก่อนที่จะแก้ไขความรุนแรงภายนอก

พระสงฆ์นั้นเป็นกลุ่มบุคคลกลุ่มหนึ่งที่ดำรงตนอยู่ใน ๒ สถานะ คือ ๑) สถานะนักบวชในพระพุทธรศาสนา ซึ่งจะต้องอยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย และ ๒) สถานะประชาชนของรัฐ ซึ่งจะต้องอยู่ในกรอบของกฎหมายของรัฐ การจัดการแก้ไขความรุนแรงของพระสงฆ์ย่อมต้องอาศัยกรอบทั้ง ๒ ประการ ดังกล่าวมานี้ สำหรับความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันซึ่งได้แก่ความรุนแรงทางสื่อออนไลน์และความรุนแรงจากวิกฤตศรัทธานั้น ก็ปรากฏวิธีแก้ไขในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทตามที่ผู้วิจัยได้แสดงมาแล้วในบทตัน ๆ ว่า พระสงฆ์สามารถแก้ไขด้วยการชี้แจงเหตุผลได้ แต่ต้องไม่ใช่คำพูด

หรือข้อความทางสื่อออนไลน์ที่หยาบคายเสียดสีหรือคำที่ไม่เหมาะสมแก่สมณสาธูป การใช้สื่อออนไลน์หรือแม้การชี้แจงเหตุผลใด ๆ ควรตั้งอยู่ในโยนิโสมนสิการ กล่าวคือการใคร่ครวญให้ถูกต้องเหมาะสมก่อนทำหรือพูดหรือโพสต์สิ่งใดออกไป ในส่วนของความรุนแรงทางลัทธินิกาย เนื่องจากสังคมปัจจุบันก้าวเข้าสู่สังคมพหุวัฒนธรรม นั้นหมายความว่าย่อมมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ ศาสนา ซึ่งจะเป็นสาเหตุของความขัดแย้งและความรุนแรงได้ ในสังคมลักษณะนี้เพื่อสร้างบรรยากาศที่สงบต้องใช้กฎหมายของรัฐควบคู่ไปกับการใช้ศาสนาขัดเกลาจิตใจให้สงบรักสันติและละอายชั่วกลัวบาป พระสงฆ์จะต้องศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอ เพื่อสร้างความเข้าใจในความแตกต่างและความเปลี่ยนแปลงทางสังคม การปรับโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์และปฏิรูปการศึกษาคณะสงฆ์ให้พระสงฆ์มีอิสรภาพในการเรียนรู้ ตระหนักรู้ในศักยภาพของตนและเข้าใจในความแตกต่างซึ่งเป็นธรรมชาติของโลกนั้น ถือว่าเป็นสิ่งที่ต้องผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ นั้นไม่ได้ขัดแย้งกับหลักการของพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งอิสรภาพทางความคิด เน้นหนักให้มนุษย์เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกและชีวิตเพื่อนำชีวิตไปสู่สันติภาพและอิสรภาพด้วยศักยภาพของตน โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นครูผู้เป็นต้นแบบแห่งการรู้แจ้งและเป็นอิสรภาพด้วยพระองค์เอง

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยครั้งต่อไป

๑. การศึกษาแนวทางประยุกต์ใช้พุทธวิธีแก้ไขความขัดแย้งและความรุนแรง ในกรณีความขัดแย้งทางศาสนา

๒. การศึกษาวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____. คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____. คัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

ปรีชา ช่างขวัญยืน. ทัศนะทางการเมือง ของพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร:
บริษัทสามัคคีสาส์น จำกัด, ๒๕๔๐.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท
สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๓.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์ผลิธัมม์ ในเครือบริษัท สำนักพิมพ์แพรวแอนดโฮม จำกัด, ๒๕๕๘.

พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต (มีฤกษ์). พุทธวิธีสร้างสันติภาพ (ที่ระลึกงานบำเพ็ญกุศล วันมุลนิธิ
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๕๒). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระราชชัยกวี (พุทธทาสภิกขุ). ธรรมคือทุกสิ่งที่เป็นสำหรับมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระศรีคัมภีร์ญาณ. จริยศาสตร์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พันธุ์ ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรมมอ-ไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔. ปทุมธานี: โรงพิมพ์ โอ.เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๗.

มานพ นักการเรือน. **พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ (Buddhism and the Modern Sciences)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. **ท้าทายทางเลือกความรุนแรงและการใช้ความรุนแรง**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ของเรา (PROTESTISTA), ๒๕๕๗.

สมเกียรติ มีธรรม. **รวมบทความคัดสรรพุทธทัศน์ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๖.

สมภาร พรหมทา. **พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

Walpolo Sri Rahula. **พระพุทธเจ้าสอนอะไร**. แปลโดย รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

(๒) หนังสือแปล :

พระพุทธโฆษาจารย์ ภูวนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้งจำกัด, ๒๕๔๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **วิธีสู่สันติภาพ**, แปลโดย ผศ.ดร.พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส. พิมพ์ครั้งที่ ๑. จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔

(๓) วิทยานิพนธ์ :

ดวงเด่น นุเรมรัมย์. “พุทธจริยศาสตร์กับแนวคิดเรื่องสงครามที่เป็นธรรม กรณีศึกษาพรรคของ นักวิชาการ ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (จริยศาสตร์ศึกษา)**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๕.

พระชุตินงค์ สุนตจิตโต (งามดี). “การศึกษาเปรียบเทียบหลักอหิงสาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ปรัชญาเซน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิธิบุญยากร). “รูปแบบการจัดการความขัดแย้งโดยพุทธสันติวิธี: ศึกษาวิเคราะห์ กรณีลุ่มน้ำแม่ตาช้าง จ.เชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

สุรินทร์ ตุลย์วัฒนจิต. “เรื่องการวิเคราะห์สงครามที่เป็นธรรมในพระคัมภีร์พุทธจริยศาสตร์เถรวาท”.

สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

อรทัย มีแสง. “พัฒนาการอหิงสธรรมในพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาพุทธศาสนิกสัมพันธ์เพื่อสันติภาพแห่งสหรัฐอเมริกา”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

(๔) ผู้ให้สัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี (ศ.ดร.) (สมจินต์ สมมาปญโญ ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี (รศ.ดร.) (เทียบ สิริธำโน ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๖ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี, ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ป.ธ.๙ ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์พระอารามหลวง จังหวัดเชียงราย, ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (รศ.ดร.) ป.ธ.๖ ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, ผู้อำนวยการสถาบันภาษา, ผู้อำนวยการหลักสูตรสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ศ.ดร. สมภาร พรหมทา อดีตอาจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ดร.อำนาจ บัวศิริ อดีตผู้อำนวยการสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก ก.
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อวิทยานิพนธ์

เรื่อง วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

คำชี้แจง :

แบบสอบถามสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย ฉบับนี้จัดทำขึ้นโดยมี วัตถุประสงค์ของงานวิทยานิพนธ์ คือ เพื่อศึกษาความหมายของความรุนแรงและหลักการสำคัญของพุทธศาสนา เพื่อศึกษาความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาวิธีการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ ผู้สัมภาษณ์จึงใคร่ขอสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจดังกล่าว

แบบสัมภาษณ์ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์

.....

(พระมหาจุลพล สารทสสี)

นิสิตปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบสัมภาษณ์

ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการทางพระพุทธศาสนา

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว และประวัติการทำงานอย่างย่อของผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ประวัติส่วนตัว :

๑) ชื่อ..... ฉายา/นามสกุล..... สมณศักดิ์.....

๒) เพศ..... อายุ..... พรรษา.....

๒. ประวัติการทำงาน

๑) ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง.....

อายุการทำงาน.....ปี.....เดือน

๒) ตำแหน่งอื่นๆ (เช่น เป็นกรรมการ หรือตำแหน่งอื่น ๆ ที่ภาคภูมิใจ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานพระพุทธศาสนา)

๒.๑)

๒.๒)

๒.๓)

๓. สถานที่และเวลาสัมภาษณ์

๑) สถานที่สัมภาษณ์ ณ.....

อายุการทำงาน.....ปี.....เดือน

๒) เวลาสัมภาษณ์ ในวัน.....ที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เวลาที่สัมภาษณ์.....น. ถึง เวลา.....น. รวม..... (ชม./นาที)

ส่วนที่ ๒ แบบสัมภาษณ์

๑. ในทัศนะของท่าน ความรุนแรงตามหลักทางพุทธศาสนา หมายถึงอะไร มีขอบเขตแค่ไหน

.....

.....

.....

.....

๒. ในทัศนะของท่าน ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องอะไรบ้าง และ มีวิธีการแก้ไขอย่างไร

.....

.....

.....

๓. ในทัศนะของท่าน แนวทางการแก้ไขความรุนแรงตามเรื่องราวในคัมภีร์พุทธศาสนานั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันได้หรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

๔. ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องราวความรุนแรงกับศาสนาในยุคนี้อย่างไร และ มีแนวทางในการแก้ไขอย่างไร

.....

.....

.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

.....

(พระมหาจุลพล สารทสสี)

นิสิตปริญญาโท รุ่นที่ ๒๙ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แบบตรวจสอบข้อคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ สำหรับผู้ทรงคุณวุฒิ

คำชี้แจง ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาความเหมาะสมของเนื้อหา ในแบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรม นำมาใช้ในการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ ในงานวิจัยเรื่อง “วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องความเหมาะสมของแต่ละข้อคำถาม

ข้อคำถาม	ความเหมาะสมของเนื้อหา		ข้อเสนอแนะ
	เหมาะสม	ไม่เหมาะสม	
ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ ประวัติส่วนตัว ประวัติการศึกษา และประวัติการทำงานอย่างย่อ ของผู้ให้สัมภาษณ์			
๑. ประวัติส่วนตัว ๑) ชื่อ...นามสกุล ๒) เพศ... อายุ...			
๒. ประวัติการทำงาน ๑) ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง - อายุการทำงาน ๒) ตำแหน่งอื่นๆ (เช่น เป็นกรรมการ หรือตำแหน่งอื่นๆ ที่ภาคภูมิใจ ซึ่งมีความสอดคล้องกับงานพระพุทธศาสนา)			
สถานที่และเวลาสัมภาษณ์ ๑) สถานที่สัมภาษณ์ ๒) ระยะเวลาสัมภาษณ์			

ข้อคำถามที่ในส่วนที่ ๒ มุ่งตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษา ข้อที่ ๓

วัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาวิธีการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ข้อคำถาม	ความเหมาะสมของเนื้อหา		ข้อเสนอแนะ/ปรับปรุง
	เหมาะสม	ไม่เหมาะสม	
ส่วนที่ ๒ บทสัมภาษณ์			
คำถามพื้นฐานเกี่ยวกับวิธีการแก้ไขปัญหความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท			
๑. ในทัศนะของท่าน ความรุนแรงตามหลักทางพุทธศาสนา หมายถึงอะไร มีขอบเขตแค่ไหน			
๒. ในทัศนะของท่าน ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องอะไรบ้าง และ มีวิธีการแก้ไขอย่างไร			
๓. ในทัศนะของท่าน แนวทางการแก้ไขความรุนแรงตามเรื่องราวในคัมภีร์พุทธศาสนานั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันได้หรือไม่ อย่างไร			
๔. ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องราวความรุนแรงกับศาสนาในยุคนี้อย่างไร และมีแนวทางในการแก้ไขอย่างไร			

ข้อเสนอแนะในการแก้ไข.....

ลงชื่อ.....(ผู้ประเมิน)

(.....)

ตำแหน่ง.....

...../...../.....

ภาคผนวก ข.

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

และ

รายนามนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน ๗ รูป/คน
ที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth-Interview)

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

๑) รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิต

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ป.ธ.๙, พธ.บ. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พธ.ม. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Ph.d. (Pali and Buddhist Studies) Banaras Hindu University India

๒) ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

รองหัวหน้าภาควิชามนุษยศาสตร์ และ

ประธานหลักสูตรปริญญาโทศาสนากับการพัฒนา มหาวิทยาลัยมหิดล

ป.ธ.๙, พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อ.ม. (ศาสนาเปรียบเทียบ) มหาวิทยาลัยมหิดล

พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๓) ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์

อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ป.ธ.๙, พธ.บ. (ศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พธ.ม. (ธรรมนิเทศ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**รายนามนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน ๗ รูป/คน
ที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์เชิงลึก (Indepth-Interview)**

- ๑) พระราชปริยัติกวี (ศ.ดร.) , (สมจินต์ สมมาปณโณ ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๒) พระราชปริยัติมุนี (รศ.ดร.) (เทียบ สิริธนาโณ ป.ธ.๙) ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๓) พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี
- ๔) พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ป.ธ.๙ ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์พระอารามหลวง
- ๕) พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (รศ.ดร.) ป.ธ.๖ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ, ผู้อำนวยการสถาบันภาษา, ผู้อำนวยการหลักสูตรสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ๖) ศ.ดร. สมภาร พรหมทา อดีตอาจารย์ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ๗) ดร.อำนาจ บัวศิริ อดีตผู้อำนวยการสำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ภาคผนวก ค.

หนังสือขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/๑๘

วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

ด้วย พระมหาจุลพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิถีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยสามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

ดร.จรัส ใจดี

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม้นกฤษณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิชา

วิจิตร

๒๓ ก.พ. ๖๑

ประสานงาน :

พระมหาจุลพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๔๔๕๒๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาจุลพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิธีแก้ไขความ
 รุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
 ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็น
 เครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหา
 แบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
 สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย
 เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แมชีกฤษณา รักษาโนม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิเศษ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://eds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๘๑-๔๘๕๐๓๔๑

พระมหาจุลพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๙๙๕๒๓๐

Beo ๑๐. ๓๓๓/๑
 ๒๓๐๑๑-๒๓๐๑๑
 ๒๓๐๑๑-๒๓๐๑๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาจุลพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิถีแก้ไขความ
รุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็น
เครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบสอบถามเครื่องมือวิจัยขึ้นมาใหม่ และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหา
แบบสอบถามเครื่องมือวิจัย จึงเห็นควรให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขแบบสอบถามเครื่องมือวิจัย

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย
เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

เรียนมาด้วยความนับถือ

ได้ตรวจและปรับปรุงแก้ไข
แล้ว และได้แนะนำ
อธิการบดี/กศ.ค.ม.
พระกมลวรวิมล

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๘๑-๔๘๕๐๓๔๑

พระมหาจุลพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๙๔๕๒๓๐

ภาคผนวก ง.
หนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

บันทึกข้อความ

งานสารบรรณ	
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี	
รับที่	๗๗๓
รับวันที่	๑๓ มี.ค. ๖๑
เวลา	๑๔.๓๐ น.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๑๑

วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระราชปริยัติกวี,ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ด้วย พระมหาจุฬพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิถีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงนมัสการมาขออนุญาตให้ พระมหาจุฬพล สารทสสี ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

๐๗๑๐๕๗๓
๐๗๑๐๕๗๓ ๕/๓.ค.๖๑

๐๗ ๑๒.๐๑ ๖. ๖๑. ๐๗๑๐๕๗๓

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

๐๗๑๐๕๗๓
๐๗ ๑๒.๐๑ ๖๑

ประสานงาน :

พระมหาจุฬพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๕๙๙๕๒๓๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๑๑

วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์

ด้วย พระมหาจุลพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิถีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการ สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงน้อมสการมาขออนุญาตให้ พระมหาจุลพล สารทสสี ได้ ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโอม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

ประสานงาน :

พระมหาจุลพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๙๙๕๒๓๐

๒ ๓๓ ๖๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๑๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

นมัสการ พระราชธรรมนิเทศ (พะยอม กลฺยาณ) เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาจุลพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิถีแก้ไขความ
รุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงน้อมกราบขออนุญาตให้ พระมหาจุลพล สารทสสี ได้ดำเนินการ
สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา
และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงน้อมกราบมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และกราบขอบคุณล่วงหน้า ณ โอกาสนี้

กราบนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.แมชีกฤษณา รักษาโณม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาควิเศษ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๘๑-๔๘๕๐๓๔๑

พระมหาจุลพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๙๙๕๒๓๐

พระราชธรรมนิเทศ

13 ม.ค. 61

(อนุญาตให้สัมภาษณ์)

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๑๑

วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส,รศ.ดร. ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ

ด้วย พระมหาจุลพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่าง การค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูล และคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงน้อมมาขออนุญาตให้ พระมหาจุลพล สารทสสี ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงน้อมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แมชีกฤษณา รักษาโถม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

ประสานงาน :

พระมหาจุลพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๙๙๕๒๓๐

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๑๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

นมัสการ พระมหาจุฬชัย วชิรเมธี ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาจุฬพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิถีแก้ไขความ
 รุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการ
 ค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key
 informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำ
 ข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและ
 คำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงน้อมมาขออนุญาตให้ พระมหาจุฬพล สารทสสี ได้ดำเนินการ
 สัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา
 และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงน้อมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และกราบขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

กราบนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์.ดร.แมชีกษณา รักษาโณม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mku.ac.th

ผู้ประสานงาน : นางสาวอารยา ทองโชติ โทร. ๐๘๑-๔๘๕๐๓๔๑

พระมหาจุฬพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๔๙๕๒๓๐

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๑๑

วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน ศ.ดร.สมภาร พรมทา

ด้วย พระมหาจุลพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิถีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระมหาจุลพล สารทสสี ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

อ.ดร.สมภาร พรมทา
ม.ร.อ.อ.อ.

ประสานงาน :

พระมหาจุลพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๙๔๕๒๓๐

(สมภาร พรมทา)
๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑.๑/ว ๑๑

วันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน ดร.อำนาจ บัวศิริ

ด้วย พระมหาจุลพล สารทสสี นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๐๑๒๐๕๐๐๓ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) ต่อ key informants เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้ สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาขออนุญาตให้ พระมหาจุลพล สารทสสี ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์ นิสิตจะประสานงานมาด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

นางนิตยา วัฒนกุล
แสร้ง ๒๖ 3 มิถุนายน
อ.นิตยา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภาคพิเศษ

ประสานงาน :

พระมหาจุลพล สารทสสี โทร. ๐๘๐-๔๔๔๕๒๓๐

ภาคผนวก จ.
ถอดเทปบทสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติกวี ศ.ดร., อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

พระมหาจุลพล. ครับ ผมทำวิทยานิพนธ์เรื่องวิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทครับ ก็เลยอยากได้ข้อมูลแนวคิดจากอาจารย์ไปประกอบในงานวิจัยบทที่ ๔ คำถามข้อที่ ๑ เลยนะครับ ในทัศนะของอาจารย์ความรุนแรงตามหลักพุทธศาสนามีถึงอะไร และมีขอบเขตแค่ไหนครับ

พระราชปริยัติกวี. เออ...ความรุนแรงตามหลักพุทธศาสนาเนี่ย มันคงจะต้องแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ก็คือ ความรุนแรงทางกายและความรุนแรงทางใจ ก็คือทางด้านกายภาพกับทางด้านจิตภาพ ซึ่งทางด้านกายภาพเนี่ยคงจะรวมครอบคลุมทั้งกายทั้งวาจา กับทางด้านจิตภาพก็เป็นอีกส่วน ซึ่งขอบเขตของเนื้อหาเนี่ยกว้างนะแต่ว่าในความเห็นของผมมันก็น่าจะหมายถึง กายทุจริต วิจิทุจริต และมโนทุจริต นี่แหละ อย่างความรุนแรงทางกายภาพนี่ก็คือกายทุจริตกับวิจิทุจริต กายทุจริตนี่คือการทำร้ายเบียดเบียนกันทางด้านร่างกาย พวกปาณาติบาตพวกอะไรประมาณนี้ รวมทั้งการทำร้ายที่อวัยวะต่าง ๆ ด้วย ซึ่งไม่ถึงกับฆ่าแต่ก็ยังถือว่าเป็นความรุนแรง การทำร้ายกันอะนะ การประทุษร้าย ในกามตามนินยของอกุศลกรรมบถนี้ก็ถือว่าเป็นความรุนแรงอย่างหนึ่งเหมือนกัน เรื่องการลักทรัพย์ ก็ด้วยนั่นแหละ แต่ว่าเรื่องหลัก ๆ ก็คือเราจะมุ่งถึงปาณาติบาตคือการทำร้ายร่างกายฆ่าสัตว์เบียดเบียน ทำให้ได้รับบาดเจ็บ ส่วนความรุนแรงทางวาจาที่ถือว่าเป็นความรุนแรงเช่นกัน ก็คือพวก พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ นี่ก็เป็นความรุนแรงทางวาจา แม้จะเป็นเรื่องทางกายภาพเป็นการใช้วาจากระทบจิตใจของกัน แต่เมื่อมันออกมาเป็นพฤติกรรมแล้วเนี่ยมันก็ทำร้ายกันได้ นี่มันเป็นต้นเหตุของการทำร้ายร่างกายกันจากวิจิทุจริต ซึ่งเราจะเห็นว่าความขัดแย้งในสังคมไทย จุดเริ่มต้นมันก็มาจากวิจิทุจริต การชกต่อยกัน การทำร้ายร่างกายกัน ตีรันฟันแทงกันทั้งหลายนี้ เบื้องต้นก็ออกมาจากวิจิทุจริตนี่แหละ การใช้คำพูด ประหัตถ์ประหารกันด้วยคำพูดก่อนแล้วก็มาทำร้ายร่างกายกันในที่สุด อันนี้ก็เป็นความรุนแรงทางด้านกายภาพก็คือครอบคลุมทั้งกายทุจริตและวิจิทุจริตสองอย่าง

พระมหาจุลพล. ความรุนแรงทางกายภาพที่กล่าวมานี้มันต้องเกิดจากเจตนาด้วยไหมครับ?

พระราชปริยัติกวี. มันก็เจตนาทั้งนั้นแหละ ส่วนความรุนแรงทางจิตภาพเนี่ยมันก็เป็นเรื่องของมโนทุจริตนี่แหละ เช่น พยาบาท เรื่องของความโลภ อภิชฌา อะไรอย่างนี้เนะ และพวกมิจฉาทิฎฐิ นี่ก็ถือว่าเป็นความรุนแรงทางด้านจิตภาพ ทีนี้ ถ้าพูดถึงในนิยามที่มันเป็นปรมาตถธรรมสักหน่อยหนึ่งมันก็คือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ อย่างนะ นี่ก็คือนิยามและขอบเขตความรุนแรงในทางพระพุทธศาสนา

อีกส่วนหนึ่งก็คือเรื่องกรณีของการทะเลาะเบาะแว้ง กรณีที่เกิดขึ้นที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา เป็นการใช้ความรุนแรง เช่น กรณีสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับพระเจ้าโกศล อย่างนี้ถือว่าเป็นความรุนแรงเป็นสงครามที่ปรากฏให้เห็นอยู่บ่อย ๆ อย่างกรณีของเจ้าศากยะทั้งหลายที่ห้าห้ากันที่เกิดจากการเหยียดหยามกันแย่งชิงน้ำในการประกอบอาชีพกสิกรรม อันนี้เป็นกรณีความรุนแรงที่ปรากฏให้เห็นทั่ว ๆ ไป แต่ว่าในทางพระพุทธศาสนาเนี่ยกรณีอย่างนั้นมันก็ไม่ใช่ว่ากรณีเป็นบุคคลในพระพุทธศาสนา แต่เป็นกรณีของบุคคลทั่วไปที่พระพุทธเจ้ายกขึ้นมาเป็นตัวอย่าง ตามที่ปรากฏในคัมภีร์ ในธรรมบทและที่ทั่ว ๆ ไป แต่ว่าเมื่อพูดถึงความรุนแรงจริง ๆ และก็สาเหตุแห่งความรุนแรงจะเห็นว่าพฤติกรรมของความรุนแรงนี้มันไม่พ้นไปจาก กายทุจริต วาจาทุจริต มโนทุจริต สามอย่างนี้ อันนี้ก็คือนิยามความหมายของคำว่าความรุนแรงตามหลักพระพุทธศาสนา

พระมหาจุลพล. ครับ ในที่คณะของอาจารย์ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องอะไรบ้างครับ และมีวิธีแก้ไขอย่างไร?

พระราชปริยัติกวี. เออ...ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่มีปรากฏในสมัยพุทธกาลเอาจริง ๆ มันปรากฏไม่ค่อยชัดเจน เพราะว่าถ้าเป็นกรณีของพระสงฆ์ต่อพระสงฆ์ด้วยกันเองเนี่ยมันไม่ค่อยปรากฏความรุนแรงในลักษณะทำร้ายร่างกายกัน แต่เรื่องของวิจิตรจริตที่เป็นความรุนแรงทางวาจาเนี่ยก็จะปรากฏให้เห็นโดยทั่ว ๆ ไป ก็คือเราจะเห็นกรณีการใช้อธิกรณ์สมณะในการแก้ปัญหาความรุนแรงเยอะเยอะไปหมดแหละ ท่านก็ไปดูตัวอย่างนะว่าในพระวินัยปิฎกเนี่ยมีการใช้อธิกรณ์สมณะแต่ละอย่าง เช่น สัมมุขาวินัยก็ดี เภยยุยงสิกาก็ดี ตัสมสปปิยสิกาก็ดี ตินวัตถการกะก็ดี มันมีกรณีที่ใช้วิธีการแต่ละอย่างไปแก้ปัญหาซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์ มีปรากฏอยู่ทั่วไปนะ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดจากการใช้ความรุนแรงทางวาจาต่อกันและกัน ส่วนความรุนแรงทางกายเนี่ยผมว่าไม่ปรากฏชัดเจน ไม่ค่อยมีปรากฏชัดเจนในการทำร้ายกันเองระหว่างพระสงฆ์ และก็ถูกชาวบ้านทำร้ายเนี่ยมันก็ไม่ค่อยมีปรากฏชัดเจนแล้วก็ไม่ค่อยเห็นมีปรากฏอะไร ส่วนมากจะเป็นเรื่องของความรุนแรงทางวาจาที่ปรากฏอยู่ในเรื่องของพวกเจ้าลัทธิทั้งหลายเนี่ย พวกทิฎฐิ ๖๒ นี่ท่านไปดูเนื้อหาเนี่ยมันคือการใช้วาจาแสดงลัทธิ ความเห็นทัศนคติโต้ตอบกันและกันของลัทธิต่าง ๆ แม้ในหมู่ของพระสงฆ์ที่อยู่ในพุทธศาสนาด้วยกันเองเนี่ยเมื่อพื้นฐานความรู้ของตนเองเคยมาจากลัทธิไหน เคยจบพระเวทมา ไม่จบพระเวทมา เหล่านี้ก็จะใช้วาจาแสดงเหตุและผลแสดงทัศนคติโต้ตอบกันและกันก็จะปรากฏเห็นในลักษณะอย่างนี้อยู่ทั่ว ๆ ไป มีกรณีตัวอย่างเยอะซึ่งท้ายที่สุดเนี่ยก็ไม่นำไปสู่การทำร้ายร่างกายกันหรอก เพราะว่าโดยทำเนียบของพระสงฆ์ก็ไม่มีเรื่องของพวกนี้

พระมหาจุลพล. ครับ แต่ถ้าอย่างเช่นมีคนมาทำร้ายพระสงฆ์อย่างเช่นทุบตีพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ อย่างนี้

พระราชปรีดีทิพย์. อันนี้มันไม่ใช่กรณีที่เป็นความรุนแรงในหมู่พระสงฆ์อะนะ แต่เป็นกรณีทั่วๆ ไปที่ชาวบ้านที่พวกโจรพวกอะไรมาทำร้ายพระสงฆ์ ซึ่งก็เป็นกรณีทั่ว ๆ ไปนะ เป็นเรื่องปกติทั่ว ๆ ไป

พระมหาจุลพล. คือ พระสงฆ์จะมีวิธีการป้องกันตนเองยังไงบ้างครับ ถ้าเกิดว่ามีกรณีอย่างนี้ ?

พระราชปรีดีทิพย์. คือ พระสงฆ์เนี่ยโดยธรรมเนียมเขาไม่มีหลัก พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้แสดงหลักในการป้องกันตนเองอยู่แล้ว ยกเว้นว่าในสมัยที่พระพุทธศาสนาเข้าไปสู่จีนในยุคแรกเนี่ย ท่านโพธิธรรมท่านเห็นว่าสภาพภูมิประเทศของจีนในสมัยนั้นมันโหดร้าย ธรรมชาติก็ดี สัตว์ป่าก็ดี พระก็ถูกรบกวนจากความร้อนความหนาวเบียดเบียนเป็นประจำจะเจ็บป่วยล้มตายก็มี ถูกสัตว์ทั้งหลายทำร้ายเอาตัวไม่รอดถึงกับบาดเจ็บเสียชีวิตก็มี ถูกโจรผู้ร้ายหรือชาวบ้านทั้งหลายทำร้ายด้วยประสงค์ทรัพย์สินก็ดี นี่มีการบาดเจ็บล้มตายอยู่เป็นประจำ ท่านก็สอนให้มีวิธีการป้องกันตัวแก่พระเจ้าพระสงฆ์ในสมัยของท่าน โดยการฝึกมวยกังฟูนี้แหละซึ่งพวกเชี่ยวชาญลี้มนี่ก็มาจากตำนานของท่านโพธิธรรมซึ่งแนะนำวิธีการป้องกันตัวเองให้กับพระสงฆ์ การฝึกกรรมฐานนี่ก็เป็นการป้องกันตัว การนั่งสมาธิเดินจงกรมนี้ก็เป็นการฝึกให้ตัวเองเข้มแข็งทางด้านร่างกายก่อนเป็นเบื้องต้นจากนั้นก็ฝึกความเข้มแข็งทางด้านจิตใจ ในท้ายที่สุดเนี่ยถ้าได้มานสมาบัติถึงขั้นสมาบัติ ๘ เนี่ย ก็จะมีฤทธิ์มีเดชที่สามารถป้องกันตนเองจากภัยธรรมชาติก็ดี จากภัยทั้งหลายจากสัตว์ป่าก็ดี อันนี้จะปรากฏชัดเจนหลังจากที่พุทธศาสนาออกจากอินเดียไปแล้ว แต่ว่าในสมัยพระพุทธเจ้าเนี่ยไม่ได้สอนวิธีให้พระสงฆ์ป้องกันตนเอง เพราะว่าธรรมเนียมของพระวัฒนธรรมอันดีงามเราไม่ได้ตอบในเรื่องพวกนั้นอยู่แล้ว จะเห็นเช่นวิธีระงับความโกรธ ๑๐ วิธีนะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเอาไว้ พูดย่าง ๆ ว่าไม่ให้โกรธนะในเบื้องต้นไม่ว่าจะถูกทำร้ายร่างกายด้วยวัตถุสิ่งของหรือใช้วาจาในการทำร้ายจิตใจเรานี้ก็ไม่แสดงอาการโกรธไม่ได้ตอบ และก็แสดงวิธีระงับความโกรธเอาไว้ นี่ก็เป็นหลักฐานชัดเจนอยู่แล้วว่าไม่ได้มีวิธีการที่ให้พระสงฆ์ได้ตอบหรือป้องกันตัวเองจากการทำร้ายจากคนอื่น คือไม่ได้คิดถึงสิ่งนี้ ไม่มีวิธีได้ตอบทางด้านร่างกายไม่มี มีแต่วิธีการที่จะเอาตัวรอดจากความรุนแรงต่าง ๆ เช่นการที่เขากำลังจะเตรียมตัวออกไปรบเนี่ยพระก็ไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวในกองทัพ เพราะว่าแม้จะยังไม่รบกันแต่ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่จะไปใช้กำลังประหัตประหารกัน เรื่องของการไปดูเขาแปรขบวนก็ดี เรื่องของการไปดูเขายกทัพไปก็ดี อันนี้มันก็มีปรากฏชัดเจนอยู่แล้วในพระวินัย และก็ปรากฏชัดเจนอยู่ตอนหนึ่งเมื่อเกิดกรณีรบราฆ่าฟันของข้าศึกทั้งสองฝ่ายเนี่ย เวลาที่มาหาพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็จะไม่บอกว่าจะต่อสู้กันยังไงแต่ก็จะให้ข้อคิดว่า “ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมเป็นทุกข์” อะไรประเภทนี้ สุดท้ายก็จะให้ข้อคิดว่ามันไม่มีอานิสงส์เป็นความดีที่จะใช้กำลังประหัตประหารกัน เพราะฉะนั้นในธรรมเนียมของพระเนี่ยก็ใช้หลักว่าถ้าเห็นว่ามันจะเกิดความรุนแรงการทำร้ายร่างกายกัน ก็หลีกเลี่ยงเป็นเบื้องต้น ก็คือถ้าได้ข่าวแล้วก็เข้าไปใกล้ไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง ให้หลีกเลี่ยงตั้งแต่ที่แรก คือไม่เข้าไปมีส่วนทั้งทางด้านร่างกายหรือ

การใช้สัญลักษณ์อะไรต่าง ๆ เมื่อเข้าไปเกี่ยวข้องก็พยายามไม่ให้มีการใช้กำลังเขาไปต่อสู้กันและกัน ก็ใช้วิธีการอย่างนี้เป็นเบื้องต้น

พระมหาจุฬพล. เช่น การใช้ฤทธิ์นี้ถือว่าเป็นความรุนแรงไหมครับ?

พระราชปริยัติกวี. อันนี้ไม่ใช่ คือการใช้ฤทธิ์นี้มีการใช้อยู่สองลักษณะ ลักษณะที่หนึ่งก็คือ เป็นการใช้เพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามเกิดความเกรงกลัว เพื่อไม่ให้เกิดความยุ่งยากต่อไป เหมือนกับการบใช้พลังบางอย่าง เป็นการข่มกัน มีอาการคล้ายการใช้เทคนิค แต่ว่าการใช้ฤทธิ์ใช้เดชเข้าทำร้ายกันนี้ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จะปรากฏในบางกรณีเฉพาะส่วนที่เป็นมิจฉาปฏิปัตติ เกิดมิจฉาปฏิปัตติ อันนี้มีบ้าง แต่ว่าแม้จะเป็นกรณีของมิจฉาปฏิปัตติอย่างเช่นพระเวททนต์เนี่ย ก็แสดงลักษณะอาการบางอย่าง เหมือนกับแสดงให้เห็นถึงฤทธิ์เดชเพื่อให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส ไม่ใช่ใช้ฤทธิ์เดชเพื่อจะไปทำร้ายใคร

พระมหาจุฬพล. อย่างเช่นในกรณีของชฎิล?

พระราชปริยัติกวี. ในกรณีของชฎิลก็เป็นการแสดงอำนาจแสดงอำนาจเพื่อให้ฝ่ายตรงข้ามเกรงกลัวเท่านั้นเอง ไม่ได้มีเจตนาที่จะฆ่าที่จะทำร้ายกันอย่างจริงจัง คือไม่ได้มีอกุศลเจตนาเป็นเบื้องต้น แต่ว่ามีเจตนาที่จะทำให้เกิดความสำนึกได้ มีการฉุกคิดจากฝ่ายตรงข้ามข้าม มีลักษณะอย่างนี้

พระมหาจุฬพล. ครับ ข้อที่ ๓ ครับ ในทัศนะของอาจารย์คิดว่าการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์เนี่ยสามารถประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้ไหมครับ?

พระราชปริยัติกวี. มันก็ใช้ได้ หลักพุทธศาสนามันก็ประยุกต์ใช้ได้ในทุกกาลเทศะนะ เป็นอภิลักขณ์อยู่แล้วนะ เออ วิธีการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในเบื้องต้นนี้เราก็ก่อนการมีเมตตาทายกรรมเมตตาวาจากรรม เมตตามโนกรรม ต่อกันตามหลักสราณียธรรมนี้เป็นเบื้องต้น ก็คือความเมตตาเนี่ยมันแก้ปัญหาคความรุนแรงได้ทุกอย่าง หลักการแผ่เมตตาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาในพระไตรปิฎกก็ดีในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็ดีมันก็ปรากฏชัดเจนอยู่แล้วนะ ให้แผ่เมตตา มีประมาณไม่ได้ไปทั้ง ๘ ทิศ ในสัตว์ทุกกำเนิด เราไปดูบทสวดเกี่ยวกับเรื่องนี้เขาพูดครอบคลุมสัตว์ทุกประเภทครอบคลุมทุกกาลครอบคลุมทุกเทศะ ละเอียดิบเลยเป็นลักษณะการแผ่เมตตาแบบอัมพญานะ อันนี้เป็นหลักเบื้องต้น การแก้ปัญหาคความรุนแรงเนี่ยเบื้องต้นต้องตั้งกุศลจิตอันประกอบด้วยเมตตา ต้องตั้งเมตตาทายกรรม เมตตาวาจากรรม เมตตามโนกรรม เป็นหลักเบื้องต้นเลย เมื่อตั้งเมตตาเป็นเบื้องต้นอย่างนี้แล้วเนี่ยก็เป็นการสังวรระวังไม่ให้อกุศลเจตนามันเกิดขึ้นซึ่งจะนำไปสู่ความรุนแรง ทีนี้ถ้ามันเกิดขึ้นมันระงับไม่ได้แล้วจะทำยังไง ท่านก็ตรัสวิธีระงับความโกรธไว้ ๑๐ วิธีอีก วิธีระงับความโกรธในพระไตรปิฎกก็มีในวิสุทธิมรรคก็มี นี้นะ เช่น เรื่องการพิจารณาแยกธาตุก็ดีแยกชั้นธัมมก็ดี เรื่องการ Give ,Take ก็ดี เรื่องการระลึกถึงพระพุทธเจ้าในสมัยที่เป็นพระโพธิสัตว์ก็ดีเนี่ย อ่า...ผมอยากให้ท่านไปยกตัวอย่างพระโพธิสัตว์ที่ท่านบำเพ็ญเมตตาบารมีแต่ละชาติเนี่ย เรื่องสุวรรณสามกัฏฐี อีกหลายเรื่องนะใน ๕๔๗ ชาติเนี่ย มันมีเยอะมากนะเรื่องที่มีการใช้ความรุนแรงกับพระโพธิสัตว์ในสมัยที่เกิดเป็นชาตินั้น ๆ เช่น บางชาติเกิดเป็นพญานาคอย่างนี้ เราก็จะเห็นว่า

ในขณะที่เกิดเป็นพญางูเนี่ยทุกเรื่องก็จะมีเหตุให้ไปเจอกับหมองูเป็นประจำ แล้วหมองูเนี่ยก็จะใช้ความรุนแรงนะว่าง่าย ๆ เอางูไปแสดงกลต่าง ๆ คือเอาไปแสดงกลนะแล้วบังคับให้ทำนั่นทำนี่เป็นการเบียดเบียนกันทางกาย แต่พระโพธิสัตว์เนี่ยก็มีหลักในการที่จะไม่โต้ตอบ ใช้ขันติบารมี ใช้เมตตาบารมี เป็นเบื้องต้นในการที่จะไม่โต้ตอบเพราะว่าเกิดเป็นพญานาคนี้มีฤทธิ์มีเดชอยู่โดยธรรมชาติอยู่แล้ว ถ้าโกรธขึ้นมาแล้วมองใครเนี่ยไฟก็จะไหม้คนนั้น อันนี้คืออำนาจของพญานาค แต่ถ้าไม่โกรธมองใครก็เป็นปกติแต่ถ้าโกรธบีบไปมันจะออกจากตาไปเผาคนนั้น พระโพธิสัตว์ก็ใช้วิธีการว่าแม้ขณะที่เกิดความโกรธก็จะหลับตา คือแม้จะเป็นพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญบารมีมาขนาดนั้น บางทีถูกเบียดเบียนหนัก ๆ เข้าเอาใส่ลังบางทีก็หิ้วไปบางทีก็ลากไปเนี่ย บังคับให้แสดงกลตามที่ต่าง ๆ บางทีถูกทำร้ายร่างกายหนัก ๆ เข้า เกิดความโกรธขึ้นมา บางทีมันระงับไม่ได้ ก็ใช้วิธีการว่าเวลาที่เกิดความโกรธขึ้นท่านก็จะไม่ลืมตาขึ้นมา พระโพธิสัตว์ก็จะมีลักษณะการแก้ไขความรุนแรงแบบนี้ อย่างนี้แหละเอามาใช้ในสังคมปัจจุบันได้ ก็คือการบำเพ็ญขันติบารมีและเมตตาบารมี ระดับอุปปบารมีและปรมัตถบารมี นี่หลักทางพระพุทธศาสนา ผมอยากให้ท่านเอาบารมี ๑๐ และวิธีการบำเพ็ญบารมี ๑๐ ของพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาตินี้แหละ ในฉากที่ว่าด้วยการถูกทำร้ายและที่พระโพธิสัตว์นี้ใช้วิธีการยังไงที่จะไม่ให้เกิดความรุนแรงต่อเนื่องจากการถูกทำร้ายนี้ อันนี้สามารถนำมาถอดเป็นบทเรียนเอามาใช้แก้ปัญหาความรุนแรงที่ปรากฏในสังคมปัจจุบันได้ ก็คือมีขันติบารมี เมตตาบารมี อธิษฐานบารมี สามบารมีหลักเนี่ยในบารมีสิบเป็นแกนในการบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์และกัณฐาณะของพระโพธิสัตว์

พระมหาจุลพล. อาจารย์มีความคิดเห็นยังไงครับ ระหว่างความยุติธรรมกับการป้องกันตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา คือถ้าเราไม่ป้องกันตนเองนี่รู้สึว่ามันจะไม่ยุติธรรมต่อชีวิตของเรา?

พระราชปรียัติกวี. คือความยุติธรรมเนี่ยมันต้องไปดูว่าเขาทำร้ายเราเนี่ยด้วยสาเหตุอะไร เพราะว่าบางทีเรามาตัดตอนเฉพาะสาเหตุเฉพาะหน้านั้นมันไม่ได้ ต้องย้อนกลับไปดูสาเหตุ แต่ว่าตามหลักพระพุทธศาสนาจริง ๆ เนี่ย ถ้าพูดถึงเรื่องกรรมสาเหตุมันก็คงต่อเนื่องกันมา ท่านก็ไปดูในเรื่องของมัญญุทฎฐกถาหรือเรื่องอะไรในนิทานธรรมบทที่นางยักษิณีกับหญิงธิดาเศรษฐีเนี่ย อันนั้นมันก่อเวรก่อกรรม มาตั้งห้าหกชาติต่อเนื่องกันมา พอแต่ละคนจะตายก็ตั้งจิตอธิษฐานว่าขอให้ไปเกิดเป็นนั่นเป็นนี่สามารถที่จะไปทำร้ายตอบโต้ได้ อันนั้นในแง่ที่หนึ่ง แต่เราคงไม่มองในลักษณะที่ข้ามภพข้ามชาติ เพราะว่ามันมองยาก แต่ว่าการโต้ตอบเพื่อป้องกันตนเองจากการถูกทำร้ายเนี่ยเราต้องไปดูสาเหตุ เพราะฉะนั้นเรื่องความยุติธรรมกับความรุนแรงเนี่ยมันก็ยังเป็นคนละเรื่องกัน มันต้องดูสาเหตุ บางทีเราเป็นคนเริ่มต้นแล้วเขาก็ได้ตอบมา แล้วก็โต้ตอบกันไปโต้ตอบกันมา ท้ายที่สุดเนี่ยเมื่อไม่ถึงจุดหนึ่งที่เป็นการทำร้ายร่างกายเราก็ก่อนกันตนเอง เราก็ก็น่าจะไปบอกว่าเราป้องกันตนเอง แต่พอสืบไปจริง ๆ แล้วใครเป็นคนเริ่มต้น? มันก็เป็นเรา เพราะฉะนั้นความยุติธรรมมันจึงใช้ในกรณีเช่นนี้ไม่ได้ บางทีเราไม่ได้เริ่มต้นเองแต่มีสาเหตุบางอย่างมาจากเราเป็นคนสร้างเหตุสร้างอะไรเอาไว้โดยไม่ได้เจตนาอะไร มันก็ไปกระทบเขา ที่นี้การไม่เจตนาเนี่ยมันไม่ผิดนะ เพราะว่าเราไม่มีเจตนาที่จะให้กระทบเขา แต่ด้วยการที่เรา

คิดไม่รอบคอบไม่ก็ไปกระทบกับเขาโดยไม่ตั้งใจ อันนี้ก็เกิดจากการไม่รอบคอบของเรา แล้วก็ทำให้เขาไม่พอใจจะมาทำร้ายแล้วเราก็จะไปป้องกันตนเอง เพราะฉะนั้นความยุติธรรมกับการป้องกันไม่ป้องกันตนเองนี้ผมคิดว่ามันคนละกรณีกันต้องดูให้รอบคอบ

พระมหาจุลพล. ครับ ข้อสุดท้ายนะครับ อาจารย์มีข้อเสนอแนะอย่างไรครับเกี่ยวกับกรณีความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในปัจจุบันและวิธีแก้ไขความรุนแรงในปัจจุบัน?

พระราชปริยัติกวี. ความรุนแรงในปัจจุบันนี้ บางที่เป็นความรุนแรงที่เกิดมาจากสาเหตุที่ไม่จำเป็นนะ บางทีก็เกิดมาจากสาเหตุที่สมควรที่จะเกิดความรุนแรงจริง ๆ เช่น ความรุนแรงที่เกิดมาจากสาเหตุที่ไม่จำเป็นก็อย่างเช่นความรุนแรงที่มาจากสื่อสารทางโลกโซเชียลกันอย่างเงี้ย ที่เราไม่รู้จักกันมาก่อนแต่มาใช้ข้อความที่ไม่ดีต่อกันและเกิดกระทบกระทั่งกัน และก็เกิดเป็นกลุ่มที่มันต่อสู้มันโต้แย้งกันมันสามารถสร้างกระแสที่เป็นปฏิกิริยาต่อกันได้โดยกระบวนการกลุ่มที่มันเกิดขึ้นมาแล้วมันควบคุมไม่ได้ โออย่างนี้เราไม่เคยมีส่วนในสิ่งนั้นเลยแต่ถูกชักนำไปโดยกระบวนการกลุ่ม และก็ไปใช้ความรุนแรงต่อกันและกัน อันนี้เป็นสาเหตุที่มันไม่จำเป็น แต่มันเกิดขึ้นเพราะกระบวนการทางเหตุปัจจัยที่มันมารวมกันแล้วมันสูงอ้อมมันก็ก่อเกิดความรุนแรงต่อกันและกันได้ อันนี้โดยที่ไม่ได้มีสาเหตุที่เป็นหลักมาก่อนแต่เราสร้างสาเหตุทางโซเชียลขึ้นมา อันนี้ผมถือว่าเป็นสาเหตุที่มันไม่จำเป็น ส่วนความรุนแรงที่มันเกิดมาจากสาเหตุที่จำเป็นจริง ๆ มันก็มีเยอะนะในปัจจุบันเนี่ย เพียงแต่ว่าเรื่องของการใช้ความรุนแรงต่อกันและกันเนี่ยเป็นเรื่องที่เกิดจากการไม่มีโยนิโสมนสิการให้ละเอียดลึกซึ้ง อันนี้เป็นส่วนที่หนึ่ง ส่วนที่สองเนี่ยเกิดจากการที่ไม่มีปรัโธสสะคือไม่มีเสียงปลุกเสียงเตือนของคนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องคือคนที่มิถูกศเลตนาที่จะมาคอยบอกคอยเตือนเนี่ย อาจจะมิตัวไม่แสดงอาการออกมา เพราะฉะนั้นการที่จะแก้ไขความรุนแรงในปัจจุบันต้องแก้ไขจากสาเหตุอย่างที่ว่านี้ ก็คือเรื่องของการให้การศึกษาอย่างการปลูกฝังลักษณะนิสัยให้เป็นคนมีเหตุมีผล มีการคิดใคร่ครวญโดยถ่วงถั่งก็คือกระบวนการตามปรัโธสสะตามที่กล่าวมาแล้วนี้แหละ มันต้องมีคนที่เป็นผู้ใหญ่มีภาวะผู้นำอยู่บ้างในสังคมนี้จะออกเสียงให้มากกว่าที่เป็นอยู่ปัจจุบันนี้ เพราะว่าอย่างที่ผมบอกว่าสาเหตุของความรุนแรงในปัจจุบันนี้มันมีสองสาเหตุหลัก ๆ ก็คือ สาเหตุที่ไม่จำเป็นกับสาเหตุที่จำเป็น เมื่อก่อนนั้นเราจะมีความรุนแรงกันจริง ๆ ก็ต่อเมื่อมันมีสาเหตุนะคือมากระทบกระทั่งกันจริง ๆ แต่ปัจจุบันนี้มันมีสาเหตุเยอะ เพราะฉะนั้นคนที่มีภาวะผู้นำเป็นผู้นำจริง ๆ ในแต่ละสังคมแต่ละระดับเนี่ย ต้องส่งเสียงมากกว่าในอดีตหนึ่งเท่าตัว เหมือนกับเสียงตามสายตามหมู่บ้านที่ผู้ใหญ่เขาใช้ประกาศใช้พูดกันอยู่เป็นประจำเนี่ย บางทีเป็นวจีสสุจริตคือเป็นระบบที่มีประโยชน์นะ ผมคิดว่าบางทีมันสามารถประสานรอยร้าวของกลุ่มเหนือกลุ่มใต้ได้ อย่างผู้ใหญ่บ้านเขาพูดกันเข้า ๆ เนี่ยบางทีเราก็ก็นึกว่าเออมันเข้าทำดี

พระมหาจุลพล. หลักการนี้อาจารย์พูดรวมเกี่ยวกับกรณีพระสงฆ์ด้วยใช่ไหมครับ?

พระราชปริยัติกวี. อ้อ ก็ใช่สิ พระสงฆ์เนี่ยมีหน้าที่ให้สติแก่สังคม แต่มันพูดในพิธีกรรมไม่ได้พูดทั่ว ๆ ไป ไปแสดงในพิธีทำบุญนะท่านมันจะมีประโยชน์อะไร งานศพบ้างอะไรบ้างเนี่ยคนเขาก็ไม่มีอารมณ์จะมาฟังเทศน์นะเข้าจะมาเผาศพ เขาจะมาฟังสวดมาเผาศพนี่มันจะมาฟังอะไรท่าน การเทศน์อย่างนี้มันเป็นพิธีกรรมนะท่านถึงดียังไงมันก็ไม่เข้าหูไม่เข้าใจให้เกิดความสำนึก เพราะฉะนั้นจะต้องมีวิธีการสร้างปรโตโฆสะในลักษณะต่าง ๆ หมายถึงว่าพระที่เป็นปุชนียบุคคลเป็นปรโตโฆสะของสังคมเนี่ยมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ท่านต้องให้สติให้ข้อคิดในลักษณะแบบที่ไม่เป็นพิธีกรรม ผมว่าท่านก็มีกรณีตัวอย่างให้เห็นชัดอยู่แล้ว หลาย ๆ ท่าน ท่านก็ทำ มันก็เหมือนอย่างสมัยหลวงพ่พุทธานุสทำเหมือนสมัยหลวงพ่สมเด็จพะพุฒโฆษาจารย์ในสมัยที่ยังหนุ่ม ๆ อยู่ สมัยหลวงพ่ปัญญาณันทะนี่ท่านเหล่านี้เนี่ยอย่าไปคิดว่าท่านทำแล้วมีญาติโยมส่วนหนึ่งไปศรัทธาแต่ให้คิดว่ามันจะครึ่งประเทศที่ยอมฟังหลวงพ่ ท่านส่งเสียงอยู่เป็นประจำทั้งในรูปแบบของหนังสือ สถานีวิทยุ การแสดงธรรมในวัด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ไม่ต้องมิงานศงานอะไรแต่ท่านแสดงธรรมเป็นกิจวัตร คนไม่สบายใจเข้าไปก็เยอะเยอะผ่านไปผ่านมา สร้างคนดีไว้ครึ่งประเทศท่าน ท่านก็ทำอย่างนี้อย่างที่ว่า แต่มาดูปัจจุบันนี้ว่า มันมีไหม? มันไม่มี มันมีแต่ลักษณะที่ไปทำให้ตัวเองป้อปูล่าแล้วเรียกลูกศิษย์ลูกหาแค่นั้นเอง แล้วท้ายที่สุดก็ทะเลาะกันท่าน ฉะนั้นปรโตโฆสะอย่างที่ผมว่ามานี้มันต้องมีมาก ๆ จากพระเจ้าพระสงฆ์ ไม่ใช่มีเพื่อต้อนลูกศิษย์ลูกหาอย่างเดียว ก็มีแฟนพันธุ์แท้ของตัวเองกลุ่มหนึ่งแต่โดยรวมนี้มันไม่ได้มีประโยชน์อะไร ก็คือคลังลัทธิคลังครูบาอาจารย์ แล้วมันเป็นยังไง? อันนี้มันก็จะเป็นอย่างกลุ่มหนึ่งที่มันจะนำไปสู่ความรุนแรงเหมือนกันท่าน แทนที่จะเป็นการแสดงได้ข้อคิดทั่ว ๆ ไปไม่มีกลุ่มมีก้อนไม่มีครูบาอาจารย์อะไร มีแต่ว่าเป็นพระเจ้าพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และท่านก็จะเห็นว่ามีผู้ที่ไม่ลืลลิตไม่มื่ออะไรอย่างเช่นหลวงพ่พุทธานุสหลวงพ่ปัญญาณันทะนี้ มันไม่มีลูกศิษย์ลูกหาที่จะไปคลังอย่างนั้นนะเพราะท่านแสดงธรรมทั่ว ๆ ไป อันนี้ก็คือแนวทางแก้ปัญหาความรุนแรง ก็คือสอนต้องใช้ปรโตโฆสะก่อนเพื่อสอนให้เกิดโยนิโสมนสิการ ให้เป็นคนมีเหตุมีผลมากยิ่งขึ้น ข้อมูลข่าวสารที่ส่งรับกันมากมายในสมัยปัจจุบันนี้ทำให้เกิดความไม่มีเหตุมีผลอย่างมากมายมหาศาลนะท่าน ผมว่ามันไม่เห็นมีเหตุมีผลอะไรเลยที่เกิดกระแสในแต่ละเรื่อง นี่มันเป็นความไร้เดียงสาทางความคิดของคนในสังคม ทำไมไม่สร้างกระแสในสิ่งที่มันมีเหตุมีผลมากกว่าขึ้นในสังคม ไอ้ลักษณะนี้ถ้ามันไม่นำไปสู่ความเสียหายอะไรแล้วมันก็ผ่านไป แต่ว่าถ้ามันเป็นเรื่องที่สามารถจะนำไปสู่ความรุนแรงได้อันนี้เป็นเรื่องที่น่าอันตราย ท่านดียังไงเก่งยังไงฉลาดยังไงมีกุศลเจตนาอย่างไร สมมติผมอยู่เสื้อสีต่างจากท่านผมก็ไม่นับถือท่าน อันนี้เขาเรียกว่าไม่มีเหตุมีผล มันไม่มีเหตุมีผลไม่มีความจำเป็น

พระมหาจุลพล. อาจารย์ครับ เรื่องระหว่างลัทธิศาสนานี้ก็เหมือนกันใช่ไหมครับ?

พระราชปริยัติกวี. อ่า นั่นมันคล้าย ๆ กัน การเมืองกับเรื่องศาสนาเนี่ย ถ้ามันไม่มีเหตุมีผลมันก็คล้าย ๆ กัน ในลักษณะอย่างนี้เราต้องปลูกฝังโยนิโสมนสิการโดยหลักปรโตโฆสะให้มันเข้มข้นและก็มีปริมาณมากกว่าในครั้งอดีต เพราะว่าหลักการวิธีการรับข้อมูลข่าวสารมันมาก ช่องทาง

ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารมีมาก เราไม่ค่อยพูดถึงหลักกาลามสูตร ต้องปลูกฝังหลักกาลามสูตร ต้องปลูกฝังหลัก โยนิโสมนสิการ ต้องแบ่งภาคของวัฒนธรรมการแบ่งภาคชีวิตสองส่วนให้มันชัดเจน เราไปดูประเทศที่เขาเจริญทางด้านวัตถุ พวกนี้เขาแบ่งภาคชีวิตของเขาไว้ชัดเจน ภาคศรัทธาศาสนาเป็นภาคหนึ่ง ภาคทำมาหากินก็เป็นอีกภาคหนึ่ง เขาไม่เอามายุ่งเกี่ยวกับ ประเทศญี่ปุ่นมีความนับถือศรัทธาในเทพเจ้ามาก เชื่อเรื่องพวกนี้เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้มาก ศรัทธามาก แต่เขาก็มีปัญหามากในการทำมาหากิน ประเทศเกาหลีถือว่าเป็นประเทศที่เชื่อหมอดูมากที่สุดในโลกแต่เขาก็ทำมาหากินมีปัญหาที่กล้าแกร่ง เขาก็จะแบ่งไว้สองภาคนะท่าน ให้มันชัดเจนอย่าเอาไปมั่วกัน ไม่ใช่มีศรัทธาแล้วก็ไปแทงหวยแทงนั่นนี่ไม่ทำมาหากินอะไรเลย อย่างนั้นมันไร้เหตุผล เขาศรัทธามากกว่าเราแต่เขาแบ่ง ไอ้ศรัทธามันเป็นเรื่องทางศาสนาเพื่อปลูกศรัทธาให้มีความเข้มแข็งเป็นฐานของชีวิตในการทำมาหากิน ไม่ใช่ศรัทธาแล้วก็ไปแทงหวยไปพนัน มันไม่ใช่ มันแบ่งไม่ออก อันนี้เป็นลักษณะของคนไม่มีเหตุผลไม่มีโยนิโสมนสิการ มันก็จะเป็นอย่างนี้แหละท่าน เพราะฉะนั้นก็แสดงสร้างปรโตโฆสะให้มันเข้มแข็งหลักการรับข้อมูลข่าวสาร หลักกาลามสูตร หลักโยนิโสมนสิการ หลักการแบ่งภาคชีวิตของตัวเองเนี่ยให้มันชัด เพราะว่าเหตุผลนี้มันเป็นความจริงที่แม้ว่าจะมีปรากฏการณ์หลอกลวงยังไงเนี่ยมันก็ปฏิเสธไม่ได้ เพราะมี ก. จึงมี ข. อย่างนี้ เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมีมันปฏิเสธไม่ได้หรอก เพราะฉะนั้นพระที่ท่านยืนยันในเรื่องพวกนี้ไม่ว่าจะเป็น หลวงพ่อพุทธทาสก็ดี หลวงพ่อปัญญาก็ดี หลวงพ่อสมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ก็ดี นี่จะยืนยันชัดเจนเรื่องความมีเหตุผล

พระมหาจุลพล. สรุปแล้วก็คือ การปลูกฝังปัญญาให้เกิดขึ้นแก่บุคคลนี้มันจะช่วยลดความรุนแรงได้?

พระราชปริยัติกวี. อา ต้องระวางนิดหนึ่งในการปลูกฝังปัญญา คือปัญญาเนี่ยมันต้องไม่ใช่ปัญญาเพื่อการโต้แย้งนะ อันนี้มันไม่ใช่ ปัญญาในเรื่องของการทำมาหากินอย่างหนึ่ง ปัญญาในเรื่องของการเข้าใจโลกเข้าใจชีวิตอย่างหนึ่ง สองส่วนนะ ปัญญาในเรื่องของการทำมาหากินนะเป็นเรื่องวิชาชีพ อันนี้ต้องปลูกฝังนะ ปัญญาในการเข้าใจโลกเข้าใจชีวิตเนี่ยมันเป็นเรื่องของศรัทธาด้วย ก็คือมันเป็นเรื่องของกรรมศรัทธานี้แหละเป็นหลักนะ กรรมและผลของกรรมนี้แหละ ปัญญาตัวนี้มันเป็นโลกียสัมมาทิฐิ ก็ต้องปลูกฝังสองส่วนนี้ให้มันมั่นคงแล้วก็เขาจะได้รู้จักแบ่งแยก แยกแยะเรื่องที่มันไม่มีเหตุผลไม่จำเป็น มันจะได้ไม่นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง มันก็ใช้วิธีการอย่างนี้ท่าน มันก็ต้องไปแก้ที่ต้นเหตุ ส่วนที่มันเกิดความรุนแรงอยู่แล้วในปัจจุบันที่ปรากฏกันอยู่อย่างที่เราเห็นเนี่ย รวมทั้งกลุ่มการเมืองกลุ่มศาสนา หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันเนี่ย ผมคิดว่าควรแบ่งออกเป็นส่วน ๆ คือส่วนที่เป็นความขัดแย้งของกลุ่มการเมือง อันนี้ต้องปล่อยระยะมันมีพัฒนาการของมัน เมื่อเกิดขึ้นแล้วเนี่ยในหลายประเทศมันก็ชัดเจน สิบปีห้าปีมันก็จะหมดไป อันนี้ก็ต้องรอระยะหนึ่งคือมันก็จะค่อย ๆ คลี่คลายไปเรื่อย ๆ ไปในแนวทางที่ดี ในส่วนที่เป็นกลุ่มการเมืองคงต้องใช้เวลาระยะหนึ่งผมคิดว่าคงไม่น้อยกว่าสิบปีนะ หรือสิบปีอาจจะน้อยไปด้วยซ้ำไปจึงจะให้หมดไปได้ ส่วนเรื่องของทาง

ศาสนาเนี่ย อันนี้ก็เป็นเรื่องที่สามารถประคับประคองได้โดยการช่วยปลูกฝังสัมมาทิฐิอยู่เรื่อย ๆ ผมคิดว่าความขัดแย้งกันทางเรื่องศาสนาเนี่ยก็ยังไม่น่าห่วงเท่ากับเรื่องการเมือง ส่วนในสังคมทั่ว ๆ ไป ผมคิดว่าต้องอาศัยการสร้างโปรโตโซสะให้มาก ๆ อย่างที่ว่านี้ ปลูกฝังวัฒนธรรมบางอย่างก็ต้องใช้เวลาเหมือนกันแต่เราก็ต้องทำอย่างต่อเนื่องมันถึงจะแก้ปัญหาได้อย่างถาวร

พระมหาจุลพล. ครับ คำถามก็เสร็จสมบูรณ์ครับ ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ครับ

สัมภาษณ์ พระราชปริยัติมุนี รศ. ดร. , คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๑.

พระมหาจุลพล. อาจารย์ครับ ความรุนแรงตามหลักพุทธศาสนาหมายถึงอะไร และมีขอบเขตแค่ไหนอย่างไรครับ

พระราชปริยัติมุนี. เวลาเราพูดถึงความรุนแรงเนี่ยนะเราใช้ในภาษาไทย รุนแรงก็หมายถึงว่า ใช้วาจาบ้าง ใช้ร่างกายบ้าง แต่ว่าในมุมมองทางพระพุทธศาสนาเนี่ยไอ้ความรุนแรงเนี่ยมันเกิดจากอะไร? ถ้าพูดตามภาษาธรรมะผมเองก็ว่าไอ้ความรุนแรงที่มันเกิดเนี่ยมันก็เกิดจากตัวอกุศลมูลและอกุศลมูลเนี่ยเป็นมูลเหตุให้เกิดความรุนแรง โลภะ เมื่อมีความโลภอยากได้มันจึงต้องใช้ความรุนแรงเห็นวรรณทิพาใส่สร้อยสวยมีราคาก็โลภใช่ไหม? แล้วก็ใช้ความรุนแรงกระชาก โทสะ มันก็เกิดความโกรธและมันก็เกิดความขัดแย้งอะไรก็ตามความรุนแรงมันก็เกิดขึ้น โมหะ โมหะนี่คือความหลงเหมือนกับบางทีเราฟังคนอื่นเขาพูดเนี่ยเราก็ไม่รู้ไอ้คนมารายงาน แล้วเราก็ไปใช้ความรุนแรงกับคนอื่นแสดงว่าไอ้คนมารายงานเราเพื่อที่จะให้เราไปใช้ความรุนแรงกับคนอื่น เพราะฉะนั้นผมก็บอกว่าถ้าเรามองในมุมเรา มุมของพระพุทธศาสนาเนี่ยไอ้ตัวที่เกิดเป็นความรุนแรงจริง ๆ มันก็มีอยู่เท่านั้นแหละ มันก็คือตัวเรื่อง โลภะ โทสะ โมหะ นี่แหละที่มันก่อให้เกิดความรุนแรง เช่นทุกวันนี้มันรบราฆ่าฟันมันตีมันทะเลาะกันเนี่ยก็เพราะความโลภอยากได้ของเขา ไอ้อยากได้ของเขานี้พออยากปุ๊บมันจะไปขอเขาเขาไม่ให้ มันก็เลือกที่จะใช้ความรุนแรง และโทสะ ก็ความโกรธ ไอ้สิ่งเหล่านี้แหละเป็นสาเหตุให้เกิดความรุนแรง

ทีนี้ ความรุนแรงในทางของพระพุทธศาสนา ท่านสังเกตไหมว่ามันเป็นไปทางกายวาจาใช่ไหม? กายวาจานี้มันเห็นชัด เราไม่พอใจอาจจะใช้วาจาหรือใช้ร่างกายไปประทุษร้ายคนอื่นมันทำให้คนอื่นบาดเจ็บ แต่ในมุมมองทางพระพุทธศาสนาครอบคลุมความรุนแรงที่เกิดจากใจ ในภาษาพระได้แก่ อุปาทะ คือความผูกโกรธ ใจที่มันรุนแรงก็คือผูกโกรธใช่ไหม? นอกจากมันทำร้ายตัวเองแล้วเนี่ย แต่ถ้ามันออกมาสู่การปฏิบัติมาทำร้ายคนอื่นด้วยเนี่ยมันก็รุนแรงยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นเราไม่ได้ไปมองความรุนแรงทางกายแล้วก็ทางวาจาอย่างเดียว บางทีใจเรามันไม่ค่อยคิดอะไรแต่ถ้ามันใช้กายไปทำร้ายคนอื่นเนี่ยก็เพราะมันไม่ค่อยได้ยังคิดมันก็เจ็บในส่วนนั้น ๆ แต่ถ้ามันเกิดจากใจที่มันผูกโกรธที่มันอะไรเนี่ยมันจะรุนแรง รุนแรงด้านแรกคือมันเผาไหม้ตัวเอง ถ้ามันออกสู่ภายนอกมันก็เผาไหม้คนอื่น ในมุมมองความรุนแรงทางพุทธศาสนาเนี่ยเราไปพูดเฉพาะทางกายภาพอย่างเดียวมันไม่ใช่ท่านแต่ในทางพระพุทธศาสนา มันรวมถึงทางใจ มันสำคัญที่สุด เอาอย่างจ้อย่างผมจะยกตัวอย่างนี้ สมมติว่าผมจะฆ่าจุลพลแต่ผลที่สุดแล้วมันฆ่าไม่ได้ อย่างนี้ความรุนแรงมันก็เกิดกับผมคนเดียวสิ มันกระทบใจผมมันทำร้ายตัวเอง มันเคียดแค้นใจพอไปสู่การปฏิบัติแล้วมันทำเขาไม่ได้ ฉะนั้นทางมุมมองพุทธศาสนาจึงไม่มองว่าเป็นความรุนแรงกับทางกายและทางวาจาอย่างเดียวแต่มันมุ่งทางใจ

ด้วย แต่ถ้าใจเรามันไม่มีความรุนแรง หมายถึงว่าใจเรามันมีเมตตาแล้วกายออกมาก็เรียบร้อยวาจาออกมาก็อ่อนหวาน เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงบอกว่ามันอยู่ที่ใจใจ คือเจตนาว่าฉันเถอะ “เจตนาหัง ภิกขเว กัมมํ วทามิ”

พระมหาจุลพล. ข้อที่ ๒ นะครับอาจารย์ ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องอะไรบ้างครับ และก็มีวิธีแก้ไขอย่างไรครับ?

พระราชปริยัติมุนี. ความรุนแรงในพระพุทธศาสนาต่อพระสงฆ์เนี่ยนะ ผมอยากให้ท่านยกเรื่องพระมหาโมคคัลลานะก็ได้ ผมว่าจะเห็นภาพ พระมหาโมคคัลลานะเนี่ยในอดีตชาติท่านก็ทำกรรมมาชั่วรีเปลา? แต่มาถูกทุบถูกอะไรเนี่ย...หิวระะ...ท่านเป็นประโยค ๙ ท่านก็คงจะรู้เนี่ยไปดูรายละเอียดเอาแล้วกันนะ แต่ผมจะยกตัวอย่างให้ฟังแค่นี้แล้วกัน คือท่านก็ใช้อะไรบ้างใช้ฤทธิ์บ้าง ท่านก็อยู่ต่อมาได้ แต่สุดท้ายท่านมาเห็นกรรมท่านก็ยอม นี่เป็นความรุนแรงที่เกิดต่อพระสงฆ์ ซึ่งอย่างนี้พระสงฆ์ท่านก็มีญาณของท่าน และท่านก็เห็น ผลที่สุดท่านก็ยอมให้เขาทุบ เพราะฉะนั้นในทัศนะของผมเนี่ยผมก็คิดว่าท่านน่าจะยกกรณีนี้ขึ้นมาศึกษา ในธรรมบทภาค ๕ นะ ผมคิดว่ายกเรื่องนี้มันก็เห็นแล้ว

พระมหาจุลพล. ในแง่ของการแก้ไขอาจารย์มีความคิดเห็นอย่างไรครับ

พระราชปริยัติมุนี. แก้ไขแบบไหน

พระมหาจุลพล. แก้ไขในกรณีที่ว่า ถ้าพระสงฆ์เป็นผู้ถูกกระทำความรุนแรง พระสงฆ์จะสามารถปกป้องตนเองได้ไหมครับ

พระราชปริยัติมุนี. คือ ๆ เราต้องมองอย่างนี้ก่อนว่า พระสงฆ์ที่ท่าน...อย่างเช่นพระมหาโมคคัลลานะนี้ท่านก็มีญาณรู้กรรมเก่า เออ... แต่ผมจะแยกอย่างนี้ว่า อย่างแรกคือพระสงฆ์ที่ท่านปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอย่างนี้ ผมคิดว่ามันไม่มีใครที่คิดจะมาทำร้ายมาบงการท่านหรอก ในอีกส่วนหนึ่งก็คือพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบแต่ก็มีคนมาทำร้าย เช่น มาขึ้นกุฏิท่านตั้งใจจะมาลักทรัพย์ ท่าน พอท่านตื่นขึ้นมาเข้ามามีประทุษร้ายท่าน ตรงนี้ถ้าเรามองในมุมมองศาสนาที่ผมก็คิดว่าเราก็ต้องมาพูดถึงบุพกรรมของท่านอย่างทีกล่าวมาอะนะ นี่ถ้าพูดเป็นสองส่วนนะ แต่ถ้าโดยทั่วไปแล้วถ้าพระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็ไม่มีคนที่คิดจะบงการ แต่ถ้าเกิดว่าบางทีกรรมเก่าของท่านมาถึง แม้ว่าจะดีเป็นพระที่ดี พระกรรมฐานถ้าถูกบงการประทุษร้ายตาย อย่างนี้ก็ให้คิดว่าถือว่าเป็นกรรมเก่าของท่าน แล้วที่นี้คนต่างศาสนาเช่นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้วเราป้องกันได้ไหม? ตัวเองก็ป้องกันตัวเองไม่ได้รัฐก็ให้ความคุ้มครองเขาไม่ได้ ทหารเองก็ตายเหมือนกัน ทีนี้วิธีป้องกันที่มันจะทำให้ไม่เกิดนี่ อย่างหนึ่งมันก็อยู่ที่ตัวเราเอง อย่าไปตกหลุมอกุศลมูล

พระมหาจุลพล. คือ ตัวเองก็อย่าไปเป็นต้นเหตุของความรุนแรงซะเอง

พระราชปริยัติมุนี. เออ...ใช่ อย่าไปเป็นคนรังแกซะเอง สองรัฐต้องให้ความคุ้มครองพระสงฆ์ เมื่อเรารักษาคุ้มครองตัวเองไม่ให้ตกหลุมอกุศลมูลแล้วรัฐก็ให้การคุ้มครองเต็มที่แล้ว ถ้ามันเกิดขึ้น

มาไอ้โลมมาปฏิโลมมาพูดให้เราเกลียดอีกคนหนึ่งเราก็มียโมหะไม่มีปัญญาพิจารณาไตร่ตรองเราก็มารู้สึก
ไอ้คนนี่ ก็ไปใช้ความรุนแรงทางวาจาทางอะไรก็แล้วแต่ เพราะฉะนั้น ผมว่าถ้าเรารู้สึกกันไอ้สามตัวนี้
ได้ความรุนแรงมันก็ไม่มีความเกิด เราก็กดไปอย่าง Story เราก็กดไปอย่างเรื่องราวอะไรหรอก เรื่องราวที่ไม่
ประทุษร้ายตอบมันก็มีเยอะแยะไป เช่น เรื่องขันติวาทีดาบสนะ ในมงคลสูตรที่เราแปลและที่อยู่ใน
อรรถกถาณะ ถูกพระราชาฆ่าตัดมือตัดเท้ามากระที่บไซไหม? ท่านก็ใช้ขันติความอดทน แล้วถ้าเราถาม
ว่ามันเป็นไปได้หรือคนที่โดนทุบโดนตีโดนนั้นเฉยแล้วไม่โกรธเฉย นี่เขาต้องการบำเพ็ญอะไรเขาถึงไม่
โกรธ เขาต้องการบำเพ็ญขันติธรรม ขนาดโดนตัดมือตัดเท้าก็ยังบำเพ็ญขันติธรรม ถามว่าความ
รุนแรงนี้ท่านได้สร้างไหม? ไม่ได้สร้าง แต่คนอื่นสร้าง ที่นี้เราก็มามอง มันเป็นไปได้หรือคนที่นั่งเฉย ๆ
ให้เขาทุบเขาตีเขาเตะเขาต่อย โดยที่ไม่ต่อยไม่สวนเฉย

พระมหาจุลพล. มันจะดูไม่ยุติธรรมไหมครับ?

พระราชปริยัติมุนี. ไม่ คือถ้ามองทางหลักทั่วไปแล้วมันก็ถือว่าไม่มีความยุติธรรม มันจะ
อยู่ให้เขาตบเขาเตะเขาต่อยหรือ แต่ขันติวาทีดาบสนะเราก็มองได้ว่าท่านนั้นต้องการขันติธรรมตามข้อ
นั้น แล้วที่นี้เราจะเอาเหตุการณ์เหล่านี้มาใช้ได้อย่างไร ถ้าเขามาทำร้ายร่างกายท่านมาทุบท่าน

พระมหาจุลพล. ครับ เพราะว่าในกรณีนั้นมันเป็นเรื่องส่วนตัวก็โอเคครับ แต่ว่ามันเป็น
เรื่ององค์กรสงฆ์ทั้งประเทศอย่างนี้ครับ ถ้ามีคนมาประทุษร้ายองค์กรสงฆ์เฉยเราจะทำอย่างไร เราต้อง
อดทนมีขันติเฉยไว้รึเปล่า?

พระราชปริยัติมุนี. ถ้ามาประทุษร้ายอย่างนี้เฉย...ก็ตกยกตัวอย่างอย่างเช่นนักร้องของ
ต่างศาสนาที่เห็นลงเฟสกันไปทั่วเฉย มากล่าวจ้วงจาบพระพุทธรูปเฉย ถามว่าเขาสร้างความรุนแรง
ทางวาจากรรมเฉย เราจะใช้อย่างพระเต็มยั้งได้ไหม อันนี้ผมว่ามุมมองทางพระพุทธศาสนานะ คือผม
ว่าเราไม่ไปทำร้ายเขา แต่เราก็กวักชี้แจงให้เขารู้ว่าคุณสร้างความรุนแรงโดยวาจากรรม ซึ่งตามหลัก
ตรรกะก็ถือว่าเป็นตรรกะวิบัติ เช่น ยกตัวอย่างที่เขาบอกว่า “พระพุทธรูปนะมันอัปลักขณตัวก็เปลือย
เปล่าแล้วจะไปกราบไปไหว้ทำไม” แต่ถ้าเราถามว่า “แล้วที่คุณไปกราบไปไหว้ที่ไปเหยียบกันไปแล้วไป
ตายละ อย่างนี้จะว่ายังไง” ผมคิดว่าอันนี้มันเป็นเรื่องของความเคารพศรัทธาของแต่ละศาสนา แต่ถ้า
เกิดว่าชาวพุทธไปใช้ความรุนแรงต่อคนศาสนาอื่นในลักษณะเช่นนั้นบ้างละ อย่างนี้มันได้ไหม? ชาว
พุทธเรามันมีเมตตาที่ดี แต่ลักษณะแบบนี้มันก็ต้องชี้แจง คุณพูดโดยหลักการด้วยเหตุด้วยผลเชิง
วิชาการได้ แต่การพูดลักษณะเช่นนี้มันเป็นการดูหมิ่นศาสนาอื่นที่ไม่ใช่ศาสนาของตัวเอง ที่เขาพูดมานี้ผม
ก็ฟังตามช่องทีวีต่าง ๆ ก็เห็นเขามาตอบโต้กันมาชี้แจง เพราะศาสนาเขาก็มีเหมือนกันเขาไม่เรียกกรู
เคารพแต่เรียกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับรูปเคารพที่นับถือเนี่ยมันต่างกันตรงไหน? เช่น สมมติ
นี่มันเครื่องปั้น ท่านนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้วท่านเรียกว่า “แฟกซ์” อย่างนี้มันจะต่างกัน
ตรงไหน? เช่นเราเห็นนาฬิกาเนี่ยเรานับถือมัน มันให้เลขเราเรื่อย มันบอกเวลาตรง เรานับถือมันอันนี้
มันก็เป็นความนับถือมันจะเป็นอะไร นี่แหละที่เขาเรียกว่าศรัทธา เพราะศรัทธาแล้วมันเกิดความรู้สึก

ใจเกิดปิติ แต่ศรัทธาแน่นจะเป็นศรัทธาที่มลายที่อะไรก็ว่ากันไป แต่เพราะไอ้ความศรัทธาแน่นหล่อเลี้ยงชีวิตคนมันทำให้เกิดความปลื้มใจ ไอ้มลายมันก็มิด้วยกันทั้งนั้นแหละ เพราะฉะนั้น ไอ้ตรงนี้นะ ไอ้ความรุนแรงเนี่ยก็คือสรุปง่าย ๆ ว่า มันก็เกิดจากตัวเรา ความรุนแรงทางกายและทางวาจาเนี่ยมันก็จบไปแค่นั้นแหละ แต่ถ้าสมมติว่าผมทำร้ายร่างกายบรรณทิพาหรือผมใช้วาจาต่ำศศิมา มันก็จบแค่นั้น แต่ถ้าเกิดว่าเป็นความรุนแรงทางจิตใจมีความเคียดแค้นมันก็ยังรุนแรง มันมีอุปนาหะมันผูกใจเจ็บ มันย้อนทำร้ายตัวเองยังทำร้ายเขาไม่ได้อะไรเขาไม่ได้มันยังเข้าไปใหญ่

เพราะฉะนั้น ความรุนแรงทางกายวาจาใจนี้ทางพระพุทธศาสนาถือว่าทางใจรุนแรงที่สุด เพราะอะไร? เพราะมันฆ่าคนนั้นทั้งเป็นอาจจะเป็นสิบปีสิบปีที่มันผูกโกรธมีอุปนาหะอยู่อย่างนั้นเรื่อยไป ฆ่าเขาไม่ได้ดาเขาไม่ได้มันก็พลอยฆ่าตัวเองทำร้ายตัวเองเรื่อยไป แต่ทางกายกับทางวาจาเนี่ย เช่นทางวาจาถ้าได้ต่ำศศิมาแล้วมันก็สบายใจนะ ได้เตะไอ้นี้ก็สมใจละสบายใจละ แต่ความรุนแรงทางใจนี้สิมันจะฆ่าตัวเองอยู่ตลอดเดือตร้อนตัวเอง ทำร้ายตัวเองทางอ้อมไปที่ละน้อย ๆ

พระมหาจุลพล. ประเด็นสุดท้ายนะครับอาจารย์ อาจารย์มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องราวความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้อย่างไรครับ และก็มีวิธีแก้ไขยังไงบ้าง?

พระราชปริยัติมุนี. คือ ผมคิดว่าทุกวันนี้ตัวพระสงฆ์เองเนี่ย ที่มันมีความรุนแรง ที่มันมีวาทกรรมโดยสื่อโซเชียลมีเดียเนี่ย ผมคิดว่าความรุนแรงที่มันเกิดจากที่เขาวิจารณ์พระทางวาจาก็ดี หรือที่ออกทางสื่อทางอะไรก็ดี ผมว่าจุดหนึ่งก็คือว่าสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือพระเรานี้แหละมันจะต้องมีอยู่สองส่วนซึ่งพระพุทธเจ้าก็บอกแล้วว่า “วิชชาจรณสมบัติน” ๑) คือมันจะต้องสมบูรณ์ด้วยวิชา ต้องสมบูรณ์ด้วยความรู้ ความรู้ในทางพระพุทธศาสนา อย่าให้เขาตำหนิได้ว่านี่ท่านก็มาซะเอง พาชาวบ้านไปมลาย และที่ ๒) คือ จรณะ คือเรื่องศีล เรื่องมารยาท โดยเฉพาะเสขียวัตร พระแต่งตัวไม่เหมาะสมหรือแสดงกิริยาไม่เหมาะสม อย่างไปกินร้านอาหารกินกึ่งตัวโตๆ แล้วไปโพสต์รูป นี่พระก็ไปสร้างความรุนแรงให้เขาคาคณะสงฆ์ ถามว่าท่านไปโพสต์ทำไม? บางทีถ่ายรูปใส่อังสะแล้วก็มีชาวด์เบาส์เสียบุญ อย่างนี้เนี่ย ถามว่าท่านไปสร้างความรุนแรงให้เขาคาคณะสงฆ์ทำไม? ผมคิดว่าผมไม่ได้โทษโยมนะ ผมโทษคนของเราเองว่าคนของเราไม่รู้ตัวเองว่าอยู่ในสถานะอะไร ใช้รีเปลา? โยมเนี่ยที่เขานับถือพวกเราเช่นผู้เฒ่าผู้แก่เนี่ยเขาก็เห็น คนข้างนอกเขาก็เห็นเราเป็นลูกเป็นหลานและเขาสอนเขาก็สอนเราเหมือนลูกเหมือนหลาน และที่เราเนี่ยดีกว่าลูกหลานเขา เขาจึงกราบจึงไหว้เรา แล้ววันใดวันหนึ่งเขาก็มองเช่นอย่างท่านกับผมเนี่ยมันไม่ต่างจากลูกจากหลานเขา ถามว่าเขาจะกราบท่านกับผมไหม? เขาก็ไม่กราบใช่ไหม? ลูกหลานญาติกว่าอีก ลูกหลานญาติกว่าพระอีก ถ้าพระมีพฤติกรรมแย่กว่าลูกหลานเขา เพราะฉะนั้นคือทุกวันนี้ญาติโยมคนเฒ่าคนแก่ส่วนใหญ่เขากราบไหว้พวกเราเพราะเขาเห็นว่า เออพวกเรานี้เป็นแบบอย่างโดยเฉพาะทางด้านของกิริยามารยาทน่ากราบน่าไหว้ ชาวบ้านเขาก็เลยกราบเลยไหว้ถือว่าเราเป็นลูกเป็นหลานที่ดี แต่ถ้าวันหนึ่งเขาเห็นว่าพระสงฆ์เนี่ยมีพฤติกรรมต่ำกว่าลูกหลานที่เขามี เขาจะมากกราบมาไหว้ท่านทำไม เขาจะมากถวายอะไรให้ท่านฉันทำไม เก็บตังค์

ไว้ให้ลูกหลานเรียนหนังสือที่ต่างประเทศเสียยิ่งดีกว่า จะมาอุปถัมภ์คำชู้ทำไม ที่เขามาอุปถัมภ์คำชู้ก็เพราะเขาเห็นว่าอยากอุปถัมภ์พระศาสนาที่พระเรารักษาดีเป็นแบบอย่างได้ เพราะฉะนั้นผมจึงบอกว่าไอ้ความรุนแรงต่าง ๆ ในพระสงฆ์เราที่เกิดขึ้น พระสงฆ์เราก็ต้องมองว่าอะไรที่มันควรและไม่ควร ผมเองผมก็ใช้เวลาจะโพสต์จะอะไรก็ต้องดู ไอ้การใช้เนี้ยโยมเขาก็เข้าใจว่ามันจำเป็นจะต้องใช้อาจารย์ผมนี้สอนเลยนะท่าน ชั่วเราอย่าโง่เพราะความชั่วมันเป็นเรื่องเฉพาะตัว พอโง่แล้วก็เสียหายแก่หมู่คณะ อะผมยกตัวอย่างง่าย ๆ กินเหล้าเนี่ยมันแค่อาบัติปาจิตตีย์ ปลงอาบัติก็จบ แต่ไปกินเหล้าแล้วไปนอนโง่อย่างนี้ มันก็เป็นโลกวัชชะโลกชาติเตียน เสื่อมเสียกันไปอีก ในพระวินัยมันก็แค่ปาจิตตีย์แต่ว่าสังคมเขาจับไม่ได้ พระเมาอย่างงี้ นี่เป็นโลกวัชชะ เราจะไปกราบไปไหว้มันทำไม เรายังดีกว่าเหล้าเราก็ไม่กิน เพราะฉะนั้นที่ญาติโยมเขาอุปถัมภ์คำชู้พวกเรานี้ ผมคิดว่ายังงั้นเนี่ย เรื่องวินัยของพระเรื่องศีลของพระเนี่ยเราสายเถรวาทถ้าเถรวาทเราก็ต้องรักษาวินัยที่สำคัญไว้ จริง ๆ มันก็รักษาทั้งหมดนั่นแหละแต่ที่พูดหมายความว่าบางทีไปอยู่ในต่างประเทศมันก็ต้องปรับบางอย่างเพื่อให้อยู่ในประเทศนั้นได้ อย่างเราไปอยู่ประเทศที่มันหนาวถ้าจะมีแต่จีวรอย่างนี้ก็เป็นโรคปอดบวมตาย เราก็ต้องใส่เสื้ออุ่นๆเสื้อโค้ด คนที่ไม่เคยไปต่างประเทศเขาจะไม่เข้าใจหรือที่บ้านเราไม่เหมือนบ้านเขา นี่มันก็ต้องใส่เพื่อความอบอุ่นร่างกาย มีคนไปถามหลวงพ่อบุญญานันท์ว่าเห็นท่านใส่เสื้อนี้เสื้อแบบปิดกระดุม ถามท่านว่า “อ้าว นี่หลวงพ่อบุญญานันท์ใส่เสื้อนี้ ท่านไม่ผิดวินัยหรือ” หลวงพ่อบุญญานันท์ตอบว่า “โยม...โยมดูหมามันบ้านเรากับหมาต่างประเทศสิ หมาต่างประเทศมันจะมีขนปุย ๆ เพราะเมืองมันหนาว แต่บ้านเรานี้มันร้อน มันเมืองร้อน ก็หมามันยังปรับตัว อาตมาเป็นมนุษย์แท้ ๆ นี่อาตมาไม่ปรับตัวมันก็สู้สัตว์ไม่ได้สิ” นี่ ๆ คือพูดให้เขาได้คิดว่า เออ..บางทีบางคนไม่ได้ไปก็ไปมองว่านี่พระไปใส่เสื้ออย่างงี้อย่างงั้น ก็คนมันไม่เคยไปเมืองหนาวนี่มันก็ไม่รู้ใช้รีเปล่า?

เพราะฉะนั้น ผมมองว่าความรุนแรงเนี่ยบางทีมันก็เกิดจากพระไปทำให้เกิดความรุนแรงซะเอง มันทำให้หมู่คณะเสีย อย่างเช่นอย่างที่ผมพูดให้ฟังเนี่ย อย่างไปฉันทินกัณฑ์ตัวโต ๆ แล้วถ่ายรูปอันนี้ผมก็ไม่เข้าใจว่าไอ้อย่างงี้มันจะไปถ่ายรูปทำไม ผมก็ไปฉันทินกัณฑ์อีกแต่ผมไม่ฉันทินนั้นนะ ไปเยี่ยมคนเจ็บไข้ได้ป่วยอีกอย่างผมจะไม่ถ่ายเด็ดขาด ถ่ายรูปคนป่วยนี่ คนเจ็บคนป่วยนี่มันไม่น่าเอาภาพมาลง บางทีคนไม่รู้เขาก็ไปสาธู ๆ อันนี้เหมือนมันไปแข่งกันนะ เพราะฉะนั้นบางทีพระเราเนี่ยชาวโซเชียลมันออกง่ายไวและมันก็ทำให้ความรุนแรงมันก็เกิด ความรุนแรงมันเกิดจากอะไร? ก็เกิดจากกายกรรม การวิจารณ์ ใช้วาจา บางคนก็ออกคิลิปตาพระด้วยซ้ำไป ก็เพราะว่ามันมีพฤติกรรมอย่างนี้ทีนี้ถ้าถามว่าพระเราไม่เป็นสื่อให้เกิดความรุนแรงไม่ไปสร้างประเด็นอย่างที่ว่าเนี่ยถามว่ามันจะมีคนด่าไหม มันก็มีบ้าง แต่ถ้ามันมีมา คนทั่วไปเขาก็เห็นว่าพระท่านรักษาศีลรักษาอะไรอยู่ ฉะนั้นแบบนี้มันก็มีบ้างมันก็ห้ามไม่ได้แหละ ตำราโบราณว่า “เหมือนต้นไม้ใหญ่ หมามันเหยียรวรดบ้างก็ต้องปล่อยมันไป” แต่ข้อสำคัญว่า เราอย่าไปเปิดประเด็นสร้างความรุนแรงให้คนเขาไปด่าคณะสงฆ์เรา นี่สำคัญ บางทีพระชัชรแล้วก็ไปเมาที่เขาจับกันที่ไหนสักแห่ง ไปตีมันกันจนเมาเขาจับได้ แต่ถ้ามองการชัชรถ้าไป

อยู่ที่ต่างประเทศที่ไหนสักแห่งมันก็เป็นความจำเป็น ถ้ามว่ามันเหมาะสมไหม? มันก็ไม่เหมาะสมแต่ก็มันจำเป็น เช่นที่อเมริกาเพราะชาวบ้านเขาต้องทำมาหากิน เขาหยุดเสาร์อาทิตย์เข้าต้องพักผ่อน จันทร์ถึงศุกร์เขาก็ต้องทำงาน แล้วใครเขาจะมาบริการเราได้ตลอด ถ้าเกิดว่าพระเจ้ไขได้ป่วยขึ้นมา พระโอรสไปเรียกโยมให้มารับไปโรงพยาบาลเนี่ยก็ตายกันพอดี ฉะนั้น เราก็ต้องมองความจำเป็นไปแต่ไม่ใช่ขับเพื่อโชว์ อาจเรียกว่า “มีเพื่อใช้ ไม่ได้มีเพื่อโชว์” ว่านั่นเถอะ

พระมหาจุลพล. อยากทราบประเด็นเกี่ยวกับภาครัฐบ้างครับอาจารย์ ว่าภาครัฐควรจะมีส่วนเกี่ยวข้องในการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ยัง?

พระราชปริยัติมุนี. คือ ภาครัฐเนี่ยท่านมันก็เป็นหน้าที่ที่เขาจะอุปถัมภ์พระสงฆ์อยู่แล้ว อันดับแรกเนี่ยเขาช่วยเราในฐานะที่เราเป็นพลเมือง และในฐานะที่เราเป็นพระสงฆ์ด้วยส่วนหนึ่ง ซึ่งใน พ.ร.บ. มันก็ชัดอยู่แล้ว แต่ผมก็ไม่อยากวิจารณ์รัฐบาลนะ เพราะว่าอยากถามว่ารัฐได้ทำหน้าที่ตามที่ระบุไว้ตรงนี้เต็มที่แล้วหรือยัง พระสงฆ์เราก็ไม่สามารถที่จะไปก้าวล้ำไปอะไรได้มากหรอกเพราะเป็นเรื่องของรัฐเขา รัฐเองก็ต้องมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองทุกศาสนาอยู่แล้ว ไม่ใช่เฉพาะพุทธศาสนาอย่างเดียว แต่ด้วยเหตุที่พุทธเรานั้นเป็นองค์กรใหญ่มีทั้งพระสงฆ์และประชาชนด้วยนี่แหละ

พระมหาจุลพล. ไม่ว่าใครจะถูกทำร้าย รัฐก็ต้องมีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองอยู่แล้ว

พระราชปริยัติมุนี. ใช่ ๆ มันก็เป็นหน้าที่ของรัฐอยู่แล้ว แต่สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ เราก็อำนาจไปสร้างความรุนแรงต่อใคร ถ้าไปสร้างมันก็จะยังเป็นความรุนแรงเข้าไปใหญ่

พระมหาจุลพล. ครับ ก็สัมภาษณ์ครบทั้งสี่ประเด็นนะครับ วันนี้ก็ขอขอบพระคุณอาจารย์เจ้าคุณมากครับที่สละเวลามาให้สัมภาษณ์ และก็จะนำบทสัมภาษณ์นี้ไปประกอบในวิทยานิพนธ์ และก็ขออนุญาตได้เผยแพร่เป็นวิชาการต่อไปนะครับ

สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี, ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๑๓ มิถุนายน ๒๕๖๑.

พระมหาจุลพล. ข้อหนึ่งครับ ในทัศนะของท่านความรุนแรงตามหลักพุทธศาสนา หมายถึงอะไร มีขอบเขตแค่ไหน?

หลวงพ่อยอม. ความรุนแรงตามหลักพุทธศาสนานี้มันเริ่มต้นด้วยคำว่า “มันต้องการจะเบียดเบียน” ทำให้ผู้อื่นได้รับความเจ็บปวด แรงที่สุดก็ถึงตาย รองลงมาก็บอบช้ำสาหัส และก็ขาดความเมตตากรุณาอย่างยิ่ง แม้เขาบาดเจ็บสาหัสก็ยังไม่หยุดไม่ยังอีก อย่างนี้ ไม่ยังมีมือและไม่ช่วยเหลือ ไม่พาส่งโรงพยาบาล คือถ้าเรารุนแรงมันยังมีจิตสำนึกที่ดีตามหลักศาสนาที่ต้องพาไปรักษา ปฐมพยาบาลกัน ให้เขาไม่ถึงเจ็บถึงตายตามหลักศาสนาเรา แต่ก่อนเนี่ยมันมีความเมตตาปราณีสูง จะเป็นโจรก็ยังมีเมตตา จะเป็นนักเลงก็ยังมีเมตตา จะตีหัวศัตรูยังเอาผ้าขาวม้าพันไม้คัมพลแล้วตี อย่างนี้ก็ยังเรียกว่าไม่รุนแรง ความรุนแรงมันต่างตรงที่ว่ามีผ้าหุ้มไม่ให้เขาบอบช้ำสาหัส เหมือน ๆ กับตีสังสอนอะไรทำนองนี้ แต่ถ้าความรุนแรงที่ไม่อยู่ในหลักของศาสนาเลยมันจะเอาอย่างชนิดที่ว่าไม่มีอะไรห่อหุ้ม เอาเจ็บ ๆ เอาตาย เอาสาหัส เอาสะใจ ไม่ได้สังสอนละมันเอาสะใจตนเองละ นั่นก็คือทำร้ายรุนแรงอย่างที่สุด ไม่มีหลักธรรมอะไรเหลือ แทนที่ในใจจะสั่งว่าให้เขาเจ็บเพื่อจะสั่งสอน แต่นี่ก็ตีเจ็บเพื่อให้เขาตาย มันเป็นการแก้แค้นมากกว่าแก้ไข ถ้าไปทำให้เขาเจ็บรุนแรงแบบอยากให้เขาได้สำนึกอยากให้เขารู้สึกตัวเพื่อแก้ไขปรับปรุง อันนี้ในหลักศาสนาถือว่าไม่ได้รุนแรงอย่างสุด ๆ แต่ถ้าไม่มีหลักอะไรในการช่วยเหลือแก้ไข เอาตายเป็นหลักเอาเจ็บเป็นหลัก อันนี้ก็ถือว่าขัดต่อหลักศาสนาแล้ว ตามหลักศาสนาต้องมีแง่ไปด้วยการต้องการให้เขาแก้ไขปรารภณาให้เขาสำนึก เหมือนแม่ตีลูกเพื่อสั่งสอนอบรมอยากให้ลูกเป็นคนดี นี่คือหลักศาสนา ถ้าทำไปนอกจากนี้ก็ถือว่าเป็นเรื่องของกิเลส ความอาฆาตมาดร้ายความพยาบาทความก้าวร้าวรุนแรง ขอบเขตมันจะอยู่ตรงนั้นแหละตรงที่ว่าทำเพื่อสั่งสอนกับทำเพื่อระบายอารมณ์แค้น คือแก้แค้นนะ ไม่ได้ทำเพื่อแก้ไข ถ้าทำเพื่อแก้แค้นมันก็อยู่ในขอบเขตที่ทางโลกเขาเรียกว่า “ทำสังสอน” แต่ถ้าเอาตายเลยนะมันเลยขอบเขตที่จะเรียกว่าในหลักพุทธศาสนาแล้ว มันเลยไปแล้ว เป็นเรื่องของกิเลสความโหดร้ายทารุณไปแล้ว

พระมหาจุลพล. ข้อที่ ๒ ในทัศนะของท่านความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องอะไรบ้าง และมีวิธีการแก้ไขอย่างไร?

หลวงพ่อยอม. ก็มีเรื่องที่พระไปเผยแพร่งามหมู่บ้าน เขาก็กลั่นแกล้งเอาก็มี หรือว่าถ้าอย่างรุนแรงที่สุดก็อย่างพระโมคคัลลานะ ก็ถึงกับนิพพานหรือมรณภาพ ก็เป็นเหตุการณ์ที่รุนแรงที่สุดในยุคครั้งกระนั้น หรือเรื่องของพระองค์สิมมาลนี่ก็ถูกโดนปาก้อนหินด้วย...อ่า โจรทุบพระโมคคัลลานะ พระองค์สิมมาลไปบิณฑบาตก็ถูกปาด้วยก้อนหิน ส่วนอื่น ๆ ก็คงจะมีอีกไม่ใช่น้อย เช่น โดนกลั่นแกล้ง

แบบไม่ให้เดินสะดวกปิดกั้นทางอย่างนี้ก็ยังไม่ว้าวว่ารุนแรง แต่ถ้าโดนอย่างพระโมคคัลลานะนี้ก็ถือว่ารุนแรง

วิธีแก้ไขก็คือ ต้องให้เขารู้จักคำว่า “ให้อภัย” “มีเมตตา” ถ้าสั่งสมตัวนี้ไว้ตั้งแต่เด็ก ถ้าเด็กไม่คิดว่าจะรังแกสัตว์ตั้งแต่เล็ก ๆ โตขึ้นมันคงไม่มีชาติเศษโหดร้ายรุนแรง ที่มันรุนแรงเพราะมันสะสมไปตั้งแต่เล็กตั้งแต่แม่ เช่น ลูกหัวชนโต๊ะ ก็ไปตีโต๊ะทุบโต๊ะ เพื่อระบายมันจะแก้แค้นให้ลูกอะ นี่มันก็จะสะสมความแก้แค้นความรุนแรง เพราะฉะนั้นการแก้ไขต้องพยายามเตือนพยายามปราม บอกอาณิสสของการมีเมตตาไว้ที่เราสวดกันว่า “เมตตาทำให้หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ทำให้ไม่ฝันร้าย ทำให้ศาสตราวุธทั้งหลายไม่มาประหารตัดประหารได้” เพื่อให้เขาเห็นประโยชน์ของการเมตตา ก็จะทำให้เขาเฉยไม่ต้องมีคดี ไม่ต้องเป็นฆาตกร ไม่เป็นผู้ประทุษร้าย ให้เขามีธรรมะข้อนี้คุ้มครองใจไว้ มีสติยับยั้งที่จะไม่เบียดเบียนใคร ถือหลักการไม่เบียดเบียนเป็นบรมธรรมของชีวิต นั่นแหละที่จะช่วยได้ ต้องถือหลักว่าความไม่เบียดเบียนเป็นบรมธรรม อหิสาปรมา ธมมา

พระมหาจุลพล. ข้อที่ ๓ ครับ ในทัศนะของท่านแนวทางแก้ไขความรุนแรงตามเรื่องราวในคัมภีร์พุทธศาสนานั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้หรือไม่ อย่างไร?

หลวงพ่อยอม. ก็อย่างพระเทวทัตแกล้งพระพุทเจ้า ปล่อยช้างมาชน อะไรก็ตามพระองค์ก็มีเมตตาจิตไม่คิดโกรธเกลียด ทำให้เทวทัตถึงอยากจะไปเข้าเฝ้าขอโทษกรรม ถ้าไปถึงพระองค์ก็คงจะ ให้อภัย ฉะนั้นถ้าจะแก้ไขก็ต้องรับขอโทษไว้ ๆ และรับให้อภัยเร็ว ๆ มันจะทำให้เปลวรกไม่เผือกเผาใจคนที่ถูกทำรุนแรงด้วยและคนที่ไปทำกะเขาอย่างรุนแรงด้วย ถ้าผูกอาฆาตกันไว้ถ้าแก้ไขตรงนี้ก็ลดลงไปได้เยอะ ขอโทษกันไว้ ๆ เปลวรกแห่งความรุนแรงก้าวร้าวเบียดเบียนอย่างรุนแรงมันก็จะเบาลงแน่นอน แต่เดี๋ยวนี้เราสังเกตไหม ผิดก็ไม่ขอโทษ ขอโทษก็ไม่ยอมให้อภัยอีกเอาเป็นเอาตายกันอยู่เรื่อย ก็มีบางรายนะที่ค่อนข้างจะดี...ถูกถูกศัตรูฆ่าตายแม่พ่อบางคนก็โหลี่ มันก็ไม่จองเวร ไม่อาฆาต ไม่พยาบาท ความรุนแรงมันไม่ต่อยอดเพราะถูกสกัดด้วยอภัย ให้อภัย และอีกฝ่ายหนึ่งก็แสดงความรู้สึกสำนึกผิดก็รีบไปขอโทษขอโพยกัน นี่ก็จะสะกัดกันความลุกลามรุนแรงได้ไปในระดับหนึ่ง

พระมหาจุลพล. ครับผม ข้อที่ ๔ ครับ ท่านมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องราวความรุนแรงเกี่ยวกับศาสนาในยุคนี้อย่างไร และมีแนวทางในการแก้ไขอย่างไร?

หลวงพ่อยอม. คือ พุทธศาสนาเรานั้นถูกสอนมาว่าให้สอนไปโดยลักษณะไม่กล่าวร้าย ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียน ไม่ข่มขู่ ไม่บังคับขู่เข็ญ เหมือนศาสนาบางศาสนาเขาอาจจะใช้แนวทางบังคับขู่เข็ญตำหนิมีการไล่ศาสนาอื่นไปจากพื้นที่ อะไรอย่างนี้ แต่ของเรานั้นสอนกันให้ไม่ทำร้าย ไม่มุ่งร้าย ไม่พูดร้าย ไม่กล่าวร้าย ถ้าเราจะไปเผยแพร่อะไรใคร เราก็ตั้งใจว่าเราจะไม่ก่อให้เกิดผิดต่อคำสอนที่พระองค์ประทานไว้ในวันมาฆะที่พระไปร่วมประชุมกัน เห็นชัดว่าพระพุทธองค์ห่วงเรื่องนี้มากถึงกะสั่งว่า อย่ากล่าวร้าย อย่าทำร้าย อย่าบังคับขู่เข็ญ อย่าใช้ความรุนแรง เช่น เขามีศาสนาอื่นอยู่ เราเห็นไม่

ตรงกัน ก็ไม่จำเป็นที่จะต้องไปทำร้ายเขาถ้าจะพูดก็ให้ค่อยตามบ้าง เหตุผลดีบ้าง เช่น เขาบอกว่าเขานับถือพระพุทธ พระพุทธเจ้าก็บอกเราก็มีพรหมเหมือนกันพรหมของท่านมีสี่หน้า ของเราก็มีสี่อย่างคือมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา อย่างเงี้ย มันก็จะไม่มีความรุนแรงขัดแย้งถึงขั้นจะโต้ตอบกันด้วยสงครามศาสนา มันจะไม่เกิด แต่ถ้าเราบอกว่า “เอ้ย...พรหมสี่หน้าแล้วเอาหน้าไหนนอนลง จะนอนได้ไง” โอ้พูดอย่างนี้มันก่ออารมณ์ให้เกิดความเคียดแค้นรุนแรงก้าวร้าวออกมาได้ หรือว่าเราจะต้องหลักว่าเราจะใช้เหตุผลมากกว่าความรุนแรง ใช้สมองแก้ปัญหามากกว่าใช้มือใช้เท้าใช้อาวุธประหัตประหาร แต่เราจะใช้ธรรมาวุธเป็นหลัก แก้ไขด้วยสันติวิธีเป็นหลัก คนเราถ้ายึดหลักสันติวิธี ความรุนแรงมันก็จะก่อเกียตยาก มันไม่มีรากที่จะหยั่งลงตรงไหนได้เพราะมันเกิดความรู้สึกดีเสียตั้งแต่ต้น ที่ว่าเราจะไม่ใช่การเบียดเบียนข่มเหง เราจะถือหลักอหิงสาเป็นหลัก ถ้ามีหลักอหิงสาอย่างเดียวนี้นะ บวกกับความเมตตาปราณีนี้ โอ้...มันจะไม่มีผู้ใหญ่ที่รังแกเด็ก เบียดเบียนเด็ก ข่มเหง หรือขายเด็กไปเลี้ยงชีพ และการบังคับอะไรกันต่าง ๆ แต่ทุกวันนี้มันอยากเบียดเบียน อยากเอาเปรียบ อยากแกล้งกัน อยากจะระบายความแค้นแต่ไม่รู้จักที่จะแก้ไขตามหลักศาสนา ดังที่กล่าวแล้วว่าถ้าให้อภัยก็ดับไฟ ความรุนแรงไปได้เยอะ เพราะฉะนั้น ก็ขอแนะนำขอให้ใช้เหตุผลใช้สติปัญญา ใช้หลักธรรมแก้ปัญหา ใช้สมองมากกว่าใช้มือ ถ้าใช้มือหยิบอาวุธประหัตประหารสมองไม่ได้ใช้มันก็ถือว่าไม่ใช่มนุษย์ ถ้าในพระพุทธศาสนาแล้วเป็นคนไม่มีหลักอหิงสาก็ถือว่าเป็นคนนอกคอกไปแล้ว เพราะความไม่เบียดเบียนนี่ถือว่าเป็นสิ่งที่สูงสุดแล้ว เบียดเบียนก็คือทำให้เขาลำบาก เบียดเบียนเราก็ทำให้เราลำบาก เบียดเบียนเขาก็ทำให้เขาลำบาก บางทีคิดจะทำให้เขาลำบากก็กลับเป็นตัวเองนั่นแหละลำบาก เช่น ไปดักฆ่าเขาเนี่ย ไปข่ม ไปหาอาวุธ พอฆ่าเสร็จแล้วก็ต้องหนีอีก ลำบาก ถ้ามองเห็นว่าความลำบากไม่ควรอยู่กะเราก็ไม่ควรเอาความลำบากนี้ไปให้ใครเขาทั้งนั้น ควรจะให้ความสะดวก ความสะดวกสบาย ให้ความเลื่อมใสความน่านับถือดีกว่า อย่าเอาแต่ว่าน่าเกรงขามน่าเกรงกลัวใช้อำนาจบาทใหญ่ใช้ความเป็นผู้มีอิทธิพล ใช้ความได้เปรียบข่มเหงรังแก เนี่ยถ้าใช้อย่างนี้เขาเรียกว่า “ใช้ชั่ว” แต่ถ้าใช้หลักธรรมใช้เหตุผลอย่างนี้เขาเรียกว่า “ใช้ชอบ” ใช้หลักธรรมแก้ปัญหาที่ดีที่สุด ใช้ชอบอย่าไปใช้ชั่ว อย่าไปหาอาวุธมาประหัตประหารกันด้วยความรุนแรง มันก็จะไปหาชั่วใช้ชั่วมันไปอีก หลักธรรมเนี่ยมันก็หาชอบใช้ชอบ แล้วมันจะได้ผลดีระงับความรุนแรงได้อย่างชะงักงันแน่นอน แนวทางแก้ไขมันก็ต้องเป็นอย่างนี้

สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ.ดร., ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

พระมหาจุลพล. เริ่มเลยนะครับ อาจารย์ครับในทัศนะของอาจารย์ความหมายและขอบเขตของความรุนแรงในคัมภีร์พุทธศาสนาคืออะไรครับ?

พระมหาหรรษา. ความรุนแรงมันเป็นการแสดงตัวตนออกมา คือความรุนแรงมันมีทั้งความรุนแรงที่อยู่ข้างในและความรุนแรงที่อยู่ข้างนอก ถ้าเอาความรุนแรงในพุทธศาสนาก่อนมันก็จะมีความรุนแรง ๒ ตัวนี้แหละ ความรุนแรงที่อยู่ข้างในก็คือความรุนแรงคือ ราคะ โทสะ โมหะ ที่มันเกิดจากไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ที่มันเผาอยู่ข้างในมันก็ทำให้เกิดความรุนแรง รุนแรงเพราะว่าไม่ได้เอาสติเข้าไปจัดการมัน ความรุนแรงนี้มันเกิดขึ้นมาจากอะไร? มันเกิดขึ้นมาจากความขัดแย้ง มันเกิดขึ้นมาจากตัวปฏิกิริยาที่อยู่ในใจก่อน หรือเกิดขึ้นจากราคะ โทสะ โมหะ ธรรมนี้ ฟัน ๆ ที่ทำให้มันเกิดขึ้นมา แต่พอไม่มีสติในการเข้าไปดูเข้าไปกำหนด มันก็ทำให้เกิดความรุนแรงขึ้น มันเกิดกลายเป็นไฟที่เผาใจของเจ้าของรูปเจ้าของนาม อันนี้มันเป็นความรุนแรงที่อยู่ข้างใน พอความรุนแรงที่มันเกิดจากไฟคือราคะ โทสะ โมหะ ไม่ได้ได้รับความดูแล มันก็มีความรุนแรงขึ้น พอหลังจากนั้นขึ้นมาปุ๊บมันก็นำไปสู่การสร้างความรุนแรงข้างนอกที่เรียกว่า “วิวาทะ” วิวาทะก็หมายถึงการใช้คำพูดไปเหน็บแนมไปทิ่มแทงไปเสียดแทงไปส่อเสียด พูดเพ้อเจ้ออะไรบางคำไป มันก็ทำให้เกิดการวิวาทคือเกิดจากการใช้คำพูดวิวาทด้วยปากก่อน

พระมหาจุลพล. วิวาทที่ว่านี่คือเฉพาะทางวาจา ใช่ไหมครับ?

พระมหาหรรษา. ความวิวาทนี้คือ ถ้าท่านเอาเคล็ดลับเรื่องโกสัมพีนาคู มันก็เดินทางมาแบบนี้แหละ คือ เกิดความขัดแย้งข้างในออกมาก็มากลายเป็นความวิวาทใช้หอกคือปากทิ่มแทงกัน อันนี้ก็เป็นความรุนแรงละ หลังจากนั้นก็ทุบตีกันในโรงฉันทอนัน เมื่อทุบตีกันก็กลายเป็นความรุนแรงทางกาย ความรุนแรงมันจึงเกิดขึ้นมาทางใจ ทางใจเสร็จเมื่อไม่ได้รับการจัดการมันก็มาเป็นความรุนแรงทางวาจา เช่น หมามันชู้กัน ก็แสดงว่ามันมีอะไรในใจมันละ พอหลังจากนั้นก็เริ่มทุบตีทำร้ายกัน ถ้าท่านไปดูในมหานิทานสูตร ในมหานิทานสูตรที่พูดถึงเรื่องของปัจจุสมุปบาทที่เริ่มตั้งแต่ตัวเวทนา ตัณหา พอเกิดตัณหาขึ้นมาปุ๊บก็กลายเป็นความรุนแรงตั้งแต่การถือมั่น จนมาเอาค้อนทุบตีนั้น ในมหานิทานสูตรก็ค่อนข้างชัดเรื่องพัฒนาการของความรุนแรงที่อยู่ข้างในจนออกมาถึงข้างนอก อันนี้ลักษณะนี้ถ้ามองในมุมมองพุทธก็จะมองอย่างนี้แหละ

แต่ถ้ามองในเชิงสังคมวิทยาเนี่ย มันก็จะอธิบายความรุนแรงใน ๒ มิติ เมื่อมันเป็นความรุนแรงทางตรงที่ผมพูดให้ท่านฟัง ซึ่งก็คือการใช้ปาก ใช้มือ ใช้มีดทำร้ายกัน นี่เป็นทางตรงคือต่อหรือทุบตีกันตรง ๆ แต่หลังจากนั้นขึ้นมาปุ๊บเสียดแทงไปมันมีความรุนแรงที่ลึกซึ้งกว่านั้น คือ Indirect Violence มันเป็นความรุนแรงทางอ้อม รุนแรงทางอ้อมเนี่ยจะพูดอีกความหมายหนึ่งก็คือ การแสดง

อาการบางอย่างออกมาให้เราได้เห็น อาการเหล่านี้มันทำให้คุณเกิดความเจ็บปวดเช่นกัน เช่น ความหมางเมิน เช่นสามีภรรยาอยู่ด้วยกันเคยดีกันเคยคุยกันพอต่อมาก็หมางเมินไม่คุยกันหรือประชดประชันกัน ไอ้พวกนี้มันก็เป็นความรุนแรง เห็นหน้ากันไม่ทักทายกันอะไรพวกนี้มันก็เป็นการทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเกิดความเจ็บปวดเกิดความทรมาน

ความรุนแรงอีกแบบหนึ่งเขาเรียกว่าเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ความรุนแรงเชิงโครงสร้างนี่คือที่มหาตมะคานธี ออกมาเล่นเนี่ย ที่มหาตมะคานธี ออกมาประท้วงเนี่ย ที่เรียกว่า Nonviolence Ation ก็คือสันติวิธี หรือ กระบวนการปฏิบัติการโดยไร้ความรุนแรง มันมีความรุนแรงที่เกิดขึ้นในอินเดียก็คือพวกอังกฤษครอบงำอินเดีย ใช้กฎหมายออกกฎหมายที่ไม่ชอบธรรม โครงสร้างทางการเมืองไม่ชอบธรรม เรื่องระเบียบกฎหมายพวกเนี่ย เรื่องของโอกาสที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนรวยกับคนจน โอกาสเรื่องการศึกษา โอกาสเรื่องสุขภาพ การเข้าถึงทรัพยากร พวกเนี่ยนะ หรือเรื่องความหิวโหย ความอดอยากระหว่างเด็กจากต่างจังหวัดกับเด็กในเมืองพวกนี้ อันนี้มันเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง เหล่านี้มันก็เลยทำให้มหาตมะคานธีใช้วิธีปฏิบัติการโดยไร้ความรุนแรง การประท้วง การแสดงออก การถือป้าย การอดข้าว อะไรพวกนี้มันเป็นการแสดงนัยเพื่อโต้แย้งเรื่องความรุนแรงเชิงโครงสร้าง

เพราะฉะนั้น ความรุนแรงที่วานี้ของท่าน ท่านนิยามมันยังไง ท่านมองยังไง ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ที่วานี้ท่านมองยังไง ตามที่พูดมามันก็มีทั้ง ๓ อัน เรื่องความรุนแรงทางตรงมันก็ง่ายอยู่แล้ว ส่วนกิเลสที่มันเกิดขึ้นที่มันรุนแรงข้างใน ไฟคือราคะ โทสะ โมหะ มันเกิดขึ้น มันก็มีวิธีการจัดการของพระอยู่แล้ว โดยการใช้สติเข้าไปดูแล ใช้สมาธิเข้าไปดูแลกำหนดให้เท่าทัน ถูกไหม? ส่วนวิธีการในการจัดการความรุนแรงของพระที่เป็นภายนอก ก็ใช้อิทธิณสมณะเวลามีความรุนแรงทะเลาะกัน ไม่พอใจกัน ทูตักกัน ว่าร้ายกัน ใส่ร้ายป้ายสีซึ่งกันและกัน พระก็จัดการกับพระก็ด้วยวิธีการอิทธิณสมณะ อันนี้พระพุทธานุญาตก็ให้วิธีการนะ สำหรับพระกับพระ แต่ที่นี้กรณีโยม เช่นโยมที่มาเล่นงานพระแบบนี้ถามว่าจะให้พระทำยังไง? พระก็จะมีเรื่องคว่ำบาตรเข้ามาเกี่ยวข้อง พระก็คว่ำบาตรโยมที่เข้ามาแสดงอาการที่ไม่ดีกับพระอะไรต่าง ๆ พวกนี้ก็ใช้กระบวนการในการคว่ำบาตร เรื่องอื่นนอกจากนั้นแล้วในทางวินัยนี้มันไม่มีเรื่องเลยที่ต้องให้พระไปเล่นงานโยมเวลาที่โยมแสดงความรุนแรงกับพระ ทูตตีพระ เช่นก็จะมีท่าทีของพระปุณณะที่พระพุทธานุญาตที่จะเดินทางไปสุณุปารัตตะ ที่พระปุณณะจะเดินทางกลับไปหลังจากที่บรรลุนิพพานแล้วเนี่ย มาขอลาพระพุทธานุญาต พระพุทธานุญาตก็ถามว่าจะไปไหน ท่านก็ตอบว่าจะไปสุณุปารัตตะนพ พระพุทธานุญาตก็บอกว่ามันดูร้ายนะเมืองนี้ ถ้าเธอถูกเขาจะทำอย่างไร? “ดี ยิงดีกว่าเราไปด่าเขา” ถ้าเธอถูกทูตตีเธอจะทำอย่างไร? “ดี ก็ตีกลับไปทูตตีเขา” ถ้าเขาเอาค้อนทุบจะทำอย่างไร? “ก็ตีดีกว่าเอาค้อนไปทุบเขา” ถ้าถูกเขาฆ่าจะทำอย่างไร? “ก็ตีดีกว่าไปฆ่าเขา” คือแนวทางเหล่านี้มันสอดคล้องกับหลักการในโอวาทปาฏิโมกข์ คือเขาด่าเราเราว่าเราเองเนี่ยในทางพุทธศาสนาเราแม้กระทั่งพระพุทธานุญาตเองเนี่ยถูกนางมาคันธิดาว่าจ้านคนมาด่าว่าเป็นอูฐ วัว ควาย สัตว์นรก

อะไรพวกนี้พระพุทธเจ้าก็เฉย ๆ อานนท์ทนไม่ไหวบอกให้ไปอยู่เมืองอื่นดีกว่า พระพุทธเจ้าก็บอกว่า ถ้าไปเมืองอื่นแล้วเขาตำเธอแล้วเธอจะทำยังไง? ก็ไปอีก ไปอีก เรื่อยๆ มันก็ไม่จบ มันก็ต้องกลับมาหาตัวเองอีกอยู่ดีนั่นแหละ ซึ่งมันก็เป็นวิธีการสมัยนั้น แต่เดี๋ยวนี้มันก็มีกฎหมายคือในฐานะที่เป็นพระที่เป็นพลเมืองก็มีกฎหมายที่เวลาพระถูกตำพระถูกเขียนเฟสบุ๊คโจมตี พระหลายรูปก็ใช้วิธีการในการปกป้องตนเองโดยการแจ้งความ มันมีหลายข้อหาด้วยกันที่ว่าด้วยเรื่องของการใส่ร้ายป้ายสี ดูหมิ่นความเป็นมนุษย์ อะไรพวกนี้ก็ไปแจ้งความตามกฎหมายว่ามีญาติโยมมาทำร้าย ไม่ว่าจะเป็นการทุบตี ไม่ว่าจะเป็นอะไรต่าง ๆ แม้กระทั่งการติฉินนินทาอะไรก็ตามที ในเฟสบุ๊คถ้ามีใครมาว่าร้าย ก็มี พ.ร.บ. คอมพิวเตอร์เล่นงาน มันก็เป็นไปอย่างนั้น แต่ถ้าเอาเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้า แต่ดั้งเดิมผมก็ไม่เห็นว่าพระพุทธเจ้าให้พระเราไปฟ้องร้องญาติโยม

พระมหาจุลพล. ในกรณีความรุนแรงทางตรงอย่างที่ว่านี้ สมมติว่าเขาจะมาทำร้ายนี้ พระสงฆ์สามารถป้องกันตนเองได้ไหมครับ?

พระมหาหรรษา. สามารถป้องกันตนเองได้ไหม? ผมคิดว่าวิธีการป้องกันนั้นพระสงฆ์ก็ต้องรู้ตัวเองใช้ไหมว่าสิ่งที่เราไปทำนั่นทำนั้นมันจะมีคนจองร้ายว่าร้ายเราหรือเปล่า เขาจะมาฆ่ารันฟันแทงเราไหม เช่น กรณีภาคใต้เราก็รู้อยู่แล้วว่าถ้าบิณฑบาตตอนเช้ามันถูกยิงถูกฆ่าแน่ อะไรอย่างเงี้ย พื้นที่มันไม่ปลอดภัย เรายังจะไปอยู่ไหม? หรือไปแต่ว่าเราก็โปรดในพื้นที่ที่โปรดได้ ที่พระพุทธเจ้าบอก พุทธชนิตาย พุทธชนสุขาย นะ คือเกื้อกูลหมู่ชนเป็นอันมาก แต่มันมีหมู่ชนเป็นอันน้อยที่ไม่สามารถเกื้อกูลได้ก็ไม่ต้องไปเกื้อกูล แต่ว่าประโยชน์สูงสุดท้าย โลกานุกมปาย เนี่ย อนุเคราะห์ชาวโลกมันก็ต้องทำ อนุเคราะห์ต้องอนุเคราะห์ทุกคน แต่ว่า พุทธชนิตาย พุทธชนสุขาย เนี่ยก็ต้องเกื้อกูลเพื่อประโยชน์ของชนเป็นอันมากหรือประโยชน์ของชนหมู่มาก เพราะฉะนั้นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ถ้าไปนี้เราก็ต้องระวัง ไปนะไปได้คือเหมือนพระปณณะเนี่ย สุดท้ายเมื่อลงไปแล้วก็ต้องเข้าใจนะว่าต้อง อนุปวาโท อนุปชาโต นะ ระแวงระวังดูตาม้าตาเรือ จริง ๆ ทหารเขาก็ดูแลอยู่แล้วแต่ท่านก็ต้องระวังตัวด้วย

พระมหาจุลพล. คือพระก็ต้องป้องกันตัวเองด้วยใช้ไหมครับ?

พระมหาหรรษา. แต่การป้องกันนี้ก็ไม่ใช่ไปตีรันฟันแทงกะเขา มันมีชดอยู่แล้วกรณีพระปณณะคือ เขาฆ่าเรา ดีกว่าเราไปฆ่าเขา มันไม่จบไม่สิ้น ฉะนั้นผมคิดว่ามันต้องกลับมาที่ต้นเหตุนี้แหละ พระพุทธเจ้าคงไม่ได้มองที่ปลายเหตุหรอก เบื้องต้นก็ต้องกลับมาที่ต้นเหตุก่อนว่า หลักการอยู่ร่วมกันคือ สังคหวัตถุที่ดี พรหมวิหารที่ดี วิธีการในการเอาธรรมะไปใช้นี้ถ้าพระที่ตั้งมั่นอยู่ในศีลในธรรมตั้งใจใคร่ครวญเนี่ย ก็จะมีปัญหาคือจะคิดว่ากับคนนี้จะพุดยังงี้ดี กับคนนั้นจะทำยังไงดี เพื่อเป็นการป้องกันตั้งแต่แรก แต่ถ้ามันเกิดขึ้นมาแล้วก็อันนี้พระพุทธเจ้าเองก็ยังมีคนเกลียดคนว่าอยู่ใช้ไหม? พระพุทธเจ้าก็ไม่ไปตอบโต้อะไร แต่ถ้าปัจจุบันนี้ถ้าอยากจะฟ้องคน มีคนตำ มีคนว่า มีคนทำร้าย มีคนป้ายสี จะฟ้องคนในเชิงกฎหมายก็สามารถจะทำได้ก็ไม่ได้เห็นจะมีปัญหาอะไร แต่ไม่ได้หมายความว่าให้ไปฆ่าเขา แต่โดยส่วนพระองค์ด้วยกันเองก็มีวินัยของเขาอยู่แล้วในการดูแล แต่กับญาติโยมผมคิดว่า

ต้องปราชญ์ต้องเตือนต้องอธิบายพระพุทธเจ้าเองก็อธิบาย ในหลักของพรหมชาลสูตรเองก็มีอธิบายว่า การที่มีบางคนมาตำราเราว่าเรานี่ ก็อย่าไปโกรธเขาอย่าไปเกลียดเขา ตั้งใจฟังเขาดี ๆ ว่าเขาคำเรา เรื่องอะไรเขาว่าเราเรื่องอะไร แล้วหลังจากนั้นก็ตอบเขาซะ ถ้าเราไปโกรธเขาเราไปเกลียดเขาเราจะมี เวลาตอบเขาได้ยังไง เราจะรู้ได้ไงว่าเขาพูดมาจริงหรือไม่จริง ถ้ามันจริงก็ดีเราจะได้แก้ไขแก้ตัว เราจะได้ปรับตัว จะได้เปลี่ยนแปลงตัวเองใหม่ จะได้เป็นคนดี แต่ถ้ามันไม่จริงก็จะได้ตอบ ถ้าไม่รู้จริง ไม่จริงแทนที่จะตอบเขา แต่เราไปโต้เขาฟุ้งเขามันก็ไม่จบ เพราะฉะนั้นให้ตอบอย่าได้ เราชอบเอาคำ สองคำไปปนกันคือตอบได้ แต่ศาสนาพุทธนี้ในพรหมชาลสูตรให้ตอบ ไม่ต้องการให้ไปโต้ มันก็ขัดใน หลักการอยู่แล้ว ฉะนั้นเขาเขียนคำมาว่าเรา เขาโฆษณาว่าร้ายเรา เราก็ตอบเขาว่าไอ้ที่เขาพูดมานี้ เขาก็มีสิทธิ์พูดเขามีสิทธิ์กล่าวหาเราก็มีสิทธิ์ตอบ ตอบไปแล้วเขาไม่เข้าใจ มันไม่เข้าใจตรงไหนลอง พิจารณาดูซิ ดีไม่ดีถ้าเราอธิบายดีเราก็อาจได้ใจเขาก็ได้ แต่ถ้าเราไปโต้กับเขาก็เสียมิตร

พระมหาจุลพล. หมายความว่าอาจารย์ตอบถึงประเด็นที่ ๓ เลยนะครับ เกี่ยวกับว่า ประเด็นพระธรรมวินัยก็สามารถที่จะใช้ในปัจจุบันได้ด้วย และก็เรายังใช้กฎกติกาของสังคมใน ปัจจุบันในการจัดการได้ด้วย เช่น การใช้กฎหมาย ที่นี้ประเด็นที่ ๔ ครับอาจารย์ อาจารย์มี ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเรื่องราวความรุนแรงเกี่ยวกับพุทธศาสนาในยุคนี้อย่างไร และมีข้อเสนอแนะใน การแก้ไขอย่างไร

พระมหาหรรษา. อย่างที่ผมได้กล่าวไปแล้วครับว่า ท่านวางความรุนแรงเอาไว้กว้างมาก ความรุนแรงทางตรงก็มี ความรุนแรงทางอ้อมก็มี ความรุนแรงเชิงโครงสร้างก็มี

ในสถานการณ์ปัจจุบันเวลาเราเจอความรุนแรงทางตรงหรือทางอ้อม เมื่อสักครู่นี้ผมได้ บอกไปแล้วว่าจะต้องใช้วิธีการ หนึ่งก็คือเวลาที่เจอสถานการณ์ความรุนแรงขึ้นมาปุ๊บเนี่ย ก็ต้อง กลับมาเตือนตัวเองแหละ ต้องกลับมาบอกตัวเองก่อนค่อย ๆ ครุ่นคิด ค่อย ๆ พิจารณามันมีปัญหา อะไรมันเกิดอะไร ทำไมโยมคนนี้จึงไม่เข้าใจเรา เราก็อธิบายตอบเขาว่าที่คุณเขียนเฟสบุ๊คมาว่าหรือ ออกหนังสือพิมพ์หรืออะไรก็ตามมันเป็นยังไง แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ต้องดูเจตนาอีกนะท่านนะ คนที่เขาว่า เรานี้ คนที่เขาว่าเราว่านี่ เขาคำเพราะเขาไม่รู้ หรือเขาคำเพราะอยากหาเรื่องโหยหาตะเข็บ อติตอติการบติของเราท่านก็เจ็บในเรื่องที่ควรเจ็บ บางคนไปโจมตีท่านไปว่าท่าน ท่านก็เลือกที่จะ เจ็บ เพราะดูเจตนาแล้วว่าไม่ใช่เพราะอยากจู้หรือคลายความสงสัย แต่มีเจตนาที่จะตดเล็กตด น้อยเรา หาเรื่องที่จะทำให้เรานี้หงุดหงิดพอได้ไปแล้วเสียภาพพจน์ มีแต่เสียกับเสีย อย่างนี้ท่านก็เลือก ที่จะตุนหีคือเป็นผู้เจ็บมากกว่า ท่านก็ไม่ว่าอะไร อันนี้เป็นวิธีการเท่าที่ผมเห็น แต่ว่าถ้าเป็นความ รุนแรงเชิงโครงสร้างนี้ที่เราเจออยู่ตอนนี้ในคณะสงฆ์ ที่เจอความรุนแรงเชิงโครงสร้างอยู่หลายเรื่องเข้า มาข้างใน ที่เป็นเรื่องของมหาเถร เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่อีกกลุ่มหนึ่งเขามองเห็นว่ามันไม่สามารถ ที่จะพัฒนาคณะสงฆ์ต่อไปได้เขาก็เลยต้องรื้อต้องถอนต้องปรับเปลี่ยน นั่นชัดเจนเลย เช่นการ แต่งตั้งเจ้าคณะผู้ปกครองเจ้าคณะภาคที่ส่วนกลางไปเป็นเจ้าคณะดูแลในภาคต่าง ๆ นี่เขาเห็นว่ามันไม่

เป็นธรรมกับคนในพื้นที่ คือว่ามันไม่มีคนเก่งคนดีพอหรือที่มันจะสามารถปกครองกันเองได้อะไรยังงี้ มันก็เลยให้เกิดกระบวนการว่าด้วยการจัดการว่าด้วยการรื้อถอน อันนี้มันเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เกิดขึ้น แม้กระทั่ง พ.ร.บ. คณะสงฆ์ ก็เหมือนกันเช่นลูกวัดกับเจ้าอาวาสมาตรา ๓๖, ๓๗, ๓๘, ที่ให้อำนาจเจ้าอาวาสแบบเด็ดขาด พวกนี้มันก็ทำให้พระสงฆ์เองไม่มีสิทธิ์ที่จะพูดคุย พอมีปัญหาเจ้าอาวาสก็ไล่ออก ๆ อันนี้มันเป็นความรุนแรงที่เป็นประเด็นนะ โดยการนำกฎหมายมาครอบ แทนที่จะเอาพระธรรมวินัยมาพิจารณาดูซิว่ามันเกิดขึ้นเพราะอะไรมันมีปัญหาอะไร ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ให้แนวทางและกลไกเอาไว้แล้วว่าวิธีการในการจัดการเรื่องพวกนี้จะต้องทำอย่างไร ในหลักการจัดการแก้ไขความรุนแรงก็คืออธิกรณสมณะ อันนี้ก็ให้เอาไว้แล้ว

แต่ในส่วนของสังคมสงฆ์หรือท่าที่สังคมที่มีต่อพระสงฆ์เองผมคิดว่าที่ต่างกันทางเฟสบุ๊คทางอะไรนี้ก็พอ ๆ กัน พระเองก็ไม่ธรรมดาพระองค์ดำเหล็กกลาใช้ฆรรุสวาทใช้ส้มผัปปลาปพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ ผมคิดว่าเวลาเราใช้เฟสบุ๊คมันต้องแยกให้ออก มันเป็นพื้นที่สาธารณะทุกคนสามารถเข้าถึงได้และก็มีมันไวด้วย และมันเป็นการสื่อสารแบบทางเดียว หมายความว่าพูดไปก็จบมันไม่ได้เป็นการพูดต่อหน้า มันพูดลับหลัง เป็นการด่ากันลับหลังเช่น ผมโพสต์เสร็จท่านก็มาด่าผมแล้วท่านก็ไปกินข้าวเสร็จผมก็มาโพสต์ ด่าท่าน นี่มันคนละที่สองที่มันไม่ได้อยู่กันต่อหน้า ผมว่าความรุนแรงทางโซเชียลเนี่ยอะนะความรุนแรงทางอ้อมที่เกิดจากสื่อนี้มันเป็นการกระตุ้นให้เกิดความรุนแรงและมันไว มันลาม พอมันลามขึ้นมาแล้วมันก็มี พ.ร.บ. เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร พระสงฆ์เมื่อไปเล่นแบบนั้นก็ต้องระวังตัวนะ มันควรจะเป็นการสื่อสารจริง ๆ มันไม่ควรเป็นพื้นที่ในการเข้าไปกล่าวร้ายไปด่าใครไป กระแนะกระแหนไปส่อเสียดใคร หรือมันไม่ใช่พื้นที่ที่ไปไหนมาไหนแล้วถ่ายลงเฟสบุ๊ค เช่น กินกาแฟ นั่งสวนมนต์ฉันเพล นั่งในรถเบนซ์ถ่ายรูป ยืนอยู่หน้าร้านกาแฟถ่ายรูป อันนี้มันไม่ใช่ ผมว่ามันเป็นการทำให้คนเห็นแล้วมันเกิดความรุนแรงทางใจว่าทำไมพระเป็นแบบนั้น ผมคิดว่าอันนี้พระไม่รู้เท่าทันสื่อ รู้ไม่ทันมันนะ คือเพลินในการใช้และไม่ระมัดระวังตั้งใจใคร่ครวญ มันเลยขาดสัมมาวาจาในการใช้สื่อ มันขาดสติในการใช้สื่อ ฉะนั้นเมื่อคุณขาดสติขึ้นมาปุ๊บเขาก็จะเล่นงานคุณ เขาก็จะแรงกับคุณ ไม่รู้ใครเป็นพระเป็นโยมผมก็แยกไม่ออกเหมือนกัน อันนี้ผมคิดว่าเป็นเรื่องที่มาแรง กระแสนี้ถ้าพูดถึงความรุนแรงว่าตัวไหนที่มันรุนแรงมาก ผมคิดว่าความรุนแรงทางสื่อที่มันใช้วาจาเนี่ยะจนเป็นที่มาของการวิวาท เดียวนี้มันไม่ได้ด่ากันหน้าวัดแต่มันด่ากันในเฟสบุ๊คเลย ผมคิดว่าท่าที่ในการนำเสนอตัวตนของพระ ท่าที่ในการแสดงออกของพระ ถ้อยคำของพระ การโพสต์ภาพของพระ ในการตอบคำถามญาติโยม ท่าที่ในการตอบคำถามญาติโยม ผมคิดว่ามันกำลังมีปัญหา นั่นแหละคือประเด็น

พระมหาจุลพล. ครับผม ก็สรุปว่าความรุนแรงที่อาจารย์พูดถึงทั้งในคัมภีร์และในยุคปัจจุบัน คือ ความรุนแรงทางตรง ความรุนแรงทางอ้อม และความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ซึ่งวิธีการแก้ไขก็คือแก้ไขในทางพระวินัยด้วย และถ้าเกิดว่าเป็นความรุนแรงระหว่างพระสงฆ์กับสังคมภายนอกก็ต้องแก้ไขด้วยกฎหมาย พระสงฆ์เองก็ต้องแก้ไขตัวเองด้วยการมีสติ ปรับท่าทีของตัวเอง

พระมหาพรหมชา. ไข่ ที่ผมเน้นคือความรุนแรงทางอารมณ์ที่เกิดจากการใช้สื่อนี้แหละที่ต้องระวัง ความรุนแรงทางสื่อนี้แหละเป็น Communication Violence ใช้สื่อกไปแล้ว มันไปทำให้เกิดการกระทบ หรือถ้าเอาหลัก อนุปวาโท อนุปมาโต เอาหลักโอวาทปาฏิโมกข์มา เอาหลักพรหมชาลสูตรมา เอาหลักสัมมาวาจา มา เอาหลักวาจาสุภาสิตมาในมงคลสูตรเนี่ย ไข่เลย ที่นี้เมื่อแสดงอย่างนั้นมาเราก็ต้องยอมรับนะ เพราะเมื่อวิจารณ์เขาได้โดยอคติส่วนตัว หรือวิจารณ์เขาแบบขาดเสียเทเสีย หรือวิจารณ์โดยใช้คำไม่ดี เขาก็มีสิทธิทำแบบนั้นกับท่านได้ มันไม่ได้หมายความว่าเวลาเราอธิบายเรื่องนี้อย่าไปคิดว่าโยมทำต่อเรามันไม่ดี แต่ท่านก็ต้องดูด้วยว่าท่านทำตัวของท่านยังงัย ท่านแสดงออกตัวตนของท่านยังงัย จึงทำให้โยมขาดความยำเกรง ผมว่าโดยทั่วไปนี้ผมก็ใช้เฟสบุ๊คมาสิบสี่สิบห้าปีแล้วท่านไม่เห็นใครมาด่าผมในเฟสบุ๊คสักที ไม่มีใครแหลมมาเลย ผมเปิดเต็มที่อยู่แล้ว ผมเขียนเรื่องต่าง ๆ มากมายก่ายกองก็ไม่มีใครมาด่าในเฟสบุ๊ค ผมว่ามันขึ้นอยู่กับท่าทีมากกว่า แต่ก็มีความเหมือนกันมาวิจารณ์นิด ๆ หน่อย ๆ บางคนผมก็ตอบ แต่ดูแล้วบางคนมันน่าจะรู้อยู่แล้วอันนี้ผมก็ไม่ตอบ แต่ตอนนี้ส่วนใหญ่ประมาณห้าหกปีนี้ก็ไม่มีที่แหลม ๆ มาแต่ตอนนี้นี้หลัง ๆ มากก็ไม่ละเพราะรู้แล้วว่าผมเป็นคนยังงัยก็เลยไม่อยากมาวุ่นวายอะไรแต่ก็มาอ่านมากดไลค์ มาแสดงความเห็น มาอะไรอยู่ มีอะไรมาแชร์กัน อันนี้ผมก็ไม่มีปัญหา แต่ว่าเมื่อเปรียบเทียบกับรูปอื่นที่ใช้สื่อเหมือนกันทำไมเขาจึงถูกจ้องล้างจ้องผลาญ ยังนี้มันมีอะไรทำไมจึงจ้องล้างจ้องผลาญกัน ไปทำอะไรยังงัยหรือว่าคนดังมันต้องเป็นแบบนี้ทั้ง ๆ ที่เราไม่มีอะไรกับเขา ซึ่งมันก็มีเรื่องให้เห็นให้วิพากษ์วิจารณ์เยอะ ถ้าท่านโพกัสในเรื่องความรุนแรงที่เป็นประเด็นมาก ๆ อย่างเช่นในทางสื่อนี้ ไม่ว่าจะเป็นสื่อวิทยุ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ทั้งหลาย พวกเฟสบุ๊ค ทวิตเตอร์ อะไรทั้งหลายเหล่านี้ พวกไลน์พวกเนี่ย อูยอูย... อีรุงตุงนัง ตัวนี้ผมคิดว่ามันก่อเชื่อติดง่ายมาก อิสลามกับพุทธนี้ โออูย... ลองคลิกเข้าไปดูก็แล้วกันความรุนแรงทางสื่อและก็ความรุนแรงทางศาสนานี้ ผมว่ามันมาเลยแหละ ไข่เลย ก็จะมีอยู่สองเรื่องนี้แหละที่ผมเห็นชัด

พระมหาจุลพล. อีกนิตหนึ่งครับอาจารย์ ความรุนแรงระหว่างศาสนานี้อาจารย์พอจะมีข้อเสนอแนะยังงัยบ้างครับ?

พระมหาพรหมชา. ผมคิดว่าต้องคุยกันนะ ผมคิดว่าต้องคุยกัน คือ ๑) อย่าไปด่าไปว่าเขาเขามีสิทธิในการที่จะทำอะไรทุกอย่างเหมือนเราทุกอย่าง เราไปเผยแพร่ได้ เขาก็มาเผยแพร่ที่เราได้ เราไปเผยแพร่เขาได้ เขาก็มาเผยแพร่ที่เมืองไทยได้ ไม่เห็นจะมีปัญหาอะไรเลย ผมไม่มีปัญหานะ เขาจะมามีศาสนา มาอะไรยังงัยผมไม่มีปัญหาหรอก เพียงแต่ว่าถ้าคุณจริงจัง ถ้าคุณมั่นใจของคุณ ๆ จะไปกลัวอะไร ไปปิดกันเขาทำไม เต็มที่ มีสิทธิเสรีภาพ และชาวบ้านก็มีสิทธิจะเลือกอะไรที่เหมาะสมกับเขา ถ้าเขาอยู่กับเราแล้วเขาคิดว่าไม่ดี เขาเลือกอันอื่น ก็ไม่เห็นจะมีปัญหาทุกคนมีสิทธิเสรีภาพในการจะทำอะไรทั้งนั้น ไม่มีการถูกบังคับด้วยกฎหมาย ศาสนาพุทธยิ่งสบายใหญ่เลย เช่น พุทธอุปัฏฐากคนแรกพระรักชิตะยังวางบาตรไปบวชกับนิครนถ์เลยก่อนที่จะพระอานนท์จะมาบวช บวชพรรษาที่สองนะ เดินตามมากับพระพุทธเจ้าไปกรุงพาราณสีนะยังเดินโทง ๆ ไปบวชกะนิครนถ์เลย ไม่มีปัญหาอะไร

พระมหาจุลพล. ระหว่างศาสนาปัจจุบัน ก็จะมีประเด็นเกี่ยวกับการรุกรานทางการเมืองและทางกฎหมาย

พระมหาหรรษา. อันนี้แหละ (กล่าวตักท้วง) ผมคิดว่าเราต้องรู้เท่าทันว่าเขาใช้เรื่องพวกนี้มา ใช้ใหม่ละ มาแก่นั่นนี่ต่าง ๆ คำถามคือ อะไรที่มันกระทบกับความเป็นเรานี่ มาคุกคามความเป็นเรานี่ เราก็ต้องพูด เพียงแต่ว่าท่านก็ต้องพูดในแง่มุมเชิงบวกเพื่อเตือนว่าการทำแบบนี้มันกระทบต่อเราอย่างไรที่อยู่มาก่อนเนี่ย เช่น เราอยู่ในวัดถ้าจะใส่ชุดมาเนี่ยคลุมหัวมาเนี่ย เราจะทำอย่างไรท่านยอมได้ขนาดไหนลองพูดคุยกันดูซิ ขนาดเราเข้ามาในวัดเรายังต้องถอดหมวกเลย ในพม่าใครก็ตามที่เข้ามาในวัดยังต้องถอดรองเท้าเลยซึ่งมันเป็นประเพณีวัฒนธรรมของเขาเราก็ต้องเคารพเพราะเราเป็นคนต่างถิ่นมาอาศัยตรงนี้ อันนี้เป็นการเคารพพื้นที่นะ ขนาดวินัยเองการถือร่มแสดงธรรมยังไม่ได้เลยเดี่ยวนี้เมืองไทยเราใส่รองเท้าฟิงธรรม ใส่รองเท้าเข้าโบสถ์เลยท่าน ไม่เหมือนกับพม่าเขาให้ถอด อะไรอย่างนี้ คือยุคสมัยมันเปลี่ยนไปท่านยอมได้ไหม ดังนั้นมันจึงต้องคุยกันใจ ได้เท่าไร ไม่ได้เท่าไรต้องใช้วิธีการในการสานเสวนากัน ต้องสานเสวนากัน ต้องแชร์กัน ต้องคุยกัน มันเป็นการสานเสวนาทางศาสนานะ เป็นศาสนสัมพันธ์นะ เมื่อก่อนทำบอยคอตไปกับพี่น้องชาวคริสเตียนพี่น้องชาวมุสลิมอะไรที่คิดว่าได้ไม่ได้ก็ต้องบอกชัด ๆ ว่าอันนี้เป็นประเพณีของเราไม่ได้นะ เช่น พี่น้องมุสลิมนะเขาห้ามเอาสุนัขเข้าไปในหมู่บ้านเขา เขาไม่เลี้ยงสุนัข เรื่องหมู่นี้ก็ไม่ได้ เขายังมีข้อห้ามเขาเลย เรามีข้อห้ามของเรา เรามีวัฒนธรรมของเรา ฉะนั้นต้องบอกเขาตรง ๆ นะว่า พี่อันนี้ไม่ได้นะ นี่เป็นหลักปฏิบัติประเพณีของพวกเรา ผมคิดว่ามันก็ต้องคุยกันแหละ คุยกันอย่างเข้าใจ อย่างพี่อย่างน้อง โอเคได้ อย่างนั้นครับถ้าผมไปบ้านท่านผมก็จะไม่เอาสุนัขไป ถ้าผมไปที่นั่นผมก็ไม่สวมรองเท้าเข้าไปในมัสยิดในอะไรต่าง ๆ ถ้าเข้าวัดผมก็ไม่ทำอะไรอย่างนี้ แต่ถ้าเป็นที่อื่น ๆ เราก็ทำอะไรได้จะใส่หมวกมาจะอะไรยังงี้ได้หมด

พระมหาจุลพล. มาเรียนวิทยาลัยสงฆ์ก็ได้

พระมหาหรรษา. มาได้สิ ไม่มีปัญหาอะไร มาได้ ไม่เห็นมีปัญหา ผมคิดว่าอันนี้มันต้องคุยกันนะและความรุนแรงทางศาสนามันก็จะไม่เกิด แต่ว่าถ้ามันเกิดแบบนี้ขึ้นมาแล้วไม่พยายามคุยกันไม่ระบายความในใจให้กันฟัง เมื่อนั้นแหละมันจะมีปัญหา

พระมหาจุลพล. มันจะเป็นความรุนแรงอย่างอื่นต่อไป?

พระมหาหรรษา. อย่างทางตรงเลยแหละที่นี้ เพราะว่าเรื่องนี้ เรื่องประเพณีวัฒนธรรม ถ้าไม่ทำความเข้าใจกันมันก็จะมีความรุนแรงที่หลบในอยู่ว่าทำไมจึงเป็นแบบนั้น ทำไมจึงเป็นแบบนี้

พระมหาจุลพล. ก็จะเริ่มมองกันไม่ดี?

พระมหาหรรษา. ใช่ ๆ ฉะนั้นผมคิดว่าทางที่ดีต้องคุย ต้องบอก ต้องเตือน ต้องแสดงตัวตนออกมา อะไรได้ อะไรไม่ได้ ต้องพูดดี ๆ พูดในเชิงบวก ไม่ใช่ไปด่าเขาก่อน ซึ่งมันก็จะผิดอนุปวาโท อนุปมาโต เข้าอีกละ

สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการสถาบันวิมุตตยาลัย, ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๙ สิงหาคม ๒๕๖๑.

พระมหาจุลพล. ขออนุญาตสัมภาษณ์พระอาจารย์นะครับ คำถามมีอยู่ ๔ คำถามนะครับ คำถามที่หนึ่งก็คือว่า อยากทราบว่าในทัศนะของอาจารย์ความรุนแรงตามหลักทางพุทธศาสนา หมายถึงอะไรและมีขอบเขตแค่ไหนครับ

พระมหาวุฒิชัย. ความรุนแรงน่าจะหมายถึงการเบียดเบียน ซึ่งในที่นี้มี ๒ ความหมาย ๑) การเบียดเบียนตนเอง ๒) การเบียดเบียนคนอื่น คำว่า “คนอื่น” ในที่นี้ต้องหมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมด้วย การเบียดเบียนตนเองก็ดี การเบียดเบียนคนอื่นก็ดี การเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมก็ดี ถือว่าเป็นความรุนแรง

ที่นี้ถ้ามองลึกไปกว่านั้นความรุนแรงมีทั้งความรุนแรงภายในและก็ความรุนแรงภายนอก ความรุนแรงภายในก็คือความรุนแรงทางความคิด ทางความเชื่อ เช่นสิ่งที่เบียดเบียนจิตใจ ทัศนคติ นิยามปรัชญาหรือศาสนาที่เราเชื่อถือ ที่เราศรัทธา ถ้ามันนำไปสู่การเบียดเบียนสังหารผลาญชีวิตเพื่อนมนุษย์ ทำร้าย ทำลาย ซึ่งกันและกัน ถือว่าเป็นความรุนแรงทางความคิด ถือว่าตรงกับ มิจฉาสังกัปปะ หรือมิจฉาทิฎฐิ จากนั้นก็เป็นความรุนแรงภายนอก คือ การใช้กำลังเข้าทำหั่นกัน การทำร้ายซึ่งกันและกัน การเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

มองอีกมุมหนึ่ง ความรุนแรงมี ๒ แบบ คือ ความรุนแรงแบบปกปิดกับความรุนแรงแบบเปิดเผย ความรุนแรงแบบปกปิดก็คือความรุนแรงที่ยังไม่แสดงตัว อันได้แก่กิเลสที่เป็นเชื้อของความรุนแรง ความโลภ ความโกรธ ความหลง ที่แฝงฝังอยู่ในจิตใจในกมลสันดานของเราทุกคน นี่คือการกัก เป็นอกุศลมูลของความรุนแรงแบบปกปิด คือมองไม่เห็นและหยั่งไม่ถึง หลายคนพยายามปกปิด พุดจาติประวัติไม่มีแนวโน้มในการใช้ความรุนแรง แต่พอถูกกระตุ้นเช่นมีใครมาดูหมิ่นถ่มถุยถ่ม หรือโกรธขึ้นมา ก็สามารถลุกขึ้นมาทำร้ายคนอื่นได้ทุกเมื่อ นี่แหละเห็นเรียกว่าความรุนแรงปกปิดมันอันตรายแค่ไหน เจ้าความรุนแรงปกปิดนี้แหละเป็นเหตุเป็นปัจจัยของความรุนแรงเปิดเผยซึ่งหมายถึงความรุนแรงที่แสดงออกมาภายนอกทางกายวาจาจนได้ครบละนะ

พระมหาจุลพล. ครับ ในทัศนะของอาจารย์ความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องอะไรบ้างครับ และก็ในตอนนั้นมีวิธีการแก้ไขอย่างไร ขอให้อาจารย์ช่วยแสดงตัวอย่างด้วยนะครับ

พระมหาวุฒิชัย. ความรุนแรงต่อพระสงฆ์...เดี๋ยวขอนึกก่อน...ความรุนแรงต่อพระสงฆ์เท่าที่นึกออกประการหนึ่งก็คือการที่ต่างศาสนาเลียดภัยภัยทั้งหลายเกิดความอิจฉาริษยาในพระพุทธเจ้าและระบบคำสอนของพระองค์หรือศาสนาของพระองค์ก็จึงใส่ร้ายป้ายสีพระองค์ เช่นกรณีของนางจิณฺณจมาณวิกา กรณีของนางสุนทรีปริพาชกาที่เป็นโสเภณีที่ถูกฆ่าและหมกไว้หลังวัด และก็ความรุนแรงที่เกิดขึ้นจากการกระทำของพระเทวทัตที่มุ่งเบียดเบียนพระพุทธเจ้ามุ่งเบียดเบียน

พระสงฆ์ด้วยการไปร่วมมือกับฝ่ายการเมืองคือพระเจ้าอชาตศัตรู นี่ก็ถือว่าเป็น ๓ ความรุนแรงเท่าที่นึกออกตอนนี้ ต่อมาเท่าที่นึกออกก็คือความรุนแรงที่นางมาคันทียาไปจ้างคนมาด่าพระพุทเจ้าถึงเจ็ดวันเจ็ดคืน จำได้ไหม?

นอกจากนั้นก็เป็นความรุนแรงที่เกิดจากคนที่ไม่พอใจที่พระพุทเจ้าไปชวนคนหนุ่มในยุคนั้นมาบวช ชาวบ้านที่ไม่พอกไม่พอใจเหล่านั้นก็มาด่าทอพระพุทเจ้าว่าจะทำให้ตระกูลนั้นขาดสูญ ก็เกิดความไม่พอกไม่พอใจขึ้นมาตามด่าพระพุทเจ้าด้วยประการต่าง ๆ นานา

ต่อมาก็ยังมีความรุนแรงที่พระสงฆ์ทำต่อพระสงฆ์ด้วยกันเอง กรณีภิกษุโกสัมพีที่แตกสามัคคีอย่างรุนแรง ถือเป็นความรุนแรงภายในที่แม้แต่พระพุทเจ้าก็ห้ามไม่อยู่ สุดท้ายพระพุทเจ้าต้องหนีไปจำพรรษาที่ป่าปาลิไลย์ จำได้ไหม? นั่นแหละ เหล่านี้ก็เป็นความรุนแรงที่พอจะนึกออก

พระมหาจุลพล. ก็หมายความว่า มีความรุนแรงทั้งที่ฆราวาสทำต่อพระสงฆ์และความรุนแรงที่พระสงฆ์ทำต่อพระสงฆ์เอง

พระมหาวุฒิชัย. ใช่ ฉะนั้นถ้าเราจะแบ่งนะ ก็เป็นความรุนแรงจากคนภายนอกก็คือความรุนแรงจากลัทธิเดียรฉัตรต่าง ๆ หรือความรุนแรงที่เกิดจากชาวบ้านที่ไม่พอกพอใจที่สามเณรมาบวช และทำให้ตระกูลเขาหวั่น ๆ ว่าจะได้รับผลกระทบ นี่เป็นความรุนแรงจากภายนอก และความรุนแรงจากภายในก็เป็นความรุนแรงที่เกิดจากพระสงฆ์ด้วยกันเอง เช่นกรณีของพระเทวทัตที่ร่วมมือกับฝ่ายการเมือง กรณีของภิกษุโกสัมพีที่เป็นความรุนแรงภายในที่เกิดขัดแย้งกันด้วยทิฐิฐิมานะ เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากตัวกูของกู ใช่ไหม? ยึดติดถือมั่นในวาทะของตนในลัทธิของตนจนไม่เห็นแก่พระพุทเจ้า เหล่านี้ก็ถือเป็นความรุนแรง

พระมหาจุลพล. ก็คือในประเด็นพระเทวทัต ก็จะมีลักษณะของการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

พระมหาวุฒิชัย. เออ...กรณีพระเทวทัตเนี่ย ถ้ามองเป็นความรุนแรง ถือว่าเป็นความรุนแรงที่คุกคามคณะสงฆ์ที่สุดเลย เพราะอะไร? เพราะว่าพระเทวทัตไปร่วมมือกับฝ่ายการเมืองคือพระเจ้าอชาตศัตรู แล้วความรุนแรงตรงนั้นไม่ได้ทำกับเฉพาะสังฆมณฑลเท่านั้น แต่เป็นความรุนแรงทางการเมืองถึงขั้นว่าราชวงศ์ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ราชวงศ์พินทุศาลนะถึงกับล่มเลย เห็นไหม? เป็นความรุนแรงที่ถือว่ามิพระเทวทัตไปอยู่เบื้องหลัง ฉะนั้นความรุนแรงกรณีนี้เป็นความรุนแรงที่ถือว่าอันตรายที่สุดเลย คือพระสงฆ์ไปยุ่งกับการเมืองสุดท้ายทำให้ราชวงศ์ต้องล่มสลาย แล้วพระเจ้าอชาตศัตรูก็ทำปิตุฆาต และราชวงศ์นี้ก็เป็นราชวงศ์ที่ทำปิตุฆาตต่อเนื่องมาถึงห้าชั่วอายุคน สุดท้ายพราหมณ์กุสิยมิตร จำได้ไหม? ถ้าจำไม่ผิดนะ ก็เลยทำการปฏิวัติและล้มราชวงศ์เสีย ส่วนความรุนแรงที่พระเทวทัตทำกับพระพุทเจ้านี้ก็ถึงขั้นว่าทำให้คณะสงฆ์เกิดสังฆเภท พอสงฆ์เกิดสังฆเภทก็เกิดความเข้าใจผิดระส่ำระสายกันไปทั่ว พระรุ่นใหม่ๆ ก็ตามพระเทวทัตไปแยกเป็นสงฆ์สองฝ่ายเกิดเป็นสังฆเภทครั้งแรก ถือเป็นอันตรายที่ยิ่งใหญ่มาก จนพระเทวทัตเองก็ตั้งตนเป็นพระพุทเจ้า เราลองมาคิดว่า

สถานการณ์ตอนนั้นมันจะรุนแรงแค่ไหนจู่ ๆ มีพระพุทธเจ้าสององค์ อะลองคิดดูซิมันจะใหญ่ขนาดไหน ที่เรารู้ว่ามีพระพุทธเจ้าองค์เดียวใช้ไหม จู่ ๆ วันหนึ่งมีคนมาประกาศตัวเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่สอง และทำทุกอย่างที่เหมือนพระพุทธเจ้า เล่าไว้ในคัมภีร์เลยแม้แต่วิธีเดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด กระแอม หรือแม้กระทั่งป่วยก็ใช้คำเดียวกันกับที่พระพุทธเจ้าใช้ เช่นพระพุทธเจ้าเวลาแสดงธรรมแล้วเมื่อยท่านก็จะพูดว่า “สารีบุตร เธอจงแสดงธรรมแทนเราที่เกิด เราปวดหลังเราจักนอนพัก” พระเวทิตตเนี่ยก็พูดอย่างนี้เลยกับสาวกสองคน ท่านมีสาวกสองคนจำได้ไหม? ชื่ออะไรนะ? เออ... โกกาลิกะ ท่านพูดอย่างนี้เลย “โกกาลิกะ เราเหนื่อย เราปวดหลัง เราจักนอน” ก็อปปีมาทุกอย่างเลย นั่นแหละ ฉะนั้นเรามาจินตนาการดูว่าตอนนั้นมันจะกระเพื่อมขนาดไหนมันจะสั่นคลอน ศรัทธาปสาทะขนาดไหน วิกฤตศรัทธาคงจะรุนแรงมาก ๆ เลยทีเดียว

พระมหาจุลพล. คือฟังทั้งฝ่ายสงฆ์ และฝ่ายอาณาจักรก็เสียหายไปด้วย

พระมหาวุฒิชัย. ใช่ ๆ นี่ก็ถือว่าเป็นความรุนแรง นี่ท่านเจาะเฉพาะกรณีฝ่ายสงฆ์ใช่ไหม?

พระมหาจุลพล. ใช่ครับผม

พระมหาวุฒิชัย. เพราะถ้าเป็นฝ่ายฆราวาสนี่มันมีเยอะไง ซึ่งอันนี้ก็คือต่อสงฆ์...อีกนิดหนึ่งผมลืมไป เออการที่ภิกษุณีอุบลวรรณาถูกกระทำชำเราก็เป็นความรุนแรงอันตรายมาก ๆ เลยนะ ทำให้พระพุทธเจ้าต้องบัญญัติพระวินัยเข้ามาปกป้อง ไม่ให้ภิกษุณีไปตั้งวัดอยู่ต่างหาก ใช่ไหม? ต้องตั้งวัดอยู่ในเขตที่มีพระสงฆ์เท่านั้น ภิกษุณีปัสสยะ เนอะ? ต้องไปอยู่ในเขตสงฆ์ ต้องอยู่ในหุบในตา ฉะนั้นตรงนี้ถือว่าเป็นความรุนแรงอีกอย่างหนึ่งเหมือนกัน ต้องเขียนไว้นะ “ภิกษุณีถูกประทุษร้าย” มีผู้ประทุษร้ายภิกษุณีนี่ก็เป็นความรุนแรงอีกชนิดหนึ่ง

พระมหาจุลพล. คือสรุปว่า มีทั้งความรุนแรงที่เป็นฆราวาสต่อพระสงฆ์ และก็พระสงฆ์ทำต่อพระสงฆ์ และก็มีความรุนแรงปกปิด ความรุนแรงเปิดเผย ความรุนแรงภายใน ความรุนแรงภายนอกนะครับ

พระมหาวุฒิชัย. ใช่ ๆ

พระมหาจุลพล. ที่นี้ครับอาจารย์ครับ ความรุนแรงทั้งหมดที่กล่าวมานี้มีวิธีแก้ไขยังงัยบ้างครับในคัมภีร์

พระมหาวุฒิชัย. ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนะ ถ้าเป็นความรุนแรงจากความเข้าใจผิดจากการใส่ร้ายป้ายสี พระพุทธเจ้าก็จะตรัสวิธีแก้ไขเอาไว้ อยู่ในพระสูตร ๆ หนึ่งผมไม่แน่ใจอาจจะเป็นพรหมชาลสูตร รีเปเล่าที่ภารทวาชะสามเณรนะ ท่านลองไปอ่านนะมันจะมีพระสูตรในต้น ๆ ของทีฆนิกายเลยทีเดียวนะ...พระสูตรนี้นะ...อัมพวันสูตรถ้าจำไม่ผิด แต่ถ้าผิดก็ไม่เกินสูตรพวกนี้ อยู่ในประมาณอัมพวันสูตร เทวชาลสูตร พรหมชาลสูตร สูตรใดสูตรหนึ่ง พระพุทธเจ้าจะตรัสถึงวิธีแก้ต่างแก้ไขความรุนแรงอย่างว่านี่ ถ้าใครมาว่าร้ายพระธรรมวินัย อย่าเพิ่งโกรธ เข้าดำอย่าเพิ่งโกรธ เขาชมอย่าเพิ่งดีใจ ถ้ารีบโกรธและรีบดีใจเราก็จะไม่ได้รู้ว่าสิ่งที่เขาว่านั้นจริงหรือเท็จ แต่ให้ตั้งใจฟัง

ฟังให้ดี สิ่งไหนเป็นเท็จให้ชี้แจง สิ่งไหนเป็นจริงก็ให้ปรับปรุงแก้ไข ฉะนั้นตรงนี้ให้ท่านไปค้นจากพระสูตร ๆ นี่นะลูกนะ ผมไม่มั่นใจในแง่ของชื่อของพระสูตร แต่นี่คือหลักในการตอบโต้ที่พระพุทธเจ้าชี้ไว้ชัดเลย

พระมหาจุลพล. ถ้าใครจับจ้วงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก้อย่าเพิ่งโกรธ

พระมหาวุฒิชัย. ใช่ ๆๆ ท่านให้ชี้แจงตามความเป็นจริง

พระมหาจุลพล. ครี้อาจารย์

พระมหาวุฒิชัย. ทีนี้เรามาเข้าใจผิดว่าพระพุทธเจ้าบอกให้หนึ่ง จนคณะสงฆ์ทุกวันนี้ใครว่าอะไรก็หนึ่งหมด...หัวเราะ... ท่านรู้รีเปลาอย่างนี้เนี่ย เราไม่ได้ทำคนก็คิดว่าเราทำ เราไม่เถียงเราไม่อธิบาย เขาก็คิดว่าเรายอมจำนน นี่เป็นนโยบายที่ผิดพลาด หลวงพ่อ ป.อ. ปยุตโต เคยเขียนเอาไว้ว่าพระพุทธเจ้าไม่ให้ใช้วิธีการที่เรียกว่าหนึ่งเลย ท่านให้อธิบาย ฉะนั้นถ้ามีใครว่าหลวงพ่อ ปยุตโต ท่านจะเขียนทุกครั้ง เห็นไหม? ท่านไม่หนึ่งนะ ฉะนั้นการหนึ่งนะเป็นนโยบายที่ไม่ถูกต้องของคณะสงฆ์ไทยในเวลานี้ หลวงพ่อประยุทธ์เป็นตัวอย่างที่ดีเลยว่าเป็นหนึ่งท่านบอกไม่หนึ่งนะ ท่านเขียนทุกทีเลย และท่านก็ยกพระสูตรนี้แหละมา ท่านบอกให้ตอบในสิ่งที่ต้องตอบ ท่านไปโค้ดตัวนี้ละ คือวิธีการนะ ท่านก็สรุปออกจากตรงนั้นมา

พระมหาจุลพล. อันนี้ก็คือในกรณีที่ใส่ร้ายทางวาจา

พระมหาวุฒิชัย. ใช่ และมันจะมีกรณีอีกพระสูตรหนึ่งคือมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสไว้ชัดว่า เราตถาคตจะยังไม่ปริณิพพานนะ ตราบใดที่พุทธบริษัทสี่ยังไม่มีคุณสมบัติ ๕ ข้อ กล่าวคือ ศีลปฏิบัติ, สัมผัสผล, เผยแผ่, และแก้ไข เมื่อใดก็ตามพุทธสาวกบริษัทสี่มีคุณสมบัติครบทั้ง ๕ ข้อ ซึ่งใน ๕ ข้อนั้นรวมถึงการแก้ไขการบาปปรับปาวทด้วย นี่ก็สะท้อนว่าวิธีการแก้ไขการใส่ร้ายป้ายสีดูหมิ่นถ่มถุยแคลนบิดเบือนพระธรรมวินัยท่านบอกมาให้แก้ไขไม่ใช่ให้หนึ่งเลย เอาละใช้จากสองจุดนี้แหละเป็นเดฟเรนส์อ้างอิงนะ

พระมหาจุลพล. ครีบ ทีนี้ในกรณีที่เป็นการรุนแรงที่กระทำทางกายอย่างเช่น มาชกต่อย หรือประทุษร้ายทางกายนี้

พระมหาวุฒิชัย. เออในกรณีเช่นนั้นเนี่ย พระพุทธเจ้าท่านบอกมาให้ใช้ขันติ ยกกรณีของพระปุลณณะขึ้นมาจำได้ไหม?

พระมหาจุลพล. จำได้ครับผม

พระมหาวุฒิชัย. พระปุลณณะมาลาไปปัจฉินตประเทศสุณุปริณตปะ พระพุทธเจ้าก็บอก โอ..ปุลณณะเอ๊ย... สุณุปริณตปะนี้ปัจจุบันคือมูไบ มันไกลมากนะ

พระมหาจุลพล. มูไบ?

พระมหาวุฒิชัย. อ่า มูไบนะ โกลกัตตาด้านนี้ นั่งเครื่องไปคนละฝั่งกับที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้เลย พระปุลณณะนี่จะไปเผยแผ่ที่บ้านเกิดท่านบอก “โอ...นั่นมันแดนคนเถื่อนนะ แล้วจะไป

เธอ?...” “ไป หม่อมฉันจะต้องไป อยากเอาธรรมะไปเผยแผ่” พระพุทธเจ้าก็เลยบอกว่า “อ่า ถ้าเกิดเขาตีเธอ เธอจะว่ายยังไงล่ะ?” “เขาตีด้วยมือก็ดีกว่าใช้ท่อนไม้” “เขาตีด้วยท่อนไม้ เธอจะว่ายยังไง?” “ท่อนไม้ก็ดีกว่ามีดล่ะ” “ถ้าเอามีดเอาพร้ามาฟันเธอล่ะ?” “ก็ดี...คนอื่นอยากตายยังต้องพยายามเลย หม่อมฉันนี้ไม่ต้องพยายามอะไร ก็ตาย” (ยิ้ม) พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ถ้าเธอคิดอย่างนี้ได้ ก็ไปได้” แต่สาระของเรื่องนี้ก็คือยังไงเราก็ไม่ใช้ความรุนแรง

พระมหาจุฬพล. ไม่ใช้ความรุนแรง

พระมหาวุฒิชัย. ใช่ สมกับที่พระพุทธองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่าอะไร...(นิ่งคิด)...ว่า ลักษณะของสมณะคือ น ปริ วิหะยนโต, น ปพพิชิต ปรูปชาติ ผู้ที่เป็นสมณะคือผู้ที่ไม่เบียดเบียนคนอื่น และก็ไม่ใช่ความรุนแรงไปเบียดเบียนคนอื่นในทุกกรณี อนุปวาโท อนุปฆาโต ฉะนั้นตรงนี้ไปดึงเอาโอวาทปาฏิโมกข์มาตอบ แต่โดยรวมก็คือพระพุทธองค์ทรงสอนให้ไม่ใช้ความรุนแรงแก้ไขในทุกกรณี

พระมหาจุฬพล. อาจารย์ครับ เช่นพระโมคคัลลานะหนิ อย่างนี้เป็นการไม่ใช้ความรุนแรง?

พระมหาวุฒิชัย. เมื่อกี้ท่านต้องแก้ไขด้วยนะ ผมลืมไปนะกรณีพระโมคคัลลานะถูกประทุษร้าย ต้องเพิ่มกรณีพระโมคคัลลานะถูกประทุษร้ายด้วย

พระมหาจุฬพล. คือท่านไม่ได้ช่วยให้ทำร้าย ท่านหนิในระยะแรก

พระมหาวุฒิชัย. (ตัดบท)... ระยะแรกนี้ท่านหนิ เพราะว่าไม่อยากให้โจรกระทำความผิด แต่สุดท้ายก็ยอมรับว่าเป็นกรรมของตน

พระมหาจุฬพล. คือหนินี้ก็เป็นวิธีแก้ไขความรุนแรงด้วย ?

พระมหาวุฒิชัย. ถูกต้อง ถ้าหนิได้ก็ควรจะหนิ แต่ท่านไม่ส่งเสริมให้ไปทำร้ายตอบ ฉะนั้นถ้าจะให้สรุปหลักการคือท่านให้ตอบสนองความรุนแรงด้วยสันติวิธี เช่นกรณีของพระปุลณะหรือกรณีของคำสอนในเรื่อง ไม่ว่าเวลาไหนก็ตาม เวรย่อมไม่ระงับด้วยการจองเวร แต่ระงับด้วยการไม่จองเวร และการให้อภัยให้ท่านยกกรณีของทีฆาฎุมารขึ้นมาอ้างอิง แล้วก็พุทธสุภาษิตนะในวิสุทธิมรรคนะที่ว่าทอดตามองไปทั่วทุกทิศแล้วไม่มีใครเป็นที่รักยิ่งไปกว่าตน ฉะนั้นจึงไม่ต้องเบียดเบียนทั้งตนและคนอื่น เมื่อตนเป็นที่รักของตนฉันใด ตนของคนอื่นก็เป็นที่รักยิ่งของเขาฉันนั้น ฉะนั้นไม่ควรทั้งฆ่าเองและไม่ควรใช้ให้คนอื่นฆ่า ไปอ้างอิงพวกนี้มาให้หมด เออเอาหนังสือ Loving kindness, This is the way, กุศโลบายคลายโกรธ, ๓ เล่มนี้เป็นงานของผมในแง่สันติภาพโลก และพระมหาปราโมทย์ แกเอาไปวางในเพจแกตลอดแหละ นั่นแหละนะ ๓ เล่มนี้พูดไว้หมดแล้วเกี่ยวกับคอนเซ็ปของความรุนแรง

พระมหาวุฒิชัย. อะ ต่อไป

พระมหาจุฬพล. ต่อมาข้อที่ ๓ นะครับ ในทัศนะของอาจารย์ แนวทางการแก้ไขความรุนแรงในคัมภีร์ตามที่กล่าวมาเมื่อตะกี้เนี่ยนะครับ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในยุคปัจจุบันได้หรือไม่อย่างไรครับ?

พระมหาวุฒิชัย. ได้ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ เช่น เวลาที่คณะสงฆ์ไทยถูกใส่ร้ายป้ายสีถูกจ้วงจาบหยาบคายหรือคำสอนถูกบิดเบือน ถ้าเราเดินตามหลักของพระพุทธเจ้าเราก็ต้องใช้วิธีอธิบายใช้วิธีชี้แจงแถลงไข

พระมหาจุฬพล. ชี้แจง ถ้ามีการโต้แย้งเรื่องหลักการ?

พระมหาวุฒิชัย. ชี้แจง ถ้าทำให้เกิดการเข้าใจผิด เราก็ต้องอธิบายเราก็ต้องชี้แจงเราก็ต้องแก้ไข ชี้ให้เห็นว่าอะไรคือสิ่งที่ถูกต้องอะไรคือสิ่งที่ผิดเพี้ยนออกไป เช่น กรณีท่าน ป.อ. ปยุตโต ชี้แจงกรณีธรรมกาย ชี้แจงกรณีสันติอโศก ชี้แจงกรณีคึกฤทธิ์ พระคึกฤทธิ์ นี่ท่านเห็นความสำคัญมาก ๆ เลย ท่านไม่หวั่น หรือแต่ถ้าเป็นกรณีที่มีคนมาคุกคามคณะสงฆ์ ถ้าเขาเหล่านั้นใช้ความรุนแรง เช่น มาบุกวัดเลย คณะสงฆ์ก็ใช้ขันติธรรม อันนี้ก็ใช้หลักขันติธรรม ขนฺตี ปรมิ ตโปสติศึกษา ใช้ไหม? ก็ใช้หลักขันติ เหมือนขันติว่าที่ดาบสนะ เขาตัดแขนตัดขาที่ไม่โกรธนะ ก็ให้ใช้สันติวิธี ทั้งสันติวิธีในใจ และสันติวิธีในภายนอก ภายในก็คือไม่โกรธไม่เกลียดชัง แม้กระทั่งเขาจะเอาชีวิต เช่น ขันติว่าที่ดาบส ภายนอกก็เหมือนกรณีของพระปทุมเถระที่ต่อให้ทำถึงตายก็ไม่โกรธ และก็ให้ยกกรณีพระพุทธเจ้าสอนภิกษุใน กักกจูฬมสูตร พระสูตรอุปมาด้วยคมเลื่อย... “ภิกษุทั้งหลาย หากโจรเอาเธอไปมัดตรึงสองมือสองเท้าเอาเลื่อยมาเลื่อย ใครโกรธคนเหล่านั้น คนนั้นไม่ใช่สาวกของเรา” นี่ชัดเจนไหม? ไม่ตอบสนองความรุนแรงด้วยความรุนแรง แต่ตอบสนองความรุนแรงด้วยความอดทน สันติวิธี และด้วยเมตตาธรรม นอกจากอังกักกจูฬมสูตรแล้วยังอ้างเรื่องพญาวานร พญาวานรที่นำพรานหลงป่าออกมาแล้วพรานมันไม่ได้กินข้าวมันเอาหินทุบหัว หินทุบหัวพญาวานร ถึงขนาดนั้นพญาวานรก็ยังให้อาหาพรานว่า “แกอย่าทำอย่างนี้อีกนะ ฉันช่วยแกนะ แต่เอาเถอะตอนนี้ฉันยังไม่ตาย ฉันก็จะพาแกออกจากป่าก่อน” ตอนแรกจูงแขนออกไปเลย แต่พอพรานมาแวงกัดแบบนี้ ทีนี้พญาวานรก็ขึ้นอยู่บนยอดไม้แล้วเดินนำทางจนพรานหลงป่าออกนอกป่า นี่คือตัวอย่างการตอบความรุนแรงด้วยความสงบด้วยสันติวิธี เขาจะเอาชีวิตก็ยังไม่โกรธ ไปอ้างอิงเรื่องนี้ด้วยและก็อ้างอิงเรื่องพญาช้าง พญาช้างที่ถูกพรานมาขอตัดงาถึงสามรอบ สุดท้ายตัดถึงโคนงา พญาช้างเจ็บจนตายเพราะความคั่นโลก แต่ว่าพญาช้างก็ไม่โกรธเลย เห็นไหม? นี่คือการชัดเจน ดังนั้น ในความรุนแรงที่เกิดจากการใส่ร้ายป้ายสี เกิดจากความเข้าใจผิด ให้แก้ไขด้วยการชี้แจงแถลงไข ความรุนแรงทางกายซึ่งเป็นการเบียดเบียนบีฑาให้ตอบสนองด้วยขันติธรรม สันติวิธี และเมตตาธรรม รวมทั้งอภัยทาน

พระมหาจุฬพล. อภัยทานด้วยนะครับ?

พระมหาวุฒิชัย. ใช่ เอามาใช้ในสังคมได้ทุกอย่าง

พระมหาจุฬพล. ด้วย ขันติ เมตตา อภัยทาน

พระมหาวุฒิชัย. ใช้ อภัยทานนะลูกอ้างเรื่องนั้นนะ อ้างกักกจูมสูตรก็ได้ เรื่องขันติว่าที่ดาบสก็ได้ และก็ที่ฆาฏกุมารชาดกนะ รวมทั้งพระพุทธเจ้าที่ให้อภัยพระเทวทัตทุก ๆ กรณีใช่ไหม? จะทำรุนแรงยังงี้ก็ตามที่ให้อภัยตลอด

พระมหาจุลพล. การที่พระพุทธเจ้าใช้ฤทธิ์ปราบพญานาค อย่างนี้ถือว่าเป็นการใช้ความรุนแรงป้องกันตัวไหมครับ?

พระมหาวุฒิชัย. ไม่..ไม่ถือว่าเป็นการใช้ความรุนแรง ถือว่าเป็นการใช้ฤทธิ์เป็นกุศโลบายในการสอน เพราะความรุนแรงนั้นไม่ได้มีเจตนาทำลาย แต่ความรุนแรงนั้นก็เป็นการใช้ฤทธิ์ให้ดูเฉย ๆ ไม่มุ่งร้ายหมายขวัญเอาชีวิต เป็นการเอาฤทธิ์มาโชว์ให้ดูว่าท่านมีฤทธิ์เราก็มียุติเหมือนกันเพื่อจะทำให้เขามีปฏิญมานะอ่อนลงแล้วก็นำเข้าสู่ธรรม พูดสั้น ๆ ว่า “ใช้ฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในการนำคนเข้าสู่ธรรม” ไม่ใช่ใช้ฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในการเบียดเบียน ดังนั้น จึงไม่จัดว่าเป็นความรุนแรง ไม่ได้หมายเอาชีวิต

พระมหาจุลพล. ครับ ก็ประเด็นสุดท้ายนะครับ พระอาจารย์มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรุนแรงในศาสนาในยุคนี้ยังงี้บ้างครับ? และก็มีแนวทางในการแก้ไขอย่างไร?

พระมหาวุฒิชัย. ความรุนแรงเกี่ยวกับศาสนาในยุคนี้ใช่ไหม? ก็...ทุกวันนี้ในเมืองไทยนี้มีความรุนแรงเกี่ยวกับศาสนาอยู่ ๒ – ๓ ประเภท

๑) ความรุนแรงที่เกิดจากการใส่ร้ายป้ายสี ตรงนี้ต้องแก้ไขด้วยการอธิบายชี้แจงแถลงไข
๒) ความรุนแรงที่เกิดจากคนในด้วยกัน ที่เรียนปริยัติแล้วจับประเด็นผิดพลาดเอาปริยัติที่ตัวเองเรียนนั้นมาตีหมัดคนอื่น มาใส่ร้ายป้ายสีคนอื่นแทนที่จะแนะนำด้วยเมตตาในฐานะผู้รู้ ผู้หวังความจริงความดีงาม แต่กลับกลายเป็นว่าเอาปริยัติที่ตัวเองรู้ดีนั้นไปด่าคนนั้นด่าคนนั้นจนสำนักต่าง ๆ ในเมืองไทยทะเลาะกันเองขัดแย้งกันเอง อันนี้เขาเรียกว่า “อลคัทธิพมาปริยัติ” ปริยัติที่เป็นเหมือนการจับพิกษที่หาง ส่งผลให้สังคมไทยและชาวพุทธไทยไม่ค่อยมีความสงบเพราะต่างฝ่ายต่างก็จับผิดซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา เช่นที่กำลังเกิดขึ้นตอนนี้ เห็นไหม? แทนที่ตัวเองรู้ดี แทนที่จะสอนด้วยเจตนาดี ก็กลายเป็นว่าด่าคนนั้น ด่าคนนี้ คนนี้ก็ทำไม่ถูก คนนั้นก็ทำไม่ถูก ข้างถูกอยู่คนเดียวเห็นไหม? นี่ก็เป็นความรุนแรงจากอลคัทธิพมาปริยัติ อันตรายมาก

๓) ความรุนแรงที่เกิดจากความคับแคบทางศาสนา เช่น ตัวเองปฏิบัติมาในสายนี้แล้วก็คิดว่าสายนี้ดีที่สุดสายอื่นด้อยกว่าไม่ได้ ก็จึงไปลดทอนความดีความงามความชอบธรรมของสายอื่นว่าไม่ถูกต้อง ไปไม่ถึงนิพพาน เป็นแค่สมณะไม่ใช่บิพสนา เป็นความรุนแรงเหมือนกัน ก็ทำให้ชาวพุทธก็ขัดแย้งกันเองอีก เห็นไหม? มันก็ขัดแย้งไปเรื่อย ๆ ขัดแย้งไปเรื่อย ๆ สุดท้ายก็ไม่ต้องความรุนแรงภายนอกละ มันเป็นความรุนแรงในหมู่ชาวพุทธเองทั้งนั้น

อะ ต่อไป (๔) เป็นความรุนแรงที่เกิดจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาล ถึงแม้รัฐบาลจะมีนโยบายที่ดี แต่ในกระบวนการการดำเนินการปฏิรูปพระพุทธศาสนานั้นขาดการทำความเข้าใจ ใช้วิธี

ลำหัดลำไค่น คือส่งลงมาด้วยอำนาจและเข้ามาจับพระสงฆ์สิก็ไปตรวจสอบพระสงฆ์ในวัดต่าง ๆ อย่างขาดเมตตธรรม นีก็เป้นอีกรูปแบบหนึ่งของความรุนแรง ซึ่งผลข้างเคียงคือก่อให้เกิดวิกฤตศรัทธา การแตกสามัคคีในหมู่ชาวพุทธ และรัฐกับคณะสงฆ์เองก็มีรอยร้าวเกิดความบาดหมาง ซึ่งถ้าแก้ไขไม่ดีในอนาคตก็จะเป็นสาเหตุของวิกฤตศรัทธาได้เหมือนกัน

และความรุนแรงอีกอย่างหนึ่งก็คือ (๕) ความรุนแรงที่เกิดจากพระสงฆ์ทำกับพระสงฆ์ นั้นหมายถึงเกิดจากการวิพากษ์วิจารณ์โดยที่ไม่รู้ข้อเท็จจริง นึกจะวิจารณ์พระสงฆ์ด้วยกันเองยังงี้ก็วิจารณ์ นึกจะด่าพระเถระองค์ไหนก็ด่าไป ยี่สิบปีที่แล้วเราจะไม่ไ้ยินการเรียกพระมหาเถระระดับสมเด็จพระสังฆราช “สมเด็จพระสังฆราช” “สมเด็จพระสังฆราช” ยี่สิบปีที่แล้วผมคิดว่าไม่มีใครกล้าเรียกพระเดชพระคุณระดับสมเด็จพระสังฆราชด้วยชื่อเล่น เดียวนี้สื่อมวลชนเรียกกันเป็นว่าเล่นเลย แสดงถึงการไม่ให้ความเคารพยำเกรง ปกติเวลาเราเรียกในหลวงเราก็จะเรียกว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ไม่ต้องระบุชื่อว่าพระองค์ไหน เรารู้อยู่แล้วในรัชสมัยหนึ่งก็มีพระองค์เดียว ถูกต้องไหม? เช่นเดียวกันเวลาเราเรียกเจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระพุทธปาหิตาจารย์ ก็รู้อยู่แล้วว่าองค์นี้ รุ่นหนึ่งสมัยหนึ่งก็มีองค์เดียว แต่เดี๋ยวนี้เราเรียก “สมเด็จพระสังฆราช” สิ่งนี้เป็นความรุนแรง มันสะท้อนถึงการไม่มีอะไร? ความเคารพในพระมหาเถรานุเถระ, แล้วถามว่าใครเป็นคนนำเรียก? ก็คือพระเราที่ทำตัวเป็นนักวิจารณ์พระสงฆ์ไทยหลายรูป มีพระนักวิจารณ์หลายรูปที่ทำตัวเป็นนักวิจารณ์สถาบันสงฆ์ การวิจารณ์นั้นแน่นอนว่ามันเป็นเสรีภาพ แต่ประเด็นที่มันเกิดขึ้นก็คือการใช้เสรีภาพของท่านนั้นขาดความรับผิดชอบ คำว่า “ขาดความรับผิดชอบ” คือ การไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา ว่ามันจะก่อผลดีหรือมันจะก่อผลร้ายอย่างไร ขาดข้อเท็จจริงรองรับ คือข้อวิจารณ์ส่วนใหญ่ถึง ๙๐ เปอร์เซ็นต์เกิดจากการมโน เช่น พระบางรูปวิจารณ์การพระราชทานสมณศักดิ์ของพระสงฆ์นี้ เหมือนอ่านข่าวการเมืองเลย คือนึกจะจับใครไปโยงกับใคร ใครจะวิ่งเส้นไหนอะไรยังไง อ่านดี ๆ เหมือนกับข่าวย้ายผู้ว่า ข้าราชการดั่งทหารในกองทัพ ข้าราชการย้ายนายตำรวจ แม้กระทั่งผมเอง ผมอยู่นอกตลอดชีวิตไม่เคยเข้าไปยุ่งกับอำนาจการบริหารคณะสงฆ์ ไม่สนใจเรื่องยศชางขุนนางพระทั้ง ๆ ที่อยู่วัดใหญ่มาตลอดอยู่รอดมายี่สิบสามปี ผมเป็นทั้งเลขาจังหวัดเก่าอยู่ทั้งวัดเบญจมฯ ทั้ง มจร ทำงานถวายหลวงพ่อดมเด็จพระสังฆราชองค์ ไม่เคยฝึกไฟในยศชางขุนนางพระเพราะผมมีความชัดเจนว่าตั้งใจจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการเขียนการเทศน์ ตรงไหนที่จะตั้ง ผมหลีกเลี่ยงมาทั้งหมด แต่วันดีคืนดีก็มีคนเอาไปเขียนว่าเราฝึกไฟในยศชางขุนนางพระวิ่งไปหาพระผู้ใหญ่ ข้อเขียนอย่างนี้เป็นเท็จ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ปีที่แล้วผมถึงต้องออกมาเขียนบทความความแก้ไข เพราะอะไร? เพราะท่านกำลังทำร้ายประชาชน หลวงพ่อ ปยุตโต ท่านบอกว่า “การใช้ข้อมูลเท็จเผยแผ่ไปสู่ประชาชนนั้นเป็นอาชญากรรมทางปัญญาชนิดหนึ่ง” แล้วทุกวันนี้มีพระสงฆ์บางรูป มีคอลัมนิสต์บางคน นักวิจารณ์สังคมหลายคนเลยที่วิพากษ์วิจารณ์คณะสงฆ์โดยขาดทั้งความรับผิดชอบและขาดทั้งข้อเท็จจริงรองรับผลคือวิกฤตศรัทธา บันทอนศรัทธาปสาทะต่อสถาบันสงฆ์ เหล่านี้คือภัยคุกคามที่อันตรายมาก ๆ เพราะฉะนั้นคณะสงฆ์

จะต้องตื่นตัวจะมานั่งบอกว่าเจียบ เขาว่าอะไรมาให้เจียบ นี่ไม่ใช่อุเบกขา อุเบกขามี ๒ อย่าง คือ ๑) อัญญาณอุเบกขา เจียง ๒) อุเบกขาญาณสัมปยุต อุเบกขาที่สัมปยุตด้วยความรู้ ท่านไม่ให้เจียงนะ อะไรที่ไม่จริงเราก็ต้องแก้ไข เราก็ต้องชี้แจง เราก็ต้องแถลง เพราะฉะนั้น ต่อให้มีคนมาจ้วงจาบหยาบ คายทำลายคณะสงฆ์มากมายยังงี้ ในรอบสิบปีมานี้คณะสงฆ์เลือกใช้วิธีเจียบทั้งหมด ถ้าถามผม ผมคิดว่าเป็นยุทธศาสตร์ที่ไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้องกับท่าทีที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ในพระไตรปิฎก

พระมหาจุฬพล. ครับ ต้องชี้แจงแก้ไขในะครับ?

พระมหาวุฒิชัย. ครับ ใช่ แต่อย่าโกรธ อะไรที่ไม่จริงให้ชี้แจง ให้แก้ไข ให้อธิบาย ด้วยเมตตา หวังประโยชน์สุขของส่วนรวมเป็นที่ตั้ง...(หยุดคิด)...ภัยคุกคามคณะสงฆ์ไทยนี้ พูดอย่าง ตรงไปตรงมา ที่น่ากลัวที่สุดไม่ใช่จากต่างศาสนา หากแต่มาจากชาวพุทธด้วยกันเอง ชาวพุทธส่วนหนึ่ง ก็คือชาวพุทธที่เป็นกลุ่ม อลค์ทูปมาปริยัติ เรียนปริยัติเพื่อเอาไว้ทิ่มแทงเอาไว้ได้ว่าที่ตีวาทะก่อให้เกิด ความอาฆาตบาดหมางในหมู่ชาวพุทธด้วยกันเอง ชาวพุทธอีกกลุ่มหนึ่งก็คือกลุ่มพระสงฆ์และคฤหัสถ์ที่ วิพากษ์วิจารณ์โดยขาดข้อมูลข้อเท็จจริงรองรับ แม้จะบอกว่ามีเจตนาดีที่อยากปรับปรุงการคณะสงฆ์ แต่ดูเหมือนว่าเจตนาดีนั้นจะทำให้ได้ไม่คุ้มเสีย เพราะเป็นการบั่นทอนศรัทธาสาธุชนมากกว่า

เรามีวิธีที่ดีกว่านั้นในการที่จะเปลี่ยนแปลงคณะสงฆ์ เช่น ทำงานวิจัยที่มีเอกสารหลักฐาน มีหลักวิชาทางวิชาการมารองรับ ใช่ไหม? จัดประชุมสัมมนาและอภิปรายอย่างเปิดเผย ไม่ใช่มานั่งคิด แล้วก็เฝ้าข่าวเขียนเอาคนเดียวโดยที่ไม่แคร์ข้อเท็จจริงเลย อันนี้เป็นอันตรายมาก ทำไมจึงเป็น อันตราย? เพราะเมื่อพระด้วยกันเขียนแฉพระด้วยกัน จะจริงหรือเท็จไม่เป็นประมาณ แต่สิ่งสำคัญคือ สื่อมวลชนชอบข่าวแบบนี้แล้วก็เอาไปขยายผลและในที่สุดก็นำมาซึ่งวิกฤตศรัทธาอย่างที่เห็น พระดี หลายรูปถูกกล่าวหาถูกใส่ร้าย เช่นอาจารย์ท่านหนึ่งที่ มจร จุฬ ๑ ก็มีคนกล่าวหาว่าท่านชื่อสมณศักดิ์ ๑๒ ล้าน ใช่ไหม? ท่านทำประโยชน์มหาศาลให้กับสังคมไทยและคณะสงฆ์ไทย แต่จุฬ ๑ คนก็โยงถึง ท่านโดยที่ท่านชี้แจงก็ไม่มีใครฟังแล้ว ท่านได้เสียหายไปเรียบร้อยแล้ว กรณีหลวงพ่อดอกน้ำ โยน ข้าวสารให้ท่าน สุดท้ายยัยการก็สั่งไม่ฟ้อง แต่ก็ไม่เคยมีใครมาแก้ต่าง คนเหล่านั้นไม่แม้แต่จะขอโทษ ไม่แม้แต่จะแก้ต่าง เราลืมไปรีไปว่า หลวงพ่อดอกน้ำ หลวงพ่อวัดสระเกศ หลวงพ่อประยุทธิ์ คือพระมหาเถระสามรูปที่ไปบุกเบิกการเผยแผ่ในยุโรปและอเมริกา ปรากฏจากสามรูปนี้จะไม่มวัดไทย ในยุโรปและอเมริกา แต่แล้วพระรุ่นลูกรุ่นหลานก็มาเขียนถึงแต่ละรูปแต่ละองค์ในทางเสียหายชนิดที่ไม่คำนึงถึงคุณูปการที่รังสรรค์ไว้แก่การพระศาสนาจนตลอดชีวิต นี่คือการไม่ยุติธรรมแก่พระมหาเถระเหล่านั้น วันหนึ่งเมื่อมีข้อเท็จจริงปรากฏออกมา ก็ไม่มีใครออกมาแก้ต่างออกมาขอโทษ นี่คือการ ความรุนแรงที่เป็นมูลฐานที่ก่อให้เกิดวิกฤตศรัทธา ผมคนหนึ่งที่ไม่เชื่อว่าคณะสงฆ์ไทยจะเป็นคณะสงฆ์ ที่แย่มากที่มีคนกล่าวหาถึงขั้นที่ต้องลุกขึ้นมาปฏิรูป ผมไม่เชื่อเช่นนั้นเลย เพราะเราก็เห็น ๆ กันอยู่ว่ามีพระปฏิบัติปฏิบัติชอบอยู่ทุกหนทุกแห่ง แต่ข้ออ้างเหล่านั้นมันเกิดขึ้นจากการใส่ร้ายป้ายสีส่วนหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งก็มาจากข้อมูลเท็จที่เขียนกันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันที่เป็นเวลามากกว่าสิบปี แล้วเราเรียก

สิ่งนี้ว่าการวิจารณ์สังคม ถ้าท่านจะวิจารณ์ท่านต้องมีการวิจัยรองรับ ถ้าท่านจะให้ความเห็นท่านต้องหาความรู้มารองรับ แต่ถ้าท่านนี้จะดำใครก็ดำนี้ก็จะใส่ร้ายใครก็ทำนี้ก็จะเขียนอะไรก็โมโนเอาเอง อันนี้เราไม่เรียกว่าเป็นการวิจารณ์สังคม นี่คือการก่ออาชญากรรมทางปัญญาต่อสังคม เพราะท่านไม่ได้ใช้องค์ความรู้ ไม่ได้ใช้ข้อเท็จจริงเลย ท่านใช้แต่สัญชาตญาณในการเขียนบทความในการวิพากษ์วิจารณ์ และสิ่งนี้แหละเป็นสิ่งที่บั่นทอนคณะสงฆ์เป็นความรุนแรงต่อสถาบันสงฆ์ไทยที่น่ากลัวอย่างยิ่งในรอบสิบปีที่ผ่านมา ทำไม? เพราะสื่อมวลชนเอาไปขยายผลต่อ โซเชียลมีเดียเอาไปขยายผลต่อ ประจวบเหมาะกับคนทุกวันนี้มีความศรัทธาในการพระศาสนาตกลง เพราะคนส่วนใหญ่อีกหันไปหาอย่างอื่นแทนวัด หันไปหาห้าง หันไปหาโซเชียลมีเดีย หันไปหานักวิชาการ หันไปหาเอ็น.จี.โอ. บทบาทของพระถูกสิ่งเหล่านี้แย่งไปมากแล้วนะ ฉะนั้น พระก็เหลืองานให้ทำไม่กี่อย่าง ประกอบกับวิกฤตศรัทธามีข่าวฉาวออกมาเรื่อย ๆ สิ่งเหล่านี้จึงผสมโรงกันเขาไปทำให้กลายเป็นการบั่นทอนศรัทธาปสาทะของพระสงฆ์ไปโดยอัตโนมัติ ความรุนแรงอีกอย่างหนึ่งที่เป็นปัญหาของคณะสงฆ์ไทยก็คือการที่มีข่าวฉาวต่าง ๆ แล้วมหาเถรสมาคมไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้ศรัทธาที่วิกฤตอยู่แล้วก็ยิ่งวิกฤตหนักเข้าไปอีก

มีอีกความรุนแรงหนึ่งที่ยากจะพูดไว้ก็คือ ความรุนแรงเรื่องคุณภาพของพระสงฆ์ไทย พระสงฆ์ไทยเรามีคุณภาพแย่ง ๆ คุณภาพในการเทศน์ในการสอนตกต่ำแย่งแย่งอย่างยิ่ง เมื่อคนไม่มีคุณภาพก็ไม่สามารถเผยแผ่ไม่สามารถบริหารการพระศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลคือการเผยแผ่ก็ตี การบริหารการพระศาสนาที่ดี จึงไม่ตอบสนองต่อปัญหาในโลกปัจจุบัน ในขณะที่เรื่องบางเรื่องชาวบ้านมองว่ามั่นคงมาก แต่หลายครั้งก็ไม่เคยนำเรื่องนี้เข้า มส. ไม่เคยหารือ ไม่เคยพูดถึง ปล่อยทิ้งไว้ก็เกิดวิกฤตศรัทธา ใช่มั้ย? และการเช่นนี้แหละคือรากแก้วของความรุนแรงชนิดหนึ่งที่นำมาสู่วิกฤตของสถาบันสงฆ์ไทยในทุกวันนี้

พระมหาจุลพล. อาจารย์คิดว่า รูปแบบการแก้ไขปัญหาก็กล่าวมานี้จะเป็นรูปแบบใดครับ ในอีกสิบหรือยี่สิบปีข้างหน้า

พระมหาวุฒิชัย. แนนอนว่าต้องมีปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ (๑) เพื่อสร้างพระสงฆ์คุณภาพที่รู้เท่าทันทั้งทางโลกทางธรรม มีศักยภาพในการบริหารจัดการที่ดีและมีคุณภาพ, (๒) ปฏิรูปโครงสร้างของคณะสงฆ์ไม่ให้มุ่งไปที่ยศ ทรัพย์ อำนาจ แต่ให้มุ่งไปที่การศึกษา การสร้างคน การเผยแผ่ และการพัฒนาสังคม ให้พระเกี่ยวข้องกับอำนาจให้น้อยที่สุดแต่ให้มากขึ้นกับพระธรรมวินัย ให้มากที่สุด, (๓) ส่งเสริมพระเก่งพระดีที่อยู่ชายขอบอยู่ต่างจังหวัด ให้มีโอกาสได้ทำงานให้มากขึ้น ไม่ใช่ปล่อยให้ท่านทำตามยถากรรม การที่ปล่อยให้ท่านทำตามยถากรรมมันทำให้การคณะสงฆ์ไม่โดดเด่น ในขณะที่คนที่อยู่ในอำนาจก็ไม่สามารถทำอะไรได้มากมายรับกิจนิมนต์ไปวัน ๆ และนั่นแหละที่เป็นเหตุให้คนมองว่าพระสงฆ์ไม่ค่อยทำอะไร ซึ่งความจริงท่านทำเหลือเกินท่านทำมหาศาล แต่ท่านไม่

อยู่ในจุดที่คนมองเห็น เราต้องกลับไปส่งเสริมพระเหล่านี้ให้มันที่อยู่ที่ยืนที่ชัดเจน ถึงแม้ท่านไม่เรียกร้อง เราก็ต้องเข้าไปช่วยไม่งั้นคนมันจะขาดกำลังใจ

พระมหาจุลพล. ก็สุดท้ายนะครับ อยากให้พระอาจารย์สรุปสั้น ๆ เรื่องเกี่ยวกับปัญหา ความรุนแรงต่อพระสงฆ์และวิธีการแก้ไขในคัมภีร์และในอนาคต สั้น ๆ ครับ

พระมหาวุฒิชัย. ความรุนแรงทุกอย่างไม่ได้ลอยมาจากนภากาศ แต่ล้วนเกิดมาจากเหตุ จากปัจจัย การจะแก้ไขความรุนแรงทุกชนิดเราต้องศึกษาให้รู้ถึงเหตุถึงปัจจัยของความรุนแรงเหล่านั้น และก็สร้างสรรค์เหตุปัจจัยเพื่อป้องกันความเสื่อม ป้องกันความชั่ว ป้องกันความรุนแรง ตามหลักแห่ง เหตุปัจจัยให้ถูกต้อง เหมือนที่พระพุทธองค์ได้ตรัสหลักอภิธานิยธรรมไว้ ผมการันตีเลยว่านี่คือ หลักธรรมที่จะทำให้ไม่เสื่อม ถึงแม้ความเสื่อมจะเป็นเรื่องธรรมดาตามเหตุตามปัจจัยตามกฎไตรลักษณ์นะ แต่การป้องกันไม่ให้เสื่อมก็เป็นสิ่งที่สามารถทำได้เหมือนกันไม่ขัดแย้งกัน การเสื่อมก็เป็น อนิจจังเหมือนกัน การป้องกันไม่ให้เสื่อมก็เป็นหลักอนิจจังเหมือนกันเพราะมันสะท้อนว่าเราแก้ไขเหตุ ปัจจัยได้ อนิจจังนั้นมันหมายความว่าทุกสิ่งทุกอย่างมันเปลี่ยนแปลงได้ ใช่ไหม? มันจะเสื่อมเรา ป้องกันไม่ให้มันเสื่อมก็เป็นการปฏิบัติอนิจจังเหมือนกัน เป็นอนิจจังเชิงบวก อนิจจังเชิงลบก็คือปล่อยให้มันเสื่อม อนิจจังเชิงบวกก็คือไม่ปล่อยให้มันเสื่อม แก้ที่เหตุแก้ที่ปัจจัย เช่น เด็กไปติดถ้ำถ้าเรา ยอมรับตามหลักอนิจจังก็คือ เออ...มันเกิดขึ้นแล้วอะเนาะก็ปลง ๆ ชะ แต่อนิจจังเชิงบวกก็คือไม่ได้ หอรกมันต้องมีวิธีเข้าถ้ำวิธีอื่นสิ ก็จะไปหาวิธีเข้าถ้ำวิธีอื่น นี่คืออนิจจังเชิงบวก ฉะนั้นทุกสิ่งทุกอย่างมัน เกิดจากเหตุปัจจัยก็ต้องแก้ไขให้ตรงเหตุปัจจัย ความรุนแรงเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยก็ต้องเรียนรู้ตามเหตุ ตามปัจจัย พอพบแล้วก็ต้องแก้ไขให้ตรงกับเหตุปัจจัย สุดท้ายเราก็จะแก้ไขทำให้ความรุนแรงนั้น หายไปได้ในที่สุด

พระมหาจุลพล. ครับ วันนี้ได้ครบทั้ง ๔ ประเด็นครับ ขอขอบพระคุณพระอาจารย์ เป็นอย่างสูงครับที่ได้เมตตาให้สัมภาษณ์ในครั้งนี้

พระมหาวุฒิชัย. ผมลืมไปประเด็นหนึ่ง วิธีแก้ความรุนแรงที่เกิดจากการยึดติดถือมั่นใน ลัทธิในกาย ระบบความคิด ระบบความเชื่อ...(หยุดคิด)...พระพุทธเจ้าสอนไว้ในกาลามสูตรด้วย เป้าหมาย ๒ อย่าง ๑) ทรงป้องกันสัจจาทิณิเวสน์ ความยึดติดถือมั่นด้วยการให้ปฏิบัติตามหลักกาลามสูตร ใช่ไหม? ๒) ทรงป้องกันความใจคอคับแคบที่เกิดจากศาสนา ด้วยการสอนให้เรามีท่าทีแบบ สัจจานุรักษ์ สัจจานุรักษ์ก็คือ อย่าสรุปว่าความจริงของเราเจ้าเดียวเท่านั้นถูกต้องที่สุดความจริงของคนอื่น ไม่จริงทั้งหมด ภาษาบาลีว่า “อิทเมว สจฺจํ โมฆมณฺญ” นี่เท่านั้นจริงอย่างอื่นเหลวไหลทั้งสิ้น พระพุทธองค์บอกว่าอย่ามีท่าทีเช่นนี้ เพราะหากเรามีท่าทีเช่นนี้จะทำให้เรามีใจแคบ

พระมหาจุลพล. คือแม้กระทั่งประเด็นเรื่องต่างศาสนา เขาก็อาจจะพูดถูกก็ได้?

พระมหาวุฒิชัย. ถูกต้อง ความจริงคือภูเขา ทางขึ้นเขาอาจจะมีหลายทาง อย่างมานั่ง สรุปว่าทางของพุทธคือทางที่ถูกที่สุด ทางของคริสต์คือทางที่ถูกที่สุด ฯลฯ ถ้าเราคิดอย่างนี้เราก็ต้อง

ไปทะเลาะกับศาสนาอื่น ๆ เพราะเรื่องทางขึ้นเขา เอาง่าย ๆ เราดูสิคนที่ตรัสรู้ กฤษณะ มูรติ นี่เขาตรัสรู้ บรรลุนิพพานะ ที่ญี่ปุ่นก็ มากาโนบุ ฟูกุโอกะ ก็ตรัสรู้ธรรม ที่ยุโรปก็ เอกซ์ฮาร์ท โทลเล คนที่เขียน The power of now นะ พวกนี้บรรลุนิพพานหมดแต่ไม่มีใครเป็นชาวพุทธสักคน

พระมหาจุลพล. คือมาเข้าใจความจริงตรงเป็นอย่างเดียวกัน?

พระมหาวุฒิชัย. ถูกต้อง ท่านเห็นไหมว่าทางขึ้นเขามันมีหลายทางแต่ถึงปลายทางเหมือนกัน ฉะนั้นการที่เราบอกว่า โอ้ จะบรรลุนิพพานมันต้องของเราเท่านั้น ถ้าเป็นอย่างนี้ปื๊ไปแล้ว ศาสนาอื่นละคุณไม่มีที่ให้เขาพูดเลยไม่มีที่ให้เขายืนเลย อย่างนี้ต้องระวัง พระพุทธเจ้าบอกว่า จะต้อง มีท่าที่แบบสัจจานุรักษ์ รู้รักษาสัจจะเปิดโอกาสให้คนอื่นพูดและรู้จักฟังความจริงจากคนอื่นด้วย อย่างพูดว่า นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งสิ้น แต่เวลาเราจะพูดถึงเรื่องพวกนี้ให้พูดว่า “เท่าที่ข้าพเจ้าได้ ฟังมามันเป็นอย่างนี้นะ และของท่านว่ายังไงลองว่ามาซิ” นี่คือนิสัยแบบสัจจานุรักษ์

พระมหาจุลพล. แลกเปลี่ยนกัน

พระมหาวุฒิชัย. ใช่ แลกเปลี่ยนกัน แต่ถ้าเป็นท่าที่แบบผูกขาดสัจจะก็คือ “ของข้าจริง ที่สุด ของแกไม่ได้เรื่อง” นี่คือนิสัยของสงคราม พระพุทธเจ้าจะสอนให้พวกเรามีท่าที่แบบสัจจานุรักษ์เพราะจะทำให้เรานั้นแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับลัทธิในกายฉันทกัลยาณมิตร นี่คือนิสัยแก้ สงครามศาสนา วิธีแก้สงครามทิฐิ ที่ถูกต้องที่สุด โอเค...อ้อ... อีกอย่างหนึ่งให้ฝึกมององค์รวม ให้เห็น ช้างทั้งตัว วิธีนี้ช่วยได้ วิธีแก้ไขความรุนแรงทางลัทธิทางศาสนา ทั้งลัทธิในกายนะ ฝึกมององค์รวม Holistic look view เพื่อแก้โรคผูกขาดสัจธรรม แก้โรค อิทเมว สจฺจํ นั้นแหละ อย่าลืมหาลามสูตรข้อ ๑๐ นะ อย่าเชื่อว่าสมณนี้เป็นครูของเรา แม้กระทั่งครูบาอาจารย์ท่านก็ยังไม่ให้เชื่อแบบหัวชนฝา บางครั้งครูบาอาจารย์สอนผิดก็ได้ ใช่ไหม? นี่แหละ ประมวลให้ได้นะตามที่พระอาจารย์กล่าวมานะ ตามหลักของที่ว่าถ้าใครวิจัยเสร็จแล้วต้องเอาเล่มมาให้แนะ (ยิ้ม) อย่าลืมนะ เอาเล่มมาให้แนะ.

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรมทา, ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

พระมหาจุลพล. อาตมาทำวิจัยเรื่องวิถีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ก็เลยอยากขอแนวคิดข้อมูลจากอาจารย์ประกอบการวิจัยด้วยครับ

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ครับ ได้ครับ

พระมหาจุลพล. มีคำถามอยู่สี่ข้อด้วยกันครับ

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ครับ ก็คือในหน้าสี่นี้ใช่ไหมครับ

พระมหาจุลพล. ใช่ครับ

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. เริ่มเลยก็แล้วกันนะ อ่า...ในทัศนะของท่านความรุนแรงตามหลักพระพุทธศาสนาหมายถึงอะไรมีขอบเขตแค่ไหน ใช่ไหมครับ

พระมหาจุลพล. ครับ

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. เอ๊ะ อันนี้ผมไม่แน่ใจนะเพราะปกติคำว่า Violence เนี่ย เออ...มันเป็นคำสมัยใหม่ แล้วคำสมัยใหม่นี้มันก็มีนิยามค่อนข้างชัดว่า ความรุนแรงมันก็คือการใช้กำลัง ความไม่พุดกันด้วยเหตุด้วยผลใช้กำลัง อ่า...พ่อแม่สอนลูกด้วยการตี ถือว่าเป็นการใช้กำลัง ครูทำโทษลูกศิษย์ใช้กำลัง ก็ถือว่าเป็นการใช้ความรุนแรง นี่นะครับ คือคำว่า Violence เนี่ย มันหมายถึงอย่างนั้นนะฮะ คราวนี้ถ้าคิดอย่างนั้นในศาสนาพุทธเราก็มีคำสอนคือในหลักโอวาทปาฏิโมกข์ก็มี อนุปวาโท อนุปมาโต ใช่ไหมครับ ที่จริงผมคิดว่ามันครบแล้ว การไม่กล่าวร้าย...คือมันมี วชิกรรมกับกายกรรม ใช่ไหมฮะ รุนแรงมันก็ต้องทางวาจาหรือไม่ก็ทางกาย ส่วนทางใจเนี่ยมันไม่รุนแรงอยู่แล้ว คือรุนแรงหรือไม่รุนแรงนี้ท่านก็รู้อยู่คนเดียวใช่ไหมครับ เพราะฉะนั้นปกติคำว่า Violence เนี่ย มันก็คือความรุนแรงทางกายและทางวาจานะครับ เพราะฉะนั้นข้อหนึ่งนี้อาจจะตอบอย่างนี้ได้ครับ ถ้าเทียบกับหลักทางโลกเขาเราก็มีหลักอนุปวาโท อนุปมาโต ครับ อันนี้ชัด ส่วนขอบเขตก็คือการทำความเสียหายเดือดร้อนกระทบต่อจิตใจเขา ทำให้เขาเป็นทุกข์ การทำให้คนอื่นเป็นทุกข์ทางกายก็ดีทางวาจาก็ดีถือว่าเป็นความรุนแรงทางพุทธแล้วกันนะฮะ

พระมหาจุลพล. ครับ ในเชิงที่เป็นอารมณ์รุนแรงนี้เรายังไม่ถือว่าเป็นความรุนแรงที่เรียกว่า Violence ใช่ไหมครับ?

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. อ้อ ไม่ครับ คืออย่างนี้ครับ Violence นี้ มันเป็นเรื่องระหว่างบุคคลไม่ใช่เรื่องส่วนตัว สมมติเราโมโหเราเดินอยู่คนเดียวนี้ก็ไม่ได้ถือว่า Violence นะครับ ... (หัวเราะ)...คือมันเป็นเรื่องของคุณใจ แต่ถ้าคุณไปเดินและไปชกคนอื่น อย่างนี้นะใช่

พระมหาจุลพล. คือหมายความว่าต้องมีตัวกรรมมารองรับ?

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ครับ ใช่ ๆ มันต้องเป็นเรื่องความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นนะ ครับมันจึงจะถือว่าเป็น Violence และผมคิดว่า อนุปวาโท อนุปฆาโต นี่ก็เป็นเรื่องระหว่างบุคคลนะ ครับ ไม่ใช่เรื่องของคน ๆ เดียว

คราวนี้อันที่ ๒ ในทัศนะของท่านความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องอะไรบ้าง อันนี้ก็จะอาจจะมองได้สองอย่างนะครับ อันแรกก็คือว่าภายในคณะสงฆ์เอง ภายในคณะสงฆ์เองก็อาจจะ มีเรื่องกระทบกระทั่งกันซึ่งผมคิดว่าก็ยังไม่ใช่เรื่องใหญ่โตนะครับ มันเป็นเรื่องพระอาจจะทะเลาะกัน มันมีคำอย่างนี้ครับ เช่น ภิกษุรูปหนึ่งประหารภิกษุอีกรูปหนึ่งด้วยฝ่ามือ อย่างนี้ใช่ไหมครับ ก็ ๆ คือ ตีนะ มันจะเป็นอย่างนั้นมากกว่าซึ่งก็มีบัญญัติไว้ในพระวินัยก็พอสมควร แต่ผมคิดว่าเรื่องนี้ไม่ใช่ เรื่องหลัก แต่ถ้าเป็นความรุนแรงที่คนอื่นทำเนี่ย อันนี้มันมี เช่นพวกที่เขาขับไล่ศาสนาอื่นเขาไม่พอใจ เสร็จแล้วเขาก็มาทำเองหรือจ้างคนมาทำความรุนแรงกับพระสงฆ์ ผมก็คิดว่ามันน่าจะมีบ้าง...อินเดีย นี่เป็นประเทศที่คนไม่ค่อยตีกันเรื่องศาสนาผมคิดว่างั้นนะ ซึ่งปัจจุบันนี้ก็เป็นอย่างนั้น

พระมหาจุลพล. ก็คือเขาจะมีความเปิดกว้างในเรื่องของความแตกต่างทางศาสนา

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ครับ ใช่ ๆ แต่ว่ามันก็มีตีกันบ้างอย่างเช่นอินดูมุสลิมกับพุทธ อย่างนี้ใช่ไหมครับ คราวนี้ในสมัยพุทธกาลผมก็คิดว่าลักษณะมันก็เป็นอย่างนั้น ก็คือมีคนมาทำเช่นที่ ทำกับพระโมคคัลลานะหรือที่ทำกับพระพุทธเจ้าอย่างงี้ อันนี้มันก็เป็นเรื่องความรุนแรงที่คนอื่นทำ... ทำกับพระสงฆ์นะ

คราวนี้ถ้าเป็นเรื่องของการแก้ไข ถ้าในพระสงฆ์มันก็มีเรื่องของพระวินัย คือการใช้วินัย บังคับนะครับ ใช่ไหม? แต่ถ้าเป็นคนอื่นทำนี่ ถ้ามองในแง่เรา ๆ แก้ไขอะไรไม่ได้ เช่น ถ้ามีคนมาดักทำร้ายพระสงฆ์เรา อย่างที่ทำกับพระโมคคัลลานะนี่ ก็ไม่รู้ว่าจะแก้ยังไง พระโมคคัลลานะก็ยังแก้ไม่ได้ ใช่ไหมครับ ท่านถึงต้องตาย แต่มันก็มีแก้ไขได้ครับถ้าสังคมที่มีกฎหมาย คือมันก็ต้องให้รัฐหรือ สังคมนั้นจัดการ แต่จริง ๆ อินเดียสมัยนั้นมีกฎหมายนะครับ คนที่ทำอย่างนั้นกับพระโมคคัลลานะเนี่ย ถึงเราไม่ได้บันทึกเอาไว้ผมก็เชื่อว่าเขามีการสืบหาว่าเป็นใครและเขาก็จับกันอยู่ ฉะนั้น อินเดียสมัย นั้นมันคงมีกฎหมายอยู่แล้ว

พระมหาจุลพล. คือในสมัยนั้นก็ยังมีปรากฏเรื่องที่มีการลงโทษผู้กระทำความผิดอยู่ครับ แต่ก็แปลกว่าในขณะที่เดียวกันพระพุทธเจ้าเองและก็ในคำสอนของพุทธศาสนาเนี่ยถึงแม้ว่าจะมีคนมา ทำร้ายแต่ท่านก็ไม่สอนให้ตอบโต้ด้วยความรุนแรงกลับคืน

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. อันนี้ ๆ ก็น่าคิด คือ...ผมฝากท่านนิดหนึ่งอาจจะ เป็นประโยชน์กับงานท่าน คือมี ๓ ศาสนาในโลก ๑) ศาสนาคริสต์ ศาสนาคริสต์เนี่ยพระเยซูบอกว่าถ้าเขา ตบแก้มขวาก็ให้เอียงแก้มซ้ายให้เขาตบด้วยนะครับ พระเยซูบอกอย่างนั้น อย่าไปโกรธแค้นเขา ถ้าเขา ขโมยบาทหนึ่งให้แถมไปให้อีกหนึ่งบาทอย่างงี้ อย่าไปว่าเขาให้แถมให้เลย ๒) ศาสนาอิสลาม บอกว่า ถ้ามีคนมาตบหน้าเรา ถามว่าเราผิดไหมเขาถึงจึงตบ ถ้าผิดเพราะว่าเราไปทำอะไรเขาและสมควรที่เขา

จะตบ ก็ให้ยอมรับ แต่ถ้าเราอยู่ดี ๆ ไม่มีความผิดแล้วมาตบเราเนี่ย เราอย่าปล่อยให้มันลอยนวลนะ ครับ ศาสนาอิสลามสอนอย่างนั้น คือถ้าปล่อยให้ลอยนวลนี้เราผิดนะเราผิดศีลธรรมนะ คือปล่อยให้ คนชั่วมันลอยนวลนะ

พระมหาจุฬพล. คือถ้าไม่ตอบโต้กลับไปนี่ถือว่าเราผิดศีลธรรม

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ใช่ ๆ ถือว่าเป็นคนไม่ดีเลย...(หัวเราะ)...คราวนี้มีคนเขาถาม ว่าศาสนาพุทธนี้เอาอย่างไร คือ...ประเด็นก็คือว่าคริสต์ก็ขัด ไม่ตอบโต้ตบก็ให้ตบไปและเอียงอีกข้างให้ ตบด้วย อิสลามก็ขัดว่า ไม่ได้ถ้าฉันไม่ผิดนี่ฉันต้องเอาคืน คราวนี้พุทธนี้เป็นแบบไหนนะครับ... (หัวเราะ)...คราวนี้บางคนเขาก็บอกว่า...ที่เป็นชาวพุทธสมัยใหม่อะนะ คนอเมริกันนะ เขาก็บอกว่าทาง สายกลางของพุทธก็คือไม่ตอบโต้แต่หลังจากที่พวกนั้นมันไปแล้วเนี่ยเราควรจะต้องตำรวจ คือเราไม่ เอาคืนเองแต่ถ้าสังคมต้องมีระเบียบอย่าปล่อยให้คนที่ทำคนอื่นลอยนวล แต่ว่าไม่รุนแรงตอบโต้ คือ ปล่อยให้เป็นเรื่องของบ้านเมือง เสร็จแล้วถ้าเจ้าหน้าที่มาสืบเราก็คงต้องให้ข้อมูลตรงตามนั้นนะครับ อย่าไปให้ข้อมูลช่วย ต้องบอกว่าเขาตบอาตมาจริง ๆ ต้องบอกอย่างนั้น แต่ไม่ได้โกรธแค้นนะ เดี่ยว ตำรวจเขาก็ไปจัดการเอง ให้เป็นเรื่องตำรวจไป ชาวพุทธก็จะเป็นอย่างนั้นครับพวกอเมริกันเขาเสนอ อย่างนั้น ฝากท่านหน่อยนะครับ... (หัวเราะ)...ด้วยเหตุผลว่า ถ้าคนทำดีกะเรา เราทำดีตอบ คนทำชั่ว กะเรา แล้วเราทำดีตอบ นี่มันไม่ยุติธรรมโงะ มีบางคนเขาบอกอย่างนั้นนะฮะ

พระมหาจุฬพล. อันนี้คือแนวคิดของพุทธศาสนา

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ของพุทธ คือชาวพุทธอเมริกันเขาตีความว่ากฎแห่งกรรมของ ศาสนาพุทธก็คือ มิตรทำดีกะเราเขาไหวเรา เราก็คงต้องไหวตอบ แต่ถ้าคนเขกหัวเราแล้วเราไปไหวตอบ นี่มันอธิบายไม่ได้ว่าทำไมเราจึงปฏิบัติต่อคนไหวเรากับเขกหัวเราเท่ากัน มันไม่ยุติธรรมกะอีก คนหนึ่งโง่ กฎแห่งกรรมบอกว่าใครทำอะไรก็ได้รับผลสิ่งนั้นใช่ไหม? ดังนั้นคนที่มาตบเราเนี่ยเราไม่ตบ คืนนะ แต่เราจะต้องตำรวจว่าเขาทำกะเราอย่างนี้ เสร็จแล้วก็ให้กฎหมายให้กฎหมายจัดการคนนั้น ไปเราไม่ยุ่ง...หัวเราะ...

พระมหาจุฬพล. เป็นความยุติธรรมทางสังคม

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ใช่ ๆ คือ ศาสนาอิสลามนี้อาจจะไม่เน้นตรงที่สอนให้สาวก ศาสนิกชนนี้ลงมือเอง ซึ่งตรงนี้อาจจะก่อเวรโง่ แต่มันต้องมีหน่วยงานกลางมีตำรวจมีอะไรมาช่วย ใช่ไหมครับ?

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. คราวนี้ขอ ๓ นะครับ ในทัศนะของท่านแนวทางการแก้ไขใน คัมภีร์นั้นสามารถประยุกต์ใช้ได้ไหม คือผมคิดว่า...เอาตัวอย่างนี้ก็แล้วกันนะฮะ พระสารีบุตรท่านไป บินทบาต เสร็จแล้วเนี่ยระหว่างที่บินทบาตเนี่ยก็มีจิกโก่สองคนคุยกัน คนหนึ่งบอกว่าเนี่ยมีคนเขา บอกว่าสมณศากยบุตรองค์นี้เนี่ยเป็นบุคคลที่ไม่โกรธใครเลยต่อให้ถูกตีถูกอะไรก็ไม่โกรธ จิกโก่คนหนึ่ง บอกว่ายังงี้ก็ไม่เชื่อ ในโลกนี้จะมีคนแบบนี้ได้อย่างไร ว่าแล้วคนที่ไม่เชื่อก็เดินตามพระสารีบุตรไปแล้วก็

ไปทูปที่หลังท่านไง ทูปแรงมากพระสารีบุตรล้มหัวขมำบาตรแตกเลยเพราะเป็นบาตรดินเผา พระสารีบุตรนี้ไม่มองว่าคนที่ทูปตัวเองนี่คือใครเอาบาตรที่แตกซีกใหญ่ ๆ นี่มาวางไว้แล้วเอามือกอบข้าวที่หล่นตามพื้นใส่แล้วห่มผ้าใหม่ถือบาตรที่แตก ๆ นั้นแหละเดินบิณฑบาตรต่อไปโดยไม่หันมาคิดว่ามีใครชกตัวเองไง คนที่ชกก็เดือดร้อนนะฮะคนที่ตามมาก็บอกว่านี่งี้ก็บอกแล้วไงว่าพวกนี้เขาไม่โกรธใครจริง ๆ นะ ภายหลังสองคนนี้ก็เป็นผู้ศิษย์พระสารีบุตรไง นี่คือวิธีที่พระสารีบุตรทำใช่ไหม? คราวนี้พวกคนสมัยใหม่อาจจะบอกว่า เอ...มันก็อาจจะได้ในกรณีที่คุณทำมันสำนึก แต่ถ้าคุณทำไม่สำนึกเนี่ยเราจะมีวิธีจัดการกันยังไง เพราะฉะนั้นถ้าเป็นสมัยใหม่เนี่ยผมคิดว่ามันต้องอาศัยกฎหมายบ้านเมือง ถ้าเป็นสมัยนี้สมมติว่าถ้าท่านเดินไปที่ป้ายรถเมล์ มีวัยรุ่นต่างศาสนาที่คะนองเดินมาแล้วชกท่านเสร็จแล้วมันก็เดินเข้าบ้านมันซึ่งอยู่แถวนั้นใช่ไหม? ผมคิดว่าท่านไม่ควรจะเป็นอย่างพระสารีบุตรนะ ท่านควรจะไปแจ้งตำรวจนะฮะ แต่ไม่ได้แจ้งเพราะว่าความโกรธแค้นอะไร คือโกรธก็ไม่ใช่ไรเราเป็นพุทธชน แต่ในฐานะที่เราเป็นชาวพุทธเราก็ต้องพยายามเก็บเอาไว้ แต่เราก็ต้องบอกตำรวจบ้านเมืองต้องมีกฎหมายไง เสร็จแล้วตำรวจจะตามและขออนุมัติให้เราไปดูหน้าว่าใช่ไหม ถ้าใช่ท่านก็บอกว่าใช่ ไม่ใช่ท่านก็บอกว่าไม่ใช่ไง เสร็จแล้วเขาจะเข้าคุกก็เป็นเรื่องของเขาไม่ใช่เรื่องของเราใช่ไหมฮะ...(หัวเราะ)...ผมคิดว่าควรจะเป็นอย่างงั้นฮะ เสร็จแล้วถ้ามันเป็นอย่างนี้หลายคนก็จะบอกว่ามันเป็นส่วนขยายเพิ่มเติมจากพุทธกาล คือพระสารีบุตรท่านไม่ไปฟ้องตำรวจไง ก็ไม่เป็นไรหรอก แต่ว่าในยุคนี้ผมว่าควรน่าที่จะไปบอกตำรวจ

พระมหาจุลพล. หมายความว่า ถ้าการสอนในคัมภีร์ก็เป็นอีกส่วนหนึ่ง แต่ถ้าจะเอามาใช้ในปัจจุบันเนี่ยก็ต้องให้มันกลมกลืนกับยุคปัจจุบันด้วย ใช่ไหมครับ?

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ครับ ใช่ ๆ แล้วผมคิดว่าถ้ามีตำรวจอินเดียอยู่แถวนั้นเขาก็ต้องจับคนนั้นงั้นฮะ จับคนที่ชกพระสารีบุตร เพราะว่ามีกฎหมายห้ามอยู่แล้วใช่ไหมฮะ จริง ๆ เราก็ไม่รู้เนอะว่าหลังจากพระสารีบุตรถูกทำร้ายกลับมาถึงวัดแล้วเนี่ยลูกศิษย์ท่านจะไปแจ้งทางการรีเปลาเราก็ไม่มีบันทึกเอาไว้ใช่ไหมฮะ...หัวเราะ...แต่โดยเหตุผลเราก็ไม่ควรปล่อยให้คนทำผิดกฎหมายลอยนวล มันจะเป็นการดูดาบไม่ดีอย่างหนึ่งครับ

พระมหาจุลพล. คือ มันจะเป็นได้ไหมครับ อ่า...ความเมตตากับการใช้ความยุติธรรมอย่างนี้ มันจะไปกันได้ไหมในกรณีอย่างนี้ครับ

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ผมคิดว่า เมตตาไม่น่ามีความหมายว่าปล่อยให้คนทำชั่วไม่ได้รับผล แต่ผมคิดว่าจริงๆ แล้วการที่ไปแจ้งตำรวจนี่คือเมตตา คือมันเป็นอย่างนี้ครับ มันอาจจะเป็นไปได้ที่เมื่อเราไปแจ้งความตำรวจ เสร็จแล้วตำรวจก็จะไปตามจับ เด็กคนนั้นก็ติดคุก แม่เขาเนี่ยอาจจะขอบคุณท่านนะว่านี่ลูกดิฉันเนี่ยมันแย่งจริง ๆ มันไปสร้างเรื่องสร้างราวมันไม่เคยถูกจับติดคุกเลย ติดครั้งนี้มันจะได้หลายจำใจ เห็นไหม? ท่านอาจจะเมตตาแม่เขาก็ได้ใช่ไหม?

พระมหาจุลพล. มันจะเป็นการสอนไปอีกแบบหนึ่ง?

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ไข่ ๆ เมตตาไม่ควรจะแปลว่าปล่อยตามเลย

พระมหาจุลพล. คือ ปล่อยตามเลยด้วยซ้ำที่จะมีผลเสีย

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ไข่ นะครับ อ่า...ท่านมีข้อเสนอแนะการแก้ไขเกี่ยวกับเรื่องราวในศาสนาในยุคนี้อย่างไร ผมคิดว่าเอาเรื่องที่เราร่วมกันอยู่ในเวลานี้นะฮะ เอาคุณธรรมนี้ก็แล้วกันเรากับชาวมุสลิม ตอนเราปรารถนาจะสร้างพุทธมณฑลที่ปัตตานีชาวมุสลิมก็ประท้วงนะฮะ คราวนี้พอจะมีการไปสร้างมัสยิดที่บึงกาฬที่นั่นก็ประท้วง อย่างนี้ถือวาก็เป็นความรุนแรงใช่ไหม? อันนี้เป็นตัวอย่าง ผมคิดว่าเป็นความรุนแรงจริง ที่นี้ท่านก็ต้องไปดูอีกที่ว่าพระพุทธเจ้าท่านสอนยังไข่ไหมฮะ คราวนี้ในทัศนะผม นะฮะ การประท้วงของทั้งสองฝ่ายเนี่ยสำหรับผมเนี่ยผมคิดว่าทำได้ไม่มีปัญหาหรอก โดยเฉพาะชาวพุทธที่ประท้วงว่าจะมีการสร้างมัสยิดที่นี้และมีการประท้วงเนี่ย ผมคิดว่าได้ไม่มีปัญหาอะไรไม่ถือว่าเป็นความรุนแรงนะฮะ ถ้าการประท้วงนั้นมันมีหลักการมีคำอธิบายมีเหตุผลมีตัวแทนร่างหนังสืออธิบายด้วยเหตุด้วยผลดี ๆ ว่าจะมาสร้างนี่เราเป็นห่วงอย่างจืดอย่างจืด เสร็จแล้วเมื่อยื่นหนังสือส่งราชการแล้ว ส่วนราชการเขาจะว่ายังไงก็ปล่อยให้เป็นหน้าที่เขา ถือว่าเราทำหน้าที่ของชาวพุทธแล้ว จบแล้ว

พระมหาจุลพล. คือเขาจะสร้างหรือไม่ให้สร้าง อันนี้ก็เป็นเรื่องของเขา

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ไข่ ๆ ส่วนถ้าสร้างเสร็จแล้วเนี่ย ปรากฏว่าปัญหามันไม่เกิดตามที่เราคิดเอาไว้ ก็ไม่เป็นไรเราก็ดีใจว่ามันไม่เกิด แต่ถ้ามันเกิดเนี่ยเราก็ได้อ้างต่อไปว่าเราได้ชี้แจงแล้ว ที่นี้พอทำหนังสือครั้งที่สองนี้มันจะมีน้ำหนักไข่ไหม? ครับ นี่คือการใช้ความไม่รุนแรงไง มันต้องเป็นอย่างไข่ไหมครับ แต่ไม่ควรจะแปลว่าความไม่รุนแรงคือชาวพุทธอย่าไปประท้วงอย่างจืดอย่างจืด อย่างนี้ผมคิดว่าอันนี้มันเกินไปแล้ว คือในแง่หนึ่งตอนนี้ผมเริ่มรู้สึกว่ คือผมมีเพื่อนเป็นชาวมุสลิมอยู่พอสมควรแล้วบางคนเขาก็เป็นคนบริหารในสำนักจุฬาราชมนตรี การที่ชาวพุทธประท้วงนี้มีผลทำให้ผู้บริหารมุสลิมเนี่ยคิดรอบคอบมากขึ้นในเวลานี้ มีผลนะฮะ มีผลในทางที่ดีทางบวก คือมีผลทำให้ชาวมุสลิมเขาเริ่มรู้สึกแล้วว่าคนมุสลิมต้องพิจารณาตัวเอง เช่นมีการสั่งการจากสำนักจุฬาราชมนตรีว่า การเปิดลำโพงเวลาทำละหมาดเนี่ยถ้ามันรบกวนคนอื่นก็ต้องหวั่นเสียนะ คือถ้าไม่มีการประท้วงเนี่ยเขาก็ไม่รู้ไข่ไหมครับว่ามีคนเขารำคาญ...หวั่นระ... เพราะฉะนั้น อยากให้มองว่าการประท้วงเนี่ยถ้ามันเป็นไปในทางพอเหมาะพอตินี้มันไม่ถือว่าเป็นความรุนแรง มองในแง่ดีนะฮะ ไม่เป็นไรชาวมุสลิมจะประท้วงไม่ให้สร้างพุทธมณฑลที่ปัตตานีก็ได้แต่ขอเหตุผลดี ๆ เสร็จแล้วก็ทำหนังสือยื่นถึงทางการ เสร็จแล้วก็ต้องจบนะ จากนั้นทางการจะอนุมัติให้สร้างยังไข่ก็ต้องแล้วแต่ทางการนะ อย่าไปยุ่งนะตอนนี้มันเป็นเรื่องของทางการแล้วไง แต่ถ้าสร้างแล้วมีปัญหาคุณก็ต้องว่ากันตอนนั้น ถ้าทางการอนุมัติแล้วยังมาต่ออย่างนี้จะเห็นว่ามันเริ่มจะรุนแรงแล้วไข่ไหมฮะ มันต้องมีภูมิเกณฑ์ ต้องมีทั้งสองฝ่ายนะฮะ

พระมหาจุลพล. นี่ถือว่าเป็นตรงกลางที่สุดแล้วไข่ไหมครับ?

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ครับ ใช่ โดยภาพรวมปัญหาเรื่องความรุนแรง ในทางศาสนศึกษาทั่วโลกนี่เป็นที่รู้จักกันอยู่ นะฮะว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ไม่มีประวัติเรื่องการไปฆ่าไปเข่น มีแต่คนอื่นฆ่าเรา

พระมหาจุลพล. ทีนี้ ประเด็นเรื่องการป้องกันตนเองนี่อาจารย์มีความคิดเห็นยังไงครับ ถ้าเกิดว่ามันจะกลายเป็นความรุนแรงขึ้นมาด้วยเหตุผลว่าเป็นการป้องกันตนเอง อย่างเช่นชาวพุทธที่พม่าอย่างนี้ครับ

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ผม ๆ คิดว่า ประเด็นที่เป็นการป้องกันมันอธิบายได้อยู่แล้วครับว่ามันไม่ถือว่าเป็นความรุนแรง ผมยกตัวอย่างอย่างนี้แล้วกันครับว่า ที่ภาคใต้มีทหารที่เข้าไปอยู่ในวัด ไปทำเป็นบังเกอร์ทำอะไรเอาไว้ แต่แล้วก็มีคนอยู่คนหนึ่งที่เขาที่เป็นชาวมุสลิม ซึ่งเราอ้างว่าเป็นเรื่องศาสนาไม่ได้เพราะมันเป็นเรื่องการเมือง เสร็จแล้วเขาก็บุกเข้ามาแล้วก็ถูกยิงตายในวัด คราวนี้ถามผมว่ามันเป็นเรื่องความรุนแรงไหม ผมคิดว่ามันไม่ใช่ความรุนแรงเพราะมันเป็นเรื่องของ การป้องกันตัว คือเขาจะเข้ามาฆ่าเราในบ้านเราแล้วเราป้องกันตนเนี่ยมันเป็นการกระทำที่อธิบายได้ เพราะถ้าเราไม่ทำอย่างนั้นเราก็ตายใช่ไหมฮะ และการปล่อยให้ตัวเองตายเนี่ยอธิบายไม่ได้ แต่ถ้าเราไปยิงเขานอกที่สคริปอันนี้ใช่ แต่ถ้าเขาจะเอาปืนมาฟันหัวเราแล้วเราป้องกันตนเองนี่สคริปมันจะไปใช้ความรุนแรงได้ยังไง

รุนแรง หมายถึง การใช้กำลังที่อธิบายไม่ได้ เช่น พ่อแม่ลงโทษลูกนี่จริง ๆ แล้วพูดกันดี ๆ ก็ได้ไม่ต้องตี การตีเนี่ยมันถือว่ารุนแรงงั้นฮะ แต่ถ้าบางทีพูดแล้วมันยังไม่ฟังมันขโมยเงินไปแล้วตีสั่งสอนอย่างนี้ไม่ถือว่ารุนแรงนะฮะเพราะมันอธิบายได้ไง มันต้องดูรายละเอียดไง คำว่าไม่รุนแรงนี่จะไม่ตีเลยก็ไม่ใช่ฮะ ดีได้ไม่งั้นเขาจะมีคุกไว้ทำไมครับ...หวัระ...ใช่ไหมครับ

พระมหาจุลพล. ครับ ก็ถือว่าได้ประเด็นที่สำคัญ ๆ พอสมควรนะครับ สรุปแล้วก็ถือว่าความรุนแรงในทัศนะของอาจารย์ก็คือความรุนแรงที่ไม่มีเหตุผล แต่ถ้ามันสามารถอธิบายได้ สมเหตุสมผลก็ถือว่ามันไม่เป็นความรุนแรง เช่น การโต้ตอบเนี่ยก็ต้องเป็นการโต้ตอบที่มีเหตุผลจำเป็นจริง ๆ

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ครับ ใช่ คือ จริง ๆ เมื่อตะกี้เนี่ยผมพูดถึงประเด็นเรื่องอนุปวาโท อนุปฆาโต ใช่ไหมครับ ท่านนึกถึงอย่างนี้ครับ ในมังคลัตถปิณีเนี่ยท่านเขียนอธิบายว่าลูกแม่ห้ามไม่ให้เข้าไปเล่นในป่า มันจะเล่นมันดื้อ แม่ก็บอกว่าถ้าเข้าไปก็ขอให้เสือกัดตายเฮอะอย่างนี้ใช่ไหมฮะ ประโยคนั้นเนี่ยท่านวินิจฉัยว่าไม่ใช่ อนุปวาโตนะครับ เพราะว่าไม่ได้เกลียดชังลูกแต่ที่พูดเนี่ยพูดเพราะรักมันโกรธที่มันไม่ฟังจึงพูดว่าให้เสือกัดมันตายไป

พระมหาจุลพล. มีเจตนาเพื่อจะสั่งสอน

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ใช่ ๆ อธิบายได้ใช่ไหมครับอย่างนี้ ดังนั้นไม่ได้แปลว่าชาวพุทธที่ถืออนุปวาโทแล้วจะไม่ด่าลูกเลยนะครับ...หวัระ...ไม่ใช่ครับ บางเรื่องมันต้องด่าครับเพื่อ

สก็ดยับยั้งพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์นั้นอย่างรวดเร็ว หรือต้องตีมันเห็นไหมครับ มันเป็นอย่างนั้นครับ

พระมหาจุลพล. คือ มันเกี่ยวกับการเอาไปใช้ซะมากกว่า

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร. ใช่ครับ แต่ต้องดูว่าเบื้องหลังคืออะไรยังงี้ใช่ไหมครับ แต่ว่าบางทีที่เขาบอกว่าเขี่ยนตูลูกเพราะว่าสอนการบ้านแล้วลูกมันไม่ฟังอันนี้อธิบายไม่ได้ไงอะ มันไม่ใช่การยับยั้งพฤติกรรมอันไม่พึงประสงค์ใช่ไหมครับ อันนั้นดีเพราะโกรธโมโหจริง ๆ สอนแล้วมันไม่รู้เรื่องใช่ไหมอะ อันนี้อธิบายไม่ได้ครับ ผมคิดว่าท่านคงแยกได้ในวิทยานิพนธ์นะครับ

พระมหาจุลพล. ก็ถือว่ามาวันนี้ก็ได้ประเด็นพอสมควร ก็ต้องขอเจริญพรขอบคุณโยมอาจารย์ที่สละเวลามาให้สัมภาษณ์ครับ

สัมภาษณ์ ดร. อำนาจ บัวศิริ, ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

พระมหาจุลพล. เจริญพรอาจารย์ อาตมาทำวิทยานิพนธ์เรื่อง วิธีแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท จึงขอสัมภาษณ์อาจารย์เพื่อใช้ประกอบในบทที่ ๔ ครับ เริ่มเลยนะครับ ความหมายและขอบเขตของความรุนแรงในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเท่าที่อาจารย์พอจะวิเคราะห์ได้ เป็นยังไงบ้างครับ

ดร. อำนาจ. เออ...ความรุนแรงเท่าที่ผมนึกได้นะ...อืม...การที่พระเทศกตลิ่งหินลงมาประทุษร้ายพระพุทธเจ้า การที่นางจิณฺจมาณวิกาซึ่งท้องและมาใส่ร้ายว่าท้องกับพระพุทธเจ้าอะไรประมาณนี้นะเนี่ย มันมีปรากฏอยู่ชัดเจนนะว่าอย่างนี้มันเป็นเรื่องที่มีรุนแรงครับ

พระมหาจุลพล. ในทัศนะของอาจารย์การแก้ไขความรุนแรงในคัมภีร์พุทธศาสนานำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้หรือไม่อย่างไรครับ

ดร. อำนาจ. มันประยุกต์ได้อยู่แล้ว อากาลโก อย่างคำสอนทางพระพุทธศาสนาประเด็นที่พระพุทธเจ้าทรงแก้ไขเนี่ยไม่มียุคไม่มีสมัยไม่มีกำหนดกาลอยู่แล้ว เอามาใช้ได้แล้วแต่เราจะใช้อย่างไร ใช้ไหม? เราจะใช้ให้มันถูกต้องยังไง แต่ต้องยึดหลักให้มันมั่นคง อันนี้ผมก็คิดว่าเห็นด้วยนะ

พระมหาจุลพล. ต่อเลยนะครับ อาจารย์มีข้อเสนออย่างไรเกี่ยวกับการแก้ไขความรุนแรงต่อพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ครับ

ดร. อำนาจ. ก็...เออ...มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับความรุนแรงก็คือ มีหลายหลักที่ควรจะทำเอาไปใช้อย่างเช่นหลักอหิงสา เช่นที่ยกตำราจพุทธไปล้อมวัดเนี่ย ทางวัฒนธรรมเขาก็ใช้หลักอหิงสา คือว่าไม่ตอบโต้ ไม่ตอบโต้อะไร? ก็คือว่านั่งสวดมนต์ไปเลย ๆ ปฏิบัติธรรมไปเลย ๆ ไม่ตอบโต้ไม่อะไร เขาอยากจะทำอะไรก็ให้ทำไปอำนวยความสะดวก ถ้าเขาอยากจะทำก็พาไปค้นอยากทำอะไรก็พาไป แต่การลิดรอนสิทธิเสรีภาพไม่ให้พระออกไปไหน ไม่ให้ไปบิณฑบาต ซึ่งอย่างนี้เป็นการใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูก อันนี้เป็นหลักสากลของโลก ต่างประเทศเขาบอกอย่างนี้คุณทำไม่ถูกมันผิดกติกาสากล จึงจำเป็นต้องถอยไป เพราะฉะนั้นถามว่า วิธีปฏิบัติแก้ไขเบื้องต้นคืออะไร ก็คือเราก็ใช้ความสงบ อหิงสา

อย่างที ๒ คือ ใช้การอธิบาย การเผยแพร่ข้อเท็จจริงสิ่งที่เป็นจริงให้ฟัง ใช้หลักธรรมเข้ามากำกับในการควบคุมอารมณ์และกับอกกลุ่มที่ได้รับความกดดันให้คลาย โมหะ โทสะ ลงไป อันนี้ก็คือวิธีการที่ถูกต้อง และก็ประเด็นสำคัญคือต้องฝึกอบรมบ่อย ๆ ตั้งแต่ยังเล็กยังเด็กอยู่เป็นการเตรียมการ คือเตรียมการวิธีแก้ไขเนี่ย ก็อย่างที่กล่าวมาคือ อหิงสา ทำใจให้สงบ และการอธิบายข้อเท็จจริง ชี้แจงเรื่องราว แต่การป้องกันระยะยาวคือการเตรียมการเอาไว้ ไม่ใช่ใครตายก็ไปบอกว่า เอ้ย อัยยาร้อง ๆ มันเป็นเรื่องของโลกละอย่างนี้มันก็ไม่ใช่...(อืม)...ไปบอกว่าไม่ต้องร้องไห้เสียใจ อันนี้ใครจะไปรู้ แต่ที่พูดหมายความว่าเราจะเตรียมการเขายังไง พูดยังไงให้เขารู้เรื่องเท่าทัน

อิทัปปัจจยตา คือให้เท่าทันว่าความเปลี่ยนแปลงมันเป็นอย่างนี้เอง มันเช่นนี้ เพราะฉะนั้นจึงให้ฝึกใจ ให้รับเท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงในเรื่องราวต่าง ๆ แค่นี้เขาก็จะเท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง เท่าทันกับเหตุการณ์ เท่าทันต่อความรู้สึก เขาก็จะรู้จักมีสติพิจารณาในการที่จะไม่ใช้ความรุนแรง และพิจารณาถึงวิธีการที่จะใช้รับมือกับ ความรุนแรง รู้วิธีการจัดการกับความรุนแรงโดยใช้ความสงบ ไม่เคลื่อนไหว ไม่ตอบโต้ แต่ใช้การอธิบายชี้แจงและก็หลบเลี่ยงสิ่งที่จะให้เกิดการปะทะ นี่ก็เป็นวิธีปฏิบัติในปัจจุบันนะ

พระมหาจุลพล. ครับ ในหัวข้อที่หนึ่งนี้?

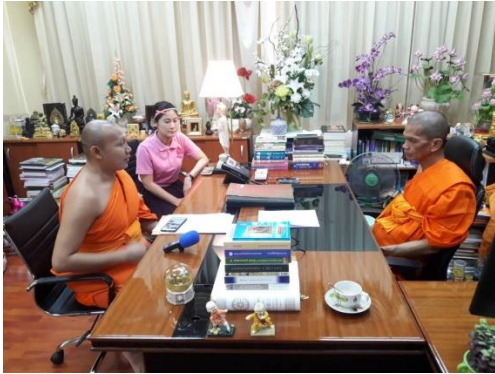
ดร. อำนาจ. อ้อ...ในทัศนะของผมนี้ ความรุนแรงก็คือ...อ่า...เขาเรียกว่าความขัดแย้งทางจิตใจนะ มันเป็นความขัดแย้งทางจิตใจ ความรู้สึก มันคือความขัดแย้งทางความรู้สึก ถ้าเราไม่ขัดแย้ง ในความคิดความรู้สึกความรุนแรงมันก็ไม่เกิดขึ้น ใช่ไหม? ฉะนั้นในทางพุทธศาสนาจึงมีว่าเราจะต้องเท่าทันมีสติพิจารณารู้เท่าทันกับเหตุการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลง เพราะเหตุการณ์มันเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ มันหยุดไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เราชอบหรือไม่ชอบใจ ดังนั้นให้เรารู้จักพิจารณาว่าจะชอบใจหรือไม่ชอบใจนี้มันก็เป็นเรื่องปกติธรรมดา เราก็อย่าปล่อยอารมณ์ให้เป็นไปตามสิ่งที่ชอบใจหรือไม่ชอบใจนั้น ให้รู้จักวางเฉย ใช่ไหม? มีมุทิตา อุเบกขา วางอุเบกขาให้ได้ในใจ เอานะ ก็ครบละทั้งสี่ประเด็น

พระมหาจุลพล. ก็ถือว่าอาจารย์พูดในประเด็นทั้งสี่ข้อนี้ครอบคลุมครับ

ดร. อำนาจ. อ่า โอเคครับท่าน

ภาคผนวก จ.
ภาพสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย

ภาพสัมภาษณ์ประกอบงานวิจัย

สัมภาษณ์ พระราชปรียัติกวี ศ.ดร.,
อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย
วันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระราชปรียัติมุนี รศ. ดร. ,
คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย,
วันที่ ๖ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัด
สวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี, วันที่ ๑๓ มิถุนายน
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส รศ.ดร.,
ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, วันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี , ผู้อำนวยการ
สถาบันวิมุตตยาลัย, ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๙ สิงหาคม
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ดร. อำนาจ บัวศิริ, วันที่ ๓ มีนาคม
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา,
วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ/ฉายา/นามสกุล : พระมหาจุลพล สารทสสี (พิมภารัตน์)

วัน/เดือน/ปี/เกิด : วันศุกร์ที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๗๓ / ๘ บ้านชมสะอาด ตำบลชมสะอาด อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

มารดาบิดา : นางดอนจันทร์ บุญโยธา - นายบุญธรรม พิมภารัตน์

การศึกษา : พ.ศ.๒๕๔๙ จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.๓) โรงเรียนชุมชนบ้านชมสะอาด

บ้านชมสะอาด ตำบลชมสะอาด อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

พ.ศ.๒๕๕๒ จบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.๖) โรงเรียนทรายมูลปริยัติวิทยา

วัดบูรพารามใต้ บ้านทรายมูล ตำบลทรายมูล อำเภอทรายมูล จังหวัดยโสธร

พ.ศ.๒๕๕๙ จบเปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม

กรุงเทพมหานคร

บรรพชา : พ.ศ. ๒๕๔๙ ณ วัดโพธิ์ชัยศรี บ้านหนองโน ตำบลชมสะอาด อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

โดยมี พระครูสุทธิชัยสุนทร (สมร สุนทโร) เป็นพระอุปัชฌาย์

อุปสมบท : พ.ศ. ๒๕๕๔ ณ พระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร

โดยมี พระธรรมรัตนดิลก (เชิด จิตตคุตโต ป.ธ.๙) เป็นพระอุปัชฌาย์, พระประสิทธิสุตคุณ

(ฉลอง สุภาจาโร ป.ธ.๗) เป็นพระกรรมวาจาจารย์, พระสุธีรัตนภรณ์ (สมเจตน์ อธิจิตโต ป.ธ.๙)

เป็นพระอนุสาวนาจารย์

การทำงาน : เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ประจำสำนักเรียนวัดสุทัศนเทพวราราม

เป็นครูสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยวัดสุทัศนเทพวราราม

เป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๒๒

ที่อยู่ปัจจุบัน : ๑๔๖/๑๕ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ถนนตีทอง แขวงวัดราชบพิธ

เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร